

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ὁ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΕΤΟΣ 89
ΤΕΥΧΟΣ 812
ΜΑΪΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2006

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

Βογατσικοῦ 7, 546 22 (ἢ Τ.Θ. 10335, 541 10) Θεσσαλονίκη

ΙΔΡΥΘΗ ΕΝ ΕΤΕΙ 1917
ΥΠΟ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ (†)

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
κ.κ. ΑΝΘΙΜΟΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΛΗΤΗΣ-ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ
ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΚΟΝΤΑΚΗΣ, Διδάκτωρ Θεολογίας

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: 15 εὐρώ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: 50 δολλάρια Η.Π.Α.
ΑΞΙΑ ΤΟΜΩΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΕΤΩΝ: 20 εὐρώ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ISSN 1011 - 3010

Ἀρχιμ. Γρηγορίου Κωνσταντίνου
Δρ. Θ.

Οἱ "Νέες Θρησκευτικές Κινήσεις"
Ἡ ἀντιμετώπιση καί ἡ καταδίκη τους ἀπό τό Εὐρωπαϊκό Κοινοβούλιο

Εἶναι συνηθισμένη ἡ εἰκόνα πού παρουσιάζουν οἱ πολυσύχναστοι δρόμοι τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν πόλεων, οἱ ἀποβάθρες τῶν σιδηροδρομικῶν τους σταθμῶν καί τά διάφορα ἐντευκτήρια τῶν πόλεων αὐτῶν, ὅπου διάφοροι τύποι ἀνθρώπων μέ κάποια περίεργη ἀμφίεση, ἔχοντας ξυρισμένα τά κεφάλια τους, νέες κοπέλες καί νεαρά ἀγόρια μέ ποικιλόχρωμα ἀσιατικά φορέματα, μέ μουσικά ὄργανα στά χέρια τους, προσελκύουν τό ἐνδιαφέρον τῶν νέων ἀνθρώπων κηρύττοντας καί παρασύροντας τά ἀνυποψίαστα νιᾶτα στίς δικές τους θρησκευτικές ἀντιλήψεις, οἱ ὁποῖες βρίσκονται πολύ μακριά ἀπό τή γνήσια χριστιανική διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

"Ὁ Ἰησοῦς ἐπίσης σέ θεραπεύει". "Δέν θέλετε ἐσεῖς ἐπίσης τόν Ἰησοῦ νά συναντῆστε;" "Ἐμεῖς προσφέρουμε σέ ὅλους ἐσᾶς συντροφιά, συναίσθηση τῆς πραγματικότητας καί ἕνα καινούργιο αἴσθημα εὐτυχίας". Αὐτά εἶναι μερικά ἀπό τά συνθήματα καί ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο πλησιάζουν τούς νέους ἀνθρώπους, ὅλοι αὐτοί οἱ σύγχρονοι ψευδοδιδάσκαλοι τοῦ Εὐαγγελίου. Ἀπό παλιά γνωστές καί ἐντελῶς ἀνανεωμένες οἱ θρησκευτικές κινήσεις αὐξάνουν ὅπως τά μανιτάρια στό ἔδαφος, καί ἐξελίσσονται μέ ἀπίθανες δραστηριότητες. Οἱ θρησκευτικές κινήσεις ἤ οἱ νεανικές ὁμάδες, ὅπως καθιερώθηκαν μέ τήν ὀνομασία αὐτή στή συνείδηση τοῦ κόσμου, ἔχουν ἀποκτήσει μεγάλη δραστηριότητα καί ἀπήχηση στή νεολαία τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητας καί ὄχι μόνο.

Στήν παρούσα ἐργασία μας θά ἀσχοληθοῦμε μέ μιά πολύ σημαντική καί ἐπικίνδυνη θρησκευτική κίνηση, πού ἔδρασε στίς

ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα καί δυστυχῶς συνεχίζει νά ὑπάρχει μέχρι καί σήμερα μέ καταστρεπτικές συνέπειες στίς ψυχές τῶν νέων ἀνθρώπων. Ἡ αἵρεση αὐτή ἐμφανίζεται καί προσαγορεύεται ὡς ἡ κίνηση τοῦ Κορεάτη Sun Mynng Moon. Στό δεύτερο μέρος ἐκθέτουμε τά πρακτικά ἐπί τῶν συζητήσεων τῆς συνεδρίασης τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητας γιά τή θρησκευτική κίνηση τοῦ Moon καί ὅλων τῶν ἄλλων αἱρετικῶν κινημάτων. Στή συνέχεια σχολιάζονται καί οἱ περισσότερες θρησκευτικές κινήσεις ἤ ὁμάδες οἱ ὁποῖες ζοῦν καί δραστηριοποιοῦνται στά κράτη μέλη της, καθώς ἐπίσης καί ἡ ἀπόφαση τοῦ Εὐρωκοινοβουλίου κατά τῶν κινημάτων αὐτῶν, τό ὁποῖο μέ ψήφισμά του στίς 22.05.1984 καταδίκασε αὐτές τίς θρησκευτικές κινήσεις ὡς ἐπικίνδυνες καί πολύ ἐπιζήμιες γιά τά κράτη μέλη της.

Οἱ κινήσεις αὐτές παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, τόσο ἀπό οἰκονομικῆς ὅσο καί ἀπό πολιτικῆς ἄποψης. Γι᾿ αὐτό τό λόγο στόχος τους εἶναι ὁ συνεχής προσηλυτισμός νέων ὀπαδῶν στήν ὁμάδα ἤ στό κίνημά τους. Γιά νά ἔχει ὅμως ἐπιτυχία ἡ προσπάθειά τους ὑπόσχονται στούς εὔπιστους νέους μας - οἱ ὁποῖοι βρίσκονται σέ συνεχεῖς μεταφυσικές καί θρησκευτικές ἀναζητήσεις - πάρα πολλά, ὅπως ἐλεύθερη σεξουαλική διαβίωση, τό φανέρωμα ἑνός καινούργιου κόσμου, μακριά ἀπό ἀπαγορεύσεις καί περιορισμούς ἠθικούς καί κοινωνικούς φραγμούς κ. π. ἄ...

Σέ ἀρκετές εὐρωπαϊκές πόλεις ἔχουν δημιουργηθεῖ ἀντιπροσωπευτικά κέντρα αὐτῶν τῶν αἱρετικῶν κινημάτων μή ἐξαιρουμένης καί τῆς Ἑλλάδος μέ ἱκανό ἀριθμό ὀπαδῶν. Στό ἐρώτημα πολλῶν ἀπό ἐμᾶς, γιά τό πού θά ὁδηγήσει ἡ ραγδαία αὐτή ἐξάπλωση τῶν κινημάτων αὐτῶν, κανείς δέν μπορεῖ νά προβλέψει τήν ἐξέλιξή τους. Τό μόνο σίγουρο εἶναι, ὅτι ὁδηγοῦν ὅλες τίς ἠθικές ἀξίες σέ διάλυση καί πολύ περισσότερο στήν ἐξαφάνιση τῆς χριστιανικῆς πίστης ἀπό τίς ἀθῶες νεανικές ψυχές πού τούς πλέκουν στά δίχτυα τους. Ἀρχικά ἐμφανίζονται ὡς ἀποδέκτες τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος, οὐσιαστικά ὅμως τό λόγο τοῦ Χριστοῦ τόν πιστεύουν καί τό διδάσκουν ὅπως τούς ταιριάζει καλύτερα ἐξυπηρετώντας τούς σκοπούς τοῦ κινήματός τους.

Τό φαινόμενο τῶν θρησκευτικῶν κινήσεων

Σύντομα καί περιεκτικά θά μποροῦσε νά λεχθεῖ ὅτι εἶναι ἰδιάζουσες καί ἐπικίνδυνες θρησκευτικές κοινότητες, ἀποκομμένες ἀπό τή γνήσια θρησκευτική καί χριστιανική ζωή τῆς Ἐκκλησίας μας. Μέ μεγάλη εὐκολία διαχωρίζουν τίς θρησκευτικές ἀλήθειες, ἤ τμήματα τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί τά παρουσιάζουν στό κοινό ὡς ἀποκλειστικά καί μοναδικά τῶν δικῶν τους δοξασιῶν. Κι

αὐτό εὔκολα μπορεῖ κανείς νά τό διακρίνει γιά παράδειγμα στή "θρησκευτική κίνηση" τοῦ Moon. Αὐτή μεταχειρίζεται δική της μεταφρασμένη Ἁγία Γραφή ἐπισημαίνοντας ἐκ τῶν προτέρων ἐπιλεγμένα χωρία, τά ὁποῖα μέ ἐπιμονή μνημονεύουν, γιά νά θεμελιώσουν ἔτσι μέ πειστικότητα τό μήνυμά τους. Τά χωρία, στά ὁποῖα ἀναφέρονται τά γνωρίζουν ἀρκετά καλά ἀπό τήν καθημερινή τους διδασκαλία. Ἡ ἐντολή τοῦ Κυρίου, ὅπως γνωρίζουμε, εἶναι νά ἀποκαλυφθεῖ ἡ ἀλήθεια ὁλόκληρη διά μέσου τοῦ Εὐαγγελίου[1] καί ὄχι μόνο τά σημεῖα πού ταιριάζουν στήν κάθε ἐπίδοξη ἐμφανιζομένη "θρησκευτική κίνηση". Ἐκτός ὅμως ἀπ᾽ αὐτό εἶναι πολύ σημαντικό νά λάβει ὑπόψη του κανείς γιά τή λογική ἑρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς τίς ἱστορικές, πολιτιστικές, πολιτικές καί θρησκευτικές σχέσεις ἐκείνης τῆς ἐποχῆς στήν ὁποία καταγράφτηκε τό ἱερό αὐτό κείμενο. Αὐτή βέβαια εἶναι καί ἡ μεγάλη προσπάθεια τῆς Ἐκκλησίας, διά μέσου τῶν ἑρμηνευτῶν θεολόγων, νά ἀναγνωρίσουν, νά ἐξηγήσουν καί νά μεταδώσουν ὡς συνεχιστές τῶν Ἀποστόλων τό λόγο τοῦ Θεοῦ στήν περιεκτική του συνάρτηση. Γι᾽ αὐτό σκοπός ὅλων μας εἶναι νά ἀποφευχθεῖ κάθε μονόπλευρη θεώρηση καί νά ἐγγυηθοῦμε τή μεγαλύτερη δυνατή ἀντικειμενική ὀρθότητα. Αὐτήν τήν ἀντικειμενική ὀρθότητα, οἱ "νέες θρησκευτικές κινήσεις" τήν καταστρατηγοῦν καί ὄχι μόνο, ἀλλά καί ἀπαξιοῦν νά ἐξηγήσουν ὁλόκληρη τήν Ἁγία Γραφή συγκεντρώνοντας τήν προσοχή τους μόνο στά σημεῖα ἐκεῖνα πού τούς εὐνοοῦν, ὅπως γιά παράδειγμα, ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου ἤ καί ἄλλα βιβλία τῆς Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης. Ἐπακόλουθο ὅλων αὐτῶν εἶναι αὐτές οἱ "θρησκευτικές κινήσεις" νά ἀποκόπτονται πρακτικά ἀπό τή θρησκευτική-κοινωνική ζωή τῆς ὑπόλοιπης κοινωνίας, σχηματίζοντας ἔτσι τή δική τους ἰδιάζουσα θρησκευτική κοινότητα. Καί βέβαια δέν εἶναι λίγες οἱ περιπτώσεις πού οἱ ὁμάδες αὐτές κρίνουν τούς ἑαυτούς τους ὡς τούς μόνους ἐκλεκτούς τοῦ Θεοῦ ἐπί τῆς γῆς[2].

Εἰδικά χαρακτηριστικά τῶν "Θρησκευτικῶν Κινήσεων

Πόσες καί ποιές εἶναι αὐτές; Γεγονός εἶναι, ὅτι δέν μποροῦμε νά καθορίσουμε τόν ἀριθμό τους, διότι δέν ὑπάρχει καμιά ἐπίσημη στατιστική πού νά τίς ἐπιβεβαιώνει ἀριθμητικά. Βέβαιο εἶναι ὅτι πολλές ἀπ᾽ αὐτές τίς "θρησκευτικές κινήσεις" δροῦν κρυφά

---

1. *Μθ.* "πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τά ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτούς εἰς τό ὄνομα τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτούς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν".

2. Πρβλ. *Alfred Sauter, Manfred Ach, Markus Sackmann, Udo Schuster,* Jugendsekten - Die Freiheit des einzelnen schutzen 1985, σ. 9-10.

καί συγκαλυμμένα μέ ἀποτέλεσμα οὔτε οἱ ἴδιοι οἱ ὀπαδοί τους νά γνωρίζουν τό παραμικρό, ἀφοῦ δέν ἀνακοινώνουν τίποτα δημοσίως. Παρόλα ταῦτα ἡ αὐξανόμενη δραστηριότητά τους διαπιστώνεται ἀπό τίς πολλαπλές δημόσιες ἐμφανίσεις τους, καθώς ἐπίσης ἀπὸ τίς περιγραφές καί ἀφηγήσεις πρώην ὀπαδῶν τους.

Ὅσον ἀφορᾶ τά εἴδη τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν κινήσεων μπορεῖ κανείς νά τίς χωρίσει σέ δύο ὁμάδες. Στήν πρώτη ὁμάδα γιά παράδειγμα ἀνήκουν οἱ μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβᾶ, οἱ Ἀντβεντιστές[3], οἱ Χριστιανοί ἀδελφοί ἤ ἀδελφοί Πλιμούθιοι[4], οἱ Εὐαγγελιστές[5], οἱ Μορμόνοι[6], οἱ Ἐρευνητές τῶν Γραφῶν[7], ὁ Στρατός Σωτηρίας[8], οἱ

---

3. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, *Αἱρέσεις καί δόγματα*, Ἀθήνα σ. 84 Ἀντβεντιστές τῆς Ἕβδομης Ἡμέρας. Ἀρχηγός τους ἦταν ὁ Ἀμερικανός κτηματίας Οὐίλιαμ Μίλερ (1782-1849), ὁ ὁποῖος προηγουμένως ἦταν διάκονος βαπτιστής. Ἐκτός ἀπό αὐτήν τήν ὀνομασία χρησιμοποιοῦν καί ἄλλες παραπλανητικές. Ὡς ἀργία ἔχουν τό Σάββατο σύμφωνα μέ τήν Π.Δ. Ἐξ. 20, 8-11. Διδάσκουν ἀκόμη γιά τήν ἔλευση τοῦ Χριστοῦ καί γιά τή χιλιόχρονη βασιλεία του. Κοινότητες ὑπάρχουν σέ ΗΠΑ καί Εὐρώπη.

4. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, *ὅπ. παρ.* σ. 687 Οἱ Πλιμούθιοι Ἀδελφοί εἶναι Προτεστάντες καί ἡ δράση τους ἀρχίζει τό 1730 ἀπό τήν ἀγγλική πόλη Πλύμουθ τῆς Ἰρλανδίας. Ἡγέτης τους ἦταν ὁ Ἄγγλος ἱερέας καί θεολόγος Ἰωάννης Δάρβι (1800-1871). Ἔχουν ὡς μέγιστη αὐθεντία τήν Α. Γ. καί ἀπορρίπτουν τήν ἱερά παράδοση, τήν ἱεροσύνη καί τήν ἀξία τῶν ἀγαθῶν πράξεων. Πιστεύουν στόν ἀπόλυτο προορισμό.

5. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, *ὅπ. παρ.* σ. Οἱ Εὐαγγελιστές δροῦν σέ ὅλο τόν κόσμο καί προέρχονται ἀπό τή Θρησκευτική Μεταρρύθμιση τοῦ 16ου αἰώνα. Ἡ διδασκαλία τους στηρίζεται στό Εὐαγγέλιο, καί ὅποιος δέχεται τό Εὐαγγέλιο μπορεῖ νά σωθεῖ. Ὁ κάθε ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος νά διαλέξει τό δρόμο γιά τή σωτηρία του. Θεωροῦν τίς Χριστιανικές Ἐκκλησίες ὡς αἱρετικές, γιατί υἱοθέτησαν ὡς δόγματα διάφορες ἀνθρώπινες ἐπινοήσεις.

6. Βλ. Ἀρχ. Γρηγορίου Κωνσταντίνου, *Ἡ αἵρεση τῶν Μορμόνων*, Θεσσαλονίκη 2003 σ. 17. Προτεσταντικῆς ἀποχρώσεως. Ἱδρυτής τῆς "ἐκκλησίας" αὐτῆς εἶναι ὁ Joseph Smith (1805-1844). Ἡ διδασκαλία τους εἶναι ἕνα μεῖγμα ἀπό Χριστιανικές, Ἰουδαϊκές καί Μασονικές δοξασίες.

7. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, *ὅπ. παρ.* σ. 72. Οἱ Ἐρευνητές τῶν Γραφῶν ἤ Ἀναζητητές δροῦν στήν Ἀγγλία ἀπό τό 1645. Οἱ δοξασίες τους ἔχουν στοιχεῖα ἀπό τόν Καλβινισμό καί τόν Πουριτανισμό. Οἱ σπουδαιότεροι ἡγέτες τους ἦταν οἱ Ἄγγλοι πάστορες Ἰωάννης Ἐβεράριτ καί Ἰωάννης Σάλτμαρς. Τούς ἀποκαλοῦν Ἀναζητητές ἤ Ἐρευνητές τῶν Γραφῶν, γιατί ἐρευνοῦν τήν Ἁγία Γραφή μέ σχολαστικότητα γιά νά βροῦν ὅπως λένε τήν ἀλήθεια γιά τόν Θεό καί τήν Ἐκκλησία. Στήν Ἀγγλία ὑπάρχει μεγάλη κοινότητα.

8. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, *ὅπ. παρ.* σ. 802 Ἱδρυτής αὐτῆς τῆς ὁμάδας εἶναι ὁ Ἄγγλος ἱεροκήρυκας Γουλιέλμος Μπούθ (1829-1912), ὁ ὁποῖος εἶχε ἀποχωρίσει ἀπό τούς Μεθοδιστές. Στή θρησκευτική του ὀργάνωση ἔδωσε καθαρά στρατιωτικό

Κουάκερ[9] κ. ἄ. Τά χαρακτηριστικά τους εἶναι ὅτι ὅλοι διαλέγουν συγκεκριμένες θρησκευτικές ἀλήθειες ἀπό τό Εὐαγγέλιο καί τή διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ, ἐκθέτοντας αὐτά μονομερῶς. Ἀρκετές ἀπό αὐτές διαδίδουν φανταστικά μηνύματα ἀπό τήν Ἁγία Γραφή καί μιλοῦν εὐχάριστα γιά τή σύντομη ἐπάνοδο τοῦ Χριστοῦ στή γῆ καί τή συντέλεια τοῦ κόσμου. Στήν δεύτερη ὁμάδα ἀνήκουν οἱ "νεανικές θρησκεῖες", "πολιτικές αἱρέσεις" ἤ "καταστρεπτικές λατρεῖες". Ἐδῶ μέ συντομία θά μπορούσαμε νά ἀναφερθοῦμε στίς σημαντικότερες ἀπό αὐτές, πού εἶναι: Ἡ κίνηση τοῦ Bhagwan[10], ἡ Ἀποστολή τοῦ θείου φωτός[11], ἡ κίνηση τῶν παιδιῶν τοῦ Θεοῦ[12], ἡ κίνηση Κρίσνα[13], ἡ ἐκκλησία τῆς Σαηεντολογίας[14], ὁ Ὑπερβατικός

χρῶμα. Τό ἔργο τους εἶναι φιλανθρωπικό καί ἀσχολοῦνται μέ διάφορα ἱδρύματα. Ἡ ὀργάνωση αὐτή στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα ἁπλώθηκε ραγδαῖα παντοῦ.

9. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, *ὅπ. παρ.* σ. 434 Ὀνομάζονται ἔτσι γιατί τρέμουν ἀπό τό φόβο τοῦ Θεοῦ καί τοῦ Σατανᾶ. Τήν ὀργάνωση ἵδρυσε ὁ Τζόρτζ Φόξ (1624-1691) ὁ ὁποῖος ἰσχυριζόταν ὅτι εἶχε τήν αἰώνια ἀλήθεια καί τήν προφητεία. Ἡ ὀργάνωση ἀπορρίπτει τήν Ἁγία Γραφή ὡς θεόπνευστη, τά μυστήρια, τό Σύμβολο τῆς Πίστεως καί τήν ἱεραρχία. Δέν ὁρκίζονται οὔτε πιάνουν ὅπλα. Κατήργησαν τίς ὀνομασίες τῶν μηνῶν καί τῶν ἡμερῶν ὡς εἰδωλολατρικές ἐπινοήσεις.

10. Βλ. π. Χριστόφορου Τσιάκα, *Ἐγκυκλοπαιδικό Λεξικό*, Κύπρος 2002 σ. 730-31 Πρόκειται γιά τήν κίνηση τοῦ γκουροῦ Rajneesh Chandra Mohan πού ἀποκαλεῖτο καί Bhagwan Shree Rajneesh ἤ Bhagwan ἤ Osho. Bhagwan πού σημαίνει Θεός. Γεννήθηκε στήν Ἰνδία καί ἀνῆκε σέ μιά θρησκεία αὐτοσωτηρίας. Ἰσχυρίζεται ὅτι σέ νεαρή ἡλικία εἶχε τήν ἐμπειρία τοῦ φωτισμοῦ. Ἵδρυσε ἕνα κέντρο διαλογισμοῦ. Τό 1974 ἵδρυσε στήν Poona τό γνωστό κοινόβιο σεξουαλικῶν ὀργίων. Τό κοινόβιο αὐτό (Ashram) ὅπου κυριαρχοῦσε ἡ σεξουαλική ἐλευθερία, αὐξήθηκε σύντομα μέ τήν παρουσία νεαρῶν διανοουμένων ἀπό τή Δύση , ἰδιαίτερα ἀπό Γερμανία καί Ἀγγλία. Ἡ συμμετοχή στά μαθήματα τοῦ γκουροῦ ἐξαρτᾶτο ἀπό τήν καταβολή ἑνός ποσοῦ ὡς εἰσιτήριου.

11. Βλ. π. Χριστόφορου Τσιάκα, *ὅπ. παρ.* σ. 89 Ἡ κίνηση ἱδρύθηκε τό 1960 στήν Ἰνδία ἀπό τόν Σρί Χάνς. Τό 1966 μετά τό θάνατό του ὁρίστηκε διάδοχος ὁ γιός του Σρί Σάντ Τζί, ἡλικίας τότε 8 ἐτῶν. Στήν Ἑλλάδα ἡ κίνηση αὐτή ὑπάρχει ὡς σωματεῖο μέ τήν ὀνομασία "Ἀκαδημία Ράτζ Γιόγκα". Ὁ Μαχαράτζι Τζί λατρεύεται ἀπό τούς ὀπαδούς του ὡς Θεός. Πολλές ἀπό τίς διδασκαλίες του εἶναι παρόμοιες μέ αὐτές τῶν Πεντηκοστιανῶν καί τῶν Προτεσταντῶν.

12. Βλ. π. Χριστόφορου Τσιάκα, *ὅπ. παρ.* σ. 760-61. Ἡ κίνηση αὐτή ἄλλαξε πολλά ὀνόματα. Ἱδρυτής εἶναι ὁ David Berg, γιός ἱεροκήρυκα προτεσταντικῆς ἐκκλησίας καί ἡ μητέρα του ὁραματίστρια. Ἀργότερα ἀπεκόπησαν ἀπό τήν Ἐκκλησία καί δημιούργησαν δική τους αἵρεση. Ἕνα ἀπό τά μηνύματα τῆς αἵρεσης εἶναι κι αὐτό: "Ὁ Χριστός εἶναι καλύτερος ἀπό τό χασίς! Ἔλα σέ μᾶς καί θεραπεύσου!".

13. Βλ. π. Χριστόφορου Τσιάκα, *ὅπ. παρ.* σ. 1048. Ἡ ἐπίσημη ὀνομασία τῆς Ἰνδουιστικῆς αὐτῆς κίνησης εἶναι "Διεθνής Ἑταιρεία γιά τή Συνείδηση τοῦ Κρίσνα".

Διαλογισμός[15], ή Ἑνωτική Ἐκκλησία τοῦ Moon[16] κ.ἄ.

Οἱ νέες "θρησκευτικές κινήσεις" ἕλκουν τήν καταγωγή τους ὡς ἐπί τό πλεῖστον ἀπό τίς Ἰνδίες, Η.Π.Α. καί Νότια Κορέα. Οἱ περισσότερες ὅμως ἀπ' αὐτές βρίσκουν τό δρόμο τους μέσα ἀπό τίς Η.Π.Α. πρός τήν Εὐρώπη. Ἰδιαίτερα αὐτές, πού εἶναι προσανατολισμένες πρός τίς ἀσιατικές θρησκεῖες καί κυρίως στόν Ἰνδουισμό, ἰσχυρίζονται ὅτι λυτρώνουν τόν ἄνθρωπο ἀπό τό τωρινό του ἐγώ ἐξασφαλίζοντάς του ἕνα νέο ἐγώ. Ταυτόχρονα ἰσχυρίζονται ὅτι προσφέρουν στόν ἄνθρωπο μιά νέα συνείδηση, ἕνα νέο αἴσθημα καὶ ἕνα νέο πρόγραμμα ζωῆς, τό ὁποῖο ὑποτίθεται ὅτι ἀπελευθερώνει καί κάνει πιό εὐτυχισμένο τόν ἄνθρωπο, καί τέλος ἀλλάζει τόν κόσμο, τήν ἱστορία καί τήν κοινωνία. Στά

Ἱδρύθηκε ἀπό τόν Abby Charan De (1896-1977), πού τό 1959 ἔγινε μοναχός καί αὐτομετονομάσθηκε σέ Α. Τσ. Μπακτιβεντάντα Σουάμ Πραμπουπάντα. Τό 1965 καί σέ ἡλικία 69 ἐτῶν, πῆγε στίς ΗΠΑ καί ἵδρυσε τήν ὀργάνωση αὐτή, ἡ ὁποία σιγά-σιγά ἁπλώθηκε καί στήν Εὐρώπη. Ἡ διδασκαλία τους εἶναι παρόμοια μέ τό Γκουρουϊσμό.

14. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, *ὅπ. παρ.* σ. 224 "Scientology ἤ Ἐκκλησία τῆς Ἐπιστημολογίας. Θεμελιωτής ἦταν ὁ Ἀμερικανός σεναρίστας τοῦ Χόλυγουντ Λαφαγιέτ Ρόν Χάμπαρτ, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀνακηρύξει τόν ἑαυτό του σύγχρονο Μεσσία. Εἶχε προφητεύσει τήν ἔκρηξη τοῦ Τρίτου παγκόσμιου Πολέμου γιά τό 1985 καί τή συντέλεια τοῦ κόσμου. Τό 1986 γαλλικό δικαστήριο καταδίκασε γιά ἀπάτη σέ τέσσερα χρόνια φυλακή τόν ἱδρυτή τῆς Σαηεντολογίας. Οἱ Γάλλοι δικαστές εἶχαν πεῖ ὅτι ὁ Ρόν Χάμπαρτ ἐξαπατοῦσε τούς ὀπαδούς του. Εἶχε ἐφεύρει τὸ ἠλεκτροψυχόμετρο, τό ὁποῖο θεωροῦσε πανάκεια γιά κάθε ψυχική νόσο, εἰσπράττοντας χίλια γερμανικά μάρκα ἀπό κάθε ὀπαδό του, πού τό ἀγόραζε. Ὑποσχόταν καθαρή σκέψη κι εὐτυχία σ' αὐτή τή ζωή, πίστευε στή μετεμψύχωση καί τήν ἐνσάρκωση τῶν ψυχῶν. Τό Ἀνώτατο Δικαστήριο τοῦ Λονδίνου ἔκρινε τήν ἐκκλησία τῆς Σαηεντολογίας ὡς "ἐπικίνδυνη καί ὕποπτη ὀργάνωση".

15. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, *ὅπ. παρ.* σ. 889. Θεμελιωτής εἶναι ὁ Ἰνδός φιλόσοφος γιόγκι Μαχαρίσι Μαχές, ὁ ὁποῖος τόν λάνσαρε στή δεκαετία τοῦ 1960. Γρήγορα, ὅμως, ὁ Ὑπερβατικός Διαλογισμός μετατράπηκε σέ παγκόσμιο κίνημα, τό ὁποῖο, ὡστόσο στηρίζεται περισσότερο στήν ἄσκηση συγκεκριμένων τεχνικῶν Διαλογισμοῦ κι ὄχι τόσο σ' ἕνα σύνολο θρησκευτικῶν ἤ φιλοσοφικῶν δοξασιῶν. Στήν ἐποχή μας, ὁ Ὑπερβατικός Διαλογισμός ἁπλῶς "συντηρεῖται" ἀπό σταδιακά μειούμενες ὁμάδες ἀτόμων, σέ διάφορες χῶρες τοῦ κόσμου.

16. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, *ὅπ. παρ.* σ. 278 "Ὁ Σάν Μιούνγκ Μούν, εἶναι ὁ ἱδρυτής τῆς "Ἑνωτικῆς Ἐκκλησίας". Ἠλεκτρονικός στό ἐπάγγελμα, ἡγεῖται μιᾶς δυναστείας ἀφοσιωμένων πιστῶν, χλιδῆς καί πλούτου, μέ στενές σχέσεις μέ νεοναζιστικές, φασιστικές κι ἀντικομουνιστικές ὀργανώσεις ἀνά τήν ὑφήλιο, ἐνῶ τόν κατηγοροῦν γιά διασυνδέσεις μέ τήν ἀμερικανική CIA καί τήν ἀντίστοιχη νοτιοκορεατική KCIA". Ἡ διδασκαλία του εἶναι παρόμοια μέ τίς καταστροφικές λατρεῖες.

χαρακτηριστικά τους ἀνήκει ἡ ἰσχυρή προσωπικότητα τοῦ ἡγέτη (στό ρόλο τοῦ Μεσσία) στόν ὁποῖο συγκεντρώνονται καί ἐναποθέτονται τά πάντα μέ συγκεκριμένο πρόγραμμα ζωῆς καί βοήθειας.

Ἐκτός τῶν ἄλλων αὐτές οἱ νέες "θρησκευτικές κινήσεις" εἶναι ἐπικίνδυνες, γιατί στήν πορεία τους ἀπαιτοῦν τήν ὁλοκληρωτική ὑποδούλωση τοῦ κάθε μέλους. Τό ἐξαναγκάζουν ὅλο καί περισσότερο σέ μεγαλύτερη προσωπική, ἠθική καί ψυχική ἀφοσίωση, κάνοντάς το ἐξαρτώμενο ἄτομο. Διακόπτουν ξαφνικά τίς βιοτικές σχέσεις ἑνός μέλους μέ τήν οἰκογένεια, τούς φίλους, τό ἐπάγγελμα καί τό σχολεῖο, γιά νά τό κάνουν ἔτσι πειθήνιο ὄργανό τους. Ἐπί πλέον δέ, παρατηροῦνται συχνά οἰκονομικές καί ἐν μέρει ἀκόμα σεξουαλικές ἐκμεταλλεύσεις.

Τέλος τά μέλη αὐτῶν τῶν νεανικῶν θρησκειῶν γίνονται μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου πνευματικά, κοινωνικά καί ψυχικά ἀνίκανα ἄτομα, μέ ἀποτέλεσμα νά μήν εἶναι πιά σέ θέση νά ἐνεργήσουν καί ν᾽ ἀποφασίσουν ἀπό μόνα τους γιά τήν πορεία τῆς ζωῆς τους.

Τό ἔδαφος στό ὁποῖο ἀναπτύσσονται: Ποῦ σέ ποιόν καί γιατί οἱ "θρησκευτικές κινήσεις" ἔχουν σήμερα εὔκολη πρόσβαση; Ποιός κινδυνεύει περισσότερο; Τί μπορεῖ καί τί πρέπει νά προσέξει καί νά μάθει ἡ Ἐκκλησία καί ὁ καθένας μας;

"Ἁπλά δέν μπορῶ νά καταλάβω γιατί ἡ Dagmar μας εἶναι μέλος τῆς "Ἑνωτικῆς Ἐκκλησίας". Στά μάτια μου ἡ "ἐκκλησία" αὐτή δέν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπό ἕνα εἶδος αἵρεσης. Ἀκόμη καί ἄν αὐτῆ ἔχει ντυθεῖ ἕναν ἐπιστημονικό μανδύα. Ἡ Dagmar παίρνει μέρος ἐκεῖ σέ τμήματα γιά αὐτοεξέταση καί τά παρόμοια, ὅπου πληρώνει ἀρκετά χρήματα. Ἀπό τόν καιρό πού προσχώρησε σέ αὐτή τήν κίνηση δέν μᾶς γνωρίζει πιά, ἐμεῖς βέβαια δέν τῆς ἔχουμε κάνει τίποτα. Ἀντίθετα αὐτή εἶχε πάντα ὅτι ἤθελε"[17].

Αὐτό εἶναι τό ἀπόσπασμα ἀπό τήν ἐπιστολή μιᾶς μάνας, πού προβληματίζεται γιά τήν κόρη της καί δέν καταλαβαίνει γιατί αὐτή ἔχει γίνει μέλος μιᾶς θρησκευτικῆς κίνησης.

Πάντοτε ὑπάρχουν λόγοι ὅταν ἕνας νέος φεύγει ἀπό τό σπίτι του καί συνδέεται μέ αὐτοῦ τοῦ εἴδους τίς "θρησκευτικές κινήσεις". Βέβαια εἶναι ἐντελῶς ἀδιάφορο σ᾽ αὐτόν, ἄν ἡ ὁμάδα αὐτή εἶναι ὑπερβατικός διαλογισμός, ἤ ἐπιστημονική ἐκκλησία, ἤ κίνηση τῆς νέας ἐποχῆς. Συγχρόνως οἱ γονεῖς δέν παρατηροῦν καθόλου τό τί συμβαίνει μέ τά παιδιά τους, ποιές εἶναι αὐτές οἱ ὁμάδες πού τά ἐπισκέπτονται καί τί τούς προσφέρουν. Καί βέβαια τά παιδιά ἐξαπατῶνται εὔκολα, γιατί οἱ ὁμάδες αὐτές καλύπτουν τὶς πραγματικές τους προθέσεις, πίσω ἀπό εὔηχα ὀνόματα ἤ

17. Βλ. Joe Hey, *Dorothea Anima - Der Weite Weg*, Battert Baden -Baden 1993 σ. 68.

ἐπιστημονικές ἑνώσεις, ἀποκρύπτοντας συγχρόνως τό σατανικό τους σκοπό.

Ἀκόμη πολλές φορές συμβαίνει ὁ νέος νά αἰσθάνεται μιά πραγματική ἕλξη γιά τίς "θρησκευτικές κινήσεις", περισσότερο ἀπό ἀντίδραση, ὅταν μάλιστα οἱ γονεῖς του μιλοῦν καί ἐκφράζονται ἀρνητικά γι᾽ αὐτές. "Ἄν οἱ γονεῖς εἶναι τόσο ἐνάντια πρέπει κάτι νά ὑπάρχει στήν ὑπόθεση γι᾽ αὐτό θά μπῶ γιά τά καλά σέ αὐτή τήν ὁμάδα". Αὐτή ἦταν ἡ σκέψη καί ἡ ἀντίδραση ἑνός νέου, ὁ ὁποῖος ἀργότερα ἔγινε μέλος μιᾶς θρησκευτικῆς κίνησης.

Τά αἴτια

Ὁ ἄνθρωπος πού βρίσκεται σέ κρίση ἀναζητᾶ. Ποιός ἀπευθύνεται σέ ποιόν μέ κατάληξη στίς "θρησκευτικές κινήσεις"; Δέν εἶναι σέ καμιά περίπτωση οἱ ἀστήρικτοι, ἀφελεῖς ἤ κατά βάση εὔπιστοι ἄνθρωποι πού αἰσθάνονται νά ἕλκονται πρός τά ἐκεῖ. Ἐάν ὑποθέσουμε αὐτό, θά ἦταν ἕνα ἀπατηλό συμπέρασμα. Τό πρῶτο σημεῖο ἕλξεως εἶναι ἁπλά ἡ ἀνθρώπινη περιέργεια. "Τί τρέχει ἐκεῖ; Τί εἴδους ἄνθρωποι εἶναι αὐτοί πού μέ προσκαλοῦν; Πρέπει βέβαια νά εἶμαι ἀνοικτός γιά ὅλες τίς γνῶμες!".

Παράλληλα μέ τούς περίεργους, εὐάλωτοι ἐπίσης γιά τίς "θρησκευτικές κινήσεις" εἶναι καί οἱ νέοι, πού ἐκείνη τή στιγμή βρίσκονται σέ μιά ἰδιαίτερη δύσκολη βιοτική θέση. Αὐτή μπορεῖ νά εἶναι μιά βαριά ἀπογοήτευση στό γάμο καί στήν οἰκογένεια, ἐπαγγελματική ἀποτυχία, ἀποκαρδίωση ἀπό τήν κοινωνία καί τήν Ἐκκλησία. Καί αὐτά ὅλα βέβαια μποροῦν νά λειτουργήσουν ὡς καταλύτης. Σπάνια μπλέκεται κανείς σέ αὐτοῦ τοῦ εἴδους τά αἱρετικά κινήματα, μόνο ἀπό ἕνα στιγμιαῖο ἐνθουσιασμό. Οἱ νέοι γιά παράδειγμα ζητοῦν νέα περιεχόμενα γιά νά δημιουργήσουν τή ζωή τους. Ἀπό τήν ἐφηβική τους ἡλικία διαβάζουν τό ὡροσκόπιο[18], τόν Χάρι Πότερ[19],τά χαρτιά τοῦ Ταρό[20] καί ἀκοῦν τήν περίεργη

---

18. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, *ὅπ. παρ. σ.* 122 Εἶναι οἱ Ἀστρολάτρες καί ἀποδίδουν ἰδιαίτερες θεϊκές ἰδιότητες στά οὐράνια σώματα καί θεωροῦν ὅτι ἡ Ἁγία Γραφή τούς δικαιώνει μέ τή σύνδεση τῆς Γέννησης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μέ τό λαμπερό ἀστέρι. (Μθ. 2,2). Ἀπό τήν Ἐκκλησία θεωροῦνται αἱρετικοί, αὐτοί πού ἀσχολοῦνται μέ τό ὡροσκόπιο.

19. Βλ. π. Χριστόφορου Τσιάκα, *ὅπ. παρ. σ.* 1054 Ὁ Xarry Potter εἶναι ὁ ἥρωας παιδικῶν μυθιστορημάτων, τά ὁποῖα δημιούργησε ἡ δασκάλα Τζόαν Ρόουλινγκ. Μέ τά βιβλία της πού εἶναι γεμᾶτα μαγεία ἔχει κάνει θραύση καί θεωρεῖται ἡ πιό πλούσια στή Βρετανία.

20. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, *ὅπ. παρ. σ.* 859. Οἱ ὀπαδοί τοῦ Ταρό πιστεύουν πώς τό Ταρό εἶναι μιά ἀληθινή κοσμογονία καί διδάσκει τή συμμετοχή τοῦ ἀνθρώπου

μουσική τους. Καί αὐτά ὅλα βέβαια δέν πρέπει νά μᾶς ἐκπλήσσουν, διότι ἡ νεολαία τοῦ σήμερα βρίσκεται σέ μιά κατάσταση φυγῆς ἀπό τά προβλήματα τῆς καθημερινότητας ζητώντας συνταγές γιά μιά ἄλλη ζωή. Ὅσα τούς προσφέρονται γιά τή νέα ζωή εἶναι εὐπρόσδεκτα, γιατί δέν αἰσθάνονται νά ἕλκονται ἰδιαίτερα ἀπό τίς προσφορές τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κοινωνίας, καί τοῦ σχολείου. Ἔτσι λοιπόν κάθε νέος πού ἔχει διαμάχες μέ τήν οἰκογένειά του, καταφεύγει σ᾽ αὐτές τίς "θρησκευτικές κινήσεις", γιατί ἐκεῖ τοῦ προσφέρεται προσωρινά αὐτό πού ζητᾷ: στέγη, κατανόηση, ὑπομονή, θαλπωρή καί ἀπεριόριστη ἐλευθερία[21].

Ἡ ἐπιφανειακή μας κοινωνία. Ἐπιρρεπεῖς πρός αὐτές τίς νέες "θρησκευτικές κινήσεις" εἶναι ὄχι μόνο οἱ νέοι ἄνθρωποι πού βρίσκονται σέ κάποια κρίση, ἀλλά ἐπίσης καί ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἀποσκοποῦν σέ ἀνώτερες ἀξίες. Πολλοί πνευματικοί ἄνθρωποι καί ἰδιαίτερα οἱ νέοι βλέπουν μέ ἀκρίβεια, πώς ἡ ὑπερκαταναλωτική κοινωνία μας δέν προσφέρει κανέναν ἰδιαίτερο προσανατολισμό τόσο ἀνθρώπινο ὅσο καί ἠθικό καί ὑποφέρουν ἀπ᾽ αὐτό. Δοκιμασμένες ἀξίες παραμερίζονται μέ εὐκολία καί ἡ συνείδηση φιμώνεται. Ἔτσι λοιπόν σ᾽ αὐτόν τόν κενό χῶρο παρελαύνουν ὅλες αὐτές οἱ αἱρετικές "θρησκευτικές κινήσεις" χωρίς τήν παραμικρή ἀντίσταση. Οἱ ὑποσχέσεις πρός τίς ἀδύναμες ἀνθρώπινες ὑπάρξεις γιά στήριγμα, προσανατολισμό καί βοήθεια γιά τή ζωή εἶναι δεδομένες ἀπό τήν πλευρά τους. Καί στό σημεῖο αὐτό πρέπει νά παραδεχθοῦμε πώς κάποιες ἀπό αὐτές τίς ταλαιπωρημένες ψυχές βρῆκαν στίς ὁμάδες αὐτές γιά ἕνα διάστημα τό μόνο στήριγμα πού μάταια ἀναζητοῦσαν κάπου ἀλλοῦ καί δέν τό ἀνακάλυψαν.

Γιατί εἶναι ἐπικίνδυνες αὐτές οἱ θρησκευτικές κινήσεις; Γιατί οἱ βλαβερές ἐπιδράσεις πού πηγάζουν ἀπό αὐτές εἶναι πολύ περισσότερες ἀπ᾽ ὅτι οἱ ὠφέλειες. Ἐδῶ ὅμως καί ἀρκετά χρόνια ἔχουν στήσει τίς παγίδες τους ὄχι μόνο στά ἀστικά κέντρα, ἀλλὰ καί στήν ὕπαιθρο ὅπου ὑποτίθεται, ὅτι συναντᾶ κανείς πιό ἁπλούς ἀνθρώπους καί ἀνεμπόδιστο πεδίο δράσεως. Αὐτός μόνο πού ἔχει προσωπικές ἐμπειρίες καί ἐπαφές μέ πρώην ὀπαδούς τῶν κινήσεων αὐτῶν, μπορεῖ νά κατανοήσει τόν κίνδυνο πού ἐγκυμονοῦν αὐτές οἱ "θρησκευτικές κινήσεις".

στίς δημιουργικές πράξεις τοῦ Θεοῦ. Τό Ταρό εἶναι μιά συμπυκνωμένη σοφία, πού κατά τό σύστημα τῶν ἀρχαίων μυήσεων ἐκφράζεται μέ συμβολικές παραστάσεις καί εἰκόνες. Τά μεγάλα Ταρό εἶναι εἴκοσι δυό καί παριστάνουν τόν κόσμο τῶν αἰτιῶν, τό οὐράνιο πεδίο καί τά μικρά εἶναι πενήντα ἕξι καί συμβολίζουν τά ἀποτελέσματα τῶν αἰτιῶν. Τό Ταρό εἶναι τά μαθηματικά τῆς ἀνθρώπινης γνώσης καί τῆς πίστης.

21. Πρβλ. Alfred Souter, Manfred Ach, Markous Sackmann, *Udo Schuster, ὅπ. παρ.* σ. 16.

Τά κυριότερα σημεῖα πού τίς κάνουν ἐπικίνδυνες εἶναι :

-Ἡ θρησκευτική ἀνασφάλεια καί δογματικότητα.

-Ἡ θρησκευτική προκατάληψη χωρίς δυνατότητα προσωπικῆς γνώμης.

-Ἡ Δογματικότητα καί διαστρέβλωση τῆς ἀλήθειας τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

-Ἡ χρησιμοποίηση τῶν ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν καί κρισίμων καταστάσεων μέσω τῆς ὑποτιθεμένης βοήθειας ἡ ὁποία ὁδηγεῖται σέ ἐξάρτηση.

-Ὁ αἱρετισμός, φοβία, φανατισμός καί ὄχι σπάνια ἀπομόνωση ἀπό τήν πραγματική ζωή καί τήν ἀνθρώπινη κοινωνία.

-Τέλος οἱ ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι παρασύρθηκαν ἀπό τέτοιου εἴδους "θρησκευτικές κινήσεις", ἔγιναν ἄτομα ἀνίκανα γιά κανονικές ἀνθρώπινες καί θρησκευτικές σχέσεις καί δεσμούς.

Γιά νά γίνουν ὅμως ὅλα αὐτά κατανοητά θά ἐπιχειρήσουμε στή συνέχεια νά παρουσιάσουμε καί νά σχολιάσουμε συγχρόνως τή σπουδαιότερη ἀπό τίς "θρησκευτικές κινήσεις", ἡ ὁποία τήν περασμένη δεκαετία ἀλλά καί σήμερα ἔχει μιά ἱκανοποιητική πρόσβαση στούς κύκλους τῶν νέων ἀνθρώπων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χώρου καί ὄχι μόνο. Ἡ "θρησκευτική κίνηση" τοῦ Sun Myung Moon ἡ ὁποία ἀπασχόλησε γιά ἀρκετό χρονικό διάστημα τό Εὐρωπαϊκό Κοινοβούλιο εἶναι ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο θά ἀσχοληθοῦμε. Αἰτία αὐτῆς τῆς αἵρεσης - στήν ὁποία θ᾽ ἀναφερθοῦμε καί πολλῶν ἄλλων πού ἀπειλοῦσαν καί μάστιζαν τή νεολαία τῶν Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν κοινωνικά καί θρησκευτικά - ἦταν νά ἀντιδράσει ἡ Εὐρωπαϊκή κοινότητα παίρνοντας ἀποφάσεις ἐνάντια σέ ὅλα αὐτά τά αἱρετικά κινήματα τά ὁποῖα μνημονεύουμε καί σχολιάζουμε στή παρούσα ἐργασία μας.

Sun Myng Moon

O Sun Myung Moon γεννήθηκε τό 1920 στή Sangsani/Chongin τῆς Βόρειας Κορέας. Ὁ Σεβασμιώτατος - ὅπως ἀποκαλεῖται ἀπό τούς ὀπαδούς του - δέν ἔτυχε καμιᾶς πανεπιστημιακῆς μόρφωσης. Τό 1936 σέ ἡλικία 16 ἐτῶν κλήθηκε γιά πρώτη φορά ἀπό τό Θεό καί χρίσθηκε ὡς Μεσσίας[22]. Τό 1945 τελειώνει τό δικό του ἀγώνα γιά τήν ἀπόλυτη ἀλήθεια, τήν ὁποία κατόρθωσε ἐνάντια στίς βουλές τοῦ Θεοῦ καί τοῦ σατανᾶ. Ἕνα ἔτος ἀργότερα ἔγινε μέλος τοῦ ἰσραηλιτικοῦ τάγματος, τοῦ ὁποίου ὁ δάσκαλος Kim - Moun - Paik νόμιζε ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Moon

---

22. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, *ὅπ. παρ. σ.* 278 Τό Πάσχα τοῦ 1936, ὅπως ὁ ἴδιος ἔλεγε, ὁ Ἰησοῦς Χριστός τοῦ ἀνέθεσε νά συνεχίσει τό ἔργο του, προσθέτοντας: "Ἐγώ εἶμαι ὁ νοῦς σας, ὁ Θεός σας, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Μεσσίας".

ἦταν ὁ "Μεσσίας". Ὅταν μετά ἀπό λίγο καιρό ξαναγύρισε στή Pyongyang συνελήφθη ἀπό τούς κομμουνιστές καί φυλακίσθηκε. Τό 1948 ἀποκλείεται ἀπό τήν Πρεσβυτεριανή Ἐκκλησία καί τό ἴδιο ἔτος κατηγορεῖται καί συλλαμβάνεται ἐκ νέου γιά σεξουαλικές ἀνωμαλίες. Μιά ἀπό τίς γυναῖκες πού παντρεύτηκε τήν ἀποκαλεῖ ὡς "δευτέρα Εὔα". Ὁ ἴδιος μαζί μέ τή "δεύτερη Εὔα" ἀποτελοῦν τούς "γονεῖς τοῦ Σύμπαντος" τά δέ παιδιά τους πού γεννῶνται εἶναι ἀπαλλαγμένα ἀπό ἁμαρτίες[23]. Οἱ ὀπαδοί του τόν ἀποκαλοῦν Οὐράνιο Πατέρα, Μεσσία καί Κύριο τῆς δευτέρας παρουσίας[24].

Ὁ Moon σύμφωνα μέ πληροφορίες τά τελευταῖα χρόνια κατοικεῖ μέ τήν οἰκογένειά του σέ ἕνα ἀριστοκρατικό προάστιο τῆς Νέας Ὑόρκης. Ἡ ζωή του βέβαια ἐκεῖ δέν εἶναι καί τόσο σύμφωνη μέ αὐτά πού διδάσκει. Ὅλη τή χλιδή πού ἀπολαμβάνει τήν ἐξασφάλισε μέ τίς πολλές ἐπιχειρήσεις πού ἀπέκτησε, προσφορά τῆς σκληρῆς προσωπικῆς ἐργασίας τῶν ὀπαδῶν του. Ἔχει κατηγορηθεῖ καί δικασθεῖ ἀρκετές φορές γιά τήν κακομεταχείριση πού ἐπέβαλε στά μέλη τῆς αἵρεσής του. Μερικοί πρώην ὀπαδοί του περιγράφουν τήν σκληρή ζωή πού βίωσαν κοντά του, ὅπως εἶναι ἡ στέρηση τροφῆς, ὕπνου καί ἀνάπαυσης καθώς καί ἄλλες μυστηριώδεις τελετές, στίς ὁποῖες ὑποχρεωτικά ἔπαιρναν μέρος. Μοναδικός στόχος του ἦταν ἡ σωματική καί ψυχική ἀποδυνάμωση, ὥστε στή συνέχεια τά ἄτομα αὐτά νά καθίστανται ψυχικά ἀνίκανα γιά ὁποιαδήποτε ἐργασία. Μέ ὅλες αὐτές τίς μεθόδους καί ἐνέργειές του τό 1954 ἵδρυσε στή Σεούλ τήν "Ἑταιρεία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος γιά τήν ἑνοποίηση τῆς Παγκόσμιας Χριστιανοσύνης"[25]. Τό ἔτος 1960 θεωρεῖται ὡς ἔτος ἱδρύσεως τῆς "Ἑνωτικῆς Ἐκκλησίας ἤ ἐκκλησίας τοῦ Moon" ὅπως συνηθίζεται νά λέγεται[26].

Στήν Ἑλλάδα ἡ "Ἑνωτική Ἐκκλησία" τοῦ Moon ξεκίνησε ἀπό τήν Ἀθήνα μέ τή βοήθεια τῆς Ὀργάνωσης Γυναικῶν γιά τήν Παγκόσμια Εἰρήνη. Μάλιστα τό 1993 σέ μιά συγκέντρωση τῆς "Ἑνωτικῆς Ἐκκλησίας" πού ἔγινε στήν ἑλληνική πρωτεύουσα, μίλησε ἡ σύζυγος τοῦ Moon ἡ "Νέα Εὔα". Σέ αὐτή τή συγκέντρωση ἀποκάλυψε τά ἀντικομουνιστικά καί φιλοφασιστικά σχέδια τοῦ συζύγου της. "Ἡ Ἑλλάδα ἔχει στρατηγική θέση μεταξύ τῆς Εὐρώπης καί τῆς Ἀσίας κι αὐτό μᾶς ἐνδιαφέρει ἰδιαίτερα", ἦταν τά λόγια

---

23. Βλ. π. Χριστόφορου Τσιάκα, *ὅπ. παρ.* σ. 315

24. Πρβλ. *Bericht uber Aufbau und Tatigkeit der so genannten Jugendsekten*, Stuttgart 1987, σ. 71.

25. Βλ. π. Χριστόφορου Τσιάκα *ὅπ. παρ.* σ. 315

26. Πρβλ. Friedrich-Wilhelm Haack, *Was sind eigentlich Jugendsekten?* Stuttgart 1980 σ. 58

τοῦ Sun Myung Moon, ὁ ὁποῖος ἤθελε νά στήσει στήν Ἀθήνα τό ἀρχηγεῖο του γιά τήν Εὐρώπη καί τήν Ἀσία. Τόν προσηλυτισμό τῆς αἱρέσεως αὐτῆς ἔχουν ἐπιληφθεῖ διάφοροι Ἕλληνες ἐπιστήμονες. Ὅσον ἀφορᾶ τήν προώθηση τῆς προπαγανδιστικοῦ ὑλικοῦ ἔχουν ἀναλάβει ὄμορφες νεαρές κοπέλες ἀπό τή Νότια Κορέα. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καταδίκασε τόν Sun Myung Moon ὡς Ἀντίχριστο καί ἐπικίνδυνο γιά τούς πιστούς καί τήν ὀρθόδοξη χριστιανική νεολαία[27].

Ἡ διδασκαλία τοῦ Μούν σέ συνάφεια μέ τήν Ἁγία Γραφή

Σύμφωνα μ᾽ ἕνα ἀπό τά συγγράμματα τοῦ Moon πού ὀνομάζεται "Θεϊκές Ἀρχές", τό περιεχόμενο τοῦ ὁποίου ἀποκαλύφθηκε ἀπό τό Θεό στόν San Myung Moon σέ διάρκεια ἑπτά χρόνων καί ὅταν αὐτός ἦταν δεκαεπτά ἐτῶν, τοῦ ἐμφανίσθηκε ὁ Χριστός καί τόν ἐξέλεξε γιὰ νά ἐκπληρώσει μιά ἰδιαίτερη ἀποστολή βοηθούμενος ἀπό τόν ἴδιο τόν Ἰησοῦ[28]. Στό βιβλίο του αὐτό ἀναφέρει τά σχετικά μέ τό Θεό τόν κόσμο καί τή δημιουργία: Ὁ Θεός δημιούργησε μέ τήν πρόθεση νά πραγματώσει τό ἰδανικό Του. Ἡ πραγματοποίηση τοῦ ἰδανικοῦ Του, πού εἶναι ἡ ἀγάπη, εἶναι ὁ σκοπός τῆς δημιουργίας. Στόν κόσμο στόν ὁποῖο, ἔχει ἐκπληρωθεῖ τό ἰδανικό τοῦ Θεοῦ πρέπει ὁ ἄνθρωπος καί ὅλα τά πράγματα νά ζοῦν μέ εὐτυχία καί ἁρμονία Ὁ κόσμος στόν ὁποῖο εἶναι ἐκπληρωμένη ἡ σφαῖρα τῆς ἰδανικῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ εἶναι τό βασίλειο τοῦ Οὐρανοῦ.

Συνεχίζοντας ἀπό τό ἴδιο βιβλίο ἀναφέρει γιά τούς πρωτόπλαστους, ὅτι εἶχαν προορισμό νά φθάσουν στό ἐπίπεδο τῆς τελειότητας, δηλ. στήν τριπλή εὐλογία. "Καί εὐλόγησεν αὐτούς ὁ Θεός λέγων αὐξάνεσθε καί πληθύνεσθε καί πληρώσατε τήν γῆν καί κατακυριεύσατε αὐτῆς"[29]. Αὐτή ἡ τριπλή εὐλογία δέν πραγματοποιήθηκε κατά τόν Moon, γιατί ἡ Εὔα ἦλθε σέ σεξουαλική ἐπαφή μέ τόν Ἑωσφόρο[30].

Σύμφωνα μέ τό σχέδιο ἀνασκευῆς τοῦ Θεοῦ ἀναπτύχθηκαν σταδιακά ἡ πνευματική φύση καί ὁ διανοητικός κόσμος, τῶν πεσμένων ἀνθρώπων σέ κάθε ἐποχή. Στήν ἐποχή τοῦ Ἀβραάμ

---

27. Βλ. *Καταστροφικές "ΛΑΤΡΕΙΕΣ"* (Μιά ἀπειλή γιά τόν ἄνθρωπο, τήν Κοινωνία καί τόν Πολιτισμό μας), ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1994, σ. 21.

28. Βλ. π. Ἀντωνίου Ἀλεβιζόπουλου, *Ἐγχειρίδιο αἱρέσεων καί παραχριστιανικῶν ὁμάδων*, Πρέβεζα 1991, σ. 571

29. *Γέ.* 1,28

30. Βλ. π. Ἀντωνίου Ἀλεβιζόπουλου, *ὅπ. παρ. σ.* 572.

π.χ. κινοῦνταν ἡ πνευματική φύση καί ἡ διανόηση τοῦ ἀνθρώπου σέ πολύ χαμηλά ἐπίπεδα. Δηλαδή ὁ ἄνθρωπος σύμφωνα μέ τόν Moon δέν πλάστηκε τέλεια ἀλλά εἶχε ἐλλείψεις, οἱ ὁποῖες σταδιακά διαμορφώνονταν. Πιστεύει ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἦταν πολύ ἀνώριμοι γιά νά κατανοήσουν νόμους καί ἐντολές. Τότε ποιό ἦταν τό σημεῖο ἐπαφῆς τοῦ Θεοῦ μέ τόν Μωυσῆ; Ὁ Θεός, μᾶς λέγει, πρόσφερε τό Εὐαγγέλιο σ᾽ ἕνα ἐπίπεδο τό ὁποῖο εἰσακουόταν στήν πνευματική φύση τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Το ὅτι οἱ Ἑβραῖοι πού πίστεψαν τόσο βαθειά στό Θεό δέν ἀναγνώρισαν τόν Υἱό του ὡς Λυτρωτή, εἶναι ἕνα μελανό σημεῖο στή διαδρομή τους[31].

Ποιός ὅμως σήμερα βρίσκεται στό κέντρο τοῦ θεϊκοῦ σχεδίου; Σίγουρα ὄχι οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰησοῦ, οὔτε οἱ ἄνθρωποι τῶν ἡμερῶν τοῦ Μωυσῆ ἀλλά οὔτε καί οἱ ἄνθρωποι παλαιότερων ἐποχῶν. Εἶναι ὁ ἄνθρωπος τοῦ σήμερα ποῦ ζεῖ ἐδῶ καί τώρα, στόν ὁποῖο ὁ Θεός θά δώσει τή "νέα ἀλήθεια". Ἡ "νέα ἀλήθεια" θά ὁδηγήσει τόν τωρινό ἄνθρωπο στή λύτρωση καί σέ μία καινούργια νέα ἐποχή. Ἡ "νέα ἀλήθεια" εἶναι αὐτή πού ἔλαβε ὁ Moon μέ τίς "ἀποκαλύψεις" ἀπό τό Θεό ὡς αὐθεντική καί θεϊκή. Στό σημεῖο αὐτό ἔχουμε νά παρατηρήσουμε ὅτι ἐμεῖς οἱ χριστιανοί δέ χρειαζόμαστε καμιά νέα ἀλήθεια[32], καί κανέναν νέο "μεσσία".

Στή συνέχεια ὁ Moon κάνει λόγο γιά τό κοινωνικό πρόβλημα καί προσπαθεῖ μέσα ἀπό τίς "Θεϊκές Ἀρχές" νά τό ὑλοποιήσει. Ὁ πλοῦτος, μᾶς λέγει, εἶναι ἄνισα μοιρασμένος, ἐνῶ οἱ παγκόσμιες θρησκεῖες ἀποδεικνύονται ἀνίκανες νά ὁδηγήσουν τόν κόσμο σέ μιά καινούργια ἐποχή καί ὁ ἄθεος κομμουνισμός ἐξαπλώνεται. Οἱ "Θεϊκές Ἀρχές" ἐξηγοῦν τά αἴτια καί πέρα ἀπό αὐτό προτείνουν καθαρές καί πραγματοποιήσιμες λύσεις, στά ἄτομα καί στήν οἰκογένεια, νά ἀλλάξουν τρόπο ζωῆς μέσω τῆς διαπαιδαγώγησης. Ἡ ἀγάπη ἀνάμεσα σέ ἰδανικούς συζύγους εἶναι ἡ βασική προϋπόθεση γιά τήν εὐτυχία τῶν ἀνθρώπων. Μόνον ὅταν ὑπάρχει μιά τέτοια ἀγάπη ἀνάμεσα στούς γονεῖς θά μπορέσουν στή συνέχεια νά καταλάβουν καί τά παιδιά μέ τή σειρά τους τήν ἰδανική ἀγάπη καί νά τή βιώσουν.

Σύμφωνα μέ τίς "Θεϊκές Ἀρχές" ὅλες οἱ θρησκεῖες τῆς ἱστορίας πού ζήτησαν ἕνα συνειδητό δρόμο ζωῆς καί τόν ἐφάρμοσαν, κλήθηκαν ἄμεσα ἤ ἔμμεσα στή ζωή ἀπό τό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ὁ

---

31. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, *ὅπ. παρ. σ.* 278 Ὁ Moon τονίζει πώς "ἡ Θεία Ἀρχή ὅπλισε τό χέρι τοῦ Χίτλερ" καί μέ τούς Ναζί τιμώρησε τούς Ἑβραίους , πού σκότωσαν τόν Χριστό.

32. Βλ. *Ἰω.* 14,6 "Ἐγώ εἰμί ἡ ὁδός καί ἡ ἀλήθεια καί ἡ ζωή, οὐδείς ἔρχεται πρός τόν Πατέρα, εἰ μή δι᾽ ἐμοῦ".

βασικός αὐτός ρόλος σήμερα ἀνήκει στό χριστιανισμό, ὁ ὁποῖος κλήθηκε σ᾽ αὐτόν γιά νά ἐκπληρώσει στό σύνολό του τό Θεϊκό του σχέδιο. Ὁ Θεός ὅμως παρ᾽ ὅλα αὐτά ὁδηγοῦσε ξανά ἀνθρώπους ἄλλων ἐθνῶν μέ τό νά ἱδρύει θρησκεῖες ἀνάλογες μέ τήν κάθε ἐποχή καί τό κάθε περιβάλλον, οἱ ὁποῖες σκοπό εἶχαν τήν προετοιμασία γιά τή μελλοντική ὑποδοχή τοῦ Μεσσία. Σέ ποιά πηγή στηρίζει τή θέση του αὐτή ὁ Moon καί ποιές εἶναι οἱ νέες θρησκεῖες πού ἵδρυσε ὁ Θεός δέν μᾶς τίς κατονομάζει. Ἐμεῖς γνωρίζουμε ὅτι ὁ Θεός ἔστειλε τόν Υἱό Του στό κόσμο γιά νά σώσει ὅλους τούς ἀνθρώπους, ὥστε ὅσοι πιστεύουν σέ Αὐτόν νά σωθοῦν[33].

Τήν "ἀποκάλυψη" αὐτή πού ἔλαβε ὁ Sun Myung Moon, ἀπό τό Θεό τήν κράτησε γιά ἀρκετό διάστημα ἀπαρατήρητη στήν Ἀνατολή. Αὐτή ὅμως δώρισε σέ ὁλόκληρο τόν κόσμο, ἰδιαίτερα σέ νέους ἀνθρώπους νέα εὐτυχία καί νέα ἐλπίδα. Ἀφύπνισε τή ζωή ἀπό τά κατάβαθα τῆς καρδιᾶς τους. Νέοι ἄνθρωποι περισσότεροι ἀπό 120 ἔθνη μέ διαφορετικά χρώματα τοῦ δέρματος μέ διαφορετικές πολιτιστικές προϋποθέσεις καί τρόπους ζωῆς, μεταστράφηκαν ὅλοι σέ αὐτή τήν νέα ζωή πού κήρυττε ὁ Moon. Βρῆκαν μιά καινούργια αἴσθηση καί ἀκολούθησαν μέ καινούργιο πάθος τό θέλημα τοῦ Θεοῦ[34], ὅπως ὁ ἴδιος ἰσχυρίζεται καί πιστεύει.

Παρουσίαση ἀναλυτικῆς Ἔκθεσης τοῦ Richard Cottrell γιά τή δράση τῶν "νέων θρησκευτικῶν κινημάτων" στήν Εὐρωπαϊκή Κοινότητα

Στή συνέχεια γιά τήν ὀρθή κατανόηση τῶν ὅσων ἔχουν λεχθεῖ θά ἐκθέσουμε στήν παρούσα ἐργασία μας ἀποσπάσματα ἀπό τίς συνεδριάσεις τοῦ Εὐρωκοινοβουλίου, καθώς καί τήν ἀναλυτική ἔκθεση τοῦ εἰσηγητῆ Richard Cottrell[35] σχετικά μέ τίς

---

33. *Ἰω. 3,16* "τόσο πολύ ἀγάπησε ὁ Θεός τόν κόσμο, ὥστε παρέδωσε στό θάνατο τό μονογενή του Υἱό, γιά νά μή χαθεῖ ὅποιος πιστεύει σ' αὐτόν, ἀλλά νά ἔχει ζωή αἰώνια".

34. Πρβλ. *Bericht uber Aufbau und Tatigkeit der so genannten Jugendsekten*, Stuttgart 1987, σ. 82-83.

35. Βλ. Εὐρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Ἔγγραφα συνεδριάσεως 1984-85*, Αἰτιολογική ἔκθεση PE 82.322/τέλ. σ. 9 "Richard Cottrell, Εὐρωβουλευτής εἰσηγεῖται ἐξ ὀνόματος τῆς Ἐπιτροπῆς Νεότητας, Πολιτισμοῦ, Παιδείας, Πληροφοριῶν καί Ἀθλητισμοῦ γιά τή δραστηριότητα ὁρισμένων "νέων θρησκευτικῶν κινήσεων" στό ἐσωτερικό τῆς Κοινότητας. Ἐκφωνήθηκε στό Στρασβοῦργο στό Μέγαρο τῆς Εὐρώπης, στίς 25.05.1984.

δραστηριότητες τῆς "Ἐνωτικῆς Ἐκκλησίας" τοῦ Moon καί τῶν ἄλλων "θρησκευτικῶν κινήσεων" στόν Εὐρωπαϊκό χῶρο. Ἀκόμη δέ τίς ἀπόψεις εὐρωβουλευτῶν κρατῶν, τήν ὁριστική πρόταση τοῦ R. Cottrell καθώς καί τό ψήφισμα τοῦ Εὐρωκοινοβουλίου γιά τίς νέες "θρησκευτικές κινήσεις".

Τό περιεχόμενο τῆς ἀναλυτικῆς ἔκθεσης, ἡ ὁποία κατατέθηκε στό Εὐρωπαϊκό Κοινοβούλιο μετά δύο χρόνια ἀναφέρεται στά ἑξῆς: Μία ἀπό τίς ἀξιόλογες κοινωνικές ἐξελίξεις τῆς προηγούμενης δεκαετίας ἦταν ἡ ἐκρηκτική ἀνάπτυξη τῶν "νέων θρησκευτικῶν κινήσεων", ὅπως ἔγιναν γενικά γνωστές. Αὐτός εἶναι ἕνας ὅρος τόν ὁποῖο προτιμοῦν οἱ ἀκαδημαϊκοί ἐρευνητές ἀπό τόν ὅρο "θρησκευτικά δόγματα καί αἱρέσεις". Ὁ συντάκτης ἀναγνωρίζει ὅτι καί οἱ δύο φράσεις εἶναι ἀνεπαρκεῖς καί ἐπειδή στήν πορεία τῶν ἐρευνῶν του ἀντιμετώπισε ὀργανώσεις τῶν ὁποίων οἱ ἀριθμοί φθάνουν σέ τριψήφιους ἀριθμούς καί τῶν ὁποίων οἱ ρίζες καί τά κίνητρα ἐπίσης ποικίλουν, κατέληξε στό γενικό περιγραφικό ὅρο τῶν "νέων θρησκευτικῶν κινήσεων". Οἱ περισσότερες ἀπό αὐτές τίς κινήσεις βασίζουν τήν προσέλκυση ἐνδεχομένων ὀπαδῶν σέ μιά φιλοσοφία ἡ ὁποία ὑποδηλώνει, ὅτι οἱ ἐπίσημες ἤ οἱ ἐμπνευσμένες ἀπό τήν παράδοση θρησκεῖες ἔχουν ἀποτύχει στό ἔργο τους καί ἡ κοινωνία χρειάζεται μιά διαφορετική προσέγγιση τοῦ προβλήματος. Οἱ κινήσεις αὐτές συχνά περιλαμβάνουν ἀνατολικά καί ἐξωτικά στοιχεῖα καί μερικές εἴτε ἀποτελοῦν "εἰσαγωγές" ἀπό τήν Ἀσία, εἴτε παραλλαγές - μερικοί θά μποροῦσαν νά ποῦν μεταλλαγές - τῆς ἀνατολίτικης φιλοσοφίας. Οἱ κινήσεις αὐτές βρῆκαν εὔφορο ἔδαφος στίς Ἡνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς, (ἡ Καλιφόρνια εἶναι ἕνα ἀξιοσημείωτο παράδειγμα), καί ἀπό ἐκεῖ ἐξαπλώνονται ἀσταμάτητα στήν Εὐρώπη.

Τό ἐνδιαφέρον γιά τή φύση καί τίς δραστηριότητες αὐτῶν τῶν ὀργανώσεων ἦταν σχεδόν ἴδιο μέ τό ρυθμό τῆς ἀνάπτυξής τους. Σχεδόν ὅλες προκάλεσαν ποικίλες διαμάχες, μέ κατηγορίες γιά ἀπάτες καί ἄλλες οἰκονομικές ἀτασθαλίες καί, σέ κοινωνικό ἐπίπεδο, συχνές ἐπικρίσεις μέ τό ἐπιχείρημα ὅτι δημιουργοῦν δυσάρεστες καταστάσεις στίς οἰκογένειες καί ψυχολογικά προβλήματα στούς ὀπαδούς.

Ἕνας μεγάλος ἀριθμός ἀκαδημαϊκῶν μελετῶν ἀσχολεῖται μέ τό φαινόμενο αὐτῶν τῶν νέων κινήσεων καί ἡ δουλειά πού γίνεται τώρα γιά παράδειγμα, στό Ἡνωμένο Βασίλειο, στή Γερμανία καί στή Δανία εἶναι πιθανό ὅτι θά συμβάλει πολύ στή γνώση σχετικά μέ τίς κινήσεις καί στή ἀντιμετώπιση τῆς αὔξησής τους ἀπό τήν κοινωνία. Παράλληλα, κυβερνήσεις σέ ὅλα τά κράτη μέλη τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητας - καί ἄλλες ἐκτός τῆς Κοινότητας - ὑφίστανται αὐξανόμενες πιέσεις γιά νά ἀντιμετωπίσουν τό θέμα

σέ νομοθετικό πλαίσιο, πράγμα πού εἶναι ἐξαιρετικά δύσκολο νά κάνουν, δεδομένης τῆς θεμελιώδους ἀναγκαιότητας τῆς δημοκρατίας νά συνυπάρχει μέ πολλαπλᾶ ἰδεώδη καί πεποιθήσεις, ἄσχετα ἀπό τό πόσο σημαντικά, παράξενα ἤ ἐκκεντρικά μπορεῖ νά φαίνονται αὐτά στήν πλειοψηφία.

Ὁ εἰσηγητής τῆς παρούσας ἔκθεσης δέν ἀσχολεῖται μέ τή νομιμότητα τῆς πίστης καί θεωρεῖ σχεδόν ἀπαραίτητο νά δηλώσει σαφῶς ὅτι οἱ θρησκευτικές πεποιθήσεις εἶναι κάτι προσωπικό καί εἶναι πέρα ἀπό τή σφαῖρα παρέμβασης τῶν συστημάτων διακυβέρνησης. Στήν εἰσήγηση αὐτή, ἤ στήν πρόταση ψηφίσματος, δέν γίνεται καμιά πρόταση γιά ἐλέγχους ἤ κανονισμούς στό θέμα τῆς πίστης. Αὐτό τό ὁποῖο ἐπισημαίνεται εἶναι πώς θά μποροῦσαν καλύτερα νά σκιαγραφηθοῦν οἱ μή θρησκευτικές συνέπειες τῆς ἀνάμιξης σέ μερικές, ἐπ᾽ οὐδενί λόγω ὅλες, τίς λεγόμενες "νέες θρησκευτικές κινήσεις".

Ἴσως τό ἀνησυχητικό παράδειγμα ἦταν ἡ μαζική αὐτοκτονία στό Jonestown τῆς Γουιάνα, ὅπου 900 ὀπαδοί ἑνός αὐτο-ανακηρυχθέντος προφήτη δηλητηριάσθηκαν. Ὅλος ὁ κόσμος συγκλονίστηκε μέ τό θέαμα τῶν ἀλλοιωμένων πτωμάτων ἀνδρῶν, γυναικῶν, παιδιῶν, ἀκόμα καί τῶν μικρῶν κατοικίδιων ζώων τους. Ἕνα μέλος τοῦ Ἀμερικανικοῦ Κογκρέσου πού εἶχε ὁδηγηθεῖ στόν καταυλισμό γιά πληροφορίες ἔπεσε θῦμα δολοφονίας.

Ἡ ἔκθεση αὐτή συντάχθηκε μετά ἀπό πολλές δυσκολίες καί ἀπειλές πού δέχθηκε ἡ Ἐπιτροπή σχετικά μέ τίς δραστηριότητες τῆς "Ἑνωτικῆς Ἐκκλησίας" (Unification Church) πού εἶναι γνωστή ὡς "Moonies", ἀπό τό ὄνομα τοῦ Κορεάτη ἱδρυτῆ της Sun Myong Moon. Τά τελευταῖα χρόνια ἡ Ἑνωτική Ἐκκλησία βρίσκεται σχεδόν συνέχεια στό προσκήνιο τῆς δημοσιότητας. Οἱ ἀντιφατικές μέθοδοι προσηλυτισμοῦ πού ἀκολουθεῖ -πού εἶναι γνωστές στούς ἐρευνητές ὡς "βομβαρδισμός ἀγάπης" - ἔχουν προκαλέσει πρωτοφανεῖς συνεχιζόμενες οἰκογενειακές διαμάχες, ὅπου γονεῖς κατέφευγαν στίς ὑπηρεσίες ἐπαγγελματικῶν ἀπαγωγέων, οἱ ὁποῖες ἐπιδίδονται σέ μιά δραστηριότητα πού εἶναι γνωστή ὡς "ἀπό-προγραμματισμός", προκειμένου νά διακόψουν τήν προφανή ἐξάρτηση τῶν προσηλυτισμένων οἰκείων τους ἀπό τήν "Ἑνωτική Ἐκκλησία". Ἡ πολυσέλιδη ἔκθεση Fraser[36] εἶναι ἀφιερωμένη στήν ἐξέλιξη τῆς ὀργάνωσης Moon, ἐξετάζοντας σέ βάθος γιά παράδειγμα, τούς ἰσχυρισμούς ὅτι κατά καιρούς ἦταν ἀναμεμιγμένη μέ τή CIA τῆς Κορέας καί μέ τήν κατασκευή ὅπλων. Στίς ΗΠΑ

---

36. Βλ. Εὐρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *ὅπ. παρ.* σ. 10. Εἶναι μιά ἔρευνα πού ἔκανε τό Κογκρέσο τῶν ΗΠΑ γιά τίς ἀμερικανικές σχέσεις.

ὁ Moon ἔχει καταδικαστεῖ, καί ἐκκρεμεῖ ἔφεση γιά μεγάλης κλίμακας φοροδιαφυγή. Στό Ἡνωμένο Βασίλειο, τό βρετανικό τμῆμα τῆς "Ἑνωτικῆς Ἐκκλησίας" βρισκόταν σέ μιά συνεχιζόμενη καί δαπανηρή νομική μάχη μέ μιά βρετανική ἐφημερίδα, τήν Daily Mail, ἡ ὁποία κατηγόρησε τήν "Ἑνωτική Ἐκκλησία" γιά διάλυση οἰκογενειῶν. Ἡ ἐφημερίδα κέρδισε τόν ἀγώνα. Στήν Besancon τῆς Γαλλίας ἡ προσοχή τῆς κοινῆς γνώμης εἶχε στραφεῖ στήν περίπτωση μιᾶς νεαρῆς ὀπαδοῦ τῶν Moonies πού τήν "ἀπήγαγαν" οἱ γονεῖς της καί ἡ ὁποία κατόπιν βρισκόταν ὑπό παρακολούθηση ἐπαγγελματιῶν ἀπό-προγραμματιστῶν. Στήν περίπτωση αὐτή ἡ κόρη μήνυσε τούς γονεῖς της. Δέν εἶναι ὅμως ὅλα τά σχόλια γιά τήν "Ἑνωτική Ἐκκλησία" τῆς ἴδιας ἐπικριτικῆς μορφῆς. Ὁ Eileen Baker τοῦ London School of Economics, πραγματοποίησε πολλές ἐνδελεχεῖς μελέτες γιά τήν "Ἑνωτική Ἐκκλησία" καί ἐπισήμανε ὅτι ἡ "Ἑνωτική Ἐκκλησία" ὑπῆρξε συχνά θῦμα τῆς προβολῆς της στό λαϊκό τύπο μέ ζωηρά χρώματα, πράγμα πού ἄφησε ἀνεκμετάλλευτο τό εὐρύτερο νόημα τῆς φιλοσοφίας τῆς κίνησης.

Θά ἦταν ἀδύνατο νά ἀναφερθεῖ κάθε κίνηση ξεχωριστά γιά τίς δραστηριότητες καί παραπτώματά τους πού ἔχουν σχεδόν παρόμοια μορφή. Οἱ γονεῖς κάνουν λόγο γιά τό χάσιμο τῶν παιδιῶν τους καί ὁρισμένα ἀπό αὐτά ἐξαφανίζονται, ἐντελῶς. Ἄλλα ὅμως κατά τίς σπάνιες ἐπισκέψεις στά πατρικά τους σπίτια, φέρονται παράξενα, ψυχρά καί ἀπρόθυμα νά μείνουν. Ὑπάρχουν κατηγορίες ὅτι οἱ προσήλυτοι ὑφίστανται πραγματικά πλύση ἐγκεφάλου γιά τήν ἐξάρτηση ἀπό τή νέα πίστη - γιά παράδειγμα, μέ ἔλεγχο τῆς δίαιτάς τους, ἀπομόνωση ἀπό τούς γονεῖς καί φίλους καί τίς ἐξωτερικές ἐπαφές ὅλων τῶν εἰδῶν. Στή διάρκεια ὕπνου τούς ξυπνοῦν σέ ἀκανόνιστες ὧρες γιά νά ψάλουν, νά τραγουδήσουν καί νά "προσευχηθοῦν". Αὐτό, ὅμως ἰσχυρίζονται, δέν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπό μιά διαδικασία κατήχησης ἡ ὁποία ὁδηγεῖ σέ ἀπόλυτη ὑποταγή πρός τόν ἡγέτη δημιουργώντας προθυμία ὑπακοῆς. Βέβαια εἶναι μιά εὔκολη μέθοδος προσηλυτισμοῦ. Οἱ ἡλικίες πού κυριαρχοῦν στίς κινήσεις αὐτές εἶναι μεταξύ 18 καί 25 χρονῶν καί οἱ περισσότεροι προσηλυτισμοί γίνονται στή διάρκεια τῶν σπουδῶν. Οἱ περισσότεροι προέρχονται ἀπό χριστιανικές οἰκογένειες, ὅπου τά οἰκονομικά ἤ συζυγικά προβλήματα ἀπουσιάζουν. Οἱ περισσότεροι φαίνεται ὅτι χαρακτηρίζονται ἀπό ἕναν ὑγιή ἰδεαλισμό, πού εἶναι συχνός στούς νέους, καί μιά προθυμία γιά τήν ἐξέταση καί τή συζήτηση νέων ἰδεῶν. Πολλοί ἀπό αὐτούς ἔχουν ἀρχίσει νά χαράζουν σοβαρά τό μέλλον τους σ᾽ ἕναν κόσμο πού φαίνεται λιγότερος ἀσφαλής.

Ἀρκετά πάντως ἐξαρτῶνται ἀπό τή μέθοδο προσηλυτισμοῦ. Πολύ συχνά αὐτοί τούς ὁποίους πλησιάζουν εἶναι ἄτομα μοναχικά καί ἡ προσέγγιση γίνεται ἀπό μιά ὁμάδα ἡ ὁποία ἐφαρμόζει

τή λεγόμενη μέθοδο τοῦ "βομβαρδισμοῦ τῆς ἀγάπης". Αὐτό ἐφαρμόζεται συχνά σέ νέους ἀνθρώπους πού ταξιδεύουν στό ἐξωτερικό. Ἡ πρώτη ἐπαφή ἐφαρμόζεται μέ μιά πρόσκληση σέ γεῦμα καί τήν προσφορά φιλίας καί συντροφιᾶς. Στό στάδιο αὐτό σκόπιμα ὑποκρύπτονται οἱ καλοί οἰκοδεσπότες. Ἄτομα πού προσηλυτίσθηκαν στίς ΗΠΑ ἀναφέρουν ὅτι τούς ζητήθηκε νά μείνουν ὅσο θέλουν, νά ἐπισκεφθοῦν καί νά μείνουν σ᾽ ἕνα ἀγρόκτημα, νά δουλέψουν μέ τούς φτωχούς καί τούς ἀναπήρους. Μόλις ὅμως θεωρηθεῖ ὅτι εἶναι πλήρης ἡ ἀφοσίωση, ἀναγκάζουν τούς νέους ὀπαδούς νά περιφέρονται στούς δρόμους ἀναζητώντας χρήματα καί νέα μέλη γιά τήν ὀργάνωση. Οἱ σπουδές καί τά σχέδια γιά τό μέλλον λησμονιοῦνται καί ἐγκαταλείπονται. Μερικές φορές, ὁλόκληρες οἰκογένειες ἐμπλέκονται σέ τέτοιες περίπλοκες καταστάσεις, δημιουργώντας ἰδιαίτερη ἀνησυχία στά πολύ νεαρά ἄτομα πού δέν εἶναι σέ θέση νά διαμορφώσουν δική τους κρίση ἤ νά ἀντιδράσουν γι᾽ αὐτό πού συμβαίνει στούς γονεῖς τους.

Κοινό χαρακτηριστικό τῶν "νέων θρησκευτικῶν κινήσεων" εἶναι ἡ ὕποπτη ἐπιθυμία νά ἀπομονώσουν τούς νέους ὀπαδούς ἀπό τήν οἰκογένεια, τούς φίλους ἤ ὁποιονδήποτε πού θά μποροῦσε νά γίνει ἐμπόδιο στήν προσέλευσή τους σ᾽ αὐτές τίς κινήσεις. Σ᾽ αὐτό περιλαμβάνεται ἡ παραδοσιακή ἰατρική περίθαλψη, μιά πού συχνά ἡ ἀσθένεια θεωρεῖται ἀπό τούς γκουρού[37] καί τούς "προφῆτες"[38] στά κέντρα τῶν κινήσεων αὐτῶν ὡς τιμωρία γιά κάποιο παράπτωμα ἤ ἀκόμα χειρότερα ὡς προδοσία. Μιά ἄλλη μέθοδος προσηλυτισμοῦ - προφανῶς καί εὐτυχῶς μοναδική γιά μιά ἰδιαίτερα καταστρεπτική κίνηση πού εἶναι γνωστή μέ τό ὄνομα "Παιδιά τοῦ Θεοῦ", ἀπροκάλυπτα περιλαμβάνει σεξουαλικούς δελεασμούς, μέ νεαρές γυναῖκες ὀπαδούς πού παριστάνουν τίς πόρνες. Τά παιδιά τοῦ Θεοῦ περιγράφουν αὐτήν τὴ δραστηριότητα ὡς "ἐρωτικό ψάρεμα".

Φυσικό ἀποτέλεσμα αὐτῶν τῶν δραστηριοτήτων μπορεῖ νά εἶναι ἡ ἐξαχρείωση τοῦ ἀτόμου. Εἶναι ἐνδεικτική ἡ ἀκόλουθη μαρτυρία μιᾶς νεαρῆς Ἀγγλίδας ἡ ὁποία εἶχε γίνει ὀπαδός τῆς αἵρεσης τά "Παιδιά τοῦ Θεοῦ". Συνάντησε κάποιο νεαρό πού

---

37. Βλ. π. Χριστόφορου Τσιάκα *ὅπ. παρ.* σ. 174 "Ἡ λέξη Γκουροῦ, ἡ ὁποία ἔχει τήν προέλευσή της ἀπό τήν Ἰνδουιστική θρησκεία, ἀποτελεῖται ἀπό δυό συλλαβές: τό γκου, πού σημαίνει σκοτάδι καί τό ροῦ, πού δηλώνει αὐτόν πού διαλύει τό σκοτάδι. Γκουροῦ σημαίνει "φῶς, φώτιση, ἀκτινοβολία".

38. Βλ. π. Χριστόφορου Τσιάκα, ὅπ. παρ. σ. 215 "Οἱ ἱδρυτές τῶν "θρησκευτικῶν κινήσεων" θεωροῦν τούς ἑαυτούς τους ὡς "σύγχρονους προφῆτες" πού ἔχουν προσωπικές "ἀποκαλύψεις" ἀπό τό Θεό γιά τά ἐπερχόμενα δεινά καί τά ἔσχατα τοῦ κόσμου. Θεωροῦν τούς ἑαυτούς τους ὡς ἀπεσταλμένους τοῦ Θεοῦ"!

συγκέντρωνε χρήματα σέ μιά μεγάλη πόλη τῆς Σκωτίας καί πῆγαν μαζί σέ ἕνα ζαχαροπλαστεῖο. "Ἔλεγε ὅτι ὁ Θεός θέλει οἱ ὀπαδοί νά ἀποκοποῦν ἀπό τήν κοινωνία καί νά σταματήσουν νά ἐργάζονται γιά τά χρήματα... μοῦ εἶπε ὅτι αὐτό σήμαινε πώς ἔπρεπε νά σταματήσω τίς σπουδές μου στό πανεπιστήμιο... Ὅταν ἐξέφραζα ὁποιαδήποτε ἀμφιβολία, εἶχε ἕτοιμη μιά ἀπάντηση πού στηριζόταν εἴτε στή Βίβλο εἴτε στά γραφτά τοῦ προφήτη τῶν "Παιδιῶν τοῦ Θεοῦ" Μωυσῆ, Δαυίδ... Ἐγκατέλειψα τούς γονεῖς μου καί τούς συγγενεῖς μου καί τούς ἀντιμετώπιζα ἁπλῶς σάν ἀνθρώπους πού μέ ξαναγυρνοῦσαν στίς παλιές μου συνήθειες.... Ζούσαμε ἀπό περισσεύματα τροφίμων πού μᾶς ἔδιναν τά σοῦπερ μάρκετ καί ζητούσαμε χρήματα στούς δρόμους". Ἡ κοπέλα αὐτή ἔχει ἀποχωρήσει τώρα ἀπό τήν κίνηση μετανοιωμένη γιά τίς ἐμπειρίες πού ἔζησε καί ἐπέστρεψε στίς σπουδές της. Ὁ σκανδαλώδης αὐτός κώδικας τῶν "Παιδιῶν τοῦ Θεοῦ", εὐτυχῶς, δέν ἀπαντᾶται σέ καμιά ἀπό τίς ἄλλες "θρησκευτικές κινήσεις". Οἱ ὑφιστάμενες νομοθεσίες τῶν κρατῶν μελῶν θά πρέπει νά εἶναι ἱκανές νά ἐλέγχουν τήν κίνηση αὐτή τά "Παιδιά τοῦ Θεοῦ" χωρίς νά καταφύγουν σέ νέους νόμους.

Ἕνας ἄλλος τύπος "θρησκευτικῆς κίνησης"[39] εἶναι αὐτός πού στρέφει τήν προσοχή του στήν παροχή μαθημάτων τά ὁποῖα ἀποσκοποῦν στήν ἐπέκταση τῶν ἱκανοτήτων τοῦ πνεύματος. Πολλές κινήσεις ἔχουν αὐτό πού περιγράφεται ὡς "μυστικιστική προσέγγιση"[40] καί μερικές ἀπαιτοῦν ἀσυνήθη συμπεριφορά κατά ὁμάδες, προκειμένου νά "ἀπελευθερώσουν" βαθύτερη κατανόηση ἤ ἀντίληψη. Τά προγράμματα αὐτά εἶναι συχνά πολυσύνθετα καί πολλοί πιστεύουν ὅτι ἀποκόμισαν πολλά ἀπό αὐτά. Φυσικά ὑπάρχουν καί δίδακτρα. Ἡ "Ἐκκλησία τοῦ Γνωστικισμοῦ"[41] πού

39. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, *ὅπ. παρ.* σ. 412. Θεωρεῖται ὡς ἕνα γνήσιο παράρτημα τῆς διεθνοῦς θρησκευτικό-κερδοσκοπικῆς ὀργάνωσης τῆς Ἐπιστημολογίας (=Σαϊεντολογία) μέ ἑπτακόσια κέντρα σέ ἑξήντα πέντε χῶρες, ἀνά τόν κόσμο, πού ἔχει κυνηγηθεῖ ὡς "ἐπικίνδυνη καί διεφθαρμένη.

40. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, *ὅπ. παρ.* σ. 525. Οἱ ὀπαδοί τῆς κίνησης αὐτῆς θεωροῦν πώς ὁ ἄνθρωπος μέ τό Μυστικισμό προσπαθεῖ νά κατεβάσει ἀπό τόν οὐρανό τόν Θεό ἤ νά ἀνυψωθεῖ σέ αὐτόν. Πιστεύουν, ὅτι ὁ Μυστικισμός εἶναι στάση θρησκευτική καί φιλοσοφική. Πρόκειται γιά ἕνα σχέδιο πνευματικῆς ἀφύπνισης κι ἐσωτερικῆς ἀνάπτυξης τοῦ ἀνθρώπου.

41. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, ὅπ. παρ. σ. 177 Ἡ "ἐκκλησία" αὐτή στίς θρησκευτικό -φιλοσοφικές της πεποιθήσεις ἔχει στοιχεῖα ἀπό τή διδασκαλία τῶν Γνωστικῶν, τῶν Ροδόσταυρων καί τῶν Χριστιανῶν. Οἱ ὀπαδοί της δίνουν ἰδιαίτερη ἔμφαση στό ἀποστολικό σκέλος τῆς "ἐκκλησίας"τους. Δροῦν καί στήν Ἑλλάδα μέ ἕδρα τήν Ἀθήνα.

ἵδρυσε ὁ Ἀμερικανός L. Ron Hubbard, σύμφωνα μέ μιά δική του ἐξελικτική φιλοσοφία, χρεώνει ἀπό 300 ὡς 3.000 λίρες Ἀγγλίας γιά μαθήματα σέ διάφορα ἐπίπεδα καί προσελκύει πελατεία ἀπό ὅλο τόν κόσμο στά κέντρα του. Ἡ κίνηση τοῦ Hubbard εἶχε ἐπίσης προκαλέσει ἐπικρίσεις καί μία ἐπιστολογράφος περιγράφοντας τήν ἀνάμιξη τῆς κόρης της, πού δανειζόταν μεγάλα χρηματικά ποσά ἀπό μιά Τράπεζα γιά τήν "καταβολή διδάκτρων γιά μαθήματα". Τί συμβαίνει ὅμως μέ ἀλλά ἄτομα μοναχικά, ἐξαπατημένα ἤ ἀδύναμα, πού δέν ἔχουν οἰκονομικά καί πού σιγά-σιγά πείθονται νά διαθέσουν τα ὅποια χρήματά τους μέ τήν ὑπόσχεση ὅτι θά γίνουν καλύτεροι καί θετικότεροι ἄνθρωποι; Στό Fast Grin stead ὑπάρχουν μερικοί οἱ ὁποῖοι μέ τή μαρτυρία τους ἐπιβεβαιώνουν τήν εὐτυχία καί τήν ἱκανοποίησή τους μέ τό Γνωστικισμό[42].

Ὁ Γνωστικισμός στίς ΗΠΑ πέρασε μιά ἀναταραχή μέ τούς ἰσχυρισμούς, ὅτι ὁ L Ron Hubbard εἶχε ἐξαφανιστεῖ καί ἦταν νεκρός. Αὐτό βέβαια εὐνοοῦσε τόν ἴδιο καί τήν κίνησή του πού δεχόταν πολλές ἐπικρίσεις γιά τά ὅσα εἶχε διαπράξει. Ἡ "παντοδύναμη Ἰντερπόλ[43], αὐτό τό ὄργανο τῆς CIA, ἀποδείχτηκε", ὑποστηρίζει, "ὅτι εἶναι φωλιά ἐγκληματιῶν πολέμου πού καλύπτονται ἀπό τόν ἴδιο τό νόμο" ἄν καί δέν μαθαίνει κανείς πολλά γι᾽ αὐτό ἀπό τό δουλικό τύπο, διότι φυσικά ὑπῆρξε ὄργανο τοῦ ἐχθροῦ ἀπό τὴν ἀρχή. Ὁ Hubbard φαίνεται νά ἀπασχολεῖται πολύ μέ τούς ἐχθρούς ἐνδεχομένως τοῦ Γνωστικισμοῦ.

Ἕνα ἄλλο παράδειγμα ἀνώτερης "στοχαστικῆς κίνησης", εἶναι ἡ γνωστή ὡς "Ράζνις" καί πολλές φορές ὡς πορτοκαλής κόσμος (Orange Folk), ἡ ὁποία ἔχει μεγάλα κέντρα σέ ὁλόκληρη τήν Εὐρώπη ἰδιαίτερα στή Γαλλία, στή Γερμανία καί στό Ἡνωμένο Βασίλειο. Οἱ ὀπαδοί της εἶναι γνωστοί ὡς Sannyasins. Ἡ "θρησκευτική κίνηση"

---

42. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, ὅπ. παρ. σ. 177. Οἱ ὀπαδοί τοῦ Γνωστικισμοῦ ἄρχισαν τή δράση τους ἀπ᾽ τόν 1ο μ. Χ. αἰώνα λέγοντας ὅτι κατέχουν πλήρη γνώση τῶν πάντων χάρη στήν πίστη τους καί στό θεῖο φωτισμό. Στίς δοξασίες ἔχουν ἀναμίξει ἰδέες ἀπό τούς Γνωστικούς, Νεοπλατωνικούς, Νεοπυθαγόρειους καί Χριστιανούς. Ἡ βάση τοῦ Γνωστικισμοῦ βρίσκεται στήν ἀντίληψη γιά τήν κατάπτωση τῆς ψυχῆς στόν κατώτερο, τόν ὑλικό κόσμο, πού ἔγινε ἀπό τό Δημιουργό, τήν κατώτερη θεότητα.

43. Βλ. Ἐγκυκλοπαίδεια, *Ἐπιστήμη και Ζωή*, Θεσσαλονίκη τ. 7ος σ. 250. "Συντομογραφία τῆς International Police (Διεθνής Ἐπιτροπή Ἀστυνομίας Διώξεως) πού ἱδρύθηκε στή Βιέννη τό 1923 μέ σκοπό τή δίωξη τῶν ἐγκλημάτων τά ὁποῖα ξεπερνοῦν τά Ἐθνικά ὅρια ἑνός κράτους. Ἰδιαίτερα ἀσχολεῖται μέ τή δίωξη τοῦ ἐμπορίου τῶν ναρκωτικῶν, τῆς λαθρεμπορίας κ. ἄ. Στήν Ἰντερπόλ συμμετέχουν πάνω ἀπό 60 κράτη καί συνεργάζονται μεταξύ των γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ ἐγκλήματος.

τοῦ "Ράζνις" προσφέρει μαθήματα στοχασμοῦ διαφόρων εἰδῶν καί μέ διαφορετικά δίδακτρα. Μερικά εἶναι ἀμφιλεγόμενα λόγω τοῦ γνωστοῦ "Ταντρικοῦ"[44] στοιχείου σύμφωνα μέ τό όποῖο ή σεξουαλική ἀπελευθέρωση εἶναι σημαντική καί προφανῶς ἀπροκάλυπτη. Πολλές φορές ζητεῖται ἀπό τούς ὀπαδούς ἡ μεταβίβαση τῆς περιουσίας στήν κίνηση καθώς καί ἡ ὑποχρεωτική ἐργασία τῶν ὀπαδῶν γιά τήν ἐξεύρεση χρημάτων.

Ἴσως μιά ἀπό τίς γνωστότερες θρησκευτικές κινήσεις, λόγω τῆς μεγάλης δημόσιας δραστηριότητάς της εἶναι ἡ "Διεθνής Ὀργάνωση τῆς Συνείδησης Κρίσνα"[45] - Hare Krishna. Αὐτή ἀποτελεῖται ἀπό νεαρούς ὀπαδούς τούς ὁποίους συχνά ἀκοῦμε νά τραγουδοῦν "Hare Krishna" σέ διάφορες εὐρωπαϊκές πόλεις παρελαύνοντας φορώντας βαθυκίτρινους χιτῶνες, μέ μαλλιά ξυρισμένα καί χτυπώντας τύμπανα. Οἱ ὀπαδοί -σχεδόν πάντα νέοι- ζοῦν καί ἐπιδίδονται στή λατρεία ὅλοι μαζί σέ κλειστή κοινοβιακή ζωή, μή ὑπολογίζοντας τήν προσωπική τους εὐημερία καί τά ὑπάρχοντά τους. Ἡ δραστηριότητά τους στρέφεται στή συλλογή χρημάτων, πουλώντας βιβλία καί δίσκους στό δρόμους. Ἡ θρησκευτική ὀργάνωση τῶν "Hare Krishna" - ἄν καί εἶναι ἐντελῶς διαφορετική σάν γενική ἰδέα - ἀποτέλεσε ἀντικείμενο ἐπικρίσεων ὅμοιων μέ ἐκεῖνες πού ἔγιναν γιά τήν "Ἑνωτική Ἐκκλησία", ὅτι δηλαδή οἱ ὀπαδοί ἐγκαταλείπουν τίς οἰκογένειές τους καί ὑποβάλλονται σέ συμπεριφορά "πνευματικῆς ἐξάρτησης"[46] ὅπως ἔλλειψη ὕπνου, διαιτητικός ἔλεγχος, κατάληξη σέ ἀποπροσανατολισμό καί ἐξάπλωση τῆς προσωπικότητας. Ὑπάρχουν πληροφορίες γιά ἀπαγωγεῖς καί ἀπό-προγραμματιστές πού ἐργάζονται μέ μέλη αὐτῆς τῆς κίνησης.

---

44. Βλ. π. Χριστόφορου Τσιάκα, *ὅπ. παρ.* σ. 979. Ὁ Ταντρισμός εἶναι μιά κίνηση ἰνδουιστική πού ἀναπτύχθηκε ἀπό τόν 4ον αἰώνα π. Χ. καί μετά. Τό κίνημα αὐτό εἶχε ὡς κέντρο λατρείας τούς θεούς Βισνοῦ καί Σίβα. Ὅσον ἀφορᾶ τήν πρακτική τοῦ ταντρισμοῦ θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι εἶναι μία σεξουαλική Γιόγκα.

45. Βλ. Οἱ Θρησκεῖες, *Εκπαιδευτική Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαίδεια*, Ἀθήνα σ. 245. "Διεθνής Ἕνωση γιά τή Συνείδηση τοῦ Κρίσνα". Ἡ ἕνωση αὐτή ἱδρύθηκε τό 1966 ἀπό τόν Μπακτιβεντάντα Πραμπουπάντα (+1978) καί προσπαθεῖ νά μεταλαμπαδεύσει στή Δύση τήν κρισναϊκή διδασκαλία μέ βάση μιά ἰδιαίτερη ἑρμηνεία ὁρισμένων ἐπιλεγμένων χωρίων τῶν κρισναϊκῶν κειμένων. Οἱ ὀπαδοί αὐτῆς τῆς κίνησης ἔχουν ξυρισμένο τό κεφάλι, ἄντρες καί γυναῖκες, καί ντύνονται μέ μακρύ πορτοκαλί μανδύα.

46. Βλ. π. Χριστόφορου Τσιάκα, *ὅπ. παρ.* σ. 320 Οἱ ὀπαδοί τοῦ Μούν ὁδηγοῦνται σέ ἀπόλυτη ἐξάρτηση καί εἶναι ἀνίκανοι νά ἐκτελέσουν ὁποιαδήποτε ἐντολή χωρίς ἀναστολές. ...

Συζητήσεις Εὐρωβουλευτῶν ἐπί τῆς εἰσηγήσεως τοῦ κ. Richard Cottrell

Ὁ κ. R. Cottrell (ED)[47] ὡς εἰσηγητής τῆς ἐκθέσεώς του λαμβάνοντας τό λόγο ἔδωσε ὁρισμένες διευκρινίσεις ἐπί τοῦ θέματος. Κύριε Πρόεδρε νομίζω πώς ἡ εἰσήγησή μου ἀποτελεῖ ἁρμονική συνέχεια τῆς συζητήσεως τῆς ἐκθέσεως τοῦ συναδέλφου μου, λόρδου Bethell πού προηγήθηκε ἐπειδή καί αὐτή ἀναφέρεται συχνά στά ἀνθρώπινα δικαιώματα[48]. Αὐτό ἀκριβῶς εἶναι καί τό ἀντικείμενο τῆς εἰσηγήσεώς μου. Ὁ σκοπός της εἶναι νά σᾶς παρουσιάζω ἐξ ὀνόματος τῆς Ἐπιτροπῆς Νεότητας, Πολιτισμοῦ, Παιδείας, Πληροφοριῶν καί Ἀθλητισμοῦ, τά προβλήματα πού προέκυψαν ἀπό αὐτές τίς "θρησκευτικές κινήσεις" γιά τή σύνταξη τῆς ὁποίας ἐργάσθηκα δυόμισι χρόνια. Μερικοί ὅμως τήν ἐξέλαβαν ὡς προσωπική μου ἐπίθεση κατά τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας.

Ἡ εἰσήγησή μου δέν ἀσχολεῖται μέ τή θρησκευτική πίστη, αὐτό τό ξεκαθαρίζω ἐξαρχῆς. Ἄς ἐξετάσουμε τήν κίνηση πού ὀνομάζεται "Ἐκκλησία τῆς Ἑνοποίησης" καί ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τό ἀρχικό μου ἐρέθισμα γιά τή σύνταξη αὐτῆς τῆς ἐκθέσεως. Ἀντιλαμβάνομαι ὅτι ἡ φιλοσοφία της, ἡ ἀποκαλούμενη θεία ἀρχή, πού πρεσβεύει ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἀπέτυχε στήν ἀποστολή του καί ὅτι ἡ ἀποστολή αὐτή ἀνατέθηκε στό σεβασμιώτατο Sun Myung Moon, τοῦ ὁποίου, παρεμπιπτόντως, ἀπορρίφθηκε, πρίν λίγο καιρό ἡ ἔφεση ποῦ εἶχε ὑποβάλει στίς ΗΠΑ, ὅπου ἀντιμετωπίζει κατηγορίες γιά φοροδιαφυγή. Ἐάν ὑπάρχουν ἄνθρωποι πού θέλουν νά πιστεύουν αὐτήν τήν διδασκαλία, αὐτό εἶναι δικαίωμά τους καί δέν ἀφορᾶ ἐμένα οὔτε αὐτό τό Κοινοβούλιο. Αὐτό πού μᾶς ἀπασχολεῖ εἶναι ὁλόκληρο τό θλιβερό κεφάλαιο τῆς ἀνθρώπινης ἀθλιότητας πού προέκυψε ἀπό τίς δραστηριότητες ὁρισμένων ὀργανώσεων. Πρόκειται γιά ἕνα θλιβερό κατάλογο τέτοιων περιπτώσεων τόν ὁποῖο ἀντιμετώπισα τά τελευταῖα δυόμισι χρόνια. Ἀναφέρομαι σέ θέματα πού προκαλοῦν ἀποτροπιασμό, ὅπως ἡ πορνεία σάν δέλεαρ γιά προσηλυτισμό καί συγκέντρωση χρημάτων, ἡ σεξουαλική

---

47. Βλ. Ἐπίσημη Ἐφημερίδα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, *Πλήρη πρακτικά τῶν συνεδριάσεων*, Στρασβοῦργο, ἀπό 21 ὡς 25 Μαΐου 1984, Ἀριθ. 1-314/38.

48. Βλ. Ἐπίσημη Ἐφημερίδα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, *ὅπ. παρ.* Ἀριθ. 1-314/38. "Ἀνθρώπινα Δικαιώματα ἄρθρο. 9 παράγραφος. 2 τῆς Εὐρωπαϊκῆς Συμβάσεως (1950), τό ὁποῖο λέει: Ἡ ἐλευθερία ἐκδηλώσεως τῆς θρησκείας ἤ τῶν πεποιθήσεων ὑπόκειται μόνο στούς περιορισμούς οἱ ὁποῖοι προβλέπονται ἀπό τούς νόμους καί οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀπαραίτητοι σέ μιά δημοκρατική κοινωνία γιά τήν προάσπιση τῆς κοινῆς ἀσφάλειας, τῆς δημόσιας τάξης, τῆς ὑγείας ἤ τῶν ἠθῶν, ἤ γιά τήν προστασία τῶν δικαιωμάτων καί τῶν ἐλευθεριῶν τῶν ἄλλων".

κακοποίηση παιδιῶν, ὁ ἐξαναγκασμός, ὁ πνευματικός ἐπηρεασμός, ἡ πλύση ἐγκεφάλου, ἡ παρότρυνση τῶν ὀπαδῶν αὐτῶν τῶν κινήσεων, οἱ ὁποῖες διψοῦν γιά χρήματα καί γιά περισσοτέρους ὀπαδούς, νά παραβαίνουν τό νόμο σέ κάθε εὐκαιρία.

Κύριε Πρόεδρε, παρ᾽ ὅλες τίς χιλιάδες γράμματα πού μπορεῖ νά ἔλαβαν τά μέλη αὐτοῦ τοῦ Κοινοβουλίου, ἡ εἰσήγησή μου δέν λέει τίποτε γιά ἀνάγκη θεσπίσεως νόμων σ᾽ αὐτόν τόν τομέα. Αὐτό τό ὁποῖο προτείνουμε εἶναι ἕνας ἐθελοντικός κώδικας, πού νομίζουμε ὅτι ἀποτελεῖ διακριτική καί συνετή προσέγγιση. Αὐτοί πού παρουσιάζουν τήν εἰσήγησή μου ὡς ἀπαγόρευση, γιά ὅσους θέλουν νά ἔχουν διαφορετικές ἀπόψεις ἀπό αὐτές πού ἔχουμε ἐμεῖς οἱ ὑπόλοιποι, φοβοῦμαι πώς παρεξήγησαν τελείως τό θέμα. Αὐτό πού εἴπαμε εἶναι τό ἑξῆς, ὅτι πρέπει νά βροῦμε κάποιον τρόπο συνυπάρξεως μ᾽ αὐτές τίς "θρησκευτικές κινήσεις" καί νά τίς πείσουμε νά ἐπιδεικνύουν τήν ἴδια ἀνοχή ἀπέναντί μας, μ᾽ αὐτή πού τούς δείχνουμε κι ἐμεῖς. Αὐτός εἶναι ὁ λόγος πού προτείνουμε τόν ἐθελοντικό κώδικα. Ὁ κώδικας καλύπτει καί ἐξασφαλίζει μερικές ἀπόλυτα φυσιολογικές δραστηριότητες, ὅπως εἶναι τό δικαίωμα ἀποχωρήσεως ἀπό τήν κίνηση ἀνεμπόδιστα, ἄν τό θελήσει ὁ κάθε ὀπαδός, τό νά ἔχει πάντοτε τό δικαίωμα ἐπαφῆς μέ τήν οἰκογένειά του καὶ τούς φίλους του, τό νά ἔχει δικαίωμα νά ἀλλάξει γνώμη, τό νά ἔχει σωστή ἰατρική περίθαλψη, τό νά μή παρεμποδίζεται ἡ τηλεφωνική ἤ διά ἀλληλογραφίας ἐπικοινωνία του. Ὅλα αὐτά εἶναι πολύ ἁπλά πράγματα, πού ὅλοι ἐμεῖς ἔχουμε μάθει νά σεβόμαστε στή δημοκρατική κοινωνία μας. Ἐάν ὅμως ὑπάρχουν "θρησκευτικές κινήσεις" πού δέν μποροῦν νά δεχθοῦν αὐτήν τήν τόσο λογική αἴτηση, τότε εἶμαι βέβαιος ὅτι ἡ ἴδια ἡ κοινωνία θά βγάλει τά συμπεράσματά της. Ἡ δέ ἔκθεσή μου δέν ἀφορᾶ σέ τίποτε περισσότερο ἀπό ἕνα θέμα ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ὁ κ. Beumer (PPE)[49], ὡς ἐκπρόσωπος καί ἐπίτροπος τῆς Ὁλλανδίας, ἐν μέρει δέν ἀντέδρασε πλήρως στήν ἔκθεση Cottrell, ἀλλά μετέθεσε τό κέντρο βάρος σέ μιά ἄλλη ἁρμοδιότητα[50].

---

49. Βλ. Ἐπίσημη Ἐφημερίδα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, *ὅπ. παρ.* Ἀριθ. 1-314/39 Ὁ κ. Beumer,εἶναι πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς Νεότητας, Πολιτισμοῦ, Παιδείας, Πληροφοριῶν καί Ἀθλητισμοῦ ἀπό τήν Ὁλλανδία καί εἰσηγεῖται ἐκ μέρους τῆς χώρας του.

50. Βλ. Ἐπίσημη Ἐφημερίδα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, *ὅπ. παρ.* Ἀριθ. 1-314/39 "Τέλος χωρίς νά θέλουμε νά προκαταλάβουμε τά συμπεράσματα πού τελικά θά ἐξαχθοῦν, δίνουμε τώρα τό βάρος σέ μιά αἴτηση πού θά ἀπευθύνεται στήν Ἐπιτροπή καί μέσῳ αὐτῆς στούς κοινοτικούς ὑπουργούς δικαιοσύνης καί ἐξωτερικῶν, νά διαπιστώσουν τί ὑλικό ὑπάρχει σέ κάθε χώρα. Στή γενική αὐτή ἔρευνα θά μποροῦσαν

Διαισθάνθηκε τήν ἐπικινδυνότητα πού ἐμφωλεύει σέ αὐτές ὅλες τίς "νέες θρησκευτικές κινήσεις", ἀλλά συγχρόνως ἐπεσήμανε ὅτι ἡ Ἐπιτροπή δέν ἔχει τήν ἁρμοδιότητα νά κριτικάρει τίς κάθε εἴδους θρησκευτικές ἀντιλήψεις καί πεποιθήσεις. Καί ἐξηγώντας τήν ἄποψή του προσθέτει, ὅτι εἶναι δύσκολο νά καθορισθοῦν τά ὅρια τοῦ προβλήματος, ἐάν δοῦμε τήν πληθώρα καί τήν ποικιλία αὐτῶν τῶν "νέων θρησκευτικῶν κινήσεων"[51].

Σέ κάθε περίπτωση δέ συμφωνεῖ μέ τήν πρόταση Cottrell ἀλλά ἐκφράζει τήν πεποίθηση ὅτι οἱ νόμοι καί οἱ διατάξεις πού ὑπάρχουν στό κάθε κράτος μέλος εἶναι ἀρκετοί γιά νά περιορίσουν τά προβλήματα πού προκύπτουν ἀπό αὐτές τίς "νέες θρησκευτικές κινήσεις".

Ὁ κ. Bocklet[52] (PPE) Εὐρωβουλευτής καί ἐκπροσωπώντας τή χώρα του μεταξύ ἄλλων ἀνέφερε: Πρέπει νά ὁμολογήσω, ὅτι ἡ ἔκθεση Cottrell προκάλεσε τή μεγαλύτερη αἴσθηση στό Κοινοβούλιό μας. Σπάνια οἱ ἁρμόδιοι βουλευτές εἶχαν βρεθεῖ, ὅπως συνέβη μέ τίς ἀναρίθμητες ἐπιστολές, μπροστά σέ τέτοιο πόνο καί ἀνθρώπινη δυστυχία, ὅσο σχετικά μέ αὐτή τήν ἔκθεση[53] γιά τή δράση τῶν "αἱρέσεων τῆς νεολαίας", ὅπως τίς λέμε στή Γερμανία.

Ἐπισημαίνει ἐπίσης καί αὐτός ὅπως καί ὁ Beumer, ὅτι οἱ νόμοι μιᾶς χώρας ἀρκοῦν γιά νά τιμωρήσουν μιά ὀργάνωση πού παρουσιάζει μιά ἀσυνήθιστη δράση. Ἀναφέρθηκε ἀκόμη ὁ κ. Bocklet

---

νά περιληφθοῦν τά ἀποτελέσματα ἐρευνῶν κοινοβουλευτικῶν καί ἐπιστημονικῶν ἐπιτροπῶν ἀλλά καί δικαστικές ἀποφάσεις καί κατόπιν νά τά ἐξετάσουμε ὅλα αὐτά γιά νά διαπιστώσουμε τί δυνατότητες ὑπάρχουν γιά τήν υἱοθέτηση μιᾶς κοινῆς ἀντιμετωπίσεως σέ κοινοτικό ἐπίπεδο".

51. Βλ. Ἐπίσημη Ἐφημερίδα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, *ὅπ. παρ.* Ἀριθ. 1-314/39-40 "Ἡ Ἐπιτροπή φυσικά θεώρησε ὅτι δέν ἐνέπιπτε στήν ἁρμοδιότητά της νά κάνει κριτική σέ θρησκευτικές ἀντιλήψεις καί πεποιθήσεις. Αὐτό εἶναι εὐνόητο, ἐάν λάβουμε ὑπόψη τήν πληθώρα καί τήν ποικιλία αὐτῶν τῶν "θρησκευτικῶν κινήσεων" καί τό γεγονός ὅτι εἶναι δύσκολο νά καθορισθοῦν τά ὅρια αὐτοῦ τοῦ προβλήματος".

52. Βλ. Ἐπίσημη Ἐφημερίδα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, *ὅπ. παρ.* Ἀριθ. 1-314/41 Ὁ κ. Bocklet (PPE), εἶναι Εὐρωβουλευτής ἀπό τή Γερμανία.

53. Βλ. Ἐπίσημη Ἐφημερίδα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, *ὅπ. παρ.* Ἀριθ. 1-314/41 "Ἡ ἔκθεση αὐτή τοῦ συναδέλφου κ. Cottrell ἐξετάζει ἕνα φαινόμενο, πού ἴσως προκλήθηκε ἀπό τήν ἀπώλεια τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς καί τῆς στοργῆς στίς χῶρες μας, καί τό ὁποῖο ὁδήγησε στή δημιουργία μιᾶς σειρᾶς ὀργανώσεων, πού ἰσχυρίζονται ὅτι εἶναι "θρησκευτικές ὀργανώσεις". Ἐφαρμόζουν πράγματι ὁρισμένες θρησκευτικές πρακτικές, κερδίζοντας ἔτσι τήν ἐμπιστοσύνη τοῦ κόσμου, ἀλλά ἐν συνεχείᾳ κάνουν κατάχρηση αὐτῆς τῆς ἐμπιστοσύνης ἐκμεταλλευόμενοι αὐτούς τούς ἀνθρώπους μέ δόλιες κερδοσκοπίες καί καταπίεση".

καί στήν περίπτωση τῆς χώρας του ὅπου στό Μόναχο, ἡ αἵρεση Scientology, ἔλαβε τήν πρέπουσα τιμωρία κατηγορούμενη γιά ποινικά ἀδικήματα[54]. Χαρακτήρισε τίς "θρησκευτικές κινήσεις" ὡς μιά ζοφερή πραγματικότητα καί πρόσθεσε, ὅτι τό Εὐρωκοινοβούλιο δέν εἶναι ἁρμόδιο νά κρίνει τό δόγμα καί τίς πεποιθήσεις τῶν ὁμάδων. Αὐτό ὅμως πού ἔχει σημασία εἶναι μόνο νά μήν προσβάλουν τά ἀνθρώπινα δικαιώματα καί νά μήν καταπιέζουν ἀνθρώπους ὑπό τήν κάλυψη τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας.

Συνεχίζοντας τήν παρέμβασή του ἐπεσήμανε ὅτι δέν ἐνδιαφέρεται σέ τί πιστεύουν τά ἄτομα αὐτά. Πρόσθεσε ἀκόμη ὅτι ἐπειδή στήν Εὐρώπη δέν ὑπάρχει κανείς κοινός ὁρισμός γι᾽ αὐτό τό φαινόμενο, μετά ἀπό σκέψη προσπαθήσαμε - καί ἐδῶ ζητῶ τήν ἔγκριση τῆς ὁλομέλειας - νά δώσουμε ἕνα κάπως πιό σύνθετο τίτλο στήν ἔκθεση[55], καί συγκεκριμένα, "σχετικά μέ τήν κοινή προσέγγιση, τῶν κρατῶν μελῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητας, τοῦ θέματος τῶν παραβάσεων τοῦ νόμου ἀπό νέες ὀργανώσεις πού δροῦν ὑπό τήν προστασία πού παρέχεται σέ θρησκευτικούς φορεῖς".

Ἀνέφερε στή συνέχεια τήν ἀντίρρησή του μέ τίς Βρετανικές Ἐκκλησίες, οἱ ὁποῖες ξεκινοῦν ἀπό ἐντελῶς λανθασμένα κείμενα. "Καί ὑπογραμμίζω στό σημεῖο αὐτό, ὅτι δέν θέλουμε νά θίξουμε ἤ νά θέσουμε κατά ὁποιοδήποτε τρόπο ὑπό κρατικό ἔλεγχο τό θρησκευτικό αἴσθημα καί τόν πόθο τοῦ ἀνθρώπου γιά πνευματική ὁλοκλήρωση. Οὔτε εἴμαστε οἱ λακέδες τοῦ λαϊκισμοῦ, πού τό 1901 ἐπικαλούμενοι τά ἀνθρώπινα δικαιώματα καταπίεσαν τά θρησκευτικά τάγματα στή Γαλλία.[56] Τίποτα ἀπό αὐτά. Ὁ στόχος μας εἶναι νά προστατεύσουμε τά ἄτομα πού ἐμπιστεύονται μιά θρησκεία ἀπό τήν ἀναίσχυντη κατάχρηση αὐτῆς τῆς ἐμπιστοσύνης

---

54. Βλ. *Bericht uber Aufbau und Tatigkeit der so genannten Jugendsekten*, Stuttgart 1987, σ. 23

55. Βλ. Ἐπίσημη Ἐφημερίδα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, *ὅπ. παρ.* Ἀριθ. 1-314/41 "Ὁ γερμανικός ὅρος Jugendsekten - αἱρέσεις τῆς νεολαίας - μπορεῖ νά παρερμηνευθεῖ γιά δυό λόγους: Πρῶτον δέν πρόκειται μόνο γιά νεαρούς, ἀλλά συχνά καί γιά ἐνήλικες, καί δεύτερον, ἡ λέξη "αἵρεση" σημαίνει ὅτι ἀποσχίστηκαν ἀπό κάποια ἐπίσημα ἀναγνωρισμένη Ἐκκλησία, ὁδηγώντας ἔτσι ἀρχικά σέ κάποια ἀρνητική ἀντιμετώπιση τῶν νέων θρησκευτικῶν κοινοτήτων. Καί τά δύο αὐτά στοιχεῖα δέν μοῦ ἀρέσουν οὔτε ἐπιτρέπεται μέ τήν ὀνομασία πού χρησιμοποιοῦμε νά ἐπιφέρουμε μιά ὁποιαδήποτε ὑποτίμηση τῶν ὁμάδων αὐτῶν".

56. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, *ὅπ. παρ.* σ. 909. Ἱδρυτής καί ἀρχηγός τῶν θρησκευτικῶν ταγμάτων στή Γαλλία ἦταν ὁ κληρικός καί δικηγόρος Ἰωάννης Λακοντέρ (1802-1861), ὁ ὁποῖος ἦταν κήρυκας τοῦ καθολικοῦ δόγματος, ἀλλά ὄχι ἔτσι ὅπως ἐκπορευόταν ἀπ᾽ τό Βατικανό.

καί ἀπό τό νά ἐμποδίσουμε νά μποροῦν νά δροῦν ἀνενόχλητα κάτω ἀπό τήν προστασία τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας ἐκεῖνοι ποῦ καταχρῶνται τήν ἐμπιστοσύνη τους".

Ὁ κ. Maher (L)[57] ἔλαβε τό λόγο καί μίλησε ὡς Εὐρωβουλευτής καί ὄχι ἐξ ὀνόματος τῆς χώρας του. Ἀρχικά συνεχάρει τόν κ. Cottrell, γιά τήν ἐκπόνηση αὐτῆς τῆς ἐκθέσεως καί γιά τό θάρρος πού εἶχε καί ἀσχολήθηκε μέ ἕνα τέτοιο θρησκευτικό θέμα πού προκάλεσε καί προκαλεῖ ποικίλες ἀντιδράσεις. Στή συνέχεια ὅμως ἐξέφρασε τήν καχυποψία του γιά τήν ἐνορχηστρωμένη ἀντίδραση ἐνάντια στήν ἔκθεση Cottrell[58].

Ἐπεσήμανε ὅτι θά πρέπει νά ὑπάρχει μία νομική βάση γιά τή λειτουργία αὐτῶν τῶν "θρησκευτικῶν κινήσεων" ὅπως τό τονίζει ὁ κ. Cottrell. Στό σημεῖο αὐτό ἀναφέρθηκε σέ θλιβερές περιπτώσεις νέων ἀπό τή χώρα του, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ὑποστεῖ πλύση ἐγκεφάλου ἀπό αὐτές τίς "θρησκευτικές ὀργανώσεις" καί εἶχαν παραδοθεῖ ὁλοκληρωτικά σέ αὐτές ἐγκαταλείποντας τούς πάντες καί τά πάντα, ἀποξενωμένοι ἀπό τό καθετί.

Ἀκόμη πρότεινε στούς συναδέλφους του νά ἐρευνηθοῦν ὁρισμένες ἀπό τίς νέες "θρησκευτικές ὀργανώσεις", γιά νά ἐξακριβωθεῖ ἀκριβῶς ποιά εἶναι τά κίνητρά τους[59]. Καί τέλος κλείνοντας τήν παρέμβασή του εὐχήθηκε ὅπως οἱ λαοί τῆς Εὐρώπης καθοδηγηθοῦν σωστά ἀπό τόν ἁπλό γονιό μέχρι καί τούς νέους προειδοποιώντάς τους γιά τούς κινδύνους καί τίς καταστροφικές ἐπιδιώξεις πού ἔχουν αὐτές οἱ "θρησκευτικές κινήσεις" γιά τούς νέους ἀνθρώπους καί ὄχι μόνο.

---

57. Βλ. Ἐπίσημη Ἐφημερίδα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, *ὅπ. παρ.* Ἀριθ. 1-314/43. Εὐρωβουλευτής ἀπό τήν Ἀγγλία.

58. Βλ. Ἐπίσημη Ἐφημερίδα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, *ὅπ. παρ.* Ἀριθ. 1-314/43 Δέν εἶναι δυνατόν νά εἶναι συμπτωματικό τό ὅτι ἔλαβα τόσα πολλά γράμματα καί τηλεφωνήματα σχεδόν ὅλα ὑπέρ τῆς μιᾶς ἀπόψεως. Κατά τήν ἄποψή μου αὐτό εἶναι κακό σημάδι. Ἀπό τὴν ἄλλη μεριά ὅμως, δέχθηκα περιέργως πολύ λίγες συμβουλές ὑπέρ τῆς ἄλλης ἀπόψεως.

59. Βλ. Ἐπίσημη Ἐφημερίδα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, *ὅπ. παρ.* Ἀριθ. 1-314/42 "Ἔχω τήν ὑποψία πώς ὁ σκοπός τους δέν εἶναι ἡ ἀγαθοεργία. Δέν ἀποσκοποῦν στήν ἀνύψωση τῆς ἀνθρωπότητας, οὔτε στή βελτίωση τῆς συνθήκης διαβίωσης, οὔτε στήν καλύτερη προετοιμασία τῶν ἀνθρώπων γιά τήν ἄλλη ζωή, ἀλλά μᾶλλον στήν ἀπόκτηση χρημάτων καί στήν ἄσκηση ἐξουσίας πρός ὄφελος ἑνός μικροῦ ἀριθμοῦ ἀτόμων. Αὐτό εἶναι ἀπαράδεκτο. Πρέπει ν᾽ ἀντισταθοῦμε σ᾽ αὐτό σάν χριστιανοί, διότι ὁ χριστιανισμός ἐπιδιώκει ἀκριβῶς τό ἀντίθετο. Γνωρίζουμε ὅλοι τί δίδαξε ὁ Χριστός ὅταν ἦλθε ἐπί τῆς γῆς. Δέν ἰσχυρίζομαι ὅτι οἱ χριστιανικές Ἐκκλησίες ἐκπληροῦν σήμερα αὐτά πού εἶπε ὅ Χριστός. Πιστεύω πώς πρέπει νά ἀνατρέξουμε ξανά στή διδασκαλία του".

Ὁ κ. Skovmand[60], ὡς εὐρωβουλευτής καί ἐκπρόσωπος τῆς Δανίας ἦταν ἀντίθετος μέ τήν ἔκθεση Cottrell. Πίστευε ὅτι τό θέμα δέν ἀφοροῦσε τό Εὐρωκοινοβούλιο. Ἡ κάθε χώρα ἔχει, ἄν τό ἐπιθυμεῖ, τή δυνατότητα νά ἀντιμετωπίσει ἀπό μόνη της τίς "θρησκευτικές κινήσεις", ἦταν ἡ ἄποψή του. Στή Δανία π. χ. ἄν θέλαμε νά περάσουμε ἕνα νομοσχέδιο παρόμοιο μέ τήν πρόταση Cottrell, ἀνέφερε, θά ἐξετάζαμε ἄν αὐτό ἦταν σύμφωνο μέ τίς διατάξεις τοῦ Δανικοῦ Συντάγματος καί μέ τήν παράδοση τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας. Γι᾽ αὐτό θά ἦταν πολύ ἀνησυχητικό, ἄν ἡ Εὐρωπαϊκή Κοινότητα ἀποκτοῦσε ποτέ τήν ἁρμοδιότητα νά ἐπεμβαίνει στή ζωή τῶν πολιτῶν μέ τόν τρόπο πού ὁ κ. Cottrell ἐπιθυμεῖ. Σέ περίπτωση πού θά τεθεῖ πρόταση αὐτοῦ εἴδους στό Συμβούλιο τῶν Ὑπουργῶν, θά συναντήσει τό veto τῆς χώρας μου καί φυσικά θά καταψηφίσουμε τήν ἔκθεση.

Ὁ κ. R. Jackson[61], εὐρωβουλευτής ἀπό τήν Ἀγγλία ἀντέδρασε γιά τήν ἔκθεση Cottrell καί τήν καταψήφισε ἐκ τῶν προτέρων. Ἐξηγώντας τήν ἀντίδρασή του διαχωρίζει τό πρόβλημα τῆς σχέσεως μεταξύ τῆς θρησκευτικῆς πίστεως καί τίς "κοσμικές ἐπιπτώσεις τῆς πίστεως". Καί ἄν κάποιος δεῖ ἐπισταμένως τήν ἔκθεση δέ θά βρεῖ παρά ἐλάχιστες δυσκολίες πού προκαλεῖ αὐτό τό πρόβλημα[62].

Στή συνέχεια κάνει μιά ἀναφορά στό γραφικό χωρίο τῆς Κ. Δ. πού ἀναφέρεται στήν πρόσκληση τοῦ Χριστοῦ πρός τούς μαθητές του. Καί ἴσως γίνεται μιά ἐσκεμμένη παρανόηση ἐκ μέρους τοῦ κ. .

---

60. Βλ. Ἐπίσημη Ἐφημερίδα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, *ὅπ. παρ.* Ἀριθ. 1-314/45. Εὐρωβουλευτής ἀπό τήν Δανία, παρέμβαση ἐπί τῆς εἰσηγήσεως ἐκ μέρους τῆς χώρας του.

61. Βλ. Ἐπίσημη Ἐφημερίδα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, *ὅπ. παρ.* Ἀριθ. 1-314/49. Εὐρωβουλευτής ἀπό τήν Ἀγγλία.

62. Βλ. Ἐπίσημη Ἐφημερίδα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, *ὅπ. παρ.* Ἀριθ. 1-314/49. "Ἡ αἰτιολογική σχέση τοῦ ψηφίσματος ἀναφέρει: "Ἡ ἀπόλυτη ἐλευθερία θρησκείας καί γνώμης ἀποτελεῖ ἀρχή τῶν κρατῶν μελῶν" καί ἐπίσης: "τά ὄργανα τῆς Κοινότητας δέν ἔχουν συνεπῶς τό δικαίωμα νά κρίνουν τήν ἀξία εἴτε τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων, ἐν γένει, εἴτε τῶν θρησκευτικῶν δραστηριοτήτων τοῦ κάθε ἀτόμου". Ἡ ἔκθεση δίδει ἔμφαση στό ὅτι "οἱ πεποιθήσεις θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος εἶναι προσωπικές καί ἐκτός τῶν ὁρίων ἐπεμβάσεως τῶν συστημάτων τῆς διοικήσεως". Ὅμως, ταυτόχρονα, εἶναι ξεκάθαρο ὅτι ὁ ὅλος σκοπός τῆς ἐκθέσεως Cottrell εἶναι ἡ ὑπαγωγή τῆς ἀσκήσεως τῶν πεποιθήσεων θρησκευτικῆς φύσεως σέ ἕνα σύστημα διοικήσεως, πού θά ἔχει σάν βάση, αὐτό πού τό ψήφισμα ὀνομάζει "ἀνθρώπινα καί πολιτικά δικαιώματα" καί τήν πιθανότητα, πρακτικές αὐτῆς τῆς μορφῆς "νά εἶναι ἐπιβλαβεῖς γιά τή θέση πού ἔχουν στήν κοινωνία ὅσοι ὑφίστανται αὐτήν τήν ἐπιρροή".

R. Jackson στά λόγια τοῦ Χριστοῦ[63]. Συνεχίζοντας ἐπισημαίνει, ὅτι τό πρόβλημα τῶν νεανικῶν αὐτῶν ὁμάδων δέν προβλήθηκε ὅπως ἔπρεπε, γιά νά δικαιολογηθεῖ ἡ εὐκολία μέ τήν ὁποία ἡ ἔκθεση τοῦ κ. Cottrell καταδικάζει τίς νέες αὐτές "θρησκευτικές κινήσεις"[64].

Τελειώνοντας τήν παρέμβασή του ὁ κ. Skoymand ἐξέφρασε τόν προβληματισμό του καί τήν ἀνησυχία πού τόν διακατεῖχε γι᾽ αὐτές τίς "νέες θρησκευτικές κινήσεις", ἀλλά δέν μποροῦσε νά συμφωνήσει μέ τόν εἰσηγητή καί τούς ἄλλους ἀγορητές. Καί γιά νά δικαιολογήσει τά λεγόμενά του ἀνέφερε τό χαρακτηρισμό πού ἔδωσε ὁ Ἀπόστολος Παῦλος γιά τό χριστιανισμό: "εἰς δέ τούς Ἕλληνας μωρία"[65], καθώς ἐπίσης ὅτι εἶναι ὀπαδός τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας[66]. Τήν ὥρα τῆς ψηφοφορίας ἀνέφερε τά λόγια τῆς

---

63. Βλ. Ἐπίσημη Ἐφημερίδα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, *ὅπ. παρ.* Ἀριθ. 1-314/49. Τό κάλεσμα τοῦ Χριστοῦ πρός τούς ἀποστόλους στό δρόμο τῆς θυσίας καί τοῦ Σταυροῦ. "εἰ τίς θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν,..."(*Μθ.* 16.24).

64. Βλ. Ἐπίσημη Ἐφημερίδα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, *ὅπ. παρ.* Ἀριθ. 1-314/50. "Ἀναφέρομαι εἰδικά στά σημεῖα ἐκεῖνα τῆς ἐκθέσεως ἡ ὁποία καταδικάζει τήν ἀποποίηση τῶν περιουσιακῶν στοιχείων, τήν ἀνάληψη ἰσοβίων ὑποχρεώσεων, τήν ὑποταγή τῆς προσωπικῆς θελήσεως σέ μία ἀπόλυτη ἐξωτερική ἐξουσία καί τίς πρακτικές, τίς ὁποῖες ἡ ἔκθεση ὀνομάζει "τακτικές πού προκαλοῦν ἐξάρτηση τοῦ πνεύματος, ὅπως ἡ ἔλλειψη ὕπνου, ὁ ἔλεγχος τῆς διαίτης, ... κ. ἅ". Διαβάζοντας αὐτές τίς λέξεις πού προέρχονται ἀπό τή λαϊκή ψυχολογία τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα, ἀντιλαμβάνομαι ὅτι ὁ εἰσηγητής θά μποροῦσε νά μάθει πολλά ἀπό τήν ἀνάγνωση τοῦ Κανόνα τοῦ Ἁγίου Βενεδίκτου, (Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, *ὅπ. παρ.* σ. 833.Ἱδρυτής τοῦ Τάγματος τῶν Βενεδικτίνων ἦταν ὁ ἀσκητής Βενέδικτος (480-543 μ, Χ.) ἀπό τή Νουρσία τῆς Ἰταλίας. Τήν πρώτη μονή τήν ἔχτισε ὁ ἴδιος στό ὄρος Μόντε Κασίνο, στήν Καπούη καί συνέταξε ὁ ἴδιος αὐστηρό κανονισμό λειτουργίας τοῦ Τάγματος, ἀποτελούμενο ἀπό ἑβδομήντα τρία ἄρθρα.) ἤ ἀπό τή διαμονή σέ οἶκο τοῦ Τάγματος τῶν Ἀμιλήτων (Τραπιστῶν), {Βλ. Δημ. Χαλιβελάκης, *ὅπ. παρ.* σ. 873. Οἱ Τραπιστές ἀνῆκον στή μονή La Trappe τῆς Νορβηγίας, τήν ὁποία μεταρρύθμισε τό 1664 ὁ νέος ἡγούμενός της Ἀρμάνδος Ντέ Ρανς (1619-1700). Οἱ Τραπιστές συνεννοοῦνταν μέ νοήματα γιά νά μήν κάνουν θόρυβο, προσεύχονταν ἕνδεκα ὧρες τό εἰκοσιτετράωρο, ἀπέρριπταν κάθε ἐπιστημονική ἀπασχόληση καί ἔκαναν πολλές μετάνοιες τήν ἡμέρα. Οἱ Τραπιστές δέν ἔτρωγαν κρέας, ψάρια κι αὐγά, ἀλλά καί δέν ἔπιναν κρασί. Σήμερα ὑπάρχουν ἑβδομήντα περίπου ὀλιγομελῆ μοναστήρια Τραπιστῶν σέ ὅλο τόν κόσμο".

65. *Α΄ Κορ.* 1,23 "ἡμεῖς δέ κηρύσσομεν Χριστόν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μέν σκάνδαλον, Ἕλλησι δέ μωρίαν".

66. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, *ὅπ. παρ.* σ. 16. Εἶναι ἡ ἐπίσημη Ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας, ἡ ὁποία προῆλθε ἀπό τόν Καθολικισμό, τό 16ο αἰώνα. Τό Σύμβολο τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας τους ἔχει 39 ἄρθρα. Ἀπό τό 1976 χειροτονοῦνται γυναῖκες ἱερεῖς καί Ἐπίσκοποι, πράγμα πού συγκλόνισε τό Χριστιανικό κόσμο.

βασίλισσας Ἐλισάβετ Ι πού εἶχε πεῖ: "δέν πρέπει ν' ἀνοίγουμε παράθυρα στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων". Καλά λοιπόν θά κάναμε κ. Συνάδελφοι ἄν ἀκολουθούσαμε αὐτή τή συμβουλή.

Στή δευτερολογία του ὁ R. Cottrell (ED)[67] ἀφοῦ εὐχαρίστησε ὅλα τά μέλη τοῦ Κοινοβουλίου, πρόσθεσε ὅτι ἡ συζήτηση πού ἔγινε ἦταν ὑψηλοῦ ἐπιπέδου καί ἄκρα ἐνδιαφέρουσα, γιά ἕνα ἀπό τά πιό δύσκολα θέματα ποῦ εἴχαμε νά ἀναλύσουμε.

Στή συνέχεια δίνοντας ὁρισμένες ἐπιπλέον διευκρινίσεις στίς ἀντιδράσεις τοῦ συναδέλφου του κ. Robert Jackson, πρόσθεσε. "Ἐπαναλαμβάνω ἀκόμη μιά φορά, ὅτι δέν ἀναλύουμε οὔτε προσπαθοῦμε στό Κοινοβούλιο νά καταστήσουμε τούς ἑαυτούς μας ἀστυνομία τοῦ πνεύματος. Δέν προσπαθοῦμε νά στήσουμε μιά ἀστυνομία σκέψεως γιά νά ἐξετάζει τά μυαλά τῶν ἀνθρώπων καί νά ἐλέγχει τίς πεποιθήσεις τους. Ἀντιμετωπίζουμε ὅμως μιά κοινωνική κρίση ἐφιαλτικῶν διαστάσεων, πού συνεχῶς μεγαλώνει. Δέν μπορεῖ κανείς νά ἀγνοήσει τό τεράστιο κεφάλαιο τῆς ἀνθρώπινης ἀθλιότητας πού ὁδηγεῖ ὄχι μόνο στήν ἐξαθλίωση, ἀλλά καί στό θάνατο. Πρέπει νά σᾶς ὑπενθυμίσω ὅτι ὅλα αὐτά δέν εἶναι ὑπερβολές. Στίς ζοῦγκλες τῆς Νότιας Ἀμερικῆς 900 ἄτομα - ἄνδρες, γυναῖκες καί παιδιά - αὐτοκτόνησαν ὁμαδικά ἀπό τό καπρίτσιο ἑνός αὐτοδιορισμένου γκουροῦ. Θά προσφέραμε πολλά στούς λαούς τῆς Εὐρώπης ἄν ἐμποδίζαμε νά συμβεῖ κάτι τέτοιο ἐδῶ. Συζητοῦμε πολύ στό Κοινοβούλιό μας γιά θέματα ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, καί ὅπως τό εἶπα καί χθές μέ συντομία, τὸ θέμα πού ἐξετάζουμε εἶναι θέμα ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων. Ἀποτελεῖ ἀνθρώπινο δικαίωμα τῶν λαῶν μας στήν Κοινότητα, πού ἔχουν τό δικαίωμα νά προσβλέπουν πρός αὐτό τό Κοινοβούλιο ὡς ἕνα ὄργανο τῆς Εὐρώπης, τό ὁποῖο θεσπίζει τίς κατευθυντήριες γραμμές, μέσα στίς ὁποῖες θά λειτουργήσουν στό μέλλον ἡ ἀξιοπρέπεια καί ἡ δημοκρατία".

---

67. Βλ. Ἐπίσημη Ἐφημερίδα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, *ὅπ. παρ.* Ἀριθ. 1-314/51.

ΨΗΦΙΣΜΑ

Κοινές ἐνέργειες τῶν κρατῶν μελῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητας ὅσον ἀφορᾶ παραβάσεις τῶν νόμων ἐκ μέρους νέων θρησκευτικῶν ὀργανώσεων πού δροῦν καί κινοῦνται κάτω ἀπό τήν προστασία τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας[68].

Τό Εὐρωπαϊκό Κοινοβούλιο,

-δεχόμενο τήν ἀρχή πού κατοχυρώθηκε στό ἄρθρο 9 τῆς Εὐρωπαϊκῆς Σύμβασης

γιά τήν Προστασία τῶν Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων,

-ἔχοντας ὑπόψη τή συνθήκη ΕΟΚ καί ἰδιαίτερα τό ἄρθρο 220,

-ἔχοντας ὑπόψη τό διεθνές Ἔτος Νεότητας 1985,

-ἔχοντας ὑπόψη τίς προτάσεις ψηφίσματος σχετικά μέ :

-τήν ἀναταραχή πού προκαλεῖται ἀπό τήν Ἑνωτική Ἐκκλησία τοῦ Sun Myung Moon' s, (ἔγγρ. 1-2/82)

-τίς δραστηριότητες τῆς Ἑνωτικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Sun Myung Moon' s (ἔγγρ. 1-109/82)

-ἔχοντας ὑπόψη τήν ἔκθεση τῆς Ἐπιτροπῆς Νεότητας, Πολιτισμοῦ, Παιδείας, Πληροφοριῶν καί Ἀθλητισμοῦ καί τή γνωμοδότηση τῆς Νομικῆς Ἐπιτροπῆς (ἔγγρ.1-4-7/84).

1. Κρίνει ἀναγκαῖο τά ἁρμόδια Συμβούλια Ὑπουργῶν, δηλαδή οἱ Ὑπουργοί Ἐσωτερικῶν καί Δικαιοσύνης πού συνέρχονται στό πλαίσιο τῆς Εὐρωπαϊκῆς Πολιτικῆς Συνεργασίας, καθώς καί τό Συμβούλιο τῶν Ὑπουργῶν Κοινωνικῶν Ὑποθέσεων, νά ἀνταλλάξουν τό συντομότερο δυνατὸ πληροφορίες σχετικά μέ τή δράση τῶν ὀργανώσεων ποῦ προαναφέρθηκαν καί τά προβλήματα πού προκύπτουν καί νά ἐξετάσουν ἰδιαίτερα τά ἑξῆς προβλήματα:

α) τή διαδικασία ποῦ ἀκολουθεῖται στό θέμα τῆς ἀναγνώρισης, τῆς δημόσιας ὠφέλειας τῶν ὀργανώσεων αὐτῶν καί τή χορήγηση σέ αὐτές φορολογικῶν ἀπαλλαγῶν.

β) τήν τήρηση τῶν νόμων ποῦ ἰσχύουν στά ἑκάστοτε κράτη μέλη, λ.χ. τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου καί τῆς κοινωνικῆς ἀσφάλισης.

γ) τίς ἐπιπτώσεις τῆς μή τήρησης τῶν νόμων αὐτῶν γιά τό κοινωνικό σύστημα.

δ) τήν ἀναζήτηση ἀγνοουμένων ἀτόμων καί δυνατότητα στό θέμα αὐτό γιά συνεργασία μέ τρίτες χῶρες.

ε) μέ ποιόν τρόπο θά μποροῦσαν νά παραβιάζονται τά δικαιώματα περί ἀτομικῆς ἐλευθερίας τῶν μελῶν.

στ) τή σύσταση ὑπηρεσιῶν παροχῆς βοηθείας, οἱ ὁποῖες νά

---

68. Βλ. Ἐπίσημη Ἐφημερίδα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, Ἀριθ. C172/41-43. Ἡμερομηνία συζητήσεως 22.05.1984 καί ἡμερομηνία ἐκτυπώσεως 02.07.1984.

παρέχουν στά μέλη νομικές συμβουλές κατά τήν ἀποχώρησή τους ἀπό τίς ὀργανώσεις αὐτές καί ἐνίσχυση κατά τήν ἐπανένταξη τους στήν κοινωνία καί στό χῶρο ἐργασίας.

ζ) ὕπαρξη κενῶν λόγω τῶν διαφορετικῶν νομοθεσιῶν τῶν κρατῶν μελῶν, τά ὁποῖα ἐπιτρέπουν τή διεξαγωγή δραστηριοτήτων πού ἐνδεχομένως ἀπαγορεύονται σέ ἄλλα κράτη.

2. Καλεῖ τά κράτη μέλη νά συνεννοηθοῦν γιά μιά ταξινόμηση δεδομένων ὅσον ἀφορᾶ τίς διεθνεῖς διακλαδώσεις τῶν ὀργανώσεων πού προαναφέρθηκαν συμπεριλαμβανομένων τῶν ψευδωνύμων καί τῶν ὀργανώσεων πού χρησιμοποιοῦνται γιά τήν κάλυψή τους, καθώς καί μέ τίς δραστηριότητές τους στά κράτη μέλη.

3. Καλεῖ τήν Ἐπιτροπή:

α) νά ὑποβάλει μιά ἔκθεση σχετικά μέ ὅσα ἀναφέρονται στήν παράγραφο 2, καί στήν ὁποία θά λαμβάνεται ἰδιαίτερα ὑπόψη μέ ποιό τρόπο ἔχουν τώρα διεκπεραιώσει οἱ κρατικές ἁρμόδιες ἀρχές, καί ἰδιαίτερα τά ἀστυνομικά ὄργανα καί τά δικαστήρια ὑποθέσεις παραβάσεως νόμων ἀπό τίς ὀργανώσεις αὐτές καί σέ ποιά πορίσματα κατέληξαν οἱ ἐξεταστικές ἐπιτροπές σχετικά μέ τίς ὀργανώσεις αὐτές.

β) νά ἐπεξεργασθεῖ διαδικασίες πού νά ἐξασφαλίζουν, ὑπό τίς παροῦσες συνθῆκες ἀποτελεσματική προστασία τῶν πολιτῶν τῆς Κοινότητας.

4. Καλεῖ τά ἁρμόδια Συμβούλια Ὑπουργῶν - βάσει τῶν συγκεντρωμένων στοιχείων, καθώς καί τῆς ἔκθεσης τῆς Ἐπιτροπῆς - νά ἐξετάσουν τά προβλήματα πού προκύπτουν ἀπό τή δράση τῶν ὀργανώσεων πού προαναφέρθηκαν καί μέ τόν τρόπο αὐτό νά δοθεῖ ἡ δυνατότητα στά κράτη μέλη νά προασπίσουν μέ συντονισμένες ἐνέργειες τά δικαιώματα τῶν πολιτῶν τους.

5. Συνιστᾶ νά ἐφαρμοστοῦν τά ἑξῆς κριτήρια κατά τήν ἐξέταση, καταχώρηση καί ἀξιολόγηση τῆς δράσης τῶν προαναφερθεισῶν ὀργανώσεων:

α) μή ἐνήλικα ἄτομα, δέ θά πρέπει νά πιέζονται νά ἀναλαμβάνουν μέ ὅρκο προσχώρησης μακροπρόθεσμη καί καθοριστική γιά τόν τρόπο ζωῆς τους δέσμευση.

β) θά πρέπει νά ἀφήνεται ἕνα κατάλληλο χρονικό διάστημα γιά νά ὑπάρχει στάθμιση τῆς συγκεκριμένης δέσμευσης οἰκονομικῆς ἤ προσωπικῆς.

γ) μετά τήν ἔνταξη σέ μιά ὀργάνωση θά πρέπει νά δίδεται ἡ δυνατότητα ἐπικοινωνίας στήν οἰκογένεια καί τούς φίλους.

δ) τά μέλη ὀργανώσεων πού ἔχουν ἀρχίσει ἕνα κύκλο σπουδῶν δέν θά πρέπει νά ἐμποδίζονται νά περατώσουν τίς σπουδές αὐτές.

ε) πρέπει νά τηροῦνται τά ἀκόλουθα δικαιώματα τοῦ ἀτόμου:

- τό δικαίωμα τοῦ ἐγκαταλείπειν ἀνεμπόδιστα μιά ὀργάνωση.

- τό δικαίωμα νά μπορεῖ νά ἔχει ἐπαφή μέ τήν οἰκογένεια καί τούς φίλους προσωπικά, μέ ἀλληλογραφία ἤ διά τηλεφώνου,

- τό δικαίωμα νά ζητᾶ ἀνεπηρέαστες συμβουλές νομικῆς ἤ ἄλλης φύσης,

- τό δικαίωμα ἰατρικῆς περίθαλψης.

στ) κανένας δέν πρέπει νά ἐνθαρρύνεται νά παραβαίνει ὁποιονδήποτε νόμο, εἰδικότερα μέ σκοπό τή συγκέντρωση χρημάτων, λχ. μέ τήν ἐπαιτεία ἤ τήν πορνεία ζ) οἱ ὀργανώσεις δέ θά πρέπει νά ζητοῦν μόνιμη δέσμευση συμμετοχῆς ὅταν τά ἐνδεχόμενα μέλη - σπουδαστές ἤ τουρίστες γιά παράδειγμα - εἶναι ἐπισκέπτες σέ μιά χώρα ὅπου δέν κατοικοῦν μόνιμα. η) κατά τόν προσηλυτισμό θά πρέπει νά διευκρινίζονται ἀμέσως ἡ ὀνομασία καί οἱ ἀρχές τῆς ὀργάνωσης. θ) οἱ ὀργανώσεις πρέπει νά παρέχουν στίς ἁρμόδιες ἀρχές, ὅταν ζητηθοῦν, πληροφορίες σχετικά μέ τόν προσωρινό ἤ μόνιμο τόπο παραμονῆς τῶν μελῶν. ι,) οἱ ὀργανώσεις αὐτές πρέπει νά ἐξασφαλίζουν τήν κάλυψη ἀπό τίς ἑκάστοτε κοινωνικές ἀσφαλίσεις τῶν ἀτόμων πού ἐξαρτῶνται καί ἀπασχολοῦνται ἀπό αὐτήν, μέσα στά κράτη μέλη ὅπου αὐτά ἐργάζονται καί κατοικοῦν. ια) ἐάν ἕνα μέλος μιᾶς κίνησης ταξιδεύει στό ἐξωτερικό γιά τό λογαριασμό της, ἡ ὀργάνωση θά πρέπει νά ἀναλαμβάνει τήν εὐθύνη γιά τήν ἐπιστροφή τοῦ ἀτόμου αὐτοῦ στήν πατρίδα του, ἰδιαίτερα σέ περίπτωση ἀσθενείας. ιβ) θά πρέπει νά διαβιβάζονται στά μέλη τηλεφωνήματα τῶν συγγενῶν τους καί νά διανέμονται χωρίς ἀναβολή οἱ ἐπιστολές τους. ιγ) γιά τά παιδιά τῶν μελῶν, οἱ ὀργανώσεις αὐτές θά πρέπει νά φροντίζουν γιά τήν ἀνατροφή; τήν ἐκπαίδευση καί τήν ὑγεία τους, καθώς καί νά ἀποφεύγουν ὁτιδήποτε θά μποροῦσε νά βλάψει τό παιδί.

6. Θεωρεῖ ὅτι πρέπει νά ἐπιδιωχθεῖ μιά κοινή δράση καί στό πλαίσιο τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης καί ζητεῖ, συνεπῶς, ἀπό τίς κυβερνήσεις τῶν κρατῶν μελῶν, νά μεσολαβήσουν γιά τήν ἐπεξεργασία ἀνάλογων συμφωνιῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, πού θά παράσχουν στὸ ἄτομο μιά ἀποτελεσματική προστασία ἀπό τίς ἐνδεχόμενες μηχανορραφίες αὐτῶν τῶν ὀργανώσεων καί ἀπό τή φυσική καί ψυχολογική πίεση πού ἀσκοῦν.

7. Ἀναθέτει στόν Πρόεδρό του νά διαβιβάσει τό ψήφισμα αὐτό στήν Ἐπιτροπή καί τό Συμβούλιο, στίς κυβερνήσεις καί τά κοινοβούλια τῶν κρατῶν μελῶν, καθώς καί στό Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης.

Αἰτίες ἐξάπλωσης τῶν "θρησκευτικῶν κινήσεων" καί ὁ τρόπος ἀντιμετωπίσεως αὐτῶν

Ἡ ἐξάπλωση τῶν "θρησκευτικῶν κινήσεων" σ᾽ ὅλες τίς χῶρες

τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητας εἶναι ἕνα γεγονός[69]. Ἡ διάδοσή τους ὀφείλεται στήν ἀπουσία αὐτοπεποιθήσεως καί ἀντιστάσεως τῶν νέων. Στήν ἐλλιπή - ἤ οὐσιαστική - ἐνημέρωση τοῦ κόσμου, καθώς καί τῶν πολιτικῶν φορέων, πού τάχτηκαν νά τόν ὑπηρετοῦν καί νά τόν προστατεύσουν, ἀκόμη δέ στή σύγχυση πού ἐπικρατεῖ γύρω ἀπό πολλές ἔννοιες καί ἰδέες, ὅπως: ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως, ἀνεξιθρησκεία κλπ. Στήν ἀδιάφορη, πολλές φορές, ἀνεκτικότητα καί ἀδράνεια τῆς πολιτείας καθώς ἐπίσης στήν ἄγνοια τήν ὁποία δείχνουν ὅσον ἀφορᾶ τό περιεχόμενο τῆς πίστεως καί τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Τήν εὐθύνη βέβαια γιά ὅλα αὐτά τήν φέρουν τόσο ἡ Ἐκκλησία ὅσο καί ἡ Πολιτεία, χωρίς βέβαια νά δικαιολογοῦμε καί ὅλους αὐτούς οἱ ὁποῖοι μέ πολύ εὐκολία ἀκολουθοῦν ὅλες αὐτές τίς κινήσεις.

Ἡ Ἐκκλησία φέρει καί αὐτή τήν εὐθύνη διότι στή σημερινή ἐποχή μας ὁ Ποιμήν (Ἱερεύς) ἔχει χάσει ἐν μέρει τήν ἐπαφή μέ τό ποίμνιό του καί ἡ μόνη δραστηριότητά του περιορίζεται στά ἐφημεριακά του καθήκοντα. Σ᾽ αὐτό βέβαια συνέβαλλε τά μέγιστα καί ἡ ἀστυφιλία, μέ ἀποτέλεσμα κάθε ἐνορία τῶν μεγάλων πόλεων νά ἔχει πολλούς πιστούς, ἔτσι ὥστε ὁ Ἱερεύς νά μήν ἔχει τή δυνατότητα νά γνωρίζει τόσον αὐτούς ὅσο καί τά προβλήματά των. Ἀπό τήν πλευρά της ἐπίσης ἡ πολιτεία δέ στερεῖται τῆς εὐθύνης στή διάδοση αὐτῶν τῶν "θρησκευτικῶν κινήσεων", διότι ἔχει πάψει πρό πολλοῦ νά ἐνδιαφέρεται γιά τίς πνευματικές ἀναζητήσεις τῶν νέων. Τό μόνο ἐνδιαφέρον πού ἐκδηλώνεται κατά καιρούς, εἶναι ἐκ μέρους τῶν πολιτικῶν κομμάτων, διότι πιστεύουν ὅτι μέ τούς νέους θά μπορέσουν νά ἐπιτύχουν τήν ἐκλογική τους νίκη, κάνοντάς τους προηγουμένως φανατικούς ὀπαδούς των.

Ἐκεῖνο ὅμως τό ὁποῖο ἀπομένει εἶναι ὅλοι μαζί καί ὁ καθένας χωριστά νά ξαγρυπνοῦμε καί νά εἴμαστε ἕτοιμοι γιά νά προστατέψουμε τόσο τόν ἑαυτό μας ὅσο καί τόν πλησίον μας ἀπ᾽ αὐτά τά στρατόπεδα τοῦ θανάτου. Τήν ἀπόφαση βέβαια τοῦ Εὐρωκοινοβουλίου, πού ψήφισε κατά αὐτῶν τῶν "θρησκευτικῶν κινήσεων", μποροῦμε νά τήν ἐπικαλούμαστε καί συγχρόνως νά καταφεύγουμε στή δικαιοσύνη, ὅταν βλέπουμε ὅτι διά μέσου αὐτῶν τῶν κινημάτων καταπατοῦνται τά ἀνθρώπινα δικαιώματα. Ἡ Ἐκκλησία βέβαια μέ τά κηρύγματά της θά πρέπει πάντα νά ἐνημερώνει τούς πιστούς της γιά τήν ὁλοσχερή καταστροφή πού προξενοῦν αὐτές οἱ "θρησκευτικές κινήσεις" τόσο σωματικά ὅσο καί ψυχικά. Ταυτόχρονα δέ, κάθε ἐνορία μέ ἐπί κεφαλῆς τόν Ἱερέα νά ἐνεργοποιήσει ὅλα τά πιστά λαϊκά μέλη της πρός κάθε

---

69. Alfred Sauter, *Manfred Ach, Markus Sackmann*, Udo Schuster, *ὅπ, π. σ.*.27

κατεύθυνση μέ μοναδικό σκοπό τό πλησίασμα τῶν ἀνθρώπων καί εἰδικότερα τῶν νέων, καί τήν ἐπιστροφή τους κοντά στό Χριστό. Αὐτό τό πλησίασμα ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας θά πρέπει νά γίνει πολύ πιό πρίν, προτοῦ ἀκόμη οἱ ἄνθρωποι βρεθοῦν μπλεγμένοι μέσα σέ αὐτά τά κινήματα. Πρός αὐτήν τήν κατεύθυνση μεγάλη εἶναι καί ἡ συμβουλή τῶν πνευματικῶν κέντρων, τά ὁποῖα δυστυχῶς ἀπουσιάζουν ἀπό τίς περισσότερες ἐνορίες. Τέλος δέ, θά πρέπει νά τονίζουμε συνεχῶς ὅτι πίσω ἀπό τήν ἐλεύθερη σεξουαλικότητα τήν ὁποία παρέχουν πλουσιοπάροχα αὐτές οἱ θρησκευτικές κινήσεις κρύβεται ἡ πλήρη ἐξάρτηση τῶν ὀπαδῶν ἀπό τόν ἀρχηγό τῆς κάθε κίνησης καί ἡ ἐκμηδένιση τῆς προσωπικότητας τοῦ ἀτόμου. Καί δέ θά πρέπει νά ξεχνοῦμε, ὅτι ἡ ἐποχή στήν ὁποία ζοῦμε εἶναι ἐποχή τῆς ἀφθονίας καί τῆς εὐημερίας καί αὐτό τό ὁποῖο σήμερα ζητοῦν οἱ ἄνθρωποι καί ἰδιαίτερα οἱ νέοι μας ἀπό τήν Ἐκκλησία καί τήν Πολιτεία[70] εἶναι τό παράδειγμα καί ἡ γνήσια χριστιανική ἀγάπη, ἔτσι ὅπως τή δίδαξε ὁ Χριστός.

---

70. Alfred Sauter, Manfred Ach, Markus Sackmann, Udo Schuster, *ὅπ, π. σ.* 98

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. π. Ἀντώνιος Ἀλεβιζόπουλος, *Ψυχοναρκωτικά*, Ἀθήνα 1980.
2. π. Ἀντώνιος Ἀλεβιζόπουλος, *Ἐγχειρίδιο αἱρέσεων καί παραχριστιανικῶν ὁμάδων*, Β' ἔκδοση, Πρέβεζα 1991.
3. Δημήτριος Χαλιβελάκης, *Αἱρέσεις καί δόγματα*, Ἀθήνα ἄ. χ.
4. Ἐφημερίδα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων 1984 σ. 1- 47.
5. (Ἔκθεση πλήρης - πρακτικά συνεδριάσεων,) Μάιος 1984.
6. *Καταστροφικές "Λατρεῖες"* (*Μιά ἀπειλή γιά τόν ἄνθρωπο, τήν Κοινωνία καί τόν Πολιτισμό μας*). Ἐκδόσεις Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἐκδ. β' Ἀθήνα 1994.
7. π. Χριστόφορος Τσιάκας, *Ἐγκυκλοπαιδικό Λεξικό*, Κύπρος 2002.
8. Hutten, Kurt, *Die Gesellschaft zur Vereinigung des Weltchri-stentums in: Ders., Seher, Grubler,* Enthusiasten, Stuttgart 1968 S. 232-312.
9. Chung Hwan Kwak, Das Prinzip in Grundzugen Stufe 4, Hannover/München 1981.
10. Danko P. Joșef, Sekten: *Boden, auf dem sie wachsen,* a. a.o. 5. 120 bis 123.
11. Haut Richard, *Vereinigungskirche,* München 1979.
12. Zahner, Richard, der Hinduismus, München 1975.
13. Dosenberger, P. Anton, Sekten: *Wie Pilze aus dem Boden,* in: *Katholisches Apostolat*, H. 4 April 1987, S. 112-115, Friedberg b. Augsburg 1987.
14. Swami Satyananda, Ganz entspannt im Hier und Jetzt, Reinbek 1979.
15. Alfred Sauter, Manfred Ach, Markus Sackmann,Udo Schuster, JUGENDSEKTEN - Die Freiheit des einzelnen schutzen, München 1985.
16. Berichtuber Aufbau und Tatigkeit der sogenannten JUGENDSEKTEN, Baden -Württemberg Stuttgart 1987.
17. Ψήφισμα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου σχετικά μέ τούς δέκτες στήν Εὐρώπη. Ἀριθ. C 78/31, 1996.
18. Ψήφισμα σχετικά μέ τόν σεβασμό τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων στήν Εὐρωπαϊκή Ἕνωση. A4-0034/17.2.1998.

Μιχαήλ Ἐλ. Κόνια
Δρ. Θεολογίας

Ὁ Ἰησοῦς Χριστός
ὁ μοναδικός διδάσκαλος καί καθηγητής

«Εἷς διδάσκαλος - εἷς καθηγητής, ὁ Χριστός»
Ἑρμηνευτική μελέτη τῶν χωρίων Μθ 23,8-10

Εἰσαγωγή

Ἡ ἐργασία αὐτή ἀποβλέπει στήν ἑρμηνεία καί διασάφηση τῶν προσωνυμιῶν διδάσκαλος καί καθηγητής πού λέχθηκαν ἀπό τόν Ἰησοῦ μέ ἀποκλειστικό τρόπο γιά τόν ἑαυτό του· «*ὑμεῖς δὲ μὴ κληθῆτε ραββί· εἷς γάρ ὑμῶν ἐστιν ὁ διδάσκαλος, ὁ Χριστός· πάντες δὲ ὑμεῖς ἀδελφοί ἐστε. καὶ πατέρα μὴ καλέσητε ὑμῶν ἐπὶ τῆς γῆς· εἷς γὰρ ἐστιν ὁ πατὴρ ὑμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. μηδὲ κληθῆτε καθηγηταί, εἷς γὰρ ὑμῶν ἐστιν ὁ καθηγητής, ὁ Χριστός*» (Μθ 23,8-10). Γιά τήν μελέτη καί ἐμβάθυνση τῶν παραπάνω λέξεων λάβαμε ὑπόψη τά παράλληλα χωρία τῆς Ἁγ. Γραφῆς, τίς ἑρμηνεῖες ἀρχαίων καί νεωτέρων ἑρμηνευτῶν καί τά σχετικά λεξικά. Γιά τήν ἀναζήτηση καί συγκέντρωση τοῦ βιβλιογραφικοῦ μας ὑλικοῦ χρησιμοποιήσαμε, ἐκτός τῶν ἐντύπων πού ἀπαντῶνται στίς βιβλιοθῆκες, καί ὅλα τά πρόσφορα μέσα πού μᾶς παρέχει σήμερα ἡ νέα τεχνολογία, ὅπως διαδίκτυο καί ὀπτικούς δίσκους (cd-rom). Ἔτσι τό ὑλικό μας δέν ἀντλεῖται μόνον ἀπό ἔντυπες πηγές, ἀλλά καί ἠλεκτρονικές. Εἰδικώτερα γιά τήν ἄντληση πληροφοριῶν ἀπό ἠλεκτρονικές πηγές ἀναφέρουμε ὅτι ὅλες προέρχονται ἀπό ἔγκυρες καί ἀξιόπιστες ἱστοσελίδες βιβλικῶν ὀργανισμῶν, θεολογικῶν σχολῶν καί σεμιναρίων καί ἀπό ὀπτικούς δίσκους (cd-rom) τῶν Logos Scholar's Library καί Thesaurus linguae graecae (TLG). Γιά τό δοκιμώτερο τῆς παράθεσης τῶν ὑποσημειώσεων

προσπαθήσαμε νά παραθέσουμε στοιχεῖα κυρίως ἀπό ἔντυπη πηγή, παρόλο πού οἱ ἴδιες πληροφορίες ὑπῆρχαν στή διάθεσή μας καί σέ ἠλεκτρονική μορφή. Μόνον ἐκεῖ ὅπου ὑπῆρχε δυσκολία στήν εὕρεση βιβλιογραφικῶν στοιχείων, παραθέτουμε αὐτά ἀπό ἠλεκτρονική πηγή.

Εἶναι ἐντυπωσιακό ὅτι ὁ τίτλος *διδάσκαλος* συχνά ἀποδίδεται στόν Ἰησοῦ ἀπό τό λαό καί τούς μαθητές του περισσότερο ἀπό ὁποιοδήποτε ἄλλο τίτλο. Ἀντιθέτως ὁ τίτλος *καθηγητής* ἀπαντᾶται μόνο στό χωρίο *Μθ* 23,10 καί εἶναι ἀπό τίς ἅπαξ λεγόμενες λέξεις τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ὅτι οἱ λέξεις διδάσκαλος καί καθηγητής εἶναι συνώνυμες καί σημαίνουν αὐτούς πού διδάσκουν. Ἄν ἐξετάσουμε τό θέμα προσεκτικά θά δοῦμε ὅτι ὁ Ἰησοῦς δέν ἐπαναλαμβάνει τήν ἔννοια τοῦ διδασκάλου δύο φορές μέ διαφορετικές λέξεις, ἀλλά προσδίδει στή λέξη καθηγητής μία διαφορετική καί οὐσιαστικώτερη σημασία πέραν ἀπό τήν ἔννοια τοῦ διδάσκειν. Διότι, ὅπως θά δοῦμε στήν παροῦσα μελέτη, τό μέν *διδάσκαλος* ἀναφέρεται στό διδάσκειν, στό ἀποκαλύπτειν τήν ἀλήθεια, τό δέ *καθηγητής* ὅτι ὁ ἴδιος γίνεται παράδειγμα, ὁδηγός καί καθοδηγητής τῶν μαθητῶν του. Ἐπίσης ὑπάρχει ἀντιστοιχία τῶν ὅρων διδάσκαλος καί καθηγητής καί μέ ἄλλους ὅρους τῆς Κ. Διαθήκης, ὅπως *ποιμήν, ἀλήθεια, ὁδός, ζωή*. Οὐσιαστικά οἱ προσωνυμίες διδάσκαλος καί καθηγητής ἀντιστοιχοῦν ἡ μέν πρώτη στήν πίστη, στό δόγμα τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας, ἡ δέ δεύτερη στήν πράξη, στήν ἠθική τῆς ὀρθοδόξου ζωῆς.

Τό ὅλο ἔργο ἀπαρτίζεται ἀπό τρία κεφάλαια μέ τίς ἐπί μέρους διαιρέσεις ἀνάλογα μέ τά θέματα τῆς ἔρευνάς μας:

Στό πρῶτο κεφάλαιο ἐξετάζεται τό ἱστορικό πλαίσιο μέσα στό ὁποῖο εἰπώθηκαν ἀπό τόν Ἰησοῦ οἱ λέξεις διδάσκαλος καί καθηγητής, τό ὁποῖο ἦταν καθαρά ἑβραϊκό, ἀλλά δέν στερεῖται καί ἑλληνικῶν στοιχείων καί ἐπιδράσεων. Γι᾽ αὐτό παράλληλα ἔχουμε ἐκφράσεις καί στήν ἑλληνική γλώσσα, ὅπως εἶναι οἱ ὑπό ἔρευνα ὅροι, διδάσκαλος καί καθηγητής, καθαρά ἑλληνικές λέξεις καί στήν ἑβραϊκή γλώσσα τό ραββί, πού εἶναι συνώνυμο τοῦ διδασκάλου.

Εἰδικώτερα μελετῶνται·

α) ἡ συνάφεια τοῦ κειμένου, οἱ ἱστορικές συνθῆκες καί τό ὅλο κλῖμα πού ἐπικρατοῦσε, ὅταν ὁ Ἰησοῦς ἔλεγξε τούς Γραμματεῖς καί τούς Φαρισαίους καί τό κατέγραψαν οἱ εὐαγγελιστές,

β) οἱ θρησκευτικές τάξεις τῶν Γραμματέων καί Φαρισαίων· ἤθελαν νά κρατήσουν τήν καθαρότητα τῆς θρησκείας τους ἀπό κάθε ξένη ἐπιρροή, καί ἦταν αὐτοί, ὅπως διαφαίνεται ἀπό τά σχετικά κείμενα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, πού ἀσκοῦσαν τεράστια πνευματική ἐπιρροή ἐπί τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ.

Στό δεύτερο κεφάλαιο, τό χριστολογικό, πραγματεύεται τή μοναδικότητα τοῦ Ἰησοῦ (*εἷς*) ὡς διδασκάλου καί καθηγητοῦ καί

ἐξετάζονται τά χριστολογικά στοιχεῖα τῶν λόγων αὐτῶν σέ συνάρτηση μέ τούς τίτλους διδάσκαλος καί καθηγητής.

Στό τρίτο κεφάλαιο, τό ἑρμηνευτικό, μελετῶνται οἱ ἔννοιες διδάσκαλος καί καθηγητής ἀναφορικά πρός τό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ· γίνεται ἐννοιολογικός προσδριορισμός τῶν ὅρων καί τονίζεται ἡ διαφορά τους. Τοῦτο ἐπιβάλλεται νά γίνει, διότι δίδουν τήν ἐντύπωση ἐκ πρώτης ὄψεως ὅτι εἶναι ταυτόσημες ἔννοιες. Γιά τήν ἐννοιολογική καί θεολογική διασάφηση τῶν ὅρων ἔχουν ληφθεῖ ὑπόψη ἡ πρωταρχική τους σημασία μέ βάση τά λεξικά τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας, τά σχετικά χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί τήν ἑρμηνεία τῶν Πατέρων. Ἀπό τήν ὅλη ἔρευνα διασαφηνίζεται ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ διδάσκαλος τῆς ἀπολύτου ἀλήθειας καί ὁ καθηγητής *"καθηγεμών Λόγος"*[1] πού ὁδηγεῖ τούς μαθητές του στή βίωση τῆς θεϊκῆς ἀλήθειας. Ἐδῶ συγκρίνεται τό διδακτικό ἔργο τοῦ Ἰησοῦ μέ τό ἔργο τῶν Γραμματέων.

Καί τέλος ἐξετάζονται οἱ ἔννοιες διδάσκαλος καί καθηγητής μέ ἀντίστοιχους καί συνώνυμους ὅρους τῆς Κ. Διαθήκης.

---

1. Κλήμης Ἀλεξανδρεύς· «*Ὁ δὲ ἡμέτερος Παιδαγωγὸς ἅγιος Θεὸς Ἰησοῦς, ὁ πάσης τῆς ἀνθρωπότητος καθηγεμὼν Λόγος, αὐτὸς ὁ φιλάνθρωπος Θεός ἐστι παιδαγωγός*», *Παιδαγωγός*, 1,7, PG 8,316B-317A.

Α

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1. *Ἡ συνάφεια τῆς περικοπῆς*

Μιά ἀπό τίς κυριώτερες ἑρμηνευτικές ἀρχές γιά τή μελέτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἶναι ἡ συνάφεια τοῦ κειμένου[2]· δηλαδή τό χωρίο ἤ ἡ περικοπή πού ἐνδιαφέρει τό μελετητή δέν ἀποκόπτεται ἀπό τήν ὅλη ἑνότητα, ἀλλά ἐξετάζεται σέ σχέση μέ τά προηγούμενα καί ἑπόμενα. Γι᾿ αὐτό λοιπόν εἶναι ἀναγκαῖο τά ὑπό μελέτην χωρία μας Μθ 23,8-10 νά ἐξετασθοῦν μέσα στήν ὅλη περιοχή τοῦ κειμένου πού ἀπαντῶνται.

Κατ᾿ ἀρχήν τά χωρία μας βρίσκονται στό εὐαγγέλιο τοῦ Ματθαίου, στό 23° κεφάλαιο[3]. Ὅλο τό κεφάλαιο αὐτό εἶναι ἕνας αὐστηρός ἔλεγχος τοῦ Ἰησοῦ ἐναντίον τῶν Γραμματέων καί Φαρισαίων γιά τήν ὑποκριτική τους συμπεριφορά, μέ σκοπό ὁ λαός πού ἄκουγε νά μήν πέσει στά ἴδια παραπτώματα[4]. Ὁ Ἰησοῦς διανύει τό τρίτο καί τελευταῖο ἔτος τῆς δημόσιας δράσης του καί μάλιστα βρίσκεται στά Ἱεροσόλυμα μετά τή θριαμβευτική εἴσοδό του . Γι᾿ αὐτό δέν φυλάγεται ἀπό τούς ἐχθρούς του, τούς ὁποίους ταλανίζει σκληρά, ὄχι μέ κακία

---

2. Βλ. Σάκκου, *Εἰσαγωγή εἰς τήν Κ.Δ.*, σσ. 198-9.

3. Στά χωρία Μθ 23,8-10 δέν ἀντιμετωπίζουμε οὐσιαστικά κανένα πρόβλημα κριτικῆς κειμένου καί οἱ παραλλαγές ἤ οἱ ἀντικαταστάσεις εἶναι ἐπουσιώδεις, ὅπως π.χ. λίγα χφφ. ἔχουν ῥαββεί, ἀντί τοῦ ῥαββί ἤ ἄλλα χχφ. ἔχουν ἅπαξ τό ῥαββί ἀντί τοῦ διπλοῦ ῥαββί (βλ. 27η κριτική ἔκδοση τοῦ Aland). Ἀποδεχόμεθα ὡς ἀκριβέστερη τή γραφή τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κειμένου τῆς Πατριαρχικῆς ἐκδόσεως 1904. Ὁ M'Neile σημειώνει ὅτι οἱ στίχοι 8 καί 10 φαίνονται σάν μετέπειτα προσθῆκες στά λόγια τοῦ Κυρίου, *The Gogpel According to st. Matthew*, σ. 331. Τό ἴδιο ἀναφέρει καί ὁ McKenzie λέγοντας ὅτι οἱ στίχοι ἐπαναλαμβάνουν τό θέμα τοῦ 18,1-5 καί 20,23-28 καί μοιάζουν νά εἶναι μιά παρέμβαση ἀρχικά ἀσύνδετη μέ τίς προσβολές ἐνάντια στούς Γραμματεῖς καί τούς Φαρισαίους, *The Gospel according to Matthew*, *JBC*, σ. 102. Ὁ Lagrange σημειώνει ὅτι τό καθηγητής πιθανόν εἶναι προσθήκη στό κείμενο τοῦ Ματθαίου, διότι δέν ἁρμόζει στό λεκτικό τρόπο τοῦ Ἰησοῦ, *Évangile selon Saint Matthieu*, σ. 441 Ὁ Green ἐπιφυλάσσεται γιά τόν ἄν μπορεῖ νά ἀποδοθεῖ ὁλόκληρο τό κεφάλαιο εὐθέως στόν Ἰησοῦ, *The Gospel according to Saint Matthew*, σ. 230.

4. Χρυσόστομος· «*Καὶ τίνος ἕνεκεν αὐτοὺς ἐλέγχει καὶ μακροὺς λοιπὸν ἀποτείνει λόγους κατ᾿ αὐτῶν; Προφυλλαττόμενος τοὺς ὄχλους, ὥστε μὴ τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν*», *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλία ΟΒ'*, PG 58,668.

ἀλλά μέ ἀγάπη, γιά νά τούς βοηθήσει νά ἀναγνωρίσουν τήν πνευματική τους ἀθλιότητα καί νά ζητήσουν τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ[5].

Συγκεκριμένα τό 23ο κεφάλαιο ἀποτελεῖται ἀπό τά ἑξῆς κύρια μέρη ὅπου ὁ Ἰησοῦς: α) παρουσιάζει στό λαό καί στούς μαθητές του τούς κινδύνους πού διατρέχουν ἀπό ἀσυνεπεῖς διδασκάλους, ὅπως εἶναι οἱ Γραμματεῖς τῆς ἐποχῆς του. Δέν θέτουν ἐνώπιον τῶν μαθητῶν τους τή δική τους ζωή ὡς παράδειγμα κάθε ἀρετῆς καί διδάσκουν μόνον μέ λόγια καί ὄχι μέ ἔργα τά πρακτέα[6]. Γι᾽ αὐτό τούς συμβουλεύει νά τηροῦν ὅσα διδάσκουν οἱ Γραμματεῖς καί οἱ Φαρισαῖοι, ἀλλά νά μήν μιμοῦνται τή ζωή τους καί τά ἔργα τους (23,2-7)[7], β) προτρέπει τούς μαθητές του νά μήν ἐπιδιώκουν τίς προσφωνήσεις καί τούς τίτλους διδάσκαλος, πατήρ, καθηγητής, ὅπως ἔκαμναν οἱ Φαρισαῖοι (23,8-2)[8], γ) ἐκσφενδονίζει τά ὀκτώ καυστικά οὐαί ἐναντίον τῶν Γραμματέων καί Φαρισαίων γιά τήν ἀνάρμοστη καί προσποιητική συμπεριφορά τους ἔναντι τοῦ Θεοῦ καί τῶν ἀνθρώπων (23,13-33) καί δ) ἐλέγχει τούς Ἰουδαίους ὡς φονεῖς τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ Θεοῦ, θρηνεῖ γιά τήν Ἰερουσαλήμ καί προλέγει τήν τιμωρία τους καί τήν ἐγκατάλειψή τους ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ (23,34-39).

Ἀφορμή γιά τούς δριμεῖς αὐτούς λόγους τοῦ Ἰησοῦ στάθηκε ἡ ἀδιόρθωτη καί προκλητική διαγωγή τῶν Φαρισαίων, τήν ὁποία ὁ εὐαγγελιστής Ματθαῖος περιγράφει σύντομα, ἀλλά μέ ἐκφραστικότητα, λίγο πρίν ἀπό τήν σχετική περικοπή μας, στό τέλος τοῦ 22ου κεφαλαίου[9]. Οἱ Φαρισαῖοι ἀντί νά χαροῦν ὅταν ἄκουσαν ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἀποστόμωσε τούς Σαδδουκαίους, προτρέπουν ἕναν ἀπό τούς

---

5. Ἡ ἀγάπη καί τό ἐνδιαφέρον τοῦ Ἰησοῦ πρός τούς Φαρισαίους φαίνεται καθαρά καί ἀπό τό ἑξῆς σημεῖο. Ὁ Ἰησοῦς δέν τούς κατακρίνει ἀπόντων τῶν ἰδίων ἐνώπιον ἄλλων, ἀλλά τούς ἐλέγχει μετά παρρησίας πρόσωπο πρός πρόσωπο μέ σκοπό νά τούς ἀναταράξει, ὥστε νά ἀνανήψουν ἀπό τόν πνευματικό τους λήθαργο.

6. Πρβλ. *Deffinbaugh, Discipleship: Its Definitions and Dangers (Matthew 23:1-12)*, στήν ἱστοσελίδα http://www.bible.org/page.asp?page_id=598.

7. Πρβλ. *Henry's, Commentary on the whole Bible, Matthew to John*, τόμ. 5, σσ. 328-331. Ὁ Buttick παρατηρεῖ ὅτι ἡ περιγραφή στά χωρία 5-7 εἶναι συγκλονιστική, διότι δέν ὑπῆρξε ποτέ μιά πληρέστερη ἀποκάλυψη τῆς ἀνθρώπινης ὑπερηφάνειας, *The gospel of St. Matthew (Exposition), IB*, τόμ. 7, σ. 530.

8. Πρβλ. Henry's, *ὅ.π.*, σσ. 331-332.

9. *«Συνηγμένων δὲ τῶν Φαρισαίων ἐπηρώτησεν αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς λέγων· τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ τοῦ Χριστοῦ; τίνος υἱός ἐστι; λέγουσιν αὐτῷ· τοῦ Δαυΐδ. λέγει αὐτοῖς· πῶς οὖν Δαυΐδ ἐν Πνεύματι Κύριον αὐτὸν καλεῖ λέγων, εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου; εἰ οὖν Δαυΐδ καλεῖ αὐτὸν Κύριον, πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστι; καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο αὐτῷ ἀποκριθῆναι λόγον, οὐδὲ ἐτόλμησέ τις ἀπ᾽ ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἐπερωτῆσαι αὐτὸν οὐκέτι»* (Μθ 22,41-46).

νομικούς τους νά τοῦ ὑποβάλλει ἕνα ἐρώτημα, ὄχι μέ διάθεση μαθητείας, ἀλλά μέ ὕπουλο καί δόλιο τρόπο νά ἐκμαιεύσει κάτι ἄστοχο ἀπό τά χείλη τοῦ Ἰησοῦ, ὥστε στή συνέχεια νά τόν διαβάλλει καί νά τόν κατηγορήσει ἐνώπιον τοῦ λαοῦ ὡς ἀμαθή καί ἀνάξιο νά φέρει τόν τίτλο τοῦ διδασκάλου. Ἐνῶ πῆγαν μέ σκοπό νά κλονίσουν τήν ἐμπιστοσύνη τοῦ λαοῦ στόν Ἰησοῦ, ὁ Ἰησοῦς τούς ἐκθέτει στά μάτια τοῦ λαοῦ[10], δίδοντάς τους τίς κατάλληλες ἀπαντήσεις ὥστε· «*οὐδὲ ἐτόλμησέ τις ἀπ᾽ ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἐπερωτῆσαι αὐτὸν οὐκέτι*» (22,46).

Στή συνέχεια θά ἐπισημάνουμε μερικά στοιχεῖα ἀπό τήν ὅλη συμπεριφορά τῶν Γραμματέων, ἔτσι ὅπως καταγράφονται ἀπό τόν εὐαγγελιστή Ματθαῖο στό 23° κεφάλαιο. Τά στοιχεῖα ἀφήνουμε νά σχολιάσει ὁ κατ᾽ ἐξοχήν ἑρμηνευτής τῶν Γραφῶν, ὁ ἱ. Χρυσόστομος, ὁ ὁποῖος θά μᾶς βοηθήσει γιά τήν ἀξιολόγηση καί σύγκριση τοῦ διδακτικοῦ ἔργου τῶν ἐπισήμων διδασκάλων τοῦ Ἰσραήλ, τῶν Γραμματέων, μέ τό ἔργο τοῦ διδασκάλου Ἰησοῦ. Τά κυριώτερα σημεῖα εἶναι τά ἑξῆς:

Ἀσυνέπεια - Ὑποκρισία - Τό πρῶτο διακριτικό γνώρισμα τῶν Γραμματέων καί τῶν Φαρισαίων ἦταν ὅτι ἀσκοῦσαν μεγάλη πνευματική ἐπιρροή στό λαό ὡς εἰδήμονες σέ βιβλικά θέματα, ἐνῶ στήν καθημερινή τους ζωή ἦταν παραβάτες τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ[11]. Αὐτή ἡ ἀσυνέπεια μεταξύ λόγων καί ἔργων ἦταν τόσο χαρακτηριστική, ὥστε ὁ Χριστός τήν ἐπισημαίνει στά πλήθη καί τούς μαθητές του καί συνιστᾶ τήν τήρηση τῶν λόγων τους, ὄχι ὅμως τή μίμηση τῶν ἔργων τους[12]. Ἔτσι παρατηροῦμε ὅτι ὅταν ὁ Ἰησοῦς ἀποστόμωσε τούς Φαρισαίους (*Μθ* 22,46)[13], ἀμέσως μετά ἀπευθύνθηκε στό λαό καί

---

10. Βλ. περισσότερα γιά τήν τελευταία διένεξη τοῦ Ἰησοῦ μέ τούς Φαρισαίους, Σάκκου, *Ἑρμηνεία Εὐαγγελικῶν Περικοπῶν*, σσ. 96-105.

11. Πρβλ. *Plummer, Gospel According to S. Matthew*, σσ. 313-314. Σωτηρόπουλου, *Τό Εὐαγγέλιο τοῦ Ματθαίου*, σ. 199. Ἀξιοπρόσεκτες εἶναι οἱ παρατηρήσεις τοῦ ἱ. Χρυσοστόμου, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι ὁ Κύριος ἀφ᾽ ἑνός μέν δέν ἀφαιρεῖ τήν τιμή τῶν διεφθαρμένων διδασκάλων καί ἀφ᾽ ἑτέρου δέ δέν δίνει πρόφαση παρακοῆς στούς διδασκομένους· «*Οὐ κελεύει δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ποιεῖ. Καὶ γὰρ διεφθαρμένους ὄντας οὐ κατάγει ἀπὸ τῆς τιμῆς· ἐκείνοις μὲν πλέον τὸ κρῖμα ἐργαζόμενος, τοῖς δὲ μαθητευομένοις οὐδεμίαν παραλιμπάνων παρακοῆς πρόφασιν*», *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλία ΟΒ΄*, PG 58,667.

12. Χρυσόστομος· «*Ἵνα γὰρ μὴ νομίσωσι διὰ τὸ ἀκούειν αὐτῶν, δεῖν αὐτοὺς καὶ ζηλοῦν, ταύτῃ κέχρηται τῇ ἐπιδιορθώσει, καὶ τὴν δοκοῦσαν αὐτῶν εἶναι τιμὴν κατηγορίαν ποιεῖται. Τί γὰρ δασκάλου γένοιτ᾽ ἂν ἀθλιώτερον, ὅταν τοὺς μαθητὰς τὸ μὴ προσέχειν αὐτοῦ τῷ βίῳ διασώζῃ;*», *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλία ΟΒ΄*, PG 58,668.

13. Χρυσόστομος· «*Καὶ γὰρ ἐσίγησαν ἐξ ἐκείνου, οὐχ ἑκόντες, ἀλλὰ τῷ μηδὲν*

στούς μαθητές του καί εἶπε· «*ἐπὶ τῆς Μωσέως καθέδρας ἐκάθισαν οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι. πάντα οὖν ὅσα ἐὰν εἴπωσιν ὑμῖν τηρεῖν, τηρεῖτε καὶ ποιεῖτε, κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε*» (*Μθ* 23,2-3). Ἐπίσης, λίγο παρακάτω ἀποκαλύπτει τήν πλαστή ἐμφάνιση τῆς ἀρετῆς των λέγοντας· «*ὑμεῖς ἔξωθεν μὲν φαίνεσθε τοῖς ἀνθρώποις δίκαιοι, ἔσωθεν δὲ μεστοί ἐστε ὑποκρίσεως καὶ ἀνομίας*» (*Μθ* 23,28). Καί ὅλα αὐτά συνέβαιναν, διότι οἱ Γραμματεῖς ὡς διδάσκαλοι τοῦ Νόμου εἶχαν παρεκκλίνει ἀπό τήν ὀρθή διδασκαλία καί ἡ θρησκευτικότητά τους εἶχε περιορισθεῖ σέ μιά ἐπιφανειακή τήρηση τῶν διατάξεων τοῦ νόμου. Τό πάθος τῆς φιλοδοξίας τούς εἶχε κυριέψει τόσο, ὥστε αὐτό νά ἐκδηλώνεται ἀκόμη καί στόν ἱματισμό τους. Αὐτές οἱ θρησκευτικές παρεκτροπές τῶν Φαρισαίων στάθηκαν ἀφορμή, ὥστε ὁ Χριστός νά τούς ἀπευθύνει τά ὀκτώ φοβερά «Οὐαί»[14] καί νά στηλιτεύσει τήν ὑποκρισία τους καί τήν ἐπιφανειακή θρησκευτικότητά τους[15]· «*Οὐαί ὑμῖν, Γραμματεῖς καί Φαρισαῖοι ὑποκριταί*».

Σχολαστική ἑρμηνεία - Ἄλλο γνώρισμα τῶν Γραμματέων, πού συνδέεται ἄμεσα μέ τήν ἀσυνέπειά τους καί εἶναι ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς ἐνοχης καί πονηρῆς συνείδησής των, ἦταν ἡ σχολαστική ἑρμηνεία τοῦ Νόμου σέ σημεῖο ὑπερβολῆς καί ἐπιπλέον, ἡ ἐπιβολή τῶν δικῶν τους ἀπόψεων καί παραδόσεων ὡς δυσβάστακτο φορτίο στούς ὤμους τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ οἱ ἴδιοι δέν ἦταν διατεθειμένοι νά κινήσουν οὔτε τό δάκτυλό τους[16]. Στό σημεῖο αὐτό ὁ ἅ. Χρυσόστομος ὑπογραμμίζει τή διπλή κακία τῶν Γραμματέων· «*διπλῆν ἐνταῦθα λέγει κακίαν, τὸ πολλὴν μὲν καὶ ἄκραν ἀπαιτεῖν ἀσυγγνώστως παρὰ τῶν ἀρχομένων βίου ἀκρίβειαν, πολλὴν δὲ ἑαυτοῖς ἐπιτρέπειν τὴν ἄδειαν· ὧν τοὐναντίον τὸν ἄριστον ἄρχοντα ἔχειν χρή· ἐν μὲν τοῖς καθ' ἑαυτόν, ἀσύγγνωστον εἶναι καὶ πικρὸν δικαστήν, ἐν δὲ τοῖς τῶν ἀρχομένων, συγγνωμονικὸν*

ἔχειν εἰπεῖν· καὶ οὕτω καιρίαν ἐδέξαντο πληγὴν, ὡς μηκέτι τολμῆσαι τοῖς αὐτοῖς ἐπιχειρῆσαι λοιπόν... οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο τοὺς ὄχλους ὠφέλει. Διὸ καὶ πρὸς αὐτοὺς λοιπὸν τρέπει τὸν λόγον, ἀποστήσας τούς λύκους, καὶ ἀποκρουσάμενος αὐτῶν τὰς ἐπιβουλὰς», Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλία ΟΑ΄, PG 58,664.

14. Γεωργιάδης· «οὐαί ἐπιφώνημα ἀνθρώπου οἰκτείροντος καὶ μεμφομένου», *Ἑρμηνεία τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων*, σ. 218.

15. Βλ. Κωνσταντινίδη, *Φαρισαῖοι*, *Λεξικόν τῆς Ἁγ. Γραφῆς*, 938. Πρβλ. Καραβιδόπουλου, *Φαρισαῖοι*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 11, σ. 999.

16. Χρυσόστομος· «*οὐ γὰρ εἶπεν, οὐ δύνανται, ἀλλ' οὐ θέλουσι· καὶ οὐκ εἶπε, βαστάσαι, ἀλλά δακτύλῳ κινῆσαι, τουτέστιν, οὐδὲ ἐγγὺς γενέσθαι, οὐδὲ ἅψασθαι*», *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλία ΟΒ΄*, PG 58,668- 669. Φώτιος· «*οὗτοι βαρέα καὶ δυσβάστακτα δι' ὧν οὐ πράττουσιν ἐπιδείξαντες ὅμως ἐπιτιθέασιν αὐτὰ τοῖς ἄλλοις πράττειν ἀπαραιτήτως βιαζόμενοι*», *Σχόλια εἰς Ματθαῖον*, σ.322.

καὶ ἥμερον· ὧν οὗτοι τὸ ἐναντίον ἐποίουν»[17]. Εἶχαν φθάσει σέ τέτοιο βαθμό ὑπερβολικῆς προσήλωσης στά ἐπουσιώδη καί μικρά πράγματα τοῦ Νόμου, ὥστε παραμελοῦσαν τίς σπουδαῖες καί μεγάλες ἐντολές[18], γιά τίς ὁποῖες ὁ ἅ. Χρυσόστομος σημειώνει, καί πάλι, λίγο πιό κάτω· *«ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἐποίουν πάλιν, καὶ πάντα ἔπραττον εἰς τὴν τῶν ὑπηκόων διαφθοράν, ἐν τοῖς μικροῖς ζητοῦντες τὴν ἀκρίβειαν, καὶ τῶν μεγάλων καταφρονοῦντες»*[19].

Κενοδοξία - Ἕνα ἀκόμη γνώρισμα τῶν Γραμματέων ἦταν ἡ ματαιοδοξία καί ἐπιδεικτικότητά τους. Αὐτό φαίνεται ἀπό τά κίνητρα τῶν ἔργων τους, τά ὁποῖα ἦσαν ποταπά καί ἀπέβλεπαν μόνον στή δόξα τῶν ἀνθρώπων[20] *«πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις»*. Καί τό χειρότερο ὅτι κενοδοξοῦν ὄχι γιά μεγάλα καί σπουδαῖα πράγματα, ἀλλά γιά ἐλεεινά καί τιποτένια, ὅπως εἶναι τά φυλακτήρια καί τά κράσπεδα τῶν ἐνδυμάτων τους[21]. Αὐτά τά φυλακτήρια[22] ἦταν μικρές μεμβράνες στίς ὁποῖες ἔγραφαν χωρία τῆς Ἁγ. Γραφῆς, τά περιτύλισαν καί τά κρεμοῦσαν εἴτε στό χέρι εἴτε στό μέτωπο ὡς φυλακτά[23] καί μάλιστα ἦσαν πλατειά, ὥστε νά εἶναι ὁρατά ἀπό τούς ἀνθρώπους[24]. Ἡ ἀλαζονεία τους ἔφθασε σέ τέτοιο σημεῖο, ὥστε νά χρησιμοποιοῦν καί τά χωρία τῆς Ἁγ. Γραφῆς ὡς μέσα προβολῆς καί ἱκανοποιήσεως

---

17. Χρυσόστομος, *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλία ΟΒ'*, PG 58,668.

18. Ἐπιφάνιος· *«περιττὴν δέ τινα δῆθεν σοφιστικὴν ὑφήγησιν εἰσηγούμενοι, οὐ κατὰ νόμον μόνον βιοῦντες, ἀλλὰ περισσότερον, ξεστῶν βαπτισμοὺς φυλάσσοντες, καὶ ποτηρίων, καὶ πινάκων, καὶ τῶν ἄλλων σκευῶν τῆς ὑπηρεσίας, ὡς δῆθεν ἐπὶ τὸ ἀκραιφνὲς καὶ ὅσιον διακείμενοι», Κατὰ αἱρέσεων. Κατὰ Γραμματέων*, PG 41,244A. Πρβλ. Γεωργιάδου, *Ἑρμηνεία τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων*, σ. 217.

19. Χρυσόστομος, *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλία ΟΓ'*, PG 58,674.

20. Χρυσόστομος· *«Ἐκεῖνοι γὰρ οὐδὲν ἐκέρδαινον, ὑπὸ κενοδοξίας ἁλόντες, καὶ εἰς τὸ δεινὸν τοῦτο πάθος ἐμπεσόντες», Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλία ΟΑ'*, PG 58,664.

21. Χρυσόστομος· *«εἶτα ἐγκαλέσας αὐτοῖς κενοδοξίαν, δείκνυσιν οὐδὲ ἐπὶ τοῖς μεγάλοις καὶ ἀναγκαίοις κενοδοξοῦντας (οὐδὲ γὰρ εἶχον, ἀλλ' ἔρημοι ἦσαν κατορθωμάτων) ἀλλ' ἐπὶ ψυχροῖς καὶ εὐτελέσι, καὶ ἃ τῆς κακίας αὐτῶν τεκμήρια ἦν, τὰ φυλακτήρια, τὰ κράσπεδα», Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλία ΟΒ'*, PG 58, 669.

22. Ἐπιφάνιος· *«καὶ τὰ φυλακτήρια, ἵνα εἴπῃ τῆς πορφύρας τὰ σήματα», Κατὰ αἱρέσεων. Κατὰ Γραμματέων*, PG 41,245A. Πρβλ. Henry's, *Commentary on the whole Bible, Matthew to John*, τόμ. 5, σσ. 330.

23. Βλ. *Ἐξ* 13,16· *Δε* 6,8· 11,18. Πρβλ. Κωνσταντίνου, *Ἑρμηνεία τῶν Ἱερῶν Εὐαγγελίων*, τόμ. 1, σ. 321.

24. Ἐπιφάνιος· *«ἔχοντες δὲ τινα κράσπεδα σημαντικὰ τῆς αὐτῶν πολιτείας εἰς ἐπίδειξιν κόμπου καὶ ἔπαινον τῶν θεωμένων», Κατὰ αἱρέσεων. Κατὰ Γραμματέων, PG* 41,244A. Πρβλ. Γεωργιάδου, *Ἑρμηνεία τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων*, σ. 217.

τῆς κενοδοξίας τους[25]. Ἐπίσης, γιά νά τούς προσέχουν οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι καί νά τούς θεωροῦν ὡς εὐσεβεῖς, ἔκαναν μεγάλα τά κράσπεδα, τά ἄκρα τῶν ἐνδυμάτων τους, μέ κρόσια ἀπό γαλάζιες κλωστές[26]. Ὁ Ἰησοῦς ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς ἐπιδειξιομανίας τῶν Φαρισαίων, ἡ ὁποία ἔγινε αἰτία ὅλων τῶν ἄλλων κακῶν, τούς ἀποκαλεῖ *«ὁδηγοὶ τυφλοί»*[27] (*Μθ* 23,24). Καί ὁ ἅγ. Χρυσόστομος ἐπισημαίνει· *«πανταχοῦ μέν οὖν κακία χαλεπὸν· μάλιστα δὲ ὅταν μηδὲ νομίζῃ δεῖσθαι διορθώσεως· καὶ τὸ ἔτι χαλεπώτερον, ὅταν καὶ ἑτέρους ἀρκεῖν οἴηται διορθοῦν· ἅπερ δηλῶν ὁ Χριστός, ὁδηγούς αὐτούς καλεῖ τυφλούς. Εἰ γὰρ τὸ μὴ νομίζειν δεῖσθαι ὁδηγοῦ τυφλόν, ἐσχάτη συμφορὰ καὶ ἀθλιότης, τὸ καὶ αὐτὸν ἐθέλειν ὁδηγεῖν ἑτέρους, ὅρα ἐπὶ πόσον ἄγει τὸ βάραθρον»*[28].

Ἐπιδίωξη τιμητικῶν τίτλων - Αὐτή ἡ κενοδοξία δέν ἐξαντλεῖτο μόνο στά φυλακτήρια ἐπί τῆς κεφαλῆς των καί στά κράσπεδα τῶν ἐνδυμάτων τους, ἀλλά ἐκδηλωνόταν ἔντονα μέ δύο ἀκόμη τρόπους, ὅπως καταγράφεται ἀπό τόν εὐαγγελιστή Ματθαῖο. Συγκεκριμένα τά ἀντικείμενα αὐτῆς τῆς ἔντονης ἐπιθυμίας καί ἀγάπης των ἦσαν τά ἑξῆς. Τό ἕνα οἱ πρωτοκαθεδρίες στίς δημόσιες συνάξεις καί στίς συναγωγές καί τό ἄλλο οἱ ἐπικλήσεις τῶν ἀνθρώπων μέ τούς σεβάσμιους τίτλους[29]· «ραββί» ἤ «διδάσκαλε» (*Μθ* 23,6-7).

Φιλαργυρία - Ἀναφέρουμε, τέλος, τό πάθος τῆς φιλαργυρίας ὡς ἕνα ἀκόμη κύριο χαρακτηριστικό τῶν Φαρισαίων, διότι αὐτοί μέ τήν ἀκριβῆ τήρηση τοῦ Νόμου δέν εἶχαν σκοπό μόνο νά ἀποσπάσουν τόν ἔπαινο τῶν ἀνθρώπων λέγοντάς τους ὅτι εἶναι θεοσεβεῖς καί τηρητές τοῦ Νόμου, ἀλλά καί νά ἀποκτήσουν τήν ἐμπιστοσύνη των, ὥστε στή συνέχεια νά τούς καταχραστοῦν χρησιμοποιώντας διάφορα εὐσεβῆ προσχήματα[30]· *«κατεσθίετε τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν»* (*Μθ* 23,13). Κυνηγοῦσαν μέ πάθος ὄχι μόνο τήν ἀνθρώπινη δόξα, ἀλλά καί τό ὑλικό συμφέρον.

---

25. Βλ. Henry's, *ὅ.π.*, σ. 330.

26. Βλ. *Ἀρ* 15,38-40. Ἐπιφάνιος *«τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων· ἵνα εἴπῃ κροσσούς»*, Κατὰ αἱρέσεων. *Κατὰ Γραμματέων*, PG 41,245A. Πρβλ. Σωτηρόπουλου, *Τό Εὐαγγέλιο τοῦ Ματθαίου*, σσ. 200-201.

27. Πρβλ. Γεωργιάδου, *Ἑρμηνεία τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων*, σ. 221.

28. Χρυσόστομος, *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλία ΟΓ'*, PG 58, 674-675.

29. Χρυσόστομος *«ταῦτα γὰρ εἰ καὶ μικρά τις ἡγεῖται, ἀλλὰ μεγάλων ἐστὶν αἴτια κακῶν. Ταῦτα καὶ πόλεις καὶ ἐκκλησίας ἀνέτρεψε»*, *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλία ΟΒ'*, PG 58, 669.

30. Χρυσόστομος *«πᾶς γὰρ ἄξιος τιμωρίας ὁ κακόν τι ποιῶν, ὁ δὲ καὶ τὴν αἰτίαν ἀπὸ εὐλαβείας λαμβάνων, καὶ προσχήματι τούτῳ χρώμενος τῆς πονηρίας, πολλῷ χαλεπωτέρας ὑπεύθυνος κολάσεως»*, *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλία ΟΓ'*, PG 58, 673. Ὁ Brown παρατηρεῖ ὅτι ὁ Ἰησοῦς καταδικάζει τίς ἔνορκες διαβεβαιώσεις τῶν Φαρισαί-

1.2. Οἱ τάξεις τῶν Γραμματέων καί Φαρισαίων

Ἄμεση συσχέτιση μέ τό θέμα μας ἔχει ἡ μελέτη δύο θρησκευτικῶν τάξεων τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰησοῦ, ἐκτός τῶν ὅσων εἴδαμε προηγουμένως μελετώντας ἐν συντομίᾳ τό 23ο κεφ. τοῦ Ματθαίου. Αὐτές ἀσκοῦσαν ἔντονη πνευματική ἐπιρροή στό λαό, λόγῳ τοῦ θεοκρατικοῦ χαρακτῆρος τῆς ἰουδαϊκῆς κοινωνίας. Χαρακτηριστικό γνώρισμα τῶν μελῶν πού συμμετεῖχαν στίς τάξεις αὐτές ἦταν ἡ ἐπιδίωξή τους γιά κοινωνική ἀναγνώριση ἀπό τό λαό ὡς αὐθεντικῶν ἑρμηνευτῶν καί τηρητῶν τοῦ Νόμου καί γι᾽ αὐτό ἐπιζητοῦσαν μετά πάθους νά τούς προσφωνοῦν μέ τούς τίτλους "ῥαββί" ἤ "διδάσκαλε", οἱ ὁποῖοι καί εἶναι τό ἀντικείμενο τῆς ἐργασίας μας. Οἱ τάξεις αὐτές τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἡ τάξη τῶν Γραμματέων καί ἡ τάξη τῶν Φαρισαίων, τίς ὁποῖες δέν θά ἐρευνήσουμε ἐπισταμένως, ἀλλά θά ἐπισημάνουμε μόνον μερικά σημεῖα ἀπό τήν ὅλη ζωή καί δράση τους, ἐκεῖνα πού ἅπτονται ἄμεσα τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἔρευνάς μας, ὅπως ὁ τρόπος εἰσδοχῆς ἑνός νέου μέλους στήν τάξη τους, ἡ ἐκπαίδευσή τους, οἱ τίτλοι προσαγορεύσεών τους, κ.ἄ.

1.2.1. Γραμματεῖς

1) Γενικά στοιχεῖα

Οἱ Γραμματεῖς[31] συνιστοῦσαν ἰδιαίτερη τάξη ἰσραηλιτῶν, πού δέν ἀνῆκαν στό ἱερατεῖο, καί ἀσχολοῦνταν μέ τή μελέτη, τήν ἑρμηνεία καί ἐφαρμογή τοῦ Νόμου[32]. Αὐτή ἡ τάξη τῶν ἐξηγητῶν τοῦ

ων, διότι αὐτοί ἐφεῦραν τήν ἱερότητα τῶν ὅρκων καί τήν ἐπίκλησή τους μόνο γιά νά προωθήσουν τούς φιλάργυρους σκοπούς τους, *The Gospel according to Matthew*, σχόλια στό χωρίο Μθ 23,16, στήν ἱστοσελίδα http://www.ccel.org/j/jfb/jfb/JFB40.htm.

31. Ἀρχικά ἡ λέξη Γραμματέας εἶχε τήν ἔννοια τοῦ ἀντιγραφέα τῶν Γραφῶν, ἀλλά σύντομα ἔλαβε τή σημασία τοῦ ἔμπειρου καί καταρτισμένου ἑρμηνευτοῦ τοῦ Νόμου. Βλ. Souvay, *rabbi and rabbisism*, CE, τόμ. 7, στήν ἱστοσελίδα http://www.newadvent.org/cathen/12617b.htm. Ἐπίσης ἡ ἀντίστοιχη ἑβραϊκή λέξη τοῦ Γραμματέα εἶναι sofer, πληθ. soferim. Πρβλ. Jeremias, *Γραμματεύς*, *ThDNT*, τόμ. 1, σσ. 740. Φιλιππίδου, *Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 415. Γαλίτη, *Γραμματεύς*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 4, σ. 641. Περί τοῦ ὅρου πρβλ. Schürer, ὁ ὁποῖος σημειώνει ὅτι ὁ Ἔσδρας ἀναφέρεται μέ τόν τίτλο σώφερ (ἐκ τῆς λ. σέφερ = Βίβλος, βιβλικός) ἤ Γραμματεύς (=λόγιος), (Ἔσδρα 7,10) (παρά Φιλιππίδου, *Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 415). Ὁ Ἐπιφάνιος κατατάσσει τούς Γραμματεῖς σέ μία ἀπό τίς ἑπτά αἱρέσεις τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ στό ἔργο του *Κατά αἱρέσεων. Κατά Γραμματέων*, PG 41,241-248.

32. Ἐπιφάνιος· «*οἵτινες ἦσαν δευτερωταί τοῦ νόμου, ὡς γραμματικήν τινα*

Μωσαϊκοῦ νόμου δημιουργήθηκε μετά τή βαβυλώνια αἰχμαλωσία, ὅταν ὁ ἰουδαϊκός λαός ἔπαυσε πιά νά κατανοεῖ τό Νόμο καί ἔπρεπε κάποιοι μορφωμένοι Ἑβραῖοι νά τόν ἑρμηνεύσουν[33]. Κυρίως ἀπό τά χρόνια τῶν Μακκαβαίων περιῆλθε ἡ πνευματική ἡγεσία τοῦ λαοῦ στά χέρια τῶν Γραμματέων καί ἔκτοτε κατέστησαν οἱ διδάσκαλοι (νομοδιδάσκαλοι) καί δικαστές τοῦ λαοῦ[34], μέλη τοῦ Μ. Συνεδρίου[35]. Ἀποτελοῦσαν τήν πνευματική ἀριστοκρατία τῆς χώρας, διότι ὡς πεπαιδευμένοι τῆς ἐποχῆς[36] ἀπολάμβαναν ἀπό μέρους τοῦ λαοῦ τιμῆς, ἐκφραζομένης μέ τήν προσφώνηση ραββί[37] (*Μθ* 23,7) καί θεωροῦνταν σπουδαιότεροι ἀκόμη καί ἀπό τούς ἱερεῖς[38]. Αὐτή ἡ θρησκευτική ἐκτίμηση καί τό κοινωνικό τους κύρος[39], σέ συνδυασμό μέ τό βαθύτατο σεβασμό τῶν ἁπλοϊκῶν ἀνθρώπων[40], ἀσκοῦσαν, ὅπως ἀντιλαμβάνεται κανείς, μιά κυριαρχική δύναμη στήν καθημερινή

ἐπιστήμην ὑφηγούμενοι», Κατὰ αἱρέσεων. Κατὰ Γραμματέων, PG 41,244A. Βλ. Zolli· «ὁ ραββῖνος τῶν ἡμερῶν μας εἶναι λαϊκός», *Ραββῖνος, Θ.Η.Ε.*, τόμ. 10, 747. Κωνσταντινίδη, *Γραμματεύς, Λεξικόν τῆς Ἁγ. Γραφῆς*, σ. 182. Πατρώνου, *Ἡ ἱστορική πορεία τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 22. Τό συγγραφικό ἔργο τῶν Γραμματέων βρίσκεται ἀποθησαυρισμένο στό Ταλμούδ καί στήν ὑπόλοιπη ραββινική Γραμματεία, βλ. Γαλίτη, *Γραμματεύς, Θ.Η.Ε.*, τόμ. 4, σ. 642. Πρβλ. Cornfeld, *rabbis, PBE*, σ. 617.

33. Βλ. Γαλίτη, *Γραμματεύς, Θ.Η.Ε.*, τόμ. 4, σ. 641. Ὁ Ἀγουρίδης δέχεται ὅτι τό ἐπάγγελμα τοῦ Γραμματέα ὡς ἑρμηνευτή τοῦ Νόμου, παρουσιάσθηκε κατά τήν περίοδο τῆς συγκρούσεως μέ τόν Ἑλληνισμό στήν Παλαιστίνη, *Ἱστορία τῶν Χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 327.

34. Βλ. Γαλίτη, *Γραμματεύς, Θ.Η.Ε.*, τόμ. 4, σ. 642.

35. Βλ. Κωνσταντινίδη, *Γραμματεύς*, Λεξικόν τῆς Ἁγ. Γραφῆς, 182. Σάν μέλη τοῦ Συνεδρίου ἀνακρίνουν καί καταδικάζουν τόν Ἰησοῦ, βλ. Jeremias, *Γραμματεύς, ThDNT*, τόμ. 1, σσ. 741.

36. Ἰωσήπου· «*μόνοις δὲ σοφίαν μαρτυροῦσιν τοῖς τὰ νόμιμα σαφῶς ἐπισταμένοις καὶ τὴν ἱερῶν Γραμμάτων δύναμιν ἑρμηνεῦσαι δυνάμενοι», Ἰουδαϊκή Ἀρχαιολογία*, 20, 264-265, Loeb, τόμ. 10.

37. Βλ. Γιοκαρίνη, *Ἡ διδακτική καί παιδαγωγική τοῦ Ἰησοῦ*, 44. Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Plummer, ὅτι οἱ Γραμματεῖς εἶχαν μειώσει τό κῦρος τοῦ οὐράνιου Θεοῦ καί Πατέρα, σέ ἕνα εἶδος δοξασμένου ραββί, *Gospel According to S. Matthew*, σ. 315.

38. Βλ. Φιλιππίδου, *Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 415. Βλ. Ρόπς, *Ἡ καθημερινή ζωή στήν Παλαιστίνη*, σ. 184.

39. Βλ. Πατρώνου, *Ἡ ἱστορική πορεία τοῦ Ἰησοῦ*, σσ. 22-23.

40. Ὁ Γαλίτης γράφει ὅτι οἱ Γραμματεῖς ἀπολάμβαναν μεγάλης ἐκτιμήσεως ἀπό τό λαό ἕνεκα τῆς γνώσεώς τους στή Γραφή καί τῆς προφορικῆς παραδόσεως, *Γραμματεύς, Θ.Η.Ε.*, τόμ. 4, σ. 641. Ὁ Ἀγουρίδης ἐπισημαίνει ὅτι ἀπό τούς ἀποδιδόμενους σ' αὐτούς τίτλους, μεταξύ τῶν ὁποίων καί ὁ τίτλος κύριε, εἶναι φανερή ἡ ἐκτίμηση τοῦ

ζωή τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ. Τό ἰδεῶδες τῶν Γραμματέων ἦταν νά γίνουν ὅλοι, ὅσο ἦταν δυνατό, γνῶστες τοῦ Νόμου[41] καί νά τηροῦν πιστά τίς διατάξεις, διότι αὐτή ἡ γνώση τοῦ Νόμου ἀποτελοῦσε κριτήριο κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς ὅλων τῶν Ἰουδαίων σ' ὅλες τίς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς των[42]. Τούς συναντοῦμε στίς μεγάλες πόλεις τῆς Ἰουδαίας, ἀλλά καί στήν ἐπαρχία νά διδάσκουν τό λαό καί νά ἑρμηνεύουν στίς συναγωγές[43] τό Νόμο (*Λκ* 5,17). Οἱ Γραμματεῖς ἀσκοῦσαν τόσο τό διδακτικό, ὅσο καί τό δικαστικό τους ἔργο ἀμισθί[44], διότι εἶχαν ἄλλα βιοποριστικά ἐπαγγέλματα γιά τά πρός τό ζῆν[45].

Ἐπίσης γιά τήν τάξη αὐτή ἐκτός τοῦ τίτλου τοῦ Γραμματέως ἔχουμε καί ἄλλους συνώνυμους τίτλους, ὅπως τοῦ νομικοῦ[46] (*Μθ* 22,35, *Λκ* 10,25,11,46), τοῦ νομοδιδασκάλου[47] (*Λκ* 5,17), τοῦ ἱερογραμματέως[48] καί τοῦ ἐξηγητοῦ τῶν πατρίων νόμων[49].

λαοῦ πρός τήν τάξη τους, *Ἱστορία τῶν Χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 327.

41. Βλ. Ἀγουρίδη, *Ἱστορία τῶν Χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 329.

42. Βλ. Πατρώνου, *Ἡ ἱστορική πορεία τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 23. Πρβλ. Ἀγουρίδη, *Ἱστορία τῶν Χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 327. Perkins, *Jesus as Teacher*, σ. 11. Cornfeld, *rabbis*, *PBE*, σ. 617.

43. Γαλίτης· «Τό κέντρον τῆς δράσεως τῶν Γραμματέων ἦτο ἡ συναγωγή», *Γραμματεύς*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 4, σ. 642. Βλ. Πατρώνου, *Ἡ ἱστορική πορεία τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 23. Ὁ Ρόπς τονίζει ὅτι ἡ χρήση τῆς συναγωγῆς, ὅπου σχολίαζαν τίς Γραφές, ἀλλά δέν ἔκαναν θυσίες, τούς ἔδιναν τό προβάδισμα ἔναντι τῶν ἱερέων καί συναγωγές ὑπῆρχαν παντοῦ, *Ἡ καθημερινή ζωή στήν Παλαιστίνη*, σ. 184.

44. Σέ ἀντίθεση μέ τήν ἐκπαίδευση τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Deffinbaugh, ὅπου σέ μερικές περιπτώσεις οἱ διδάσκαλοι πληρωνόταν ἀπό τούς μαθητές τους, *Discipleship: Its Definitions and Dangers (Matthew 23:1-12)*, στήν ἱστοσελίδα http://www.bible.org/page.asp?page_id=598.

45. Βλ. Φιλιππίδου, *Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 417. Zolli, *ραββῖνος*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 10, σ. 747.

46. Βλ. Πατρώνου, *Ἡ ἱστορική πορεία τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 22.

47. Ὁ Φιλιππίδης παρατηρεῖ ὅτι οἱ ὅροι νομικοί καί νομοδιδάσκαλοι δέν ἦσαν ἀρχικά ταυτόσημοι. Οἱ νομικοί τόνιζαν τό νομικό χαρακτῆρα τῆς Βίβλου, οἱ νομοδιδάσκαλοι τόνιζαν περισσότερο τό θρησκευτικό χαρακτῆρα, *Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 416.

48. Ἰωσήπου, *Ἰουδαϊκός Πόλεμος*, 6,291, Loeb, τόμ. 3.

49. Ἰωσήπου· «*Ἦν Ἰούδας ὁ Σαριφαίου καὶ Ματθίας ὁ Μεργαλώθου Ἰουδαίων λογιώτατοι καὶ παρ' οὕστινας ἐξηγηταὶ τῶν πατρίων νόμων*», *Ἰουδαϊκή ἀρχαιολογία*, 17.149.2, Loeb, τόμ.8. Βλ. καί 18,11, Loeb, τόμ. 8.

2) Ἐκπαίδευση καί εἰσδοχή νέου μέλους

Δέν θά μποροῦσε κάποιος νά εἰσέλθει τίς τάξεις τῶν Γραμματέων ἄν δέν σπούδαζε παρά τούς πόδας κάποιου νομοδιδασκάλου[50], στόν ὁποῖο ὁ ὑποψήφιος μάθαινε κοντά του τίς πατροπαράδοτες ἀρχές τοῦ Νόμου. Στό πρῶτο στάδιο τῆς προπαρασκευῆς του διέμενε μόνιμα κοντά σ' ἕνα Γραμματέα ὡς μαθητής (talmid)[51]. Παρακολουθοῦσε τίς διδασκαλίες του καί παρατηροῦσε τήν ἄσκηση τοῦ λειτουργήματός του, ὅπως ἐπίσης καί τήν ὅλη διαγωγή του στίς ἐντολές τοῦ Νόμου. Εἰδικώτερα κατά τήν ἐποχή τοῦ Ἰησοῦ ὑπῆρχαν αὐστηροί κανονισμοί γιά τήν ἐκπαίδευση τῶν Γραμματέων. Ἡ μεθοδολογία πού ἀκολουθοῦσαν οἱ Γραμματεῖς δέν ἀπέβλεπε μόνον στήν καλλιέργεια τῆς μνήμης καί τῆς μεγάλης πνευματικῆς ὀξύτητας, ἀλλά καί μιᾶς ὁλοκληρωμένης γνώσης τῆς κάθε φράσεως καί λέξεως τῆς Ἁγ. Γραφῆς[52]. Μποροῦμε νά ποῦμε, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἀγουρίδης[53], ὅτι τό ἔργο τοῦ μαθητῆ ἦταν διπλό: ἀφ' ἑνός μέν ἡ ἀπομνημόνευση καί ἀφ' ἑτέρου ἡ πιστή μετάδοση τῆς διδασκαλίας στήν ἑπόμενη γενεά.

Ἐπί τῆς ἐποχῆς τοῦ Χριστοῦ, κάθε διάσημος νομοδιδάσκαλος εἶχε τόν κύκλο τῶν μαθητῶν του πού τόν ἀκολουθοῦσαν πιστά, φρόντιζαν τίς καθημερινές του ἀνάγκες καί προσλάμβαναν τή διδασκαλία του μέ ἐνδιαφέρον. Ὁ διδάσκαλός τους ἦταν τό πιό σημαντικό πρόσωπο στή ζωή τους[54]. Καί οἱ μαθητές κοντά τους δέν ἔπρεπε νά μάθουν μόνο τίς Γραφές τῆς Π. Διαθήκης, ἀλλά καί τίς προφορικές παραδόσεις, τίς παραδόσεις τῶν πατέρων[55]. Ἰδιαίτερα αὐτές οἱ παρα-

---

50. Ὅπως ἡ περίπτωση τοῦ ἀπ. Παύλου πού σπούδασε κοντά στό νομοδιδάσκαλο Γαμαλιήλ· «*ἀνατεθραμμένος δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλ, πεπαιδευμένος κατὰ ἀκρίβειαν τοῦ πατρῴου νόμου, ζηλωτὴς ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ*» (*Πρξ* 22,3). Κανείς δέν τολμοῦσε νά ἑρμηνεύσει μόνος του τίς Γραφές, χωρίς νά σπουδάσει μέ τή βοήθεια ἑνός διδασκάλου, βλ. Deffinbaugh, *ὅ.π.*

51. Γιοκαρίνη, ἀπό τῆς ἡλικίας τῶν 7-10 ἐτῶν προετοιμαζόταν ὁ ὑποψήφιος ραββί, *Ἡ διδακτική καί παιδαγωγική τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 44.

52. Βλ. Φιλιππίδου, *Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 417. Branscomb, *The Teachings of Jesus*, σ. 90. Γαλίτης· «Ἡ παράλειψις λέξεώς τινος ἐθεωρεῖτο μέγα ἁμάρτημα καί ἐτιμωρεῖτο αὐστηρότατα. Οὕτως αἱ ἔννοιαι τῆς ἐπαναλήψεως καί τῆς διδασκαλίας κατήντησαν ταυτόσημοι», *Γραμματεύς*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 4, σ. 641. Πρβλ. Πατρώνου, *Ἡ ἱστορική πορεία τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 23.

53. Ἀγουρίδη, *Ἱστορία τῶν Χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 329.

54. Βλ. Deffinbaugh, *Discipleship: Its Definitions and Dangers (Matthew 23:1-12)*, στήν ἱστοσελίδα http://www.bible.org/page.asp?page_id=598.

55. Βλ. Deffinbaugh, *ὅ.π.* Γαλίτης· Οἱ συζητήσεις αὐτές μεταδίδονταν ἀρχικά προφορικά ἀπό γενιά σέ γενιά, οἱ ὁποῖες διατυπώθησαν ἀργότερα γραπτῶς στίς

δόσεις ἀποτελοῦσαν τήν αὐθεντική ἑρμηνεία τοῦ Νόμου καί περιεῖχαν κυρίως τελετουργικές διατάξεις[56] περί θυσιῶν, ἑορτῶν, καθαρμῶν, ἐπιτρεπομένων καί ἀπαγορευμένων τροφῶν, προσφορῶν στό ναό[57].

Ἔτσι στή διάθεση τοῦ μαθητοῦ ἐτίθετο ὁ πλοῦτος τῆς ἰουδαϊκῆς παραδόσεως καθόλη τή διάρκεια πού εὑρίσκετο σέ στενή κοινωνία μέ τό διδάσκαλό του. Ὅταν ὁ μαθητής κρινόταν κατάλληλος, ἔτσι πού νά μπορεῖ νά ἐνεργεῖ αὐτοβούλως καί νά παίρνει ἀνεξάρτητες ἀποφάσεις, διοριζόταν στό ἀξίωμα αὐτό, ἀναλάμβανε τά καθήκοντα τοῦ Γραμματέως καί ὁ διδάσκαλος τόν ἀνακήρυττε ραββίνο[58]. Ἡ εἴσοδός του στίς τάξεις τῶν Γραμματέων γινόταν κατόπιν εἰδικῆς χειροτονίας[59] καί γιά νά διακρίνεται ἀπό τούς ἄλλους ἔφεραν εἰδική στολή[60] (*Μρ* 12,38), ἐπλάτυνε τά φυλακτήριά τους καί ἐμεγάλυνε τά κράσπεδα τῶν ἱματίων του. Διδάσκαλοι τοῦ Νόμου χωρίς ἄδεια ἤ ἐκπαίδευση δέ γινόταν δεκτοί[61] καί αὐτό συνετέλεσε μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου νά ἀποτελεῖ προνόμιο ὁρισμένων μόνον οἰκογενειῶν[62].

λεγόμενες «παραδόσεις τῶν πρεσβυτέρων», *Γραμματεύς*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 4, σ. 641.

56. Ἡ παράδοση τῶν Ἰουδαίων πού περιεῖχε τά τελετουργικά ἔθιμα ἐκαλεῖτο Halacha καί ἦταν ἰσόκυρος πρός τό Νόμο καί ἐξ ἴσου ὑποχρεωτική γιά τούς Ἰουδαίους, γι' αὐτό οἱ Γραμματεῖς κατηγοροῦσαν τόν Ἰησοῦ ὡς παραβάτη τῶν παραδόσεων τῶν πατέρων, βλ. Γαλίτη, *Γραμματεύς*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 4, σ. 642.

57. Βλ. Γαλίτη, *Γραμματεύς*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 4, σ. 642.

58. Βλ. Lohse, *Ἐπίτομη Θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 60. Πρβλ. Perkins, *Jesus as Teacher*, σ. 23. Γιοκαρίνη, *Ἡ διδακτική καί παιδαγωγική τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 44.

59. Βλ. Γαλίτη, *Γραμματεύς*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 4, σ. 641.

60. *Αὐτόθι*.

61. Βλ. Branscomb, *The Teachings of Jesus*, 90. Deffinbaugh, *ὅ.π.*

62. Βλ. Γαλίτη, *Γραμματεύς*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 4, 641. Ὁ Jeremias ἐπισημαίνει ὅτι οἱ Γραμματεῖς ὡς γνῶστες τοῦ θείου θελήματος εἶναι οἱ ἄμεσοι διάδοχοι τῶν προφητῶν, διότι κηρύττουν τόν ἴδιο λόγο τοῦ Θεοῦ μ' αὐτούς, *Γραμματεύς*, *ThDNT*, τόμ. 1, σ. 741. Στήν ἱστορία τῶν Γραμματέων βλέπουμε ὅτι δύο σχολές διακρίθηκαν μέ διαφορετικές τάσεις, ἡ μία φιλελεύθερη, ἡ σχολή τοῦ Χιλλέλ καί ἡ ἄλλη συντηρητική τοῦ Σαμάϊ, πρβλ. Meyer, *Φαρισαῖος*, *ThDNT*, τόμ. 9, σσ. 33. Ἀγουρίδη, *Ἱστορία τῶν Χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 328. Ρόπς, *Ἡ καθημερινή ζωή στήν Παλαιστίνη*, σ. 184. Περί τῶν δύο αὐτῶν σχολῶν βλέπε περισσότερα στόν Cornfeld, *rabbis*, *PBE*, σ. 615-616. Ἄλλοι μεγάλοι νομοδιδάσκαλοι ἦταν ὁ Γαμαλιήλ, ὁ διδάσκαλος τοῦ ἀπ. Παύλου, ὁ Ἐλιέζερ, ὁ Joschua, ὁ Akkiba κ.ἄ. Ὁ ἀπ. Παῦλος δέν ἦταν μόνο Φαρισαῖος, ἀλλά καί Γραμματέας (*Πρξ* 26,10), Γαλίτη, *Γραμματεύς*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 4, σ. 642.

3) Τίτλοι προσαγορεύσεων

Στίς συναγωγές[63] οἱ Γραμματεῖς κατεῖχαν ἐξέχουσες θέσεις καί τούς προσφωνοῦσαν μέ τόν τίτλο ραββί ἤ ραββουνί[64], δηλαδή ἑλληνιστί διδάσκαλε, ἐπιστάτα (*Μθ* 23,7-8, *Ἰω* 1,39, 20,16)[65]. Ἀπό τίς προσφωνήσεις αὐτές προῆλθε καί ὁ τίτλος ραββῖνος[66]. Οἱ Γραμματεῖς ἐπιδίωκαν πολύ αὐτούς τούς τίτλους[67], γι᾿ αὐτό καί ὁ Χριστός τούς ἀποκαλεῖ ὁδηγούς τυφλούς (*Μθ* 23,16).

1.2.2. Φαρισαῖοι

1) Γενικά στοιχεῖα

Ἡ τάξη τῶν Φαρισαίων[68], ἡ ὁποία ἀναφέρεται ὡς αἵρεση τόσο ἀπό τόν Ἰώσηπο[69], ὅσο καί ἀπό τήν Κ. Διαθήκη[70], στήν ἑβραϊκή λέγε-

---

63. Ἡ ἑρμηνεία καί ὁ σχολιασμός τῶν Γραφῶν γινόταν σέ μεγάλες αἴθουσες, τίς γνωστές συναγωγές, οἱ ὁποῖες ἦταν διάσπαρτες σέ πολλά μέρη. Γι᾿ αὐτό Γραμματεῖς συναντοῦμε σέ ὅλη τήν Παλαιστίνη, καί ὄχι μόνο στά Ἱεροσόλυμα, πιό πολύ στήν Ἰουδαία τοῦ Νότου παρά στή Γαλιλαία τοῦ Βορρᾶ, νά διδάσκουν τό λαό καί νά ἑρμηνεύουν τό Νόμο. Βλ. Ρόπς, *Ἡ καθημερινή ζωή στήν Παλαιστίνη*, σ. 184. Ἀγουρίδη, *Ἱστορία τῶν Χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 327. Πατρώνου, *Ἡ ἱστορική πορεία τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 22.

64. Οἱ νομομαθεῖς αὐτοί ἀγαποῦσαν τήν ἐπίκληση ραββί ἀπό τούς ἀνθρώπους (*Μθ* 23,6-7. *Μρ* 12,38-39. *Λκ* 11,43. 20,46).

65. Βλ. Φιλιππίδου, *Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 416. Branscomb, *The Teachings of Jesus*, σ. 91. Ρόπς, *Ἡ καθημερινή ζωή στήν Παλαιστίνη*, σ. 184.

66. Βλ. Γαλίτης, *Γραμματεύς*, Θ.Η.Ε. τόμ. 4, σ. 641. Πατρώνου, *Ἡ ἱστορική πορεία τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 22. Στούς πιό διακεκριμένους ἀπό αὐτούς ἔδιναν τόν κολακευτικό τίτλο τοῦ Νομοδιδασκάλου κι ὅταν τούς μιλοῦσαν τούς ἀποκαλοῦσαν ραββί, δηλαδή διδασκάλους, Ρόπς, *Ἡ καθημερινή ζωή στήν Παλαιστίνη*, σ. 184.

67. Ὁ Brown ἐπισημαίνει ὅτι ἡ ἐπανάληψη τῆς λέξεως ραββί τροφοδοτοῦσε τό πάθος τῆς ὑπερηφάνειας τῶν Γραμματέων, *The Gospel according to Matthew*, σχόλια στό χωρίο *Μθ* 23,7, στήν ἱστοσελίδα http://www.ccel.org/j/jfb/jfb/JFB40.htm. Ἴσως οἱ Γραμματεῖς ἀπαιτοῦσαν ἀπό τούς μαθητές τους νά ἀποκαλοῦνται ραββί, γιατί ἤθελαν μέ τόν τρόπο αὐτό νά τούς πιστεύουν ἀνεπιφύλακτα σ᾿ ὅτι ἔλεγαν καί νά ὑπακούουν πρόθυμα στίς ἐντολές τους, χωρίς οἱ μαθητές νά ἀντιδροῦν καί νά ζητοῦν ἐξηγήσεις.

68. Ὁ Ἐπιφάνιος συγκαταλέγει μεταξύ τῶν Ἰουδαϊκῶν αἱρέσεων, ἐκτός τῶν Γραμματέων, ὅπως εἴδαμε προηγουμένως, καί τούς Φαρισαίους, *Κατά αἱρέσεων. Κατά Φαρισαίων*, PG 41,248- 254.

69. Ἰώσηπος «*οἱ μὲν δημοτικοὶ δύο, Ἰωνάθης καὶ Ἀνανίας, Φαρισαῖοι τὴν αἵρεσιν*», *Βίος Ἰωσήπου*, 197,1, Loeb, τόμ. 1.

70. *Πρξ* 15,5. 26,5. Πρβλ. Καραβιδόπουλου, *Φαρισαῖοι*, Θ.Η.Ε., τόμ. 11, σ. 998.

ται perûšim καί ἔχει τή σημασία «τοῦ κεχωρισμένου»[71]. Ἡ τάξη αὐτή ἐμφανίζεται ὡς ξεχωριστή ὁμάδα περίπου τό 150 π.Χ. κατά τή μακκαβαϊκή ἐξέγερση, ὅταν ὁ Ἀντίοχος Δ' ὁ Ἐπιφανής προσπάθησε νά ἐξελληνίσει τούς Ἰουδαίους[72]. Δέν πρέπει νά ταυτίζονται ἀπόλυτα μέ τούς Γραμματεῖς, ἀλλά συνδέονται στενά μαζί τους[73] καί κατά κανόνα οἱ Γραμματεῖς προσχωροῦσαν σ' αὐτούς καθώς ἦταν οἱ πιό σχολαστικοί παρατηρητές τοῦ Νόμου[74]. Συγκαταριθμοῦσε ἐκτός τῶν Γραμματέων καί τῶν νομοδιδασκάλων καί ἕναν ὁρισμένο ἀριθμό ἱερέων[75]. Κατά

Κωνσταντινίδη, *Φαρισαῖοι*, Λεξικόν τῆς Ἁγ. Γραφῆς, σ. 937.

71. Ἐπιφάνιος· «*ἐλέγοντο δέ Φαρισαῖοι, διά τό ἀφωρισμένους εἶναι ἀπό τῶν ἄλλων, διά τήν ἐθελοπερισσοθρησκείαν παρ' αὐτοῖς νενομισμένην*», *Κατὰ αἱρέσεων. Κατὰ Φαρισαίων*, PG 41,249A. Ἡ ἐπωνυμία «Περουσείμ» ἤ ἀραμαϊστί «Περεισείν» σημαίνει κεχωρισμένοι ἀπό τόν ὑπόλοιπο λαό. Πρβλ. Ὠριγένους, *Εἰς Ματθαῖον*, PG 13,1611B. Meyer, *Φαρισαῖος*, *ThDNT*, τόμ. 9, σ. 15-16. Φιλιππίδου, *Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 418. Καραβιδόπουλου, *Φαρισαῖοι*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 11, σ. 999.

72. Πρβλ. Meyer, *Φαρισαῖος*, *ThDNT*, τόμ. 9, σσ. 14. Καραβιδόπουλου, *Φαρισαῖοι*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 11, σ. 998. Léon-Dufour, *Φαρισαῖοι*, *ΛΒΘ*, σ. 977.

73. Ὁ Ἐπιφάνιος στό ἔργο του κατά Αἱρέσεων γιά τή διάκριση μεταξύ τῶν Γραμματέων καί τῶν Φαρισαίων γράφει τά ἑξῆς· «*Ταύταις ταῖς δυσὶν αἱρέσεσι κατ' ἀκολουθίαν συνῆπται ἡ τῶν Φαρισαίων αἵρεσις, ἄλλη τις, οἵτινες τὰ αὐτὰ τούτοις ἐφρόνουν· Γραμματεῦσι δὲ φημι, τοῖς ἑρμηνευομένοις νομοδιδασκάλοις*», *Κατά Φαρισαίων*, PG 41,248B. Οἱ Γραμματεῖς καί οἱ Φαρισαῖοι συνδέονταν στενώτατα μεταξύ τους καί ἀνῆκαν στό αὐτό θρησκευτικό κόμμα, μέ μόνη τή διαφορά ὅτι οἱ Φαρισαῖοι δέν διέθεταν τή θεολογική μόρφωση ἐκείνων. Πρβλ. Jeremias, *Γραμματεύς*, *ThDNT*, τόμ. 1, σ. 741. Φιλιππίδου, *Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 417. Γαλίτη, *Γραμματεύς*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 4, σ. 642. Zolli, *ραββῖνος*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 10, σ. 747. Ὁ Πατρῶνος ἐπισημαίνει ὅτι οἱ Γραμματεῖς· «διακρίνονταν ἀπό τούς Φαρισαίους (Λουκ. 14,3), ὄχι τόσο γιά τίς κοινωνικές καί θρησκευτικές τους τοποθετήσεις, ὅσο γιά τίς ἐπαγγελματικές τους ἐνασχολήσεις», *Ἡ ἱστορική πορεία τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 22. Ὁ Weiss γράφει ὅτι οἱ δύο ὁμάδες τῶν Γραμματέων καί τῶν Φαρισαίων δέν ταυτίζονται, *Φαρισαῖος*, *ThDNT*, τόμ. 9, σσ. 38. Μερικοί ἀπό τούς Γραμματεῖς ἀνῆκαν στό κόμμα τῶν Σαδδουκαίων, πρβλ. Τρεμπέλα, *Ὑπόμνημα Πράξεων*, σ. 600.

74. Βλ. Souvay, *rabbi and rabbinism*, CE, τόμ. 7, στήν ἱστοσελίδα http://www.newadvent.org/cathen/ 12617b.htm.

75. Ἰώσηπος· «*ὁ δὲ τρίτος Γόζορος ἱερατικοῦ γένους, Φαρισαῖος καὶ αὐτός*», *Βίος Ἰωσήπου*, 197,3, Loeb, τόμ. 1. Πρβλ. Cantinat - Léon-Dufour, *Φαρισαῖοι*, *ΛΒΘ*, σ. 977. Πατρώνου, *Ἡ ἱστορική πορεία τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 24. Ἀπό τά κείμενα τῆς Κ. Διαθήκης φαίνεται ὅτι ἦταν οἱ Φαρισαῖοι σέ ἀντιπαράθεση μέ τούς Σαδδουκαίους καί τό ἱερατεῖο στά χρόνια τοῦ Χριστοῦ· «*ἐγένετο στάσις τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν Σαδδουκαίων, καὶ ἐσχίσθη τό πλῆθος*» (Πρξ 23,7).

τά χρόνια τοῦ Ἰησοῦ ἀπαριθμοῦσε ἔξι περίπου χιλιάδες μέλη[76] καί ἀποτελοῦσε μία ἀπό τίς κύριες τάξεις τοῦ ἰουδαϊσμοῦ πού ἀσκοῦσε τεράστια ἐπίδραση πάνω στό λαό[77].

Γιά τούς Φαρισαίους ἀντλοῦμε πληροφορίες κυρίως ἀπό τόν ἱστορικό Ἰώσηπο[78], ἀπό τό Ταλμούδ[79] καί ἀπό τήν Κ. Διαθήκη.

2) Βασικά γνωρίσματά τους

Στή συνέχεια παραθέτουμε μερικά ἀπό τά βασικά γνωρίσματά τους, ὅπως καταγράφονται ἀπό τόν Ἰώσηπο καί τήν Κ. Διαθήκη, τά ὁποῖα εἶναι χρήσιμα γιά τή μελέτη μας.

- Ὁ ἀντικειμενικός σκοπός τους ἦταν ἡ ἐφαρμογή τοῦ Νόμου (Torah) σέ ὅλες τίς ἐκφάνσεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῶν Ἰουδαίων καί αὐτό ἐπιτεύχθηκε σέ μεγάλο βαθμό[80].

- Οἱ Φαρισαῖοι ἦσαν λεπτολόγοι καί αὐστηροί τηρητές τοῦ Νόμου[81], περιφρονητές τῶν ἀπολαύσεων καί ἀνέσεων τῆς ζωῆς[82]. Ἀλλά ἡ σχολαστική τήρηση τοῦ Νόμου ἀναφερόταν κυρίως σέ ἐπουσιώδεις λεπτομέρειες[83] καί ἦταν χαρακτηριστική ἡ ἀδιαφορία

---

76. Ὁ Ἰώσηπος ἀναφέρει ὅτι στήν Παλαιστίνη τοῦ 1ου αἰώνα μ.Χ. ὑπῆρχαν 6.000 Φαρισαῖοι (*Ἰουδαϊκή Ἀρχαιολογία*, 17,42, Loeb, τόμ. 8). Πρβλ. Cantinat - Léon-Dufour, *Φαρισαῖοι*, *ΛΒΘ*, σ. 977. Κωνσταντινίδη, *Φαρισαῖοι*, *Λεξικόν τῆς Ἁγ. Γραφῆς*, σ. 937. Σάντερς, *Τό ἱστορικό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 91. Πατρώνου, *Ἡ ἱστορική πορεία τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 24.

77. Βλ. Καραβιδόπουλου, Φαρισαῖοι, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 11, σ. 998. Κωνσταντινίδη, *Φαρισαῖοι*, *Λεξικόν τῆς Ἁγ. Γραφῆς*, σ. 937. Πρβλ. Φιλιππίδου, *Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 422.

78. Οἱ σημαντικότερες περιγραφές τῶν Φαρισαίων ἀπό τόν Ἰώσηπο βρίσκονται στόν *Ἰουδαϊκό Πόλεμο*, 2.162-6, Loeb, τόμ. 2 καί στήν *Ἰουδαϊκή Ἀρχαιολογία*, 18.12-15, Loeb, τόμ. 8.

79. Τό Ταλμούδ διαπνέεται ἀπό τό Φαρισαϊκό πνεῦμα καί περιέχει πολλές λεπτομέρειες γιά τήν αὐστηρή προσκόλληση τῶν Φαρισαίων στό γραπτό καί ἄγραφο Νόμο, ὡς ἐπίσης καί γιά τίς συγκρούσεις τους μέ τούς Σαδδουκαίους. Βλ. Καραβιδόπουλου, Φαρισαῖοι, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 11, σ. 998.

80. Βλ. Κωνσταντινίδη, Φαρισαῖοι, *Λεξικόν τῆς Ἁγ. Γραφῆς*, σ. 937. Πρβλ. Meyer, *Φαρισαῖος*, *ThDNT*, τόμ. 9, σ. 13.

81. Ἰώσηπος «*Δύο δὲ τῶν προτέρων Φαρισαῖοι μὲν οἱ μετ᾽ ἀκριβείας δοκοῦντες ἐξηγεῖσθαι τὰ νόμιμα*», *Ἰουδαϊκός Πόλεμος*, 2,162, Loeb, τόμ. 2.

82. Ἰώσηπος, *Ἰουδαϊκή Ἀρχαιολογία*, 18,1,3, Loeb, τόμ. 9.

83. Πρβλ. Φιλιππίδου, *Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 418. Πατρώνου, *Ἡ ἱστορική πορεία τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 24. Ὁ Σάντερς σημειώνει ὅτι ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς ἀφοσίωσης καί τῆς τυπικότητάς τους οἱ Φαρισαῖοι ἦταν σεβαστοί καί ἀρεστοί

τους πρός τίς μεγάλες πνευματικές ἀξίες, ὅπως εἶναι ἡ ἀγάπη πρός τόν πλησίον[84], ἡ ἐσωτερική ἐλευθερία καί ὁ πόθος γιά τή σωτηρία ὅλων τῶν ἀνθρώπων[85].

- Τηροῦσαν μέ σχολιστικότητα ὄχι μόνον τίς λατρευτικές διατάξεις τοῦ Νόμου, ἀλλά καί πολλές ἄλλες διατάξεις, οἱ ὁποῖες δέν συμπεριλαμβάνονταν σ᾽ αὐτόν[86].
- Τηροῦσαν μέ ὑπερβολικό ζῆλο καί σχολαστική ἀκρίβεια τίς νηστεῖες καί μάλιστα παραπάνω ἀπό αὐτά πού ὅριζε ὁ Μωσαϊκός Νόμος[87], τήν ἀργία τοῦ Σαββάτου[88] καί προσεύχονταν ἐπί μακρόν.
- Ἀπέφευγαν τήν ἐπαφή μέ κάθε τι πού ἦταν ἀκάθαρτο καί τήν συναναστροφή μέ τούς ἁπλούς ἀνθρώπους, τούς ὁποίους θεωροῦσαν ὡς ἁμαρτωλούς[89].
- Οἱ Φαρισαῖοι χρησιμοποιοῦσαν τή θρησκεία καί τόν Θεό γιά ἐθνικιστικούς σκοπούς καί ὡς μέσο κοινωνικῆς ἀναγνώρισης καί καταξίωσης μέσα στήν ἰουδαϊκή κοινωνία[90].

3) Ἡ διδασκαλία τους

Ἀπό πληροφορίες πού ἔχουμε ἀπό τόν Ἰώσηπο καί τήν Κ. Διαθήκη οἱ Φαρισαῖοι πίστευαν καί δίδασκαν:

στούς περισσότερους Ἰουδαίους, *Τό ἱστορικό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 92. Ὁ Deffinbaugh γράφει ὅτι εἶναι ἐκπληκτικό ὅτι σέ τελική ἀνάλυση ὁ μαθητής πού ἔχει τό ἀληθινό φορτίο εἶναι αὐτός τῶν Γραμματέων καί τῶν Φαρισαίων (*Μθ* 23,4), *Discipleship: Its Definitions and Dangers (Matthew 23:1-12)*, στήν ἱστοσελίδα http://www.bible.org/page.asp?page_id=598.

84. Στήν προσπάθειά τους νά κρατήσουν μέ κάθε ἀκρίβεια καί λεπτομέρεια τό Νόμο ἀπέφευγαν ὅσο μποροῦσαν τό συγχρωτισμό μέ τούς ἄλλους ἀνθρώπους.

85. *Μθ* 23,14· *«Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι κλείετε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· ὑμεῖς γὰρ οὐκ εἰσέρχεσθε, οὐδὲ τοὺς εἰσερχομένους ἀφίετε εἰσελθεῖν»*.

86. Ἡ νήψη τῶν χεριῶν σύμφωνα μέ τίς παραδόσεις τῶν πρεσβυτέρων (*Μθ* 15,1-2· *Μρ* 7,1-5).

87. *Λκ* 18,11· *«νηστεύω δὶς τοῦ σαββάτου»*. Ἰώσηπος· *«Οἵ τε γὰρ Φαρισαῖοι τὴν δίαιταν ἐξευτελίζουσιν οὐδὲν ἐς τὸ μαλακώτερον ἐνδιδόντες»*, *Ἰουδαϊκή Ἀρχαιολογία*, 18.12.1, Loeb, τόμ. 9.

88. *Μθ* 12,2· *«οἱ μαθηταί σου ποιοῦσιν ὃ οὐκ ἔξεστι ποιεῖν ἐν σαββάτῳ»*.

89. *Μρ* 2,14-17· *Μθ* 9,9-13· *Λκ* 5,27-32. Πρβλ. Καραβιδόπουλου, *Φαρισαῖοι*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 11, σ. 999. Αὐτό ἦταν καί μιά αἰτία σύγκρουσης τοῦ Ἰησοῦ μέ τούς Φαρισαίους, διότι αὐτός ἐδέχετο τούς ἁπλούς ἀνθρώπους μέ ἰδιαίτερη ἀγάπη, Weiss, *Φαρισαῖος*, *ThDNT*, τόμ. 9, σσ. 41-42.

90. Βλ. Πατρώνου, *Ἡ ἱστορική πορεία τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 25.

- περί τῆς Θείας Προνοίας, χωρίς νά καταργοῦν τήν ἐλεύθερη βούληση καί τήν ἠθική εὐθύνη τοῦ ἀνθρώπου[91],
- τήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς[92] καί τήν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν[93],
- τήν ὕπαρξη τῶν ἀγγέλων καί κακῶν πνευμάτων[94],
- μεσσιανικές καί ἐσχατολογικές προσδοκίες[95].

4) Οἱ Φαρισαῖοι στήν Κ. Διαθήκη

Μία διευκρίνηση - Ἀξίζει στό σημεῖο αὐτό νά κάνουμε μιά ἐπεξήγηση, διότι συνήθως ταυτίζεται ἡ λέξη Φαρισαῖος μέ τόν ὑποκριτή, ἀλλά αὐτό εἶναι ὑπερβολικό καί ἄδικο ἄν τό γενικεύσουμε γιά ὅλους τούς Φαρισαίους[96]. Τοῦτο φαίνεται ξεκάθαρα μέσα στήν Κ. Διαθήκη ἀπό ὅτι: α) ἀρκετοί Φαρισαῖοι εἶχαν συναναστροφές μέ τόν Ἰησοῦ καί τόν προσκαλοῦσαν σέ γεῦμα[97], β) ὁ Ἰησοῦς διατηροῦσε φιλικές σχέσεις μέ ἀρκετούς Φαρισαίους, πού εἶχαν σπουδαία θέση στήν ἰουδαϊκή κοινωνία, ὅπως Σίμων, Νικόδημος καί Ἰωσήφ ὁ ἀπό Ἀριμαθαίας[98,] γ)

---

91. Ἰώσηπος· «*πράσσεσθαί τε εἱμαρμένῃ τὰ πάντα ἀξιοῦντες οὐδὲ τοῦ ἀνθρωπείου τὸ βουλόμενον τῆς ἐπ' αὐτοῖς ὁρμῆς ἀφαιροῦνται δοκῆσαν τῷ θεῷ κρᾶσιν γενέσθαι καὶ τῷ ἐκείνης βουλευτηρίῳ καὶ τῶν ἀνθρωπων τό ἐθελῆσαν προσχωρεῖν μετ' ἀρετῆς ἢ κακίας*», *Ἰουδαϊκή Ἀρχαιολογία*, 18,13,1, Loeb, τόμ. 9. Βλ. Ἐπιφανίου, *Κατὰ αἱρέσεων. Κατὰ Φαρισαίων*, PG 41,249B.

92. Ἰώσηπος· «*πλήρης γενόμενος λαμπροτέροις ἐνεχείρει λόγοις περὶ ψυχῆς ἀθανασίας*», *Ἰουδαϊκός Πόλεμος*, 7,340, Loeb, τόμ. 3.

93. Βλ. Ἐπιφανίου, *Κατὰ αἱρέσεων. Κατὰ Φαρισαίων*, PG 41,249B.

94. Πρξ 23,8-9. Ἐπιφανίου, *Κατὰ αἱρέσεων. Κατὰ Φαρισαίων*, PG 41,249B.

95. Βλ. Κωνσταντινίδη, *Φαρισαῖοι*, στό Λεξικόν τῆς Ἁγ. Γραφῆς, σ. 937. Καραβιδόπουλου, *Φαρισαῖοι*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 11, σ. 999. Σάντερς, *Τό ἱστορικό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 91.

96. Πρωτίστως ὁ Ἰησοῦς ἐπέπληξε ἐκ τῶν Φαρισαίων μόνον αὐτούς πού ἀντιτάχθηκαν μέ φανατισμό στή διδασκαλία καί στό πρόσωπό του καί ἐπιδεικτικά πρόβαλλαν τή θρησκευτικότητά τους περιφρονώντας τούς ἄλλους ἀνθρώπους, χαρακτηρίζοντάς τους ὡς κενόδοξους (*Μθ* 23,5), ἅρπαγες (*Μρ* 12,40), ὑποκριτές (*Μθ* 23,13), πού δέν τηροῦσαν ὅσα δίδασκαν (*Λκ* 11,46) καί ἔθεταν τίς παραδόσεις τῶν πρεσβυτέρων πάνω ἀπό τίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ (*Μθ* 15,1-2· *Μρ* 7,1-5). Πρβλ. Cantinat - Léon-Dufour, *Φαρισαῖοι*, *ΛΒΘ*, 977. Γαλίτη, *Γραμματεύς*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 4, σ. 642. Κωνσταντινίδη, *Φαρισαῖοι*, *Λεξικόν τῆς Ἁγ. Γραφῆς*, σ. 938. Πατρώνου, *Ἡ ἱστορική πορεία τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 25.

97. *Λκ* 7,36· 11,37· 14,1.

98. *Λκ* 13,31· *Ἰω* 7,50. Πρβλ. Πατρώνου, *Ἡ ἱστορική πορεία τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 26. Weiss, *Φαρισαῖος*, *ThDNT*, τόμ. 9, σσ. 36.

ὁ Ἰησοῦς θαυμάζει τό ζῆλο τους[99], τή φροντίδα τους γιά τήν τελειότητα καί τήν καθαρότητα[100], δ) εἶναι ἀξιοθαύμαστοι γιά τήν ἀφοσίωσή τους στίς ζωντανές προφορικές παραδόσεις[101], ε) ἡ περίπτωση τοῦ Παύλου εἶναι χαρακτηριστική, διότι μέ καύχημα ἀναφέρει τόν τίτλο τοῦ Φαρισαίου, ὡς τίτλο τιμῆς[102] καί δέν θεωρεῖ βεβαίως τόν ἑαυτό του ὑποκριτή. Τονίζει στήν ἀπολογία του ὅτι τηροῦσε μέ ἀκρίβεια τό Νόμο καί ἦταν προσηλωμένος σ᾽ αὐτόν[103].

Ἡ πολεμική στάση τῶν Φαρισαίων ἔναντι τοῦ Ἰησοῦ - Πολλοί ὅμως ἀπό τούς Φαρισαίους, ὅπως ἀναφέρουν οἱ εὐαγγελιστές, ἀντιτάχθηκαν μέ φανατισμό στή διδασκαλία καί στό ὅλο ἔργο τοῦ Ἰησοῦ καί γι᾽ αὐτό κατ᾽ ἐπανάληψιν προσπάθησαν μέ ποικίλους τρόπους νά ἀνακόψουν τή δραστηριότητά του. Δέν μποροῦσαν ἐπ᾽ οὐδενί νά ἀνεχθοῦν τή δράση τοῦ Ἰησοῦ μέσα στό δικό τους χῶρο καί νά ἀναγνωρίζουν ὡς ἀπεσταλμένο τοῦ Θεοῦ ἕνα νέο διδάσκαλο, ὁ ὁποῖος δέν προερχόταν ἀπό τίς δικές τους τάξεις. Οἱ Φαρισαῖοι παρόλο πού ἦταν αὐτήκοοι καί αὐτόπτες μάρτυρες πολλῶν σημείων τοῦ Ἰησοῦ, ἀντιδροῦν καί ἀγανακτοῦν ἐναντίον του κυρίως: α) διότι ἔδιδε ἄφεση ἁμαρτιῶν στούς ἐν μετανοίᾳ ἁμαρτωλούς μέ ἕνα ἐξουσιαστικό τρόπο "ὡς ἐξουσίαν ἔχων", ἀποκλειστικό δικαίωμα τοῦ Θεοῦ (*Μθ* 9,1-8· *Μρ* 2,1-12· *Λκ* 5,11-26), β) διότι συνήθιζε νά συναναστρέφεται μέ τούς ἁμαρτωλούς καί ἁπλούς ἀνθρώπους (*Μθ* 9,9-13· *Μρ* 2,13-17· *Λκ* 5, 27-32) καί γ) διότι κατέλυε τήν ἀργία τοῦ Σαββάτου μέ τήν τέλεση σημείων τήν ἡμέρα αὐτή (*Μθ* 12, 1-8· *Μρ* 2,23-28· *Λκ* 6, 1-6). Μέσα στά κείμενα τῆς Κ. Διαθήκης τούς βλέπουμε ἄλλοτε νά παρουσιάζονται, εἴτε μόνοι τους εἴτε μαζί μέ τούς Σαδδουκαίους, νά πλησιάζουν τόν Ἰησοῦ πειρακτικά ὑποβάλλοντάς του μέ δόλιο τρόπο ἐρωτήσεις (*Μρ* 8,11. *Μθ* 16,1) ἤ νά ζητοῦν σημεῖο ἐξ οὐρανοῦ (*Μθ* 19,1-9)[104]. Ὁ Ἰησοῦς γιά ὅλη αὐτή τήν ἀντίδραση καί ἐχθρική διάθεση τῶν Φαρισαίων τούς ἐλέγχει καί τούς ἀντιμετωπίζει στό ἐπίπεδο πού αὐτοί κινοῦνται, ἀντλώντας ἐπιχειρήματα ἀπό τίς δικές τους πηγές[105]. Τούς ἀποστομώνει καί τούς παραδίδει στήν κρίση τοῦ λαοῦ, εἴτε γιατί ἀμφισβητοῦν τήν ἐξουσία του γιά τήν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν, εἴτε γιατί συναστρέφεται ἁμαρτωλούς καί τούς τελῶνες, εἴτε γιατί νομίζουν

---

99. *Μθ* 23,15.

100. *Μθ* 5,20.

101. Βλ. Cantinat - Léon-Dufour, *Φαρισαῖοι*, *ΛΒΘ*, σ. 977.

102. *Φι* 3,5· «*κατὰ νόμον Φαρισαῖος*».

103. Βλ. Κωνσταντινίδη, *Φαρισαῖοι*, *Λεξικόν τῆς Ἁγ. Γραφῆς*, σ. 938. Πρβλ. Weiss, *Φαρισαῖος*, *ThDNT*, τόμ. 9, σσ. 45-46.

104. Βλ. Καραβιδόπουλου, *Φαρισαῖοι*, Θ.Η.Ε., τόμ. 11, σ. 999.

105. Γιοκαρίνη, *Ἡ διδακτική καί παιδαγωγική τοῦ Ἰησοῦ*, σσ. 22-23.

ὅτι ἔχουν δικαιώματα ἀκόμη καί πάνω στό Θεό, ἐπειδή δῆθεν τηροῦν τίς ἐντολές Του (*Μθ* 20,1-16· *Λκ* 15,25-32)[106].

Τέλος, νά ὑπογραμμίσουμε ὅτι ἡ ὅλη σύγκρουση μεταξύ τοῦ Ἰησοῦ καί τῶν Γραμματέων ἀφοροῦσε τήν ἄσκηση τῆς ἐξουσίας πάνω στό λαό[107] (*Μθ* 21,23).

Β

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΙΚΟ

Ἡ μοναδικότητα τοῦ Ἰησοῦ - εἷς διδάσκαλος, εἷς καθηγητής

2.1. Εἰσαγωγή

Στά χωρία *Μθ* 23,8·10 πού μελετοῦμε, ὁ Ἰησοῦς ἐπαναλαμβάνει δύο φορές τίς λέξεις εἷς καί Χριστός, τή μιά φορά λέγοντας εἷς ὁ διδάσκαλος, ὁ Χριστός, καί τήν ἄλλη εἷς ὁ καθηγητής, ὁ Χριστός.

Ὁ ὅρος εἷς στήν προκειμένη περίπτωση δέν εἶναι ἁπλῶς ἕνα ἀπόλυτο ἀριθμητικό, ἀλλά περικλείει κάποιο βαθύτερο νόημα καί μάλιστα ἔχει χριστολογικό περιεχόμενο, διότι συνδέεται ἄμεσα μέ τό Χριστός. Καί τό Χριστός, ὅπως εἶναι γνωστό στή Βιβλική Θεολογία, ἀναφέρεται κατ᾽ ἐξοχήν στό Μεσσία τῆς Π. Διαθήκης[108]. Οἱ Ἰουδαῖοι τήν ἐποχή αὐτή ζοῦσαν ἔντονα μέ τήν προσδοκία τῆς ἐλεύσεως τοῦ Μεσσίου, διότι ἐπιθυμοῦσαν ὁ Θεός νά τούς ἀξιώσει ἐπί τῶν ἡμερῶν τους νά δοῦν τήν πραγματοποίηση τῆς ὑπόσχεσής του. Ὁ Ἰησοῦς, ὅπως προκύπτει ἀπό τούς παραπάνω στίχους, δέν εἶναι ἁπλῶς ἕνας ἀπό τούς πολλούς διδασκάλους ἤ καθηγητές ἤ ἔστω ὁ καλύτερος, ἀλλά ὁ διδάσκαλος καί ὁ καθηγητής μέ τήν ἀπόλυτη ἔννοια τοῦ

---

106. Βλ. Cantinat - Léon-Dufour, *Φαρισαῖοι*, *ΛΒΘ*, σ. 978. Κωνσταντινίδη, *Φαρισαῖοι*, *Λεξικόν τῆς Ἁγ. Γραφῆς*, σ. 938.

107. Ὁ Deffinbaugh παρατηρεῖ ὅτι οἱ Φαρισαῖοι εἶχαν δυσαρεστηθεῖ ἔντονα ἀπό τό γεγονός ὅτι οἱ μάζες ἔφευγαν ἀπό τήν ἐπιρροή τους καί ὑποτάσσονταν στήν ἐξουσία τοῦ Ἰησοῦ (*Μθ* 27,18· *Ἰω* 4,1-2· 11,47-48). Γι᾽ αὐτό οὐσιαστικά ἔχουμε σύγκρουση ἐξουσιῶν καί οἱ προειδοποιήσεις τοῦ Ἰησοῦ στό 23 κεφ. τοῦ Ματθαίου βρίσκονται στήν καρδιά τῆς διαμάχης μεταξύ θρησκευτικῶν ἡγετῶν καί Ἰησοῦ, *Discipleship, Its Definitions and Dangers (Matthew 23:1-12)*, στήν ἱστοσελίδα http://www.bible.org/page.asp?page_id=598.

108. Βλ. Ἀγουρίδη, *Χριστός, βιβλική χριστολογία*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 12, σ. 215. Γαλίτη, *Χριστολογία τῶν λόγων τοῦ Πέτρου*, σ. 31.

ἑνός. Ἡ ἔννοια τῆς μοναδικότητος ἀποδίδεται μέ τό ἄρθρο ὁ σέ συνδυασμό μέ τό ἀριθμητικό *εἷς*. Τήν αὐτή ἔννοια τῆς ἀπολυτότητος ὡς διδασκάλου στήν Π. Διαθήκη ἔχει μόνον ὁ Θεός Πατέρας, διότι ὁ Γιαχβέ θεωρεῖται ὅτι εἶναι ὁ ἀληθής καί ὁ μοναδικός διδάσκαλος τοῦ Ἰσραήλ[109]. Αὐτή ἡ ἀλήθεια τῆς μοναδικότητος τοῦ Γιαχβέ ὡς διδασκάλου μᾶς βοηθᾶ νά κατανοήσουμε ἀκόμη περισσότερο ὅτι ἐδῶ ὁ Ἰησοῦς δηλώνει μέ σαφήνεια τή θεότητά του, λέγοντας ὅτι εἶναι ὁ μόνος διδάσκαλος καί ὄχι ἕνας ραββῖνος τῆς ἐποχῆς του, ἀνάμεσα στούς πολλούς καί συγκρινόμενος μόνο μέ τό Θεό Πατέρα τῆς Π. Διαθήκης, πού ἦταν ὁ κατ᾽ ἐξοχήν διδάσκαλος καί αὐτό τό γνώριζαν πολύ καλά οἱ Ἰουδαῖοι. Γι᾽ αὐτό τό παρόν χριστολογικό θέμα χρήζει ἰδιαίτερης μελέτης, λαμβάνοντας ὑπόψη παράλληλα χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἀπόψεις τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καί τήν ἰουδαϊκή παράδοση περί τῆς μοναδικότητος τοῦ Θεοῦ.

Στό σημεῖο αὐτό θεωροῦμε ὅτι εἶναι ἐπάναγκες νά γίνει μία ἐπεξήγηση τό γιατί ἀναφέρει ὁ Ἰησοῦς τή λέξη Χριστός ἀντί τῆς ἐκφράσεως "*ἐγώ εἰμι*", ὅπως εἶπε σέ ἀνάλογη περίπτωση ὅταν ἀπευθύνθηκε στούς μαθητές του· «*ὑμεῖς φωνεῖτέ με, ὁ Διδάσκαλος καὶ ὁ Κύριος, καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γάρ*» (*Ιω* 13,13), διότι ἡ λέξη Χριστός εἶναι βασικός ὅρος γιά τήν ἐμβάθυνση τοῦ θέματός μας. Ἐπί τοῦ ἐρωτήματος αὐτοῦ ἱκανοποιητική ἀπάντηση μπορεῖ νά δοθεῖ μόνον ἄν μελετήσουμε τή σύνθεση τοῦ ἀκροατηρίου τῶν δύο περιστατικῶν καί τά παράλληλα χωρία *Μθ* 22, 34-46 καί *Μρ* 12,35-37, ὅπως ἔκανε ὁ ἱ. Χρυσόστομος στό Ὑπόμνημά του στό κατά Ματθαῖον Εὐαγγέλιον, στίς δύο Ὁμιλίες του ΟΑ' καί ΟΒ'.

Κατ᾽ ἀρχήν ὑπάρχει ἀλληλουχία μεταξύ τῶν δύο περιστατικῶν τοῦ Ματθαίου ὅπου ἀναφέρεται ἡ ἔκφραση Χριστός[110] καί τό ἕνα ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ ἄλλου. Στό πρῶτο περιστατικό περιγράφεται ἀπό τόν Ματθαῖο 22,34-46[111] (βλ. καί τό παράλληλο τοῦ Μάρκου 12,35-37) ὁ τελευταῖος διάλογος τοῦ Ἰησοῦ μέ τούς Φαρισαίους καί ἡ ὁριστική μεταξύ τους ρήξη, διότι μετά ἀπό αὐτό τό διάλογο κανείς ἀπό τούς Φαρισαίους δέν τολμοῦσε νά τόν πλησιάσει καί νά τοῦ ὑποβάλει κάποιο ἐρώτημα. Σ᾽ αὐτό τό περιστατικό ἀναφέρεται ἡ ἔντονη παρουσία τῶν Γραμματέων καί Φαρισαίων ἀνάμεσα στούς ἀκροατές

---

109. «*Ὁ Θεός, ἃ ἐδίδαξάς με ἐκ νεότητός μου, καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀπαγγελῶ τὰ θαυμάσιά σου*» (*Ψα* 70,17) καί «*δίδαξόν με τοῦ ποιεῖν τὸ θέλημά σου, ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεός μου· τὸ πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὁδηγήσει με ἐν γῇ εὐθείᾳ*» (*Ψα* 142,10). Πρβλ. Barucq - Grelot, *διδάσκω*, *ΛΒΘ*, σ. 264.

110. «*Ἐπηρώτησεν αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς λέγων· τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ τοῦ Χριστοῦ; τίνος υἱός ἐστι;*» *Μθ* 22,42.

111. Βλ. Σάκκου, *Ἑρμηνεία Εὐαγγελικῶν περικοπῶν*, σσ. 96-105.

του· «*Συνηγμένων δὲ τῶν Φαρισαίων*»[112]. Στό δεύτερο περιστατικό, τό όποῖο ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ πρώτου, σημειώνεται ὅτι ὁ Ἰησοῦς στρέφεται πρός τούς ὄχλους καί τούς μαθητές του καί ἀπευθύνεται σ' αὐτούς· «*Τότε ὁ Ἰησοῦς ἐλάλησε τοῖς ὄχλοις καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ*» (23,1). Στήν περίπτωση αὐτή ὁ Ἰησοῦς ἐφιστᾶ τήν προσοχή τοῦ λαοῦ ἔναντι τῶν διδασκάλων του καί ἐλέγχει τήν ὑποκρισία τῶν Γραμματέων καί Φαρισαίων χωρίς νά ἀποκλείεται καί ἡ παρουσία ὁρισμένου ἀριθμοῦ Φαρισαίων ἀναμεμιγμένου μέ τό πλῆθος[113]. Ἀντιθέτως στήν περίπτωση πού ὁ εὐαγγελιστής Ἰωάννης σημειώνει στό 13,13, ὁ Ἰησοῦς ἀπευθύνεται μόνον στούς μαθητές του, χωρίς νά ἀναφέρεται ἡ παρουσία τῶν Γραμματέων ἤ τοῦ ὄχλου.

Γι' αὐτό ὁ ἱ. Χρυσόστομος, λαμβάνοντας ὑπόψη ὅλα τά προαναφερθέντα στοιχεῖα, ἐξηγεῖ ὅτι γιά τούς ἴδιους λόγους καί στά δύο περιστατικά τοῦ Ματθαίου ὁ Ἰησοῦς ἀναφέρει τό Χριστός γιά τόν ἑαυτό του· «*Καὶ πάλιν ἐπάγει· Μηδὲ κληθῆτε καθηγηταί· εἷς γὰρ ὑμῶν ἐστιν ὁ καθηγητὴς, ὁ Χριστός· καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐγώ. Ὥσπερ ἀνωτέρω εἶπε, Τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ τοῦ Χριστοῦ; καὶ οὐκ εἶπε, Περὶ ἐμοῦ· οὕτω καὶ ἐνταῦθα*»[114]. Καί ἐπισημαίνει ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἀποκαλύπτει στούς ἀκροατές του, σταδιακά καί ἤπια ("*ὑφειμένως*" καί "*ἠρέμα*") τή θεία του φύση, ἐξαιτίας τῆς παρουσίας τῶν Γραμματέων, συγκαταβαίνοντας μέ τόν τρόπο αὐτό στήν ἀδυναμία τους νά τόν ἀναγνωρίσουν ὡς τό Χριστό Κυρίου. Εἶναι, συνεπῶς, ἀξιοπαρατήρητη αὐτή ἡ παιδαγωγική τακτική πού ἀκολούθησε στήν προκειμένη περίπτωση, διότι φανερώνει τήν ὑπερβάλλουσα ἀγάπη πού εἶχε ἀδιακρίτως πρός ὅλα τά πλάσματά του, ἀκόμη καί στούς σκληροκάρδιους Γραμματεῖς.

Στήν περίπτωση τοῦ Ματθαίου 22,42-43 ὁ Ἰησοῦς, ὡς ἄριστος διδάσκαλος καί παιδαγωγός, γιά νά διορθώσει τήν ἐσφαλμένη ἀντίληψη τῶν Φαρισαίων περί τοῦ ἑαυτοῦ του, ἐπειδή τόν ἔβλεπαν ἁπλῶς ὡς ἕναν ἄνθρωπο, ἀνατρέχει στήν προφητεία τοῦ Δαυΐδ γιά νά διακηρύξει μέ ἔμμεσο ἄλλα σαφή τρόπο τή θεότητά του[115]. Μ' ἄλλα λόγια δέν περιφρονεῖ καί δέν ἀποδοκιμάζει τούς ἀκροατές του ἐπειδή δέν ἦσαν δεκτικοί καί κατάλληλα προετοιμασμένοι νά τόν δεχθοῦν

---

112. Σάκκος· «Ἡ φράσι συνηγμένων τῶν Φαρισαίων ἔχει τό νόημα "τώρα πού πέτυχε τούς Φαρισαίους συγκεντρωμένους πολλούς", "μιά καί βρῆκε τούς Φαρισαίους", "μιά πού τοῦ ἔτυχε ἡ ἀνεπανάληπτη εὐκαιρία νά τούς ἔχη ὅλους μπροστά του, γιά νά τούς τά ψάλη", ἤ "γιά νά τούς ὑποβάλη σέ ἐξετάσεις"», *Ἑρμηνεία Εὐαγγελικῶν περικοπῶν*, σ. 102.

113. Βλ. Fillion, *La Sainte Bible commentée*, τόμ. 7, σ. 150.

114. Χρυσόστομος, *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλία ΟΒ'*, PG 58,670.

115. Χρυσόστομος· «*Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς τὸ πάθος ἔμελλεν ἰέναι λοιπὸν, τίθησι τὴν σαφῶς Κύριον αὐτὸν ἀνακηρύττουσαν προφητείαν, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς, οὐδὲ προηγουμένως ἐπὶ τοῦτο ἐλθών, ἀλλ' ἀπὸ αἰτίας εὐλόγου. Ἐρωτήσας γὰρ αὐτοὺς*

ώς Υἱό τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ἀπεναντίας προσπαθεῖ νά τούς διδάξει τήν ἀλήθεια περί τοῦ ἑαυτοῦ του μέ ἤπιο τρόπο ἀναφέροντας παλαιοδιαθηκικές μαρτυρίες κοινῶς ἀποδεκτές· «*Ὅρα πῶς ὑφειμένως εἰσάγει τὴν περὶ αὐτοῦ ψῆφον καὶ δόξαν. Πρότερον εἶπε, Τί ὑμῖν δοκεῖ; τίνος υἱός ἐστιν;· ὥστε δι᾿ ἐρωτήσεως εἰς ἀπόκρισιν αὐτοὺς ἀγαγεῖν. Εἶτα ἐπειδὴ εἶπον, Τοῦ Δαυῒδ,· οὐκ εἶπε· Καὶ μὴν ὁ Δαυῒδ τάδε φησὶν, ἀλλὰ πάλιν ἐν τάξει ἐρωτήσεως· Πῶς οὖν Δαυῒδ ἐν Πνεύματι Κύριον αὐτὸν καλεῖ;· ὥστε μὴ προστῆναι αὐτοῖς τὰ λεγόμενα. Διὸ οὐδὲ εἶπε, Τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ ἐμοῦ, ἀλλὰ, Περὶ τοῦ Χριστοῦ*»[116].

Ἀντιθέτως, στό χωρίο τοῦ Ἰωάννου 13,13 ὁ Ἰησοῦς μέ τήν ἔκφραση "*εἰμὶ γάρ*" ἀποδέχεται τή γνώμη τῶν μαθητῶν του, καί σ᾿ αὐτούς μόνον ἀπευθύνεται, ὅτι εἶναι ὁ κατ᾿ ἐξοχήν Κύριος καί διδάσκαλος καί κάνει τό λόγο του ὄχι ὀχληρό, διότι ἐπιβεβαιώνει αὐτό πού ἔλεγαν οἱ ἴδιοι γι᾿ αὐτόν· «*Ὑμεῖς φωνεῖτέ με, Ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος· καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γάρ. Ὑμεῖς φωνεῖτέ με. Τὴν κρίσιν αὐτῶν προσλαμβάνει. Εἶτα ἵνα μὴ τῆς ἐκείνων χάριτος εἶναι δόξῃ τὰ ῥήματα, ἐπάγει· Εἰμὶ γάρ. Τῷ μὲν οὖν παρ᾿ αὐτῶν τὸν λόγον εἰσαγαγεῖν, εὐθέως ἂν ἐπαχθῆ ποιεῖ· τῷ δὲ παρ᾿ ἐκείνων εἰσαχθέντα βεβαιῶσαι παρ᾿ ἑαυτοῦ, ἀνύποπτον. Εἰμὶ γὰρ, φησίν. Ὁρᾷς ὅταν πρὸς τοὺς μαθητὰς διαλέγηται, πῶς ἐκ καλύπτων τὰ καθ᾿ ἑαυτὸν φθέγγεται μᾶλλον;*»[117].

Ἄρα οἱ ἐκφράσεις *Χριστός* καί *ἐγώ εἰμι* πού χρησιμοποιεῖ ὁ Ἰησοῦς στά προλεχθέντα χωρία, ἀνάλογα μέ τή δεκτικότητα καί προαίρεση τῶν ἀκροατῶν του, εἶναι ταυτόσημες.

2.2. *Ὁ χριστολογικός χαρακτήρας τοῦ εἷς*

Στή συνέχεια θά ἀσχοληθοῦμε μέ τήν αὐτοσυνειδησία τοῦ Ἰησοῦ, σχετικά μέ τή διδασκαλία τοῦ ἰδίου τοῦ Ἰησοῦ περί τοῦ ἑαυτοῦ

πρότερον, ἐπειδὴ οὐκ ἀπεκρίναντο τἀληθῆ περὶ αὐτοῦ (ἄνθρωπον γὰρ αὐτὸν ἔφησαν εἶναι ψιλόν), ἀνατρέπων τὴν πεπλανημένην αὐτῶν δόξαν, οὕτως εἰσάγει τὸν Δαυῒδ, ἀνακηρύττοντα αὐτοῦ τὴν θεότητα. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἐνόμιζον, ὅτι ψιλὸς ἄνθρωπος ἦν, διὸ καὶ ἔλεγον, Τοῦ Δαυῒδ· αὐτὸς δὲ τοῦτο διορθούμενος παράγει τὸν προφήτην, καὶ τὴν κυριότητα αὐτοῦ, καὶ τὸ γνήσιον τῆς υἱότητος, καὶ τὸ ὁμότιμον τὸ πρὸς τὸν Πατέρα *μαρτυροῦντα*», *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλία ΟΑ'*, PG 58,663.

116. Χρυσόστομος, *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλία ΟΑ'*, PG 58,663.

117. Χρυσόστομος, *Ὑπόμνημα εἰς Ἰωάννην, Ὁμιλία ΟΑ'*, PG 59,385. Τό ἴδιο παρατηρεῖ καί ὁ Ζιγαβηνός, ὅτι ὁ Ἰησοῦς δέν θέλει νά κάνει τό λόγο του φορτικό, γι᾿ αὐτό ἀμέσως μετά τό *ὑμεῖς φωνεῖτέ με, ὁ Διδάσκαλος καὶ ὁ Κύριος*, προσθέτει τό *εἰμὶ*, γιά νά βεβαιώσει ὅλες αὐτές τίς προσφωνήσεις· «*Εἰμὶ ταῦτα, ὡς Θεός. Πρὸς τοὺς μαθητὰς γὰρ διαλεγόμενος ἐκκαλύπτει ἑαυτόν. Εἰπὼν μὲν οὖν ὅτι Ὑμεῖς φωνεῖτέ με, ὑμεῖς καλεῖτέ με οὕτως, ἀνεπαχθῆ* τόν λόγον *ἐποίησε· προσθεὶς δὲ ὅτι Εἰμί, ἐβεβαίωσέ*

του. Ὁ ὅρος εἷς ἔχει χριστολογικό χαρακτήρα[118], διότι, ὅπως προείπαμε, συνδέεται ἄμεσα μέ τή λέξη Χριστός καί ἐπιπλέον στή φράση τοῦ Ἰησοῦ *Μθ* 23,8-10 δέν ἔχουμε τήν ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας περί τοῦ προσώπου του, ἀλλά τή μαρτυρία τοῦ ἰδίου τοῦ Ἰησοῦ ὡς Κυρίου[119].

Τό κεντρικό θέμα τῆς χριστολογίας εἶναι ὁ Ἰησοῦς, ὁ ἀναμενόμενος Μεσσίας, ὁ Χριστός, ἐξ οὗ καί ἡ λέξη χριστολογία. Ἡ λέξη Χριστός ἐκ τοῦ ρήματος χρίω, ἀποτελεῖ μετάφραση τῆς ἑβραϊκῆς λέξεως masiah καί ἀποδίδεται ἑλληνικά μέ τό Μεσσίας[120]. Ἡ λέξη χριστός ὡς ἐπίθετο ἀπαντᾶ στούς τραγικούς ποιητές καί στούς Ο'. Στήν Κ. Διαθήκη ἡ λέξη χρησιμοποιεῖται πάντοτε, ὡς ρηματικό ἐπίθετο μέ δύο ἔννοιες. Ἡ πρωταρχική καί κύρια σημασία τῆς λέξεως εἶναι ὁ κεχρισμένος ἀπό τό Θεό, ὁ χριστός τοῦ Κυρίου, ὁ μεσσίας[121]. Μέ τήν πάροδο ὅμως τοῦ χρόνου ἡ λέξη χριστός ἀπέκτησε τήν ἔννοια κύριου ὀνόματος[122]. Στήν παροῦσα μελέτη τό Χριστός ἔχει τήν κύρια σημασία τοῦ Μεσσία[123] καί τό *Χριστός* ἀντιστοιχεῖ μέ τό *ἐγώ εἰμι* καί

τε τὰς τοιαύτας προσηγορίας, καὶ μὴ πρὸς χάριν, ἀλλὰ πρὸς ἀλήθειαν λεγομένας ἀπέδειξε. Λοιπὸν τοίνυν ἐντεῦθεν συλλογίζεται», Τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, PG 129,1380D.

118. Ὁ Wegenast στηριζόμενος στίς ἀπόψεις τοῦ F. Hahn δέχεται ὅτι καί ἐδῶ καί στό Μρ 14,14 ἡ λέξη διδάσκαλος πρέπει νά ἑρμηνευθεῖ χριστολογικά, διότι ὁ Ἰησοῦς εἶναι πάνω ἀπό ὅλους τούς ἄλλους ὁ διδάσκαλος, τοῦ ὁποίου ἡ ἐξουσία συνεχίζεται ἀκόμη καί μετά τό θάνατό Του (*Ἰω* 3,2. 11,27. 13,13), ὅπου ἡ λέξη διδάσκαλος χρησιμοποιεῖται μαζί μέ ἄλλους χριστολογικούς τίτλους, *teach, διδάσκαλος, TheNIDNTT,* τόμ. 3, σσ. 767-8.

119. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας· «*Οὐ γὰρ ὅτε τοῦτο τοῖς ἀποστόλοις παρήγγειλε, τοῦ φαινομένου σώματος τὴν οἰκείαν διώριζε θεότητα· οὐδὲ ὅτε Χριστόν ἑαυτὸν διεμαρτύρετο εἶναι, ψυχῆς καὶ σαρκός διωρίζετο· οὕτως ἄμφω τυγχάνων Θεός τε καὶ ἄνθρωπος, δοῦλος ὁρώμενος, καὶ Κύριος γνωριζόμενος*», *Προσφωνητικὸς ταῖς εὐσεβεστάταις βασιλίσσαις,* PG 76,1217B.

120. Ὁ ἑλληνικός τύπος Μεσσίας ἀπαντᾶ δύο φορές μέσα στήν Κ. Διαθήκη. Ἀγουρίδη· «Χριστός, ἐκ τοῦ ἑβρ. masiah ἤ mesiah, σημαίνει ἐν μέν τῇ Π.Δ. καί τῷ ἰουδαϊσμῷ τόν ὑπό τῶν Ἰουδαίων ἀναμενόμενον βασιλέα χριστόν Κυρίου», *Χριστός, βιβλική χριστολογία, Θ.Η.Ε.,* τόμ. 12, σ. 215.

121. Περισσότερα περί τοῦ Χριστός Κυρίου βλέπε στό δεύτερο κεφάλαιο τοῦ Γαλίτη, *Χριστολογία τῶν λόγων τοῦ Πέτρου,* σσ. 47-66 καί Grundmann, *χρίω, χριστός, ThDNT,* τόμ. 9, 527-580. Πρβλ. Léon-Dufour, *Ἰησοῦς Χριστός, ΛΒΘ,* σσ. 517-526. Ἀγουρίδη, *Χριστός Ἰησοῦς, Βιβλική Χριστολογία, Θ.Η.Ε.,* τόμ. 12, σσ. 215-261.

122. Βλ. Γαλίτη, *Χριστολογία τῶν λόγων τοῦ Πέτρου,* σ. 48. Στήν Κ. Διαθήκη ἀποτελεῖ τόν πλέον κοινό τίτλο τοῦ Ἰησοῦ, βλ. Ἀγουρίδη, *Χριστός, βιβλική χριστολογία, Θ.Η.Ε.,* τόμ. 12, σ. 215.

123. Προκαλεῖ ἐντύπωση καί θαυμασμό τό γεγονός τῆς συγκαταβάσεως τοῦ

ἐξηγήσασμε παραπάνω τούς λόγους γιά τούς ὁποίους ὁ Ἰησοῦς λέγει τό *Χριστός* ἀντί τοῦ *ἐγώ εἰμι*.

Τό ὑπό ἐξέταση *εἷς*[124] συνδέεται στενά μέ τή συνήθη ἔκφραση τοῦ Ἰησοῦ *ἐγώ εἰμι*, διότι φέρει τό στοιχεῖο τῆς ἀπολυτότητος καί τῆς θεϊκῆς αὐθεντίας[125]. Γι᾽ αὐτό ἡ μελέτη τοῦ ἐγώ εἰμι, τό ὁποῖο ἀπαντᾶται στά εὐαγγέλια καί κυρίως στό εὐαγγέλιο τοῦ Ἰωάννη, θά μᾶς βοηθήσει στήν πληρέστερη κατανόηση τοῦ νοήματος τοῦ εἷς. Ὁ Ἰωάννης καταγράφει ἀρκετές ρήσεις τοῦ Ἰησοῦ μέ τό "*ἐγώ εἰμι*", εἴτε μέ κατηγορούμενο εἴτε ὄχι[126]. Αὐτά τά κατηγορούμενα εἶναι τά ἑξῆς: *ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς* (6,35), *τό φῶς τοῦ κόσμου* (8,12), *ἡ θύρα τῶν προβάτων* (10,7), *ὁ καλός ποιμήν* (10,11), *ἡ ἀνάστασις καί ἡ ζωή* (11,25), *ἡ ὁδός, ἡ ἀλήθεια καί ἡ ζωή* (14,6), *ἡ ἀληθινή ἄμπελος* (15,1). Ἀξιοπρόσεκτο εἶναι ὅτι Ἰωάννης παραθέτοντας συχνά τή φράση "*ἐγώ εἰμι*" τοῦ Ἰησοῦ, παρουσιάζει τόν Ἰησοῦ νά ἔχει πλήρη συνείδηση τοῦ ποιός εἶναι, ὅτι εἶναι ἡ μόνη ἀλήθεια καί ἡ μοναδική ὁδός πού ὁδηγεῖ στήν αἰώνια ζωή, ὅπως ὁ Γιαχβέ τῆς Π. Διαθήκης[127].

Ἰησοῦ πρός τήν ἀνθρώπινη ἀδυναμία τῶν ὁμοεθνῶν του, πού διαμόρφωσαν μιά ἐσφαλμένη εἰκόνα περί Μεσσίου, ἑνός Μεσσίου ἀπελευθερωτῆ ἀπό τά δεσμά τῆς Ρωμαϊκῆς δουλείας καί γι᾽ αὐτό πρός ἀποφυγή ὁποιασδήποτε συγχύσεως δέ χρησιμοποιεῖ τόν ὅρο "Χριστός - Μεσσίας". Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν τά χωρία πού μελετοῦμε, παρόλο πού δίδασκε ὡς Μεσσίας, ὁ ὁποῖος εἶχει ὅλη τή δύναμη νά νομοθετεῖ στόν οὐρανό καί στή γῆ, νά ὁρίζει διατάγματα καί νά ὑποχρεώνει τούς ἀνθρώπους νά δεχθοῦν τίς ἐντολές του, βλ. Gill, *John Gill's Exposition of the Bible*, στήν ἱστοσελίδα http://bible.crosswalk.com/Commentaries/GillsExpositionoftheBible/gil.cgi?book=mt&chapter-=023&verse=008&next=009&prev=007.

124. Τό εἷς στήν Κ.Διαθήκη σπάνια χρησιμοποιεῖται. Συνήθως στήν Γραφή ἔχει τή σημασία τοῦ "ἑνιαίου", τοῦ "μοναδικοῦ" ἤ τοῦ "μόνος ἕνας" εἶναι ὁ Θεός, τό σημαντικότερο χαρακτηριστικό γνώρισμα τοῦ Θεοῦ στήν Π.Διαθήκη· «*Ἄκουε, Ἰσραήλ· Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν Κύριος εἷς ἐστι*» (*Δε* 6,4), βλ. Stauffer, *εἷς*, *ThDNT*, τόμ. 2, σ. 434-435 καί περισσότερα περί τῆς σημασίας τοῦ εἷς, τοῦ αὐτοῦ στίς σσ. 434-442.

125. Βλ. Stauffer, *ἐγώ*, *ThDNT*, τόμ. 2, σ. 354.

126. Οἱ φράσεις χωρίς κατηγορούμενο εἶναι συνήθως "*ἐγώ εἰμι*" γιά τόν ὁποῖο ἐσεῖς μιλᾶτε, ὅπως *Ἰω* 6,20· 9,9· 18,5.

127. Ὠριγένης· «*οὐδεὶς γὰρ ἐκείνων ἀκρατῶς ἐφανέρωσεν αὐτοῦ τὴν θεότητα, ὡς Ἰωάννης παραστήσας αὐτὸν λέγοντα· Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωή· Ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις· Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· καὶ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει· Ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος· ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος*», *Ἐξήγησις εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου*, τόμ. 1, PG 14,29D-32A. Κύριλλος Ἀλεξανδρείας· «*"Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός· Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα· Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός" ἐξ ὧν γὰρ ταῦτα ἑαυτὸν ὀνομάζει, σημαίνει ὅτι ὁ Χριστός ἐστι*», *Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Βιβλίον Ζ´*, PG 74,17B.

Ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ "*ἐγώ εἰμι*" συνηγορεῖ ὑπέρ τῆς ταυτίσεώς του μέ τόν αὐτοαποκαλυπτόμενο Γιαχβέ τῆς Π. Διαθήκης καί παρουσιάζεται μέ ἀπόλυτο τρόπο "ἐγώ εἰμι" νά ἀποκαλύπτει στό πρόσωπό του τό Γιαχβέ, ὡς ἔνσαρκος Λόγος, τό ἱερό ὄνομα τοῦ Θεοῦ τῆς Π. Διαθήκης[128]. Τό ὄνομα αὐτό ἐξηγεῖται μέ τό ἑβραϊκό יהוה (Ἔξ 3,14)[129] καί ἀποδίδεται στή μετάφραση τῶν Ο΄ "*ὡς Κύριος*"[130] ἤ μέ τή μετοχή "*ὁ ὤν*"[131], καθώς καί μέ τήν ἔκφραση "*ἐγώ εἰμι*"[132]. Στήν Π. Διαθήκη ὁ Θεός φέρει ποικίλα ὀνόματα, ὅπως Ἐλωχείμ (ὁ Ἰσχυρός, ὁ Παντοδύναμος), Ἀδωνάϊ (Ὁ Κύριός μου, ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ ἀδών, κύριος), ἀλλά

---

128. Ὁ Παπαρνάκης ὀρθῶς παρατηρεῖ περί τῆς σημασίας τοῦ ὀνόματος στήν ἑβραϊκή σκέψη τά ἑξῆς· «τό ὄνομα δέν ἀποτελεῖ ἕναν τυπικό διακριτικό προσδιορισμό τοῦ ὑποκειμένου, πού τό φέρει, σέ σχέση μέ ἄλλα ὁμοειδῆ πρός αὐτό, ἀλλά ἀναπόσπαστο μέρος του, πού χαρακτηρίζει μέ μοναδικό τρόπο, τή φύση καί τό χαρακτήρα του, ἀλλά καί τή σχέση στήν ὁποία ἐκεῖνο βρίσκεται μέ τό περιβάλλον του», *Ἡ ἐπίκληση τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ στήν Παλαιά Διαθήκη*, σσ. 33-34. Βλ. περισσότερα περί τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ στήν Παλαιά Διαθήκη, τοῦ αὐτοῦ, σσ. 33-83. Ἐπίσης ὁ Bietenhard ἀναφέρει ὅτι τό ὄνομα δέν εἶναι τυπικό χαρακτηριστικό, ἀλλά οὐσιαστικό μέρος τῆς προσωπικότητός του, *ὄνομα*, *ThDNT*, τόμ. 5, σ. 243 καί βλέπε περισσότερα περί τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ στήν ἀρχαιότητα καί στήν Ἁγία Γραφή, τοῦ αὐτοῦ, σσ. 242-283.

129. Εἶναι τό γνωστό προσωπικό, ἀνεκφώνητο, ὄνομα τοῦ Θεοῦ, Γιαχβέ, βλ. Παπαρνάκη, *Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος*, σ. 132.

130. Βλ. Παπαρνάκη, *Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος*, σ. 132.

131. Μέ τή μετοχή *ὤν* ἐκφράζεται ἡ ἀΐδια ὕπαρξη καί τό αἰώνιο παρόν τοῦ Θεοῦ, βλ. Παπαρνάκη, *Ἡ ἐπίκληση τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ στήν Παλαιά Διαθήκη*, σ. 44, ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ, *Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος*, σσ. 68-69. Τρεῖς εἶναι οἱ κύριες σημασίες τοῦ θείου ὀνόματος, Γιαχβέ ἤ ὁ Ὤν, α) ὁ ἀληθινός, ὁ ζωντανός Θεός, β) ὁ ἀΐδιος καί ὁ αἰώνιος Θεός, γ) ὁ παντοκράτωρ, βλ. Κουτλεμάνη, *Ὁ ὤν καί ὁ ἦν καί ὁ ἐρχόμενος*, σ. 307, γιά περισσότερα περί τοῦ ὀνόματος ὁ *ὤν* βλ. τοῦ αὐτοῦ, σσ. 299-319.

132. Βλ. Καρακόλη, *Θέματα ἑρμηνείας καί Θεολογίας τῆς Κ. Διαθήκης*, σ. 235-6. Βλ. περισσότερα περί τοῦ λογίου "ἐγώ εἰμι", πού ἀπαντᾶ στό κατά Ἰωάννην εὐαγγέλιο, τοῦ αὐτοῦ στίς σσ. 236-241. Ὁ ὅρος *ἐγώ* ἔχει θρησκευτική σημασία στήν Π. Διαθήκη, διότι ἀποτελεῖ τή διακήρυξη τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται ὡς μοναδικός καί ἀνώτατος, αὐτός πού ἔχει τόν πρῶτο καί τελευταῖο λόγο καί δέν ἀνέχεται τή μνεία τοῦ ὀνόματος ἄλλου Θεοῦ. Ὁ ὅρος φανερώνει τήν παντοδυναμία καί τό διαρκές ἐνδιαφέρον του πρός τούς ἀνθρώπους. Βλέπε περισσότερα γιά τήν προκήρυξη τοῦ *ἐγώ* τοῦ Θεοῦ στόν Stauffer, *ἐγώ*, *ThDNT*, τόμ. 2, σσ. 343-362 καί ἰδιαίτερα περί τοῦ ἐγώ εἰμι, τοῦ αὐτοῦ στίς σσ. 352-354. Παπαγεωργακόπουλος· «Τό αὐθεντικόν καί κυρίαρχον ΕΓΩ τοῦ Ἰησοῦ ὡς Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι οὐσιωδῶς διάφορον τοῦ κοινοῦ νοήματος ἤ τῆς κοινῆς σημασίας τῆς λέξεως "ἐγώ", ἥτις ἀπαντᾷ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὡς ἑβραϊσμός, ὡς "ἐγώ ὁ Θεός Ἀβραάμ", "ἐγώ εἶπα, θεοί ἐστε;», *Ὁ Υἱός τοῦ Ἀνθρώπου*, σ. 54.

τό προσωπικό του ὄνομα εἶναι *Γιαχβέ ἤ ἐγώ εἰμι ὁ ὤν, ὁ ὑπάρχων*[133]. Καί τό ὄνομα αὐτό τό ἀποκαλύπτει ρητά ὁ ἴδιος ὁ Θεός, ὅταν ὁ Μωϋσῆς τόν ρωτᾶ "Κύριε ποιό εἶναι τό ὄνομά σου;"· «*ἐρωτήσουσί με· τί ὄνομα αὐτῷ; τί ἐρῶ πρὸς αὐτούς; καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς πρὸς Μωυσῆν λέγων· ἐγώ εἰμι ὁ ὤν. καὶ εἶπεν· οὕτως ἐρεῖς τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ· ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με πρὸς ὑμᾶς*» (Ἔξ 3,13-14). Συγκεκριμένα, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Παπαρνάκης στήν εἰδική μελέτη του περί τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, τό ὄνομα Γιαχβέ· «ἀποκαλύπτει τέσσερα βασικά χαρακτηριστικά τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἰσραήλ: πρῶτον, ὅτι εἶναι ἡ μόνη ἀληθινή ὕπαρξη, ὁ "ζῶν" Θεός· δεύτερον, ὅτι εἶναι "ἱστορικός" Θεός πού κάνει αἰσθητή τήν παρουσία του μέσα ἀπό τά ἱστορικά γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ του· τρίτον, ὅτι εἶναι ἕνας "προσβάσιμος" Θεός γιά τόν λαό του· καί τέταρτον, ὅτι εἶναι "προσωπικός" Θεός»[134].

Ἐπιπροσθέτως, ὅλα αὐτά πρέπει νά μελετηθοῦν παράλληλα καί μέ ἄλλα χωρία, διότι ὁ Ἰησοῦς ἐπανειλημμένως ἐξεδήλωσε μέ δημόσιες διακηρύξεις τή θεότητά του ἔχοντας τήν συνείδηση ὅτι ἦταν ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ. Γι᾽ αὐτό ἐν συντομίᾳ παραθέτουμε μερικές μαρτυρίες παρμένες ἐκ τῶν εὐαγγελίων, στίς ὁποῖες φαίνεται εὐκρινῶς πώς ὁ Ἰησοῦς ποικιλοτρόπως ἀποκάλυπτε τή θεότητά του, ἀνάλογα μέ τή δεκτικότητα καί πνευματική ὡριμότητα τῶν ἀκροατῶν του: α) γιά νά δηλώσει τή θεία προέλευσή του συχνά χρησιμοποιοῦσε μόνον γιά τόν ἑαυτό του τό μεσσιανικό τίτλο «*Υἱός τοῦ Ἀνθρώπου*»[135], ὁ ὁποῖος ἦταν γνωστός στούς Ἰουδαίους καί ἔτσι ἀναγωγικά τούς παρέπεμπε γιά τή θεότητά του μέ τόν πλέον ἤπιο τρόπο στό προφητικό βιβλίο τοῦ Δανιήλ· «*ἐθεώρουν ἐν ὁράματι τῆς νυκτὸς καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν καὶ ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ προσηνέχθη. καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία, καὶ πάντες οἱ λαοί, φυλαί, γλῶσσαι αὐτῷ δουλεύσουσιν· ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται*» (7,13-14)[136],

---

133. Βλ. Κωνσταντινίδη, *Θεός*, *Λεξικόν Ἁγίας Γραφῆς*, σ. 335.

134. Παπαρνάκης, *Ἡ ἐπίκληση τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ στήν Παλαιά Διαθήκη*, σ. 42.

135. Παπαγεωργακόπουλος· «Εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐχρησιμοποίησε τόν τίτλον "υἱός τοῦ ἀνθρώπου" δι᾽ Ἑαυτόν καί μόνον εἰς τάς σοβαρωτέρας καί σημαντικωτέρας στιγμάς τῆς ἐπιγείου ζωῆς του, διά νά προσδώσῃ δι᾽ αὐτοῦ ἰδιαίτερον νόημα εἰς αὐτάς, τήν προσωπικότητά καί ἀποστολήν του», *Ὁ Υἱός τοῦ Ἀνθρώπου*, σ. 21.

136. Παρατηροῦμε στήν προφητεία αὐτή τοῦ Δανιήλ, ὅτι ξεκάθαρα ὁ Υἱός τοῦ Ἀνθρώπου ταυτίζεται μέ τόν Παλαιό τῶν ἡμερῶν καί ὅτι ἔχει ἀνθρώπινα καί θεῖα χαρακτηριστικά. Ὁ ἅγιος Νεκτάριος στό βιβλίο του Χριστολογία γράφει· «Ἡ ἔκφρασις Υἱός ἀνθρώπου, ἥν ὁ Κύριος ὡς περιφραστικόν προσδιορισμόν τοῦ Ἰδίου Προσώπου

β) χωρίς διασταγμό διακήρυττε ὅτι «πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου» (*Μθ* 11,27· *Λκ* 10,22), γ) στήν ἐπί τοῦ Ὄρους Ὁμιλία δίδασκε ὄχι ὡς ἁπλός διδάσκαλος, ἀλλά ὡς νομοθέτης καί μιλοῦσε μέ τέτοια παρρησία *"ὡς ἐξουσίαν ἔχων"*, ἡ ὁποία ἐμπεριέχεται στίς ἐκφράσεις *"ἐγώ δέ λέγω ὑμῖν"* ἤ *"ἀμήν λέγω ὑμῖν"*[137], ἐκφράσεις ταυτόσημες μέ τό "τάδε λέγει Κύριος" τῆς Π. Διαθήκης. Αὐτά σέ μιά ἐποχή, κατά τήν ὁποία ὁ Νόμος ἀποτελοῦσε ἀντικείμενο σεβασμοῦ. Σ᾽ αὐτή τήν ἐποχή ὁ Ἰησοῦς ὡς διδάσκαλος τοῦ Νόμου, καί ὄχι μόνον, ἀθετεῖ τίς παραδόσεις τῶν πρεσβυτέρων, ἀλλά καί συμπληρώνει καί διορθώνει καί μεταβάλλει διατάξεις τοῦ Μωϋσέως[138]. Προσέχοντας ἰδιαίτερα καί τήν ἠθική ὑπεροχή καί ἀναμαρτησία τοῦ Ἰησοῦ· «*τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας*» (*Ιω* 8,46), οἱ βεβαιώσεις αὐτές προσλαμβάνουν μεγαλύτερη σπουδαιότητα καί βαρύτητα καί ἀποτελοῦν τεκμήριο ὑπέρ τῆς θεϊκῆς αὐθεντίας του[139]. Ἔτσι, ἐκ τῶν λεχθέντων, ἐξάγεται

μετεχειρίζετο ὁσάκις ἄν ὡμίλει περί Ἑαυτοῦ, εἶναι τό ὄνομα, δι᾽ οὗ εὐηγγελίσθη ἡ ἀνθρωπότης τόν μέλλοντα Σωτῆρα καί Λυτρωτήν αὐτῆς», *Χριστολογία*, σ. 12. Βλ. περισσότερα στό βιβλίο τοῦ Παπαγεωργακόπουλου, *Ὁ Υἱός τοῦ Ἀνθρώπου καί ἰδιαίτερα στήν προφητεία τοῦ Δανιήλ 7,13-15* στό κεφάλαιο Παλαιά Διαθήκη καί ἀπόκρυφος γραμματεία, σσ. 8-12. Πρβλ. Trocmé, *Ὁ Ἰησοῦς ἀπό τή Ναζαρέτ*, σ. 64. Ἐπίσης μνημονεύουμε μερικές πατερικές μαρτυρίες, στίς ὁποῖες φαίνεται σαφῶς πώς κατανοήθηκε ἡ ἔκφραση αὐτή στήν ἑρμηνευτική παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μας· Χρυσόστομος· «*Ἀλλά τὶ εἴπω, ἤ τὶ λαλήσω; Ἐκπλήττει γάρ με τό θαῦμα. Ὁ Παλαιός ἡμερῶν παιδίον γέγονεν, ὁ ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου καθήμενος ἐν φάτνῃ τίθεται, ὁ ἀναφὴς, καὶ ἁπλοῦς, καὶ ἀσύνθετος, καὶ ἀσώματος, χερσὶν ἀνθρωπίναις ἑλίσσεται*», *Λόγος, Εἰς τό γενέθλιον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, (A), PG 56, 389. Δαμασκηνός· «*Δανιήλ ὁμοίωμα ἀνθρώπου εἶδε, καὶ ὡς υἱὸν ἀνθρώπου ἐλθόντα ἐπὶ τὸν Παλαιόν τῶν ἡμερῶν· καὶ οὐ φύσιν Θεοῦ εἶδέ τις, ἀλλὰ τὸν τύπον καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι. Ἔμελλε γὰρ ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ὁ ἀόρατος, ἄνθρωπος γίνεσθαι ἐν ἀληθείᾳ, ἵνα ἑνωθῇ τῇ φύσει ἡμῶν, καὶ ὁραθῇ ἐπὶ γῆς*», *Πρός τούς διαβάλλοντας τάς ἁγίας Εἰκόνας, Λόγος γ'*, PG 94, 1345B. Ἀμμώνιος· «*Ὡς ὁμοίωσις Υἱοῦ ἀνθρώπου. Προθεωρεῖ τήν σάρκωσιν τοῦ Μονογενοῦς, Υἱόν ἀνθρώπου ὀνομάζων τόν μέλλοντα γενέσθαι Υἱόν τῆς ἁγίας Μαρίας καὶ ἐνανθρωπῆσαι*», *Ἀποσπάσματα εἰς τόν Δανιήλ*, PG 85, 1380A.

137. Ἡ ἔκφραση αὐτή δηλώνει ὅτι μιλᾶ ὁ Ἰησοῦς μέ μοναδική αὐθεντία, βλ. Ἀγουρίδη, *Ἱστορία τῶν Χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 330.

138. Πρβλ. Τρεμπέλα, *Ἀπολογητικαί Μελέται*, τόμ. 5, 376. Τοῦ αὐτοῦ, *Δογματική*, τόμ. 3, σ. 152. Amiot - Grelot, *ἐξουσία*, *ΛΒΘ*, σ. 376.

139. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἀείμνηστος Τρεμπέλας· ὁ Ἰησοῦς ἐμφανίζεται ὡς ὁ ὑπέρτερος ὅλων τῶν πρό τοῦ Νόμου καί τῶν μετά τόν Νόμο, ὡς πρόσωπο ἀσύγκριτο πρός ὁποιοδήποτε ἄλλο. Ὁ Ἰωάννης παρέπεμπε σέ ἄλλο ἀνώτερό του, ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι προφῆτες παρουσιάζονται ὁ καθένας ὡς ἕνας κρίκος στήν ἱερά ἁλυσίδα τῶν ἁγίων προσωπικοτήτων τῆς Π. Δ., ὁ Ἰησοῦς ὅμως ποτέ δέν παραπέμπει σέ ἄλλον ἀνώτερό

ἀβίαστα τό συμπέρασμα ὅτι τό εἷς, τό ὁποῖο ἀναφέρεται στήν Π.Δ. μέ ἀπόλυτο καί ἀποκλειστικό τρόπο μόνον στό Θεό Πατέρα, ἐδῶ ἀποδίδεται καί στόν Υἱό· «*Τὸ δὲ, Εἷς καὶ Εἷς, οὐ περὶ τοῦ Πατρὸς εἴρηται μόνον ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτοῦ. Εἰ γὰρ ἑαυτὸν ἐκβάλλων ἔλεγε, πῶς φησιν, Ἵνα υἱοὶ φωτὸς γένησθε; Καὶ πάλιν, εἰ διδάσκαλον μόνον ἔλεγε τὸν Πατέρα, πῶς λέγει, Εἰμὶ γάρ; καὶ πάλιν, Εἷς ἐστιν ὑμῶν ὁ καθηγητὴς, ὁ Χριστός;*»[140] καί ὑπερτονίζει τή θεότητα τοῦ Ἰησοῦ[141].

Ἐπιπλέον, ὁ Ἰησοῦς ὡς διδάσκαλος ὄχι μόνον ἑρμήνευσε τό Νόμο καί τούς προφῆτες μέ τόν πλέον αὐθεντικό τρόπο, ὅπως ἐπιβεβαιώνουν καί οἱ ἐχθρικά διακείμενοι πρός αὐτόν, πού τόν κατασκόπευαν καθ᾽ ὅλη τή διάρκεια τῆς κηρυκτικῆς του διακονίας[142], ἀλλά ἐπαλήθευσε καί τίς προφητεῖες τῆς Π. Διαθήκης περί Μεσσίου στό πρόσωπό του. Οἱ προρρήσεις αὐτές τῆς Π. Διαθήκης, ἐκτός τῶν ἄλλων προτυπώσεων περί τοῦ Χριστοῦ, προφητεύουν ἐναργῶς τό Μεσσία ὡς προφήτη καί διδάσκαλο καί ἀναφέρονται στό ἔργο καί στήν ἀποστολή του· «*σοὶ δὲ οὐχ οὕτως ἔδωκε Κύριος ὁ Θεός σου. προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου ὡς ἐμὲ ἀναστήσει σοι Κύριος ὁ Θεός σου, αὐτοῦ ἀκούσεσθε*» (*Δε* 18,15), ἐπίσης· «*Πνεῦμα Κυρίου ἐπ᾽ ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν*» (*Ἡσ* 61,1· βλ. *Ἡσ* 42,1-4).

Τέλος, ἀνακεφαλαιώνοντας τά ὅσα εἰπώθηκαν προηγουμένως, σημειώνουμε ὅτι τό εἷς ἔχει μεγάλη χριστολογική σημασία, διότι ὑποδεικνύει μέ ἔμφαση τή μοναδικότητα τοῦ Ἰησοῦ ὡς διδασκάλου καί ὅτι ἡ διδασκαλία του δέν εἶναι ἁπλῶς ἡ διδασκαλία ἑνός νέου

του, οὔτε τοποθετεῖ τόν ἑαυτό του μεταξύ τῶν προφητῶν, ὡς νά ἦταν ἕνας ἀπ᾽ αὐτούς, *Ἀπολογητικαί Μελέται*, τόμ. 5, σ. 378.

140. Χρυσόστομος, *Ὑπόμνημα εἰς Ἰωάννην, Ὁμιλία ΟΑ´*, PG 59,385.

141. Ἐπ᾽ αὐτοῦ ὁ ἱ. Φώτιος ἐπισημαίνει· «*ὁ δέ τῶν ὀρθοδόξων χορός, τὸν κορυφαῖον Πέτρον, μᾶλλον δὲ τὸν αὐτοῦ καὶ ἡμῶν κοινὸν Δεσπότην καὶ Ποιητήν, διδάσκαλον προστησάμενοι ("Ὑμεῖς γὰρ, φησί, μὴ καλέσητε ἐπὶ τῆς γῆς Ῥαββί· εἷς γὰρ ἐστιν ὁ διδάσκαλος ὑμῶν ὁ Χριστός") τῶν δύο φύσεων ἐν τῇ μιᾷ ὑποστάσει τοῦ Λόγου, τῆς τε θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, λαμπρῶς ἀνομολογοῦσι τὸ ἀσύγχυτον. Τοῦτο γάρ αὐτὸς ἐδίδαξεν ἡ Ἀλήθεια· Υἱόν γὰρ ἀνθρώπου ἑαυτὸν ἀνειπών, καὶ παρὰ τοῦ κορυφαίου Πέτρου, Υἱός τοῦ ζῶντος Θεοῦ ἀναῤῥηθείς*», Ἀμφιλόχια, PG 101,933A. Ἐπίσης ὁ Κύριλλος γράφει· «*Παραδεξόμεθα γὰρ ἐν Χριστῷ ἕτερον παντελῶς οὐδένα. Ῥαββὶ δὲ τῶν ὄντων ἐροῦμεν οὐδενί. Εἷς γὰρ ἡμῶν διδάσκαλος καὶ καθηγητής, καὶ αὐτῷ δὴ μόνῳ προσκεισόμεθα*», *Περί τῆς ἐν Πνεύματι καί Ἀληθείᾳ Προσκυνήσεως καί Λατρείας, Λόγος Θ´*, PG 68,624B.

142. «*Ἀπεκρίθησαν οἱ ὑπηρέται· οὐδέποτε οὕτως ἐλάλησεν ἄνθρωπος, ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος*» (*Ἰω* 7,46).

προφήτου ἤ ἑνός νέου Μωϋσέως, ἀλλά ἡ αὐθεντική ἔκφραση τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ἰησοῦς ἐπεφύλαξε τόν ὅρο Χριστός γιά τόν ἑαυτό του, ὡς προσιδιάζοντα μόνον σ᾽ αὐτόν ὡς τόν πάνσοφο Θεό καί νομοθέτη καί τό μόνο αὐθεντικό διδάσκαλο τοῦ Νόμου[143]. Μέ τό εἷς, ἀκόμη, ὑπερτονίζεται τό προφητικό - διδασκαλικό ἀξίωμά του[144], τό ὁποῖο εἶναι ἕνα ἀπό τά τρία γνωστά ἀξιώματα τοῦ Ἰησοῦ (προφήτης, ἀρχιερεύς καί βασιλεύς).

2.3. *Ἡ ἀπαγόρευση "μή κληθῆτε"*

Ὁ Ἰησοῦς ἐνισχύει τό ἀπόλυτο τοῦ διδασκαλικοῦ του ἀξιώματος καί μέ τή λέξη εἷς, ἀλλά καί ἀρνητικά μέ τό ἀπαγορευτικό «*ὑμεῖς δὲ μὴ κληθῆτε ραββί,... μηδὲ κληθῆτε καθηγηταί*»[145], δέν ἐπιτρέπει ἔτσι τήν προσφώνηση καί ἐπίκληση τῶν μαθητῶν του μέ τίς προσηγορίες ραββί ἤ καθηγητής[146].

Στό σημεῖο αὐτό ἀνακύπτει τό ἑξῆς πρόβλημα. Γιατί ὁ Κύριος ρητά καί κατηγορηματικά ἀπαγορεύει τήν προσφώνηση τῶν μαθητῶν του μέ τούς προαναφερθέντες τίτλους[147]. Γνωρίζουμε πολύ καλά ὅτι ὁ ὅρος διδάσκαλος εἶναι σέ χρήση στήν πρώτη Ἐκκλησία καί ὅτι ἀπαντᾶται συχνά μέσα στά κείμενα τῆς Κ. Διαθήκης. Ὄντως ὁ ὅρος αὐτός ἀποτελοῦσε ἕνα ἀπό τά γνωστά διακονήματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος καί ἀποδίδεται εἴτε στόν ἀπ. Παῦλο εἴτε σ᾽ ἄλλους ἀξιωματούχους τῆς Ἐκκλησίας. Π.χ. Στήν *Α' Κο* 12,28 ὁ διδάσκαλος ἀναφέρεται ὡς τό τρίτο χαρισματικό λειτούργημα μαζί

---

143. Βλ. Φιλιππίδου, *Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 416.

144. Βλ. γιά τό προφητικό ἀξίωμα τοῦ Χριστοῦ περισσότερα στόν Ἀνδροῦτσο, *Δογματική τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, σσ. 207-209 καί στόν Τρεμπέλα, *Δογματική*, τόμ. 2, σσ. 150-158. Πρβλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Χριστολογία*, σ. 232.

145. Ὁ Τρεμπέλας ἐπισημαίνει ὅτι· «Ἡ προτροπή αὕτη φαίνεται ἀπευθυνομένη εἰδικῶς εἰς τούς μαθητάς, διότι δέν θά εἶχε πολλήν σημασίαν, ἐάν ἀπηυθύνετο εἰς τούς λοιπούς», *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον*, σ. 408. Τό ἴδιο γράφει καί ὁ Plummer λέγοντας ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἀπευθύνεται ἰδιαίτερα στούς μαθητές του, διότι δέν θά εἶχε νόημα γιά τούς ὑπολοίπους τό «*ὑμεῖς δὲ μὴ κληθῆτε ραββί*» μέ δυνατή ἔμφαση στήν ἀντωνυμία, *An Exegetical Commentary, Gospel According to S. Matthew*, σ. 315.

146. Χρυσόστομος «*Νόμον ἐθήκαμεν· μᾶλλον δέ οὐχ ἡμεῖς ἐθήκαμεν· μὴ γένοιτο· μὴ γὰρ καλέσητε, φησὶ, διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς. Νόμον ἔθηκεν ὁ Χριστὸς, ὥστε μηδένα ὀμνύναι*», *Ὑπόμνημα εἰς τάς Πράξεις, Ὁμιλία Ι'*, PG 60,90.

147. Ὁ Johnson ἀναφέρει ὅτι, ἄν λάβει κανείς κυριολεκτικά αὐτή τήν ἐντολή, τότε οἱ τίτλοι διδάσκαλος καί καθηγητής εἶναι ἀπαγορευμένοι γιά τούς χριστιανούς, ὅταν προσφωνοῦν τήν ἐκκλησιαστική ἡγεσία τους, *The gospel of St. Matthew (Exegesis)*, *IB*, τόμ. 7, σ. 532.

μέ τούς ἀποστόλους καί προφῆτες. Στήν πρός Ἑβραίους 5,12 ὁ ἀπ. Παῦλος ἐπισημαίνει ὅτι τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων θά ἔπρεπε ἐδῶ καί πολύ καιρό νά εἶχαν γίνει διδάσκαλοι, ἀλλά ἀκόμη βρίσκονται σέ νηπιακή κατάσταση ἔχοντας βασικές ἐλλείψεις περί τῶν ἀρχῶν τῆς πίστεως, τίς ὁποῖες καί πρέπει νά διδαχθοῦν[148]. Ἐπίσης, ἄνδρες πού κατεῖχαν τό λειτούργημα αὐτό, εἶχαν καθῆκον καί ὑποχρέωση νά διδάσκουν στούς ἄλλους τή χριστιανική πίστη καί νά ἑρμηνεύουν τίς Γραφές (βλ. *Ἐφ* 4,11· *Πρξ* 13,1· *Ἰα* 3,1)[149].

Πρίν δώσουμε ἀπάντηση στό ἐρώτημα αὐτό, εἶναι χρήσιμο νά κάνουμε μιά λεπτή ἐννοιολογική διάκριση τῶν λέξεων διδάσκαλος καί καθηγητής σέ ἀπόλυτη καί σχετική ἔννοια. Ἀνάλογα μέ τό ὅλο νόημα τῆς περικοπῆς καί τήν ἀναφορά τους, στό Θεό ἤ στούς ἀνθρώπους, ἄλλοτε ἔχουν ἀπόλυτη ἔννοια καί ἄλλοτε σχετική[150]. Ἔτσι γνωστοί βιβλικοί ὅροι συχνά ἀπαντῶνται μέσα στήν Γραφή μέ τή διττή αὐτή σημασία, ὅπως π.χ. οἱ λέξεις: α) ἅγιος, ὅταν ἀναφέρεται στό Θεό, ἔχει ἀπόλυτη ἔννοια, διότι αὐτός εἶναι κατ᾽ ἐξοχήν ἅγιος, ὁ μοναδικός καί ἡ πηγή τῆς ἁγιότητος (*Πρξ* 3,14· *Ψα* 70,22· *Ἀβ* 3,3), ἐνῶ σ᾽ ἄλλες περιπτώσεις δηλώνει τήν ἁγιότητα τοῦ Θεοῦ πού μεταβιβάζεται στούς ἀνθρώπους ἤ εἶναι ἀφοσιωμένοι στόν Κύριο (χριστιανοί)· «*ἅγιοι γίνεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιος εἰμι*» (*Α΄ Πε* 1,16· βλ. *Ἑβ* 6,10)· β) θεμέλιον ἀναφέρεται σέ ἀπόλυτο βαθμό στόν Ἰησοῦ· «*θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός*» (*Α΄ Κο* 3,11, ἐπίσης βλ. *Α΄ Πε* 2,6· «*λίθον ἀκρογωνιαῖον*»), ἐνῶ σέ σχετικό ὅταν ἀποδίδεται στούς χριστιανούς «ὡς λίθοι ζῶντες οἰκοδομεῖσθε οἶκος πνευματικός»[151], γ) μακάριος· «*κατὰ τὸ εὐαγγέλιον τῆς δόξης τοῦ μακαρίου Θεοῦ*» (*Α΄ Τι* 1,11) ἔχει τήν ἀπόλυτη σημασία, διότι ἀποδίδεται στό Θεό, ἐνῶ τό «*Μακάριος ἀνὴρ ὃς ὑπομένει πειρασμόν*» (*Ἰα* 1,12) σχετική, διότι ἀναφέρεται γενικά στόν ἄνθρωπο. Ὑπάρχουν ἀκόμη καί πολλές ἄλλες ἔννοιες μ᾽ αὐτή τή διπλή σημασία.

---

148. Βλ. Wegenast, *teach*, *διδάσκαλος*, *TheNIDNTT*, τόμ. 3, σ. 768. Στό *Β΄ Τι* 4,3 ἡ λέξη ἔχει εἰρωνική χροιά καί ἀναφέρεται στούς αἱρετικούς.

149. Βλ. Wegenast, ὅ.π. Πρβλ. Σάκκου, *Ἑρμηνεία εἰς τήν ἐπιστολήν τοῦ Ἰακώβου*, σσ. 70-72.

150. Ἐπ᾽ αὐτοῦ ὁ Ὠριγένης σχολιάζει· «*πολλαχοῦ τῶν Γραφῶν δύο τινῶν ἤ πλειόνων τῷ αὐτῷ ὀνόματι ὀνομαζομένων, κυριώτερον ἐπὶ τοῦ ἑτέρου τῶν λεγομένων κεῖται τὸ ὄνομα*», *Ἐξήγησις εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου*, τόμ. 1, PG 14,29A.

151. Περί τῆς διακρίσεως τοῦ περιεχομένου τῶν ὅρων μέ τήν ἀπόλυτη ἤ καταχρηστική ἔννοιά τους ὁ Προκόπιος Γαζαῖος ἐπισημαίνει· «*Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός... Καὶ πάλιν· <Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωναίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ>. Καὶ πάλιν· <Ἐν οἷς πάντες οἰκοδομεῖσθε λίθοι ζῶντες>. Οὕς δή*

Συνεπῶς καί οἱ ὑπό ἐξέταση λέξεις διδάσκαλος καί καθηγητής ἄλλοτε ἔχουν ἀπόλυτη σημασία, ὅταν ἀναφέρονται στόν Τριαδικό Θεό καί ἄλλοτε σχετική, ὅταν ἀποδίδονται στούς ἀνθρώπους. Ἡ διάκριση αὐτή μᾶς βοηθᾶ νά κατανοήσουμε τούς λόγους τοῦ "μή κληθῆτε" ἐκ μέρους Ἰησοῦ πρός τούς μαθητές του. Στήν προκεμένη περίπτωση οἱ ὅροι διδάσκαλος ἤ καθηγητής τῆς ἀπαγόρευσης "μή κληθῆτε" ἔχουν τήν ἀπόλυτη καί τέλεια ἔννοια[152], διότι ὁ Ἰησοῦς ὡς τέλειος Θεός, ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς, πάντοτε διδάσκει, ἐνῶ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἐνώπιόν του νήπια στή γνώση καί πάντοτε διδάσκονται ἀπ᾽ αὐτόν[153]. Ἑπομένως κανείς δέν ἀποφοιτᾶ ἀπό τό σχολεῖο τοῦ Ἰησοῦ, διότι συνεχῶς λαμβάνουν ἄνωθεν τή θεία γνώση καί κοντά του ἀποτελεῖ πραγματικότητα, ὁ τόσο νέος θεσμός στίς μέρες μας, ἡ διά βίου ἐκπαίδευση καί μαθητεία. Κατά συνέπεια ὁ γνήσιος μαθητής τοῦ Ἰησοῦ δέν μπορεῖ νά φθάσει στό ἐπίπεδο τῆς τέλειας γνώσης, ἀλλά πάντοτε παραμένει στό ἐπίπεδο τοῦ διδασκομένου[154]. Γι᾽ αὐτό καί ὁ ὅρος μαθητής ἦταν ἕνα ἀπό τά προσφιλῆ ὀνόματα πού ἔφεραν οἱ πιστοί τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ· *«ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ταύταις πληθυνόντων τῶν μαθητῶν» Πρξ* 6,1 καί τούς ὑπενθύμιζε διαρκῶς τή μαθητική τους ἰδιότητα καί ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ μοναδικός διδάσκαλος καί ἡ πηγή κάθε γνώσεως.

Μετά ἀπ᾽ αὐτή τήν ἐπεξήγηση ὅτι στήν προκειμένη περίπτωση οἱ ὅροι ἔχουν ἀπόλυτη σημασία, παραθέτουμε ἐν συντομίᾳ τούς λόγους γιά τούς ὁποίους ὁ Ἰησοῦς ἀπαγόρευσε τούς μαθητές του νά προσφωνοῦνται μέ τούς παραπάνω τίτλους, ὅπως τούς διέκριναν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καί νεώτεροι ἑρμηνευτές·

- Ὁ πρῶτος καί βασικός λόγος πού ἐπισημαίνεται ἀπό τούς ἑρμηνευτές εἶναι ὅτι ὁ Ἰησοῦς θέλει νά διαφυλάξει τούς μαθητές του ἀπό τό πάθος τῆς φιλαρχίας καί τῆς ὑπερηφανείας, τό ὁποῖο ἦταν ἴδιον γνώρισμα τῶν Γραμματέων καί ἀποτελοῦσε τήν αἰτία ὅλων τῶν

νῦν πάντας ὁ προφήτης φησὶν ἔσεσθαι διδακτοὺς Θεοῦ τοῦ εἰπόντος· Μὴ καλέσητε διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς. Εἷς γὰρ ἐστιν ὑμῶν διδάσκαλος ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἐξ οὗ καὶ οἱ μαθηταὶ λαβόντες, διδάσκαλοι τῶν ἐθνῶν γεγόνασιν· οἵ καὶ εἴρηνται λίθοι ἅγιοι κυλιόμενοι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὸ κήρυγμα πανταχοῦ περιφέροντες», Ἑρμηνεία εἰς τὸν Ἠσαΐαν, PG 87B,2541D-2544A.

152. Δαμαλᾶς· «τό γάρ καθηγητής ἐνταῦθα ἐστίν... εἰς ταύτην τοίνυν τήν ἔννοιαν, τήν ἀπόλυτον καί κυρίαν», *Ἑρμηνεία εἰς τήν Καινήν Διαθήκην*, τόμ. 3, σ. 395.

153. Κλήμης Ἀλεξανδρεύς· *«Εἰ δὲ εἷς διδάσκαλος ἐν οὐρανοῖς, ὥς φησιν ἡ Γραφή, ὁμολογουμένως οἱ ἐπὶ γῆς εἰκότως ἂν πάντες κεκλήσονται μαθηταί· ἔχει γὰρ οὕτως τὸ ἀληθές· τὸ μὲν τέλειον εἶναι παρὰ τῷ Κυρίῳ, τῷ διδάσκοντι ἀεί, τὸ δὲ παιδικὸν καὶ νήπιον παρ᾽ ἡμῖν τοῖς ἀεὶ μανθάνουσιν», Παιδαγωγός, Λόγος Πρῶτος*, PG 8,269B.

154. Βλ. Γιοκαρίνη, *Ἡ διδακτική καί παιδαγωγική τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 127.

κακῶν· «*ὃ δὲ πάντων αἴτιον ἦν τῶν κακῶν, ἡ φιλαρχία, καὶ τὸ τὸν θρόνον ἁρπάζειν τὸν διδασκαλικὸν, τοῦτο εἰς μέσον ἀγαγὼν διορθοῦται σπουδαίως, ὑπὲρ τούτου σφόδρα καὶ αὐτοῖς εὐτόνως ἐπισκήπτων*»[155]. Πρόκειται τό πάθος, ἀπό τό ὁποῖο διακατέχονται οἱ πνευματικά ἀνώριμοι ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι αἰσθάνονται μειονεκτικά γι᾽ αὐτό πού εἶναι καί προσπαθοῦν μέ κάθε τρόπο νά προβληθοῦν στούς ἄλλους ὡς σπουδαῖοι καί μεγάλοι. Προσπαθοῦν νά ἐπιδεικνύουν τίς φαινομενικές τους τελειότητες, ἀποκρύπτοντας τά ἐλαττώματά τους. Ἐπιζητοῦν ἀξιώματα πού δέν δικαιοῦνται καί ὀργίζονται, ὅταν δέν κατορθώνουν νά τά ἀποκτήσουν. Αὐτός οὐσιαστικά εἶναι ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο ἐπιθυμοῦν νά ἀποκαλοῦνται ἀπό τούς ἄλλους ὁμοιοπαθεῖς ἀνθρώπους μέ τόν τίτλο τοῦ διδασκάλου, ὥστε νά ἐνισχύσουν ἔτσι τήν ὑποκριτική τους αὐθεντία καί νά ἱκανοποιήσουν τίς προσωπικές τους φιλοδοξίες. Αὐτή ἡ ὑπερηφάνεια καί ὑπεροψία ὁδήγησε τούς Γραμματεῖς καί Φαρισαίους νά διαστρεβλώσουν τίς Γραφές καί νά προσθέσουν προσωπικές τους ἑρμηνεῖες. Γιά τό λόγο αὐτό ὁ Χριστός δίδει αὐστηρά παραγγέλματα στούς μαθητές του[156] καί τούς συνιστᾶ νά ἀρνοῦνται τούς τιμητικούς τίτλους, ὥστε νά τούς προφυλάξει ἀπ᾽

---

155. Χρυσοστόμου, *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλία ΟΒ΄*, PG 58,670. Καί γιά τή νοσηρά νοοτροπία καί συμπεριφορά τῶν Γραμματέων ὑπογραμμίζει σ᾽ ἄλλο ὑπόμνημά του ἱ. Χρυσόστομος· «*Θέλοντες, φησίν, εἶναι νομοδιδάσκαλοι. Ὁρᾷς καὶ ἄλλην αἰτίαν, τὴν τῆς φιλαρχίας; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστός ἔλεγεν, ὑμεῖς δὲ μηδένα καλέσητε Ραββί· καὶ πάλιν ὁ Ἀπόστολος, οὐδὲ γὰρ αὐτοὶ τὸν νόμον φυλλάσσουσιν, ἀλλ᾽ ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ καυχήσωνται. Τοῦ ἀξιώματος ἐφίενται, φησί· διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἀλήθειαν οὐχ ὁρῶσι. Μὴ νοοῦντες, φησὶ, μήτε ἃ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται. Ἐνταῦθα διαβάλλει αὐτούς, ὡς οὐκ εἰδότας τὸν τοῦ νόμου σκοπόν, οὐδὲ τὸν καιρὸν μέχρι τίνος κύριον αὐτὸν εἶναι ἐχρῆν. Πῶς οὖν, εἰ ἐξ ἀγνοίας, ἁμάρτημα τοῦτο λέγεις; Ὅτι οὐ διὰ τὸ θέλειν νομοδιδασκάλους εἶναι μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μὴ κατέχειν τὴν ἀγάπην τοῦτο ἔπαθον· ἄλλως δέ καὶ ἡ ἄγνοια ἐκ τούτων ἐτέχθη*», *Ὑπόμνημα εἰς τήν πρός Τιμόθεον ἐπιστολήν πρώτην, Ὁμιλία Β΄*, PG 62,510. Πρβλ. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως· «*Μὴ εἴπητε ἑαυτοῖς διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁρᾷς ὁπόθεν ἔχει τὰς λαβὰς ἡ φιλοσοφία ἡ ἀληθής, κἂν ὁ νόμος εἰκὼν καὶ σκιὰ τῆς ἀληθείας τυγχάνῃ, σκιά γὰρ ὁ νόμος τῆς ἀληθείας. Ἀλλ᾽ ἡ φιλαυτία τῶν Ἑλλήνων, διδασκάλους τινὰς ἀνθρώπους ἀνακηρύττει*», *Στρωματεῖς, Λόγος ἕκτος*, PG 9,280C. Ὁ Θεοφύλακτος ἀναφέρεται στήν ταπεινοφροσύνη ὡς ἀντίδοτο τοῦ πάθους τῆς φιλαρχίας καί ὑπερηφανείας, *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον*, PG 123,397C. Τό ἴδιο θεραπευτικό μέσο προτείνει καί ὁ Ζυγαβηνός, *Εἰς Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*, PG 129, 589D καί 592B.

156. Ὁ Deffinbaugh ἀναφέρει μερικές ἐνδιαφέρουσες σκέψεις σχετικά μέ τήν ἀπαγόρευση αὐτή ἐκ μέρους τοῦ Ἰησοῦ, α) ἕνας λόγος εἶναι ὅτι οἱ μαθητές τοῦ Ἰησοῦ δέν πρέπει νά ἀντιμετωπίζουν τη μαθητεία τους ὡς ἕνα εἶδος ἐφαλτηρίου γιά διάκριση καί ἐξουσία, β) δέν πρέπει νά ἀποσκοποῦν στό νά ἀποσποῦν ἀνθρώπους, ὥστε νά

αὐτή τήν ψυχική ἀσθένεια[157].

- Ὡς δεύτερο λόγο σημειώνουν οἱ Πατέρες, τό ὅτι ὁ Θεός εἶναι αἰτία ὑπάρξεως κάθε δημιουργήματος· *«Ἐπεὶ καὶ ὅταν λέγῃ, Μὴ καλέσητε διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς, πρὸς ἀντιδιαστολὴν αὐτοῦ τοῦτό φησιν, καὶ ἵνα μάθωσι τὶς ἡ πρώτη τῶν ὄντων ἁπάντων ἀρχή»*[158] καί φορέας τῆς θείας γνώσεως· *«ἄνωθεν γὰρ ἐστι τὸ διδασκαλεῖον τὸ ἡμέτερον· καὶ γὰρ τοιοῦτον τὸ ἀξίωμα τοῦ θεάτρου τούτου, μηδὲν παρά ἀνθρώπων μανθάνειν, ἀλλὰ παρὰ Θεοῦ δι᾿ ἀνθρώπων»*[159]· γι᾿ αὐτό κανένας διδάσκαλος, ἀπό τό ἀνθρώπινο γένος, οὔτε διδάσκει ἀφ᾿ ἑαυτοῦ οὔτε ἀποτελεῖ ἄμεση πηγή γνώσεως[160]. Συνεπῶς μόνον ὁ Χριστός εἶναι ὁ κατεξοχήν διδάσκαλός τῶν ἀνθρώπων, πού διδάσκει ὅλες τίς σωτηριώδεις ἀλήθειες καί ἀποκαλύπτει τό θέλημα τοῦ Θεοῦ[161].

τούς κάνουν ὀπαδούς τους καί νά ὑποταχθοῦν στήν ἐξουσία τους καί γ) δέν πρέπει νά δεχθοῦν τίτλους καί θέσεις πού θά τούς ἐξυψώσουν, ὥστε μέ τήν πράξη αὐτή νά σφετερισθοῦν τή θέση καί τά προνόμια τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ, *Discipleship: Its Definitions and Dangers (Matthew 23:1-12)*, στήν ἱστοσελίδα http://www.bible.org/page.asp?page_id=598.

157. Θεοφύλακτος· «*Οὐ κωλύει ὁ Χριστός τὸ καλεῖσθαι τινα διδάσκαλον, ἀλλα τὸ ἐμπαθῶς θέλειν καλεῖσθαι καὶ πάντα τροπον σπουδαζειν εἰς τὸ κληθῆναι*», *Εἰς Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*, PG 123,397C. Ἐπίσης βλ. Ζυγαβηνός· «*Ἀντὶ τοῦ μὴ ζητησετε κληθῆναι. Εἰ γάρ ἕτεροι τοῦτο καλοῦσιν ὑμᾶς, οὐχ ὑμετέρα τοῦτο κατάγνωσις*», *Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*, PG 129,589D. Νείλου ἀσκητοῦ· «*Ἡ ταχα λεγων μὴ κληθῆτε ῥαββὶ, οὐ τὸ εἶναι, ἀλλὰ τὸ καλεῖσθαι κωλυει;*», *Λογος ἀσκητικός*, PG 79,764A καί Φιλοκαλία, τόμ. Α΄, σ. 210. Βλ. Πρβλ. Henry's, *Commentary on the whole Bible, Matthew to John*, τόμ. 5, σ. 331. Marrow, *Τά λόγια τοῦ Ἰησοῦ στα Εὐαγγελια*, σσ. 115-116.

158. Χρυσόστομος, *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλια ΞΓ΄*, PG 58,604. καί ἀλλοῦ ἐπισημαίνει· «*Ἐκεῖνος γὰρ πάντων αἴτιος, καὶ τῶν διδασκαλων, καὶ τῶν πατερων*», *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλία ΟΒ΄*, PG 58,670.

159. Χρυσόστομος, *Ὁμιλία πρός τούς ἐγκαταλείψαντας τήν σύναξιν τῆς Ἐκκλησίας*, PG 51,71. Βλ. Τοῦ αὐτοῦ, *Ὁμιλίαι εἰς τὴν Γενεσιν, Ὁμιλια ΛΕ΄*, PG 53,321 καί *Ἑρμηνεία εἰς τὸν προφήτην Ἠσαΐαν, Κεφ. Α΄*, PG 56,14. Κάλλιστος Πατριάρχης· «*Ὅταν δὲ πάλιν λέγῃ· μηδένα καλέσητε διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς... ὁ Χριστος, ἀριδηλως παριστάνει θεϊκῆς διδασκαλίας πρὸς τὰ δεοντα καὶ γιγνομενα τῶν κατὰ Θεον δεῖσθαι τὸν ἄνθρωπον*», *Κεφάλαια περί προσευχῆς*, Φιλοκαλία, τόμ. Δ΄, σ. 310. Ἐπίσης Φώτιος «*μη διδασκάλους ἑαυτούς καινῶν δογμάτων χειροτονησητε· παντων γὰρ τῶν καλῶν καὶ θείων μαθημάτων ἐγὼ ὑμῖν ὁ Χριστὸς, εἰμι καθηγητης καὶ διδασκαλος*», *Σχολια εἰς Ματθαῖον*, σ. 324.

160. Βλ. Δαμαλᾶ, *Ἑρμηνεία εἰς την Καινην Διαθηκην*, τόμ. 3, σ. 393. Τρεμπέλα, *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον*, σ. 408.

161. Βλ. Τρεμπέλα, *Ὑπόμνημα εἰς Ἰωάννην*, σ. 486.

- Καί τέλος, ώς τρίτο λόγο, ό όποιος αποτελεί συνέχεια τοῦ δευτέρου, τόν ἀναφέρει ὁ ἴδιος ὁ Ἰησοῦς λέγοντας· «*πάντες δέ ὑμεῖς ἀδελφοί ἐστε*». Οἱ ἑρμηνευτές ἐξ ἀφορμῆς τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ, τονίζουν τήν ἰσότητα καί ἀδελφωσύνη τῶν ἀνθρώπων, γράφοντας ὅτι, ἀφοῦ ἕνας εἶναι ὁ δημιουργός ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ὁ Θεός, ἄρα ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀνεξαρτήτως καταγωγῆς καί κοινωνικῶν διακρίσεων εἶναι ἀδελφοί καί ἑπομένως δέν ὑπάρχει οὐσιαστική διαφορά μεταξύ τους· «*εἶτα καὶ ἡ αἰτία· εἷς γὰρ ὑμῶν ἐστιν ὁ Διδάσκαλος· πάντες δὲ ὑμεῖς ἀδελφοί ἐστε· καὶ οὐδὲν ἕτερος ἑτέρου πλέον ἔχει, κατὰ τὸ μηδὲν εἰδέναι παρ' ἑαυτοῦ*» [162]. Ὄχι μόνον ὡς ἀπόγονοι τοῦ Ἀδάμ ἔχουν μεταξύ τους ἰσχυρούς δεσμούς ἀδελφωσύνης, ἀλλά πολύ περισσότερο ὡς μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Ἐκκλησίας· τούς συνδέουν ἰσχυρότεροι πνευματικοί δεσμοί ἀγάπης καί ἀδελφωσύνης, κανείς δέν ὑπερέχει ἔναντι τοῦ ἄλλου[163].

Τέλος, κλείνοντας τήν ἑνότητα αὐτή, κρίνουμε ἀναγκαῖο νά ἐπισημάνουμε τά ἑξῆς· α) ἡ προσφώνηση κάποιων ἀνθρώπων ὡς διδασκάλων καί καθηγητῶν, ὅσων δηλαδή ἀσχολοῦνται μέ τό λειτούργημα τῆς διδασκαλίας καί ἐκπαίδευσης, δέν ἀπαγορεύεται παντελῶς ἀπό τόν Ἰησοῦ, ἀρκεῖ, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Δαμαλᾶς[164], νά ἔχουμε ἐπίγνωση τῆς σπουδαίας διαφορᾶς μεταξύ τῆς ἀπόλυτης καί σχετικῆς ἐννοίας τῶν ὅρων. Συνεπῶς σέ ὅλους αὐτούς πού καταγίνονται μέ τό διδασκαλικό ἔργο, ἀποδίδονται οἱ λέξεις διδάσκαλος καί καθηγητής μέ τή σχετική καί καταχρηστική ἔννοια τοῦ ὅρου[165]. β) Ἡ ἀπαγορευτική ἐντολή τοῦ Ἰησοῦ φανερώνει ὅτι δέν πρέπει νά ἀγαπᾶ κανείς τόν τίτλο καί τήν τιμή τοῦ ὀνόματος τοῦ διδασκάλου, ἀλλά τήν ἀξία τῆς διδασκαλίας[166]. γ) Νά μήν ἐπιθυμεῖ κανείς ἐμπα-

---

162. Χρυσόστομος, *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλία ΟΒ'*, PG 58,670.

163. Πρβλ. Gill, *John Gill's Exposition of the Bible*, στήν ἱστοσελίδα http://bible.crosswalk.com/Commentaries/GillsExpositionoftheBible/gil.cgi?book=mt&chapter=-023&verse=008&next=009&prev=007. McKenzie, *The Gospel according to Matthew, JBC*, σ. 102.

164. Δαμαλᾶς, *Ἑρμηνεία εἰς τήν Καινήν Διαθήκην*, τόμ. 3, σ. 394-395.

165. Ὁ Χρυσόστομος παρατηρεῖ· «*Τὸ γὰρ Εἷς καὶ Εἷς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ἀνθρώπων εἴρηται, καὶ τῆς λοιπῆς κτίσεως*», *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλία ΟΒ'*, PG 58,670. Ὁ Θεοφύλακτος ἀναφερόμενος στόν ἕνα ἀρχιποίμενα Χριστό ἐπισημαίνει ὅτι· «*Ὁ ἀναγαγὼν ἐκ νεκρῶν τὸν ποιμένα τῶν προβάτων τὸν μέγαν. Τὸν περὶ ἀναστάσεως αὐτοῖς βεβαιοῖ λόγον, ἐκ τῆς Ἡσαΐου προφητείας τὴν χρῆσιν λαβών. Ὡς ὄντων δὲ καὶ ἄλλων ποιμένων μέν, μικρῶν δὲ, εἶπε τὸ, μέγαν. Πολλοὶ γὰρ προφῆται διδάσκαλοι, ἀλλ' εἷς καθηγητὴς ὁ Χριστός*», *Εἰς τὴν πρός Ἑβραίους Ἐπιστολή*, κεφ. ΙΓ', PG 125,400BC.

166. Ὁ Gill γράφει τά ἑξῆς ἐνδιαφέροντα περί τῆς ἀπαγορευτικῆς ἐντολῆς· Μή φιλοδοξεῖτε νά ἔχετε τόν τίτλο τοῦ ραββί, μήν τόν ἀγαπᾶτε, οὔτε νά ἐπηρεάζεστε ἤ νά

θῶς νά τόν προσφωνοῦν "διδάσκαλε" καί νά ἀναλαμβάνει τό διδασκαλικό ἔργο γιά λόγους προσωπικῆς προβολῆς, διότι ὅπως μᾶς συμβουλεύει ὁ ἀδελφόθεος Ἰάκωβος· «*μή πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε, ἀδελφοί μου, εἰδότες ὅτι μεῖζον κρῖμα ληψόμεθα*» (3,1)[167]· ἀλλά νά διδάσκει ἐμπράκτως τήν ἀρετή, νά φέρει ἐπαξίως τό ὄνομα τοῦ διδασκάλου καί νά τιμᾶ τό ἔργο τοῦ διδάσκειν· καί δ) ὅπως δέν εἶναι πρέπον νά ἀποδίδουν σέ ἄλλους ἀνάρμοστους τίτλους σεβασμοῦ, ἔτσι πολύ περισσότερο νά τούς δέχονται οἱ ἴδιοι γιά τούς ἑαυτούς τους[168], διότι μιά τέτοια τιμή ἁρμόζει μόνον στόν Θεό.

Γ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟ

3.1. Ὁ Ἰησοῦς διδάσκαλος καί καθηγητής

Στή συνέχεια, προχωροῦμε στή μελέτη καί ἐμβάθυνση τῆς φράσεως "εἷς διδάσκαλος" καί "εἷς καθηγητής" πού ἀνέφερε ὁ Ἰησοῦς γιά τόν ἑαυτό του[169], στό οὐσιαστικώτερο θέμα τῆς ἐργασίας μας. Φυσικά, ὁ σκοπός αὐτῆς τῆς μελέτης δέν ἀποβλέπει στήν ἐξέταση τοῦ Ἰησοῦ

χαίρεστε ἀπό αὐτόν, ἄν σᾶς δοθεῖ. Οὔτε νά ἔχετε τή δύναμη νά νομοθετεῖτε γιά τούς ἄλλους, νά τούς ἐπιβάλλεστε μέ αὐταρχικό τρόπο καί νά δεσμεύετε ἤ νά χαλαρώνετε τίς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων, ὅπως σᾶς ἀρέσει καί ὅπως κάνουν αὐτοί οἱ ἄνδρες, βλ. *ὅ.π.*

167. Ὁ Σάκκος ἀναλύει τό χωρίο *Ἰα* 3,1 καί ἐπισημαίνει τά ἑξῆς· «διδάσκειν ἐδῶ ὁ Ἰάκωβος λέγει ὄχι μόνον τό ἐκτελεῖν τό ἔργον τοῦ τακτικοῦ διδασκάλου, ἀλλά καί τό κρίνειν καί ἐπικρίνειν καί παρατηρεῖν, καί ἐπερωτᾶν, καί γενικῶς τό φέρεσθαι ὅπως ἐφέροντο συνεχῶς οἱ Φαρισαῖοι εἰς τόν Χριστόν. Τοῦ ἔκαναν συνεχῶς παρατηρήσεις, τόν διώρθωναν, τόν ἀπεδοκίμαζαν», *Ἑρμηνεία εἰς τήν Ἐπιστολήν τοῦ Ἰακώβου*, σ. 72. Βλ. περισσότερα περί τῆς ἑρμηνείας τοῦ χωρίου στό προαναφερθέν βιβλίο, σσ. 70-72.

168. Βλ. Plummer, *An Exegetical Commentary, Gospel According to S. Matthew*, σ. 315.

169. Ἀσφαλῶς, σύμφωνα μέ τή Γραφή καί τή διδασκαλία τῶν Πατέρων, ὁ τίτλος διδάσκαλος καί καθηγητής δέν ἀποδίδεται μόνον στόν Υἱό, ἀλλά καί στά ἄλλα πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος, στόν Πατέρα καί στό Ἅγιο Πνεῦμα. Ὁ Χρυσόστομος παρατηρεῖ ὅτι ὁ Χριστός ὀνομαζόμενος "εἷς καθηγητής", δέν ἀφαιρεῖ ἀπό τόν Πατέρα τήν ἰδιότητά του νά εἶναι καθηγητής. Ἔτσι καί ὁ Πατήρ ὀνομαζόμενος "εἷς

ώς διδασκάλου ἀπό παιδαγωγικῆς πλευρᾶς[170]. Οὔτε θά ἀναφέρουμε τούς παιδαγωγικούς τρόπους καί μεθόδους διδασκαλίας του, διότι μέ τόν τρόπο αὐτό θά ξεφεύγαμε ἀπό τόν κύριο στόχο τῆς ἑρμηνευτικῆς προσεγγίσεως τοῦ θέματος. Ἁπλῶς, θά ἐξετάσουμε τούς ὅρους διδάσκαλος καί καθηγητής ἀπό βιβλικῆς ἐπόψεως γιά νά διαπιστώ-

---

διδάσκαλος" δέν ἀφαιρεῖ ἀπό τόν Χριστό τήν ἰδιότητα τοῦ διδασκάλου· «*Καὶ πάλιν ἐπάγει· Μηδε κληθῆτε καθηγηταί· εἷς γαρ ὑμῶν ἐστι καθηγητὴς, ὁ Χριστός· καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐγω. Ὥσπερ ἀνωτέρω εἶπε, Τί ὑμῖν δοκεῖ περι τοῦ Χριστοῦ; καὶ οὐκ εἶπε, Περι ἐμοῦ· οὕτω καὶ ἐνταῦθα. Ἀλλ᾽ ἡδέως ἀν ἐροίμην ἐνταῦθα, τι ἀν εἴποιεν οἱ τὸ Εἷς και Εἷς πολλάκις ἁρμόζοντες τῷ Πατρὶ μόνῳ, ἐπὶ ἀθετήσει τοῦ Μονογενοῦς. Καθηγητὴς ὁ Πατήρ; Ἅπαντες ἀν εἴποιεν, και οὐδεὶς ἀντερεῖ. Καὶ μὴν εἷς, φησὶν, ἐστὶν ὁ καθηγητὴς ὑμῶν, ὁ Χριστός. Ὥσπερ οὖν εἷς καθηγητὴς λεγόμενος ὁ Χριστὸς οὐκ ἐκβάλλει τὸν Πατέρα τοῦ εἶναι καθηγητήν· οὕτω καὶ εἷς διδάσκαλος λεγόμενος ὁ Πατὴρ οὐκ ἐκβάλλει τὸν Υἱὸν τοῦ εἶναι διδάσκαλον*», *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον Εὐαγγέλιον, Ὁμιλία ΟΒ'*, PG 58,670. Ἀκόμη ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας σημειώνει· «*Εἷς δέ ἡμῶν τῶν ἐν πίστει δεδικαιωμένων καθηγητής, ὁ Χριστός, κλῆρον ἔχων ἴδιον, τὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός*», *Περί τῆς ἐν Πνεύματι καί Ἀληθείᾳ Προσκυνήσεως καί Λατρείας, Λόγος ΙΓ'*, PG 68,873BC. Ἐπίσης οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας κάνουν τά ἑξῆς σχόλια, τά ὁποῖα μᾶς βοηθοῦν στήν κατανόηση τῆς ἑνότητος τῶν προσώπων τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καί ἰδιαίτερα στό θέμα τῆς μίας καί κοινῆς διδασκαλίας τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγ. Πνεύματος: α) ὁ ἱ. Χρυσόστομος· «*Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγεν, εἷς ἐστιν ὑμῶν ὁ διδάσκαλος ὁ Χριστος, ἵνα μη νομίσωσι παρακούειν ἐκείνῳ πειθόμενοι. Μία ἡ ἐμὴ καὶ ἐκείνου διδασκαλια ἐστίν· ἐξ ὧν ἔμελλον ἐγὼ διδάσκειν, ἐκ τῶν αὐτῶν και αὐτὸς ἐρεῖ. Μὴ δὴ νομίσητε ἕτερα εἶναι τα ἐκείνου· καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνα ἐμὰ ἐστι, καὶ τὴν ἐμὴν συγκροτεῖ δόξαν. Ἓν γαρ θέλημα Πατρὸς, και Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Οὕτω καὶ ἡμᾶς εἶναι βούλεται λέγων· ἵνα ὦσιν ἓν, καθὼς καὶ ἐγὼ καὶ σὺ ἓν ἐσμεν*», *Ὑπόμνημα εἰς Ἰωάννην, Ὁμιλία ΟΗ'*, PG 59,424-5, β) ὁ Ζυγαβηνός· «*Και ὥσπερ διδάσκαλὸς ἐστιν ἀληθινὸς ὁ Κύριος ἡμῶν κατα τὸ εἰρημένον· Ὑμεῖς δὲ μὴ καλέσητε διδάσκαλον ὑμῶν· ἐπὶ τῆς γῆς· εἷς γὰρ καθηγητὴς ὑμῶν ἐστιν ὁ Χριστός· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διδάσκειν πάντας τους εἰς το ὄνομα τοῦ Κυρίου πεπιστευκότας, ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου μεμαρτύρηται*», *Πανοπλία Δογματική, τίτλος ΙΒ', Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*, PG 130,813A. Πρβλ. Θεοφυλάκτου, *Βίος καὶ Πολιτεία, ὁμολογία τε καὶ μερικὴ θαυμάτων διήγησις τοῦ ἐν ἁγίοις πατρός ἡμῶν Κλήμεντος ἀρχιεπισκόπου Βουλγάρων*, PG 126,1213A καί *Εἰς Ἰωάννην*, PG 124,216A. Ὁ Ὠριγένης ἀναφέροντας τούς φορεῖς μετάδοσης τῆς θείας ἀλήθειας σημειώνει· «*Διδάσκει οὗτος ἤτοι καθ᾽ αὑτόν, ἢ δια τοῦ Χριστοῦ, ἢ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι, ἢ δια Παύλου, φέρ᾽ εἰπεῖν, ἢ διὰ Πέτρου, ἢ διὰ τινος τῶν ἄλλων ἁγίων· μόνον Θεοῦ πνεῦμα καὶ Θεοῦ λόγος ἐπιδημείτω, και διδασκέτω*», *Ὁμιλία εἰς Ἱερεμίαν, Ὁμιλία Ι*, PG 13,357B.

170. Περί τοῦ θέματος ἔχουν γραφεῖ εἰδικές μελέτες, ὅπως τοῦ Κων. Γιοκαρίνη, *Ἡ διδακτικη παιδαγωγική τοῦ Ἰησοῦ, ὑπό τό φῶς τῆς σύγχρονης ψυχοπαιδαγωγικῆς*, ἐκδ. "Ἄρτος ζωῆς", Ἀθήνα 1998, τοῦ Kealy P.J., *Jesus the Teacher*, Dimension Books, Denville, New Jersey 1978 καί τοῦ Perkins, Ph., *Jesus as Teacher*, Cambridge 1990.

σουμε ἄν πράγματι ὑπάρχει λεπτή ἐννοιολογική, ἀλλά οὐσιαστική, διάκριση μεταξύ τῶν δύο ἐννοιῶν. Τότε πίσω ἀπό αὐτή τή διαφοροποίηση κρύπτεται ἡ μεγάλη ἀλήθεια, ὅτι ὁ Ἰησοῦς δέν εἶναι μόνον ὁ θεωρητικός διδάσκαλος τῶν θείων ἀληθειῶν, ἀλλά καί ὁ καθοδηγητής τῶν ἀνθρώπων γιά τήν ἔμπρακτη ἐφαρμογή τῶν ἀληθειῶν στήν καθημερινή τους ζωή.

Ἑπομένως, ἔχουμε νά ἐξετάσουμε δύο θέματα ἀλληλοσυνδεόμενα στενά μεταξύ τους. Τό ἕνα εἶναι ἡ γνώση τῆς θείας ἀλήθειας, ἡ ὁποία ἐμπεριέχεται στήν ἔννοια τοῦ διδασκάλου, τονίζοντας ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ μοναδικός διδάσκαλος πού διδάσκει μέ ἕναν ἀπαράμιλλο, ἀνυπέρβλητο καί αὐθεντικό τρόπο τίς θεῖες ἀλήθειες. Τό ἄλλο ἡ πράξη καί ἐφαρμογή αὐτῆς τῆς ἀλήθειας πού ἐνυπάρχει στό "καθηγητής", διότι ὁ Ἰησοῦς ὑποδεικνύει στούς ἀνθρώπους τήν ὁδό τῆς ἀληθείας μέ τήν ὅλη βιοτή του καί τούς καθοδηγεῖ μέ ἀσφάλεια στίς ἀτραπούς τῆς πνευματικῆς ζωῆς[171]. Μ᾽ ἄλλα λόγια, ἄν ὄντως ὑπάρχει αὐτή ἡ διαφορά, τότε ἔχουμε ἀντιστοιχία τῶν ὅρων τῆς γνώσεως τῆς ἀλήθειας μέ τό δόγμα καί τῆς πράξεως μέ τό ἦθος καί τή ζωή τῶν ἀνθρώπων. Τά δύο ἐκεῖνα στοιχεῖα, εἶναι ἐξίσου ἀπαραίτητα γιά τήν πνευματική πρόοδο καί τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου καί πρέπει νά συνυπάρχουν καί τά δύο μαζί. Ἄν ὑπάρχει μόνον ἡ γνώση τῆς ἀλήθειας χωρίς νά ὑπάρχουν ἀντίστοιχα τά ἔργα ὡς ἀπόρροια αὐτῆς τῆς γνώσεως καί τῆς ἀγάπης πρός τό Χριστό, τότε αὐτό δέν εἶναι ἄξιο ἐπαίνου ἀλλά μᾶλλον ἁμαρτωλό καί ὑποκριτικό. Φυσικά οὔτε τό ἀντίστροφο μπορεῖ νά ὑπάρξει, δηλαδή νά καταπατεῖται ἡ ἀλήθεια, τό δόγμα τῆς πίστεως καί νά τηροῦνται μόνον οἱ ἐντολές τῆς ἀγάπης καί τῆς ἁγνότητος ἀποκομμένες ἀπό τήν ἀλήθεια τῆς πίστεως, πού εἶναι ὁ Χριστός, διότι τότε ἡ ἠθική αὐτή δέν ἔχει οὐδεμία ἀξία[172].

Γιά νά διαπιστώσουμε αὐτή τήν εἰδοποιό διαφορά τῶν δύο ὅρων ἐν σχέσει μέ τό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ, θά μελετήσουμε ἀρχικά τήν ἐτυμολογική σημασία τῶν λέξεων μέ τή βοήθεια σχετικῶν λεξικῶν καί βοηθημάτων. Στή συνέχεια τά σχετικά χωρία τῆς Κ.Διαθήκης, τά ὁποῖα συνθέτουν τήν προσωπικότητα τοῦ Ἰησοῦ καί ὡς διδασκάλου

---

171. Ὁ Κλήμης Ἀλεξανδρεύς ἐπισημαίνει· *«τὸ εὖ ζῆν ἐδίδαξεν ἐπιφανεὶς ὡς διδάσκαλος, ἵνα τὸ ἀεὶ ζῆν ὕστερον ὡς θεὸς χορηγήσῃ»*, *Προτρεπτικός*, 1,7,4.1, SC, τόμ. 2, σ. 61.

172. Ὁ Σάκκος εὐστόχως παρατηρεῖ καί συγκεκριμενοποιεῖ τίς δύο ἔννοιες τῆς γνώσεως καί τῆς πράξεως τῆς θείας ἀληθείας γράφοντας τά ἑξῆς· «οὔτε ἡ γνῶσις ἄνευ τῆς πράξεως, οὔτε ἡ πρᾶξις ἄνευ τῆς γνώσεως ἔχουν καμμίαν ἀξίαν διά τήν σωτηρίαν. Ὅταν βεβαίως λέγωμεν ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ Εὐαγγελίου γνῶσιν δέν ἐννοοῦμεν ἄλλο τίποτε πέραν τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας τῆς ἀπαραιτήτου διά τήν σωτηρίαν, ἤτοι τῶν ἀντικειμένων τῆς πίστεως, καί ὅταν λέγωμεν πρᾶξιν δέν ἐννοοῦμεν τίποτε πέραν τῆς ἁγνότητος καί τῆς ἀγάπης», *Ἑρμηνεία εἰς Ἰωάνννην Εὐαγγέλιον*, τεῦχ. Β',

καί ὡς καθηγητοῦ. Ὅλα αὐτά θά τά ἐξετάσουμε μέ τήν ἐπικουρία τῶν ἑρμηνευτικῶν σχολίων τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ὅπως προαναφέραμε στό πρῶτο κεφάλαιο, οἱ λόγοι εἷς διδάσκαλος καί εἷς καθηγητής λέχθηκαν μέσα σέ ἕνα ἱστορικό πλαίσιο ἀντιπαραθέσεως τοῦ Ἰησοῦ μέ τούς θρησκευτικούς ἡγέτες καί διδασκάλους τῆς ἐποχῆς του. Γι᾽ αὐτό κρίνουμε ἀναγκαῖο τά συναφῆ στοιχεῖα νά συγκρίνονται μέ τά ἀντίστοιχα τοῦ ἔργου τῶν διδασκάλων τῆς ἐποχῆς του. Ἔτσι διαφαίνεται ἀκόμη περισσότερο ἡ ὑπεροχή τῆς προσωπικότητος τοῦ Χριστοῦ ὡς διδασκάλου καί καθηγητοῦ.

Φυσικά ὅλα αὐτά ἐξετάζονται ἐξ ἀνθρωπίνης πλευρᾶς, διότι στήν πραγματικότητα δέν γεννᾶται θέμα συγκρίσεως τοῦ Ἰησοῦ μέ κανένα ἄλλο διδάσκαλο ἤ καθηγητή, ἀφοῦ εἶναι ὁ μόνος πού γνωρίζει τή θεία ἀλήθεια ὡς ὁ μονογενής Υἱός τοῦ Θεοῦ[173]. Γι᾽ αὐτό ἀναντιλέκτως εἶναι ὁ ὑπεροχώτερος τῶν διδασκάλων ὅλων τῶν ἐποχῶν καί ἵσταται μόνος στήν ἀνθρώπινη ἱστορία, χωρίς νά μπορεῖ κάποιος νά παραβληθεῖ μαζί του, παρόλο πού δέν ἄφησε ὁ ἴδιος οὔτε ἕνα γραπτό κείμενο διδασκαλίας[174].

3.2. Ἡ ἐτυμολογία τῶν λέξεων - ραββί, διδάσκαλος, καθηγητής

3.2.1. ραββί ἤ ραββουνί

Τό ραββί εἶναι ἑβραϊκή[175] ἤ ἀραμαϊκή λέξη καί προέρχεται ἀπό τό ράβ (rabh), πού σημαίνει ἔνδοξος[176], τό ὁποῖο ἀρχικά ἦταν ἀντίστοιχο

σσ. 18.

173. Κανένας ἄνθρωπος δέν εἶδε τόν Θεό, γιά νά μᾶς τόν ἀποκαλύψει καί νά μᾶς μεταδώσει τήν ἀλήθεια, παρά μόνον ὁ μονογενής του Υἱός πού εἶναι στόν κόλπο του, στήν οὐσία του ὡς ὁμοούσιος, μόνον αὐτός μᾶς περιέγραψε καί μᾶς ἀποκάλυψε πῶς εἶναι ὁ Θεός· *«ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· ὁ μονογενὴς υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρός, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο»* (Ἰω 1,18), βλ. Σάκκου, *Ἑρμηνεία εἰς Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, τεῦχ. Α', σ. 47.

174. Πρβλ. Τρεμπέλα, *Ἀπολογητικαί Μελέται*, τόμ. 5, σσ. 317-319.

175. Σουΐδα Λεξικό· *«ραββὶ ὄνομα κύριον Ἑβραϊκόν. καὶ ραβουνὶ ὁμοίως»*, *ραββί*, σ. 992. Ζιγαβηνός· *«ραββὶ γὰρ Ἑβραϊστὶ ὁ διδάσκαλος»*, *Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*, PG 129,589D.

176. Βλ. Lohse, *ραββί, ραββουνί*, *ThDNT*, τόμ. 6, σ. 961. Moulton - Milligan, *ραββεί*, *Vocabulary of the Greek Testament*, σ. 562. Johnson, *The gospel of St. Matthew (Exegesis)*, *IB*, τόμ. 7, σ. 530. Ὁ Ellison γράφει ὅτι τό ράβ σημαίνει εἴτε πολλοί εἴτε ἔνδοξος. Ἡ τελευταία ἔννοια εἶναι συνηθισμένη στούς Ἰσραηλῖτες, *rabbi*, *TheNIDNTT*, τόμ. 3, σ. 115. Πρβλ. Lampe, *ραββί*, *A Patristic Greek Lexicon*, σ. 1214.

τῆς ἑλληνικῆς ἐκφράσεως "κύριέ μου" σέ ἀντίθεση πρός τό δοῦλος[177]. Σύντομα ἡ λέξη ἔλαβε τήν ἔννοια τοῦ διδασκάλου καί συγκεκριμένα τό ράβ (rabh) "διδάσκαλος" καί τό ραββί (rabbi) "διδάσκαλέ μου"[178].

Ἔτσι ἀποκαλοῦσαν ραββί αὐτούς πού μέ τό ἄπλωμα τῶν χεριῶν τους, δίδασκαν καί φανέρωναν στόν κόσμο ὅτι εἶναι σοφοί καί γνῶστες τῶν ἱερῶν Γραφῶν. Μετέπειτα, γιά νά προσδώσει κάποιος στό προσφιλές πρόσωπο μεγαλύτερη τιμή, χρησιμοποιήθηκε ὁ τίτλος "ραββάν" ἤ "ραββουνί"[179]. Μέ τό πέρασμα τοῦ χρόνου ἡ συνήθεια αὐτή τῶν προσφωνήσεων τῶν διδασκάλων θέσπισε ἕνα εἶδος διαβάθμισης ἀνάμεσα σ' ὅλες αὐτές τίς ποικίλες μορφές[180].

Ἡ λέξη κατά τόν 1ο αἰώνα μ.Χ.[181] ἀποδιδόταν ἀπό τούς μα-

---

177. Πρβλ. Moss, *rabbi*, *DBH*, τόμ. 4, σ. 190. Souvay, *rabbi and rabbinism*, CE, τόμ. 7, στήν ἱστοσελίδα http://www.newadvent.org/cathen/12617b.htm.

178. Ἰω 1,39· «*οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ· ραββι· ὁ λέγεται ἑρμηνευομενον διδασκαλε*». Βλ. Zolli, *ραββῖνος*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 10, σ. 747. Πρβλ. Wegenast, *teach, διδασκαλος*, *TheNIDNTT*, τόμ. 3, σ. 767. Δαμαλᾶς· Ἡ ἐπανάληψη τοῦ ὀνόματος ραββί δείχνει ἰδιαίτερο σεβασμό, *Ἑρμηνεία εἰς τήν Καινήν Διαθήκην*, τόμ. 3, σ. 392-393.

179. Ἡ λέξη ραββουνί προέρχεται ἀπό τό ἀντίστοιχο ἀραμαϊκό ραββί. Βλ. Ellison, *rabbi*, *TheNIDNTT*, τόμ. 3, σ. 115. Miller, M. -Miller, L., *rabbi*, *Black's Bible Dictionary*, σ. 598. ὅ.π.

180. Ὁ Moss ἀναφέρει ὅτι καμία λέξη δέ συναντᾶται στούς Ο' ἤ στά ἀπόκρυφα μέ τήν κλασική τους χρήση, *ὅ.π.* Ὁ Davis ἀναφέρει ὅτι οἱ ἑβραϊκές σχολες εἶχαν τρεῖς βαθμούς τιμῆς, α) ράβ (διδάσκαλος), β) ραββί (ὁ διδάσκαλός μου) καί γ) ραββουνί (ὁ κύριός μου, ὁ διδάσκαλός μου), ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ ὑψηλότερος ἀπ' ὅλους. Ἀλλά κατά τά χρόνια τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννη ἡ κατάληψη πού δηλώνει τό μου εἶχε χάσει τήν ἰδιαίτερη σημασία της ὡς κτητική ἀντωνυμία. Ἔτσι ὁ Ἰωάννης ἐξηγεῖ τό ραββί καί τό ραββουνί σά νά σημαίνουν ἁπλά διδάσκαλος (Ἰω 1,38. 20,16), *ραββι*, *DDB*, σ. 677. Ὁ Smith· ραββουνί=μεγάλε μου κύριε, *ραββι*, *SBD*, στήν ἱστοσελίδα, http://bible.crosswalk.com/Dictionaries/SmithsBibleDictionary/smt.cgi. Πρβλ. Souvay, *ὅ.π.* Lightfoot, *A Commentary on the NT, Matthew*, τόμ. 2, σ. 293. Ὁ Γρατσέας παρατηρεῖ ὅτι ἡ ὀνομασία αὐτή δέν ἀποδίδετο πάντοτε στούς διδασκάλους ἤ στούς προϊσταμένους, οἱ ὁποῖοι προσφωνοῦνταν παλαιότερα μέ τό ὄνομά τους, *διδασκαλος*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 4, σ. 1198. Ἀντιθέτως ὁ McKenzie δέχεται ὅτι ἡ εὐγένεια στήν Ἐγγύς Ἀνατολή ἀπαιτοῦσε τό μέγεθος τοῦ χαιρετισμοῦ νά βρίσκεται σέ ἀναλογία μέ τήν ἀξία τοῦ προσώπου καί ἐπιπλέον ὁ χαιρετισμός ἦταν ἕνα σύμβολο κύρους, *The Gospel according to Matthew*, *JBC*, σ. 102.

181. Ὁ Lightfoot ἀναφέρει ὅτι παλαιότερα πρίν ἀπό τό Χιλλέλ δέν ἐχρησιμοποιεῖτο ὁ τίτλος ραββί ἤ διδάσκαλος γιά τούς Γραμματεῖς, *A Commentary on the NT, Matthew*, τόμ. 2, σ. 293. Ἐπίσης ὁ Trocmé προσθέτει ὅτι ἡ λέξη ραββί δέν εἶχε τόν πρῶτο αἰώνα τή σημασία τοῦ διδασκάλου τοῦ Νόμου, τήν ὁποία ἔλαβε μετέπειτα, *Ὁ Ἰησοῦς ἀπό τή Ναζαρέτ*, σ. 58.

θητές ὡς τίτλος τιμῆς καί σεβασμοῦ πρός τούς διδασκάλους τους "γραμματεῖς"[182]. Ἀργότερα ἔγινε τεχνικός ὅρος γι᾽ αὐτούς πού ὁλοκλήρωναν τίς θεολογικές τους σπουδές καί χειροτονοῦνταν ὡς νομοδιδάσκαλοι[183]. Ἀντιθέτως ὁ M΄Neile δέχεται ὅτι τό ῥαββί τήν ἐποχή αὐτή ἔχασε τήν ἰδιαίτερη σημασία τοῦ διδασκάλου καί κατέληξε νά εἶναι ἕνας ἁπλός τίτλος ὅπως ὁ "κύριος"[184].

Ἐκτός ἀπό τά εὐαγγέλια[185] ἡ λέξη ραββί δέν ὑπάρχει στήν Κ. Διαθήκη[186]. Μέ τή λέξη αὐτή προσφωνεῖται μόνον ὁ Ἰησοῦς[187], ἐκτός μιᾶς περιπτώσεως, ὅπου οἱ μαθητές τοῦ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστῆ τόν

---

182. Πρβλ. Moss, *rabbi*, *DBH*, τόμ. 4, σ. 190. Hill, *The Gospel of Matthew*, σ. 311. Ὁ Souvay, ποτέ δέν ἀναφέρεται τό ὄνομα ἑνός διδασκάλου τοῦ Νόμου χωρίς νά προτάσσεται ἡ λέξη "ραββί", *rabbi and rabbinism*, *CE*, τόμ. 7, στήν ἱστοσελίδα http://www.newadvent.org/cathen/12617b.htm. Οἱ Harvey καί Cornfeld δέχονται ὅτι τό ραββί ἀναφέρεται σέ συγκεκριμένα πρόσωπα. Ὁ μέν πρῶτος γράφει ὅτι τό ραββί ἦταν τίτλος σεβασμοῦ πού ἀποδιδόταν μόνον σέ διακεκριμένους διδασκάλους, *Companion to the new testament*, σ. 89· ὁ δέ δεύτερος παρατηρεῖ ὅτι ἀρχικά ἀναφερόταν σέ διδασκάλους πού ἦταν χειροτονημένα μέλη τοῦ Συνεδρίου ἤ σέ μελετητές πού εἶχαν δικαίωμα νά ἑρμηνεύσουν τόν Νόμο, *rabbis*, *PBE*, σ. 615.

183. Βλ. Lohse, *ραββί, ραββουνί*, *ThDNT*, τόμ. 6, σσ. 962-963. Πρβλ. Ellison, *rabbi*, *TheNIDNTT*, τόμ. 3, σ. 115. McKenzie, *The Gospel according to Matthew*, *JBC*, σ. 102.

184. M΄Neile, *The Gogpel According to st. Matthew*, σ. 331. Ἐπίσης ὁ Hastings παρατηρεῖ ὅτι τό ραββί στήν Κ. Διαθήκη συναντᾶται ἁπλῶς ὡς τίτλος προσφωνήσεως εὐγενικοῦ προσώπου, παρά M΄Neile, *The Gogpel According to st. Matthew*, σ. 331.

185. Ὁ Ellison ὑποθέτει μέ ἐπιφύλαξη ὅτι ἐκεῖ ὅπου ὁ Ἰησοῦς ἀποκαλεῖται Κύριος στούς Συνοπτικούς χρησιμοποιεῖται ἡ λέξη ραββί, *rabbi*, *TheNIDNTT*, τόμ. 3, σ. 115.

186. Ὁ Ellison θεωρεῖ, ὀρθῶς, ὡς ἀβάσιμο τό ἐπιχείρημα ὅτι ἡ χρήση τοῦ τίτλου ραββί καθιερώνεται μόνο μετά τήν καταστροφή τοῦ ναοῦ καί συνεπῶς ἡ χρήση του στήν Κ.Δ. εἶναι ἀπόδειξη τῆς μεταγενέστερης συγγραφῆς τῶν Εὐαγγελίων. Ἔτσι ἀπαντᾶ ὅτι ἡ χρησιμοποίηση τῆς λέξης ραββί ἦταν σαφῶς διαδεδομένη πρίν ἀπό τήν καταστροφή τοῦ ναοῦ, *rabbi*, *TheNIDNTT*, τόμ. 3, σ. 116.

187. Ὁ Ἰησοῦς δέχθηκε τόν χαιρετισμό "ραββί" (*Μθ* 23,8· 26,25· 49. *Μρ* 9,5· 11,21· 14,45· *Ἰω* 1,39· 1,50· 4,31· 6,25· 9,2· 11,8). Ὁ Νικόδημος, μέλος τοῦ ἑβραϊκοῦ Συνεδρίου, πλησίασε τόν Ἰησοῦ λέγοντας· «ραββί, οἴδαμεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος» (*Ἰω* 3,2). Ὁ Lohse ἀναφέρει ὅτι οἱ μαθητές τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως καταγράφει ὁ εὐαγγελιστής Ματθαῖος, ἀποφεύγουν νά τόν προσφωνήσουν μέ τή λέξη ραββί ἤ διδάσκαλε καί ἀντί αὐτοῦ πάντα χρησιμοποιοῦν τή λέξη Κύριε, προφανῶς γιά νά ὑπογραμμίσει ὁ Ματθαῖος ὅτι ὁ Ἰησοῦς δέν εἶναι ἕνας διδάσκαλος μέ τήν ἑβραϊκή ἔννοια, ἀλλά ὁ Κύριος τοῦ λαοῦ Του, *ραββί, ραββουνί*, *ThDNT*, τόμ. 6, σ. 965. Ὁ Wegenast ἀποδέχεται τήν ἱστορικότητα τῆς προσφωνήσεως τοῦ Ἰησοῦ ὡς ραββί αὐθεντική, γιατί σύμφωνα μέ τήν παράδοση εἶχε ὅλα τά στοιχεῖα ἑνός ραββί: τοῦ ζητεῖται νά ἀποφασίσει γιά ἀμφισβητούμενα ζητήματα τοῦ Νόμου (*Λκ* 12,13), γιά δογματικά θέματα (*Μρ* 12,18

ἀποκαλοῦν ραββί καί αὐτό δείχνει ὅτι αὐτοί ἔτρεφαν στό πρόσωπο τοῦ Ἰωάννου ἰδιαίτερο σεβασμό (*Ιω* 3,26)[188]. Στό *Μθ* 23,7 ἀναφέρεται ὅτι οἱ Γραμματεῖς προσφωνοῦνταν γενικά ὡς ραββί καί ὁ Ἰησοῦς τούς κατακρίνει γιά τήν τάση νά δέχονται χαιρετισμούς καί νά τούς ἀποκαλοῦν οἱ ἄνθρωποι ραββί[189].

Ἐπίσης ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ὁ Λουκᾶς ποτέ δέν χρησιμοποιεῖ τή λέξη ραββί, διότι οἱ ἀναγνῶστες του εἶναι ἐξ ἐθνῶν χριστιανοί καί δέν θά καταλάβαιναν τόν ὅρο αὐτό καί ἀντί αὐτοῦ χρησιμοποιεῖ τήν ἑλληνική λέξη ἐπιστάτης (*Λκ* 5,5. 8,24. 8,45. 9,33. 9,49. 17,13), ἐνῶ, ἀντιθέτως, ὁ Ἰωάννης πού ἀπευθύνεται σέ Ἑβραίους χριστιανούς συχνότερα ἀναφέρει τή λέξη ραββί, ἀκολουθώντας ἔτσι τήν παράδοση τῆς Παλαιστίνης[190].

3.2.2. Διδάσκαλος

Ἡ λέξη διδάσκαλος εἶναι πασίγνωστη ἤδη ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Ὁμήρου, διότι συνδέεται μέ τή διαδικασία τῆς παιδείας καί τῆς μορφώσεως τῶν ἀνθρώπων. Σύμφωνα μέ ἔγκυρα λεξικά τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας[191] ἡ κύρια σημασία τοῦ ὅρου διδάσκαλος εἶναι ὁ διδάσκων γενικῶς, ὁ ἔχων ὡς ἐπάγγελμα τό διδάσκειν, ἐξηγῶ (ἐξηγητής τοῦ θείου λόγου ὡς ἀξίωμα), ἑρμηνεύω σέ κάποιον.

σχετικά μέ τήν ἀνάσταση) καί ἔχει μαθητές. Ἐπιπροσθέτως παρατηρεῖ ὅτι ὁ Ματθαῖος δέν χρησιμοποιεῖ συχνά τόν τίτλο ραββί γιά τόν Ἰησοῦ, γιά τό λόγο ὅτι βρίσκεται σέ ἔντονη διαμάχη μέ τούς ραββί (Γραμματεῖς) καί θέλει ἔτσι νά ἀποφύγει τή συχνή ἀπόδοση τοῦ τίτλου τους στόν Ἰησοῦ, *teach, διδάσκαλος, TheNIDNTT,* τόμ. 3, σ. 767.

188. Βλ. Lohse, *ραββί, ραββουνί, ThDNT,* τόμ. 6, σ. 964. Πρβλ. Γρατσέας, *διδάσκαλος, Θ.Η.Ε.,* τόμ. 4, σ. 1198. Ellison, *rabbi, TheNIDNTT,* τόμ3, σ. 115.

189. Ἡ τάσις νά ὀνομάζωνται καί οἱ μαθηταί τοῦ Κυρίου διδάσκαλοι, φαίνεται νά ἐλέγχεται ὑπό τοῦ Κυρίου (*Μθ* 23,7-10), βλ. Γρατσέας, *διδάσκαλος, Θ.Η.Ε.,* τόμ. 4, σ. 1198.

190. Βλ. Lohse, *ραββί, ραββουνί, ThDNT,* τόμ. 6, σ. 964.

191. Βλ. Henricus Stephanus, *διδάσκαλος-διδάσκω, Θησαυρός τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης,* τόμ. 4, σσ. 1413-1414. Εὐστρατιάδου, *διδάσκαλος, Λεξικον τῆς Καινῆς Διαθηκης,* σ. 214. Δημητράκου, *διδάσκαλος καί διδάσκω, Λεξικόν ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης,* τόμ. 4, σ. 1982. Σταματάκου, *διδάσκαλος καί διδάσκω, Λεξικον τῆς Ἀρχαιας Ἑλληνινῆς Γλώσσης,* σ. 269. Ἐγκυκλ. *ΠΛΜ, διδάσκαλος, Ἑρμηνευτικό καί ἐτυμολογικό λεξικό,* τόμ. 21, σ. 429. Moulton - Milligan, *διδασκαλος, διδασκω, Vocabulary of the Greek Testament,* σσ. 158-159. *Enhanced Strong's Lexicon, διδάσκαλος,* Oak Harbor, WA: Logos Research Systems, Inc., 1997. Ἐπίσης ἔχει καί ἄλλες σημασίες, ὅπως τιμητικός τίτλος τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, τιμητική προσωνυμία γιά τούς διαπρέψαντες λογίους πρό τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Γένους, κ.ἄ.

Εἶναι ταυτόσημη τῆς ἑβραϊκῆς λέξεως ραββί καί προέρχεται ἀπό τό ρῆμα διδάσκω. Τό διδάσκειν κατά τόν Ὅμηρο δηλώνει ὅτι κάποιος θελει νά διδάξει καί νά μάθει στό μαθητή, ὑπό τήν εὐρύτερη ἔννοια τῆς μετάδοσης τῆς θεωρητικῆς καί πρακτικῆς γνώσης, ὥστε νά ἔχουμε τήν ὑψηλότερη πνευματική ἀνάπτυξή του[192]. Στόν ἰουδαϊσμό και κυρίως τήν ἐποχή τῆς Κ. Διαθήκης ἡ ἔννοια τῆς διδασκαλίας ἔχει κατά τι στενώτερη καί ειδικώτερη σημασία ἀπό τήν προαναφερθεῖσα. Σχετίζεται ἄμεσα μέ τή διδαχή καί ἐφαρμογή τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, ὥστε νά ἔχουν οἱ ἄνθρωποι ἁρμονικές σχέσεις μέ τό Θεό καί τόν πλησίον τους[193].

Ὁ ὅρος διδάσκαλος ἀπαντᾶται πολλές φορές στήν Κ. Διαθήκη μέ τήν ἴδια σημασία τοῦ ραββί[194]. Δηλώνει αὐτόν πού διδάσκει τά τοῦ Θεοῦ καί τά καθήκοντα τῶν ἀνθρώπων[195] καί ἀναφέρεται τόσο στόν Κύριο ὡς διδάσκαλο ὅσο καί σ᾿ ἄλλους διδασκάλους (*Μθ* 8,19. 12,38. *Μρ* 10,35. *Λκ* 2,46. *Ἰω* 8,4. *Ἰα* 3,1)[196]. Οἱ εὐαγγελιστές ἀναφέρουν ὅτι ὁ Ἰησοῦς συνήθως ὀνομάζεται ραββί ἤ διδάσκαλος[197] καί σπανιώτερα

---

192. Βλ. Rengstorf, *διδάσκω*, *ThDNT*, τόμ. 2, σ. 135. Πρβλ. Liddell καί Scott· «Διδάσκω, (δηλ. πληροφορῶ, κάμνω τινά νά μάθῃ) τινά ἤ διδάσκω τι», *διδάσκαλος καί διδάσκω*, *Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, τόμ. 1, σ. 616.

193. Ἀκόμη χρησιμοποιοῦνται συχνά στήν Καινή Διαθήκη οἱ λέξεις διδάσκω, κατηχέω, μαθητεύω, παιδεύω νουθετέω, οἱ ὁποῖες φανερώνουν ὅτι ἡ διδασκαλία βρίσκεται στήν καρδιά τοῦ σχεδίου τοῦ Θεοῦ γιά τή λύτρωση τῆς ἀνθρωπότητος, βλ. Elwell, *teach, teacher*, *BEDBT*, στήν ἱστοσελίδα http://bible.crosswalk.com/Dictionaries/BakersEvangelicalDictionary/bed.cgi. Πρβλ. Rengstorf, *διδάσκω*, *ThDNT*, τόμ. 2, σσ. 139. Cremer, *διδασκω*, Lexicon of New Testament greek, σσ. 180-182. Adeney, *teacher, teaching*, *DBH*, τόμ. 4, σσ. 690-692.

194. Οἱ ἐκτός λένε στούς μαθητές «*ὁ διδάσκαλος ὑμῶν*» (*Μθ* 9,11· 17,24) καί οἱ μαθητές συστήνουν τόν Ἰησοῦ στούς ἄλλους ὡς ὁ «*ὁ διδάσκαλος*» (*Μθ* 26,18). Ὁ Moss αναφέρει ὅτι τό ραββουνί δηλώνει ἀκόμη περισσότερο σεβασμό καί ὅτι τό ραββουνί στά δύο χωρία *Μρ* 10,51 καί *Ἰω* 20,16 πού χρησιμοποιεῖται γιά τό Χριστό, τό ἀντωνυμικό μπορεῖ νά μήν ἔχει ἐξαλειφθεῖ ἐντελῶς. Καμία λέξη δέ συναντᾶται στούς Ο΄ ἤ στά ἀπόκρυφα μέ τήν κλασική τους χρήση, *ὅ.π.*

195. Βλ. Εὐστρατιάδου, *διδάσκαλος*, *Λεξικόν τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 214. Ἐγκυκλ. *ΠΛΜ*, *διδάσκαλος*, *Ἑρμηνευτικό καί ἐτυμολογικό λεξικό*, τόμ. 21, σ. 10. *Enhanced Strong's Lexicon*, *διδάσκαλος*, Oak Harbor, WA: Logos Research Systems, Inc., 1997.

196. Βλ. Κωνσταντινίδη, *διδάσκαλος*, *Λεξικόν τῆς Ἁγ. Γραφῆς*, σ. 212. Πρβλ. Lampe, *διδάσκαλος*, *A Patristic Greek Lexicon*, σ. 365.

197. Ὁ Trocmé σχολιάζει ὅτι· «ἡ μεγάλη συχνότητα τῆς λέξης "διδάσκαλε", ἰδιαίτερα στό κατά Μάρκον Εὐαγγέλιο, ὑπονοεῖ ὅτι ὁ Ἰησοῦς κατανοήθηκε καί παρουσιάσθηκε από μαθητές του ὡς ἕνας "διδάσκαλος", τό πρόσωπο τοῦ ὁποίου χαρακτηριζόταν από τό ἔργο τῆς διδασκαλίας», *Ὁ Ἰησοῦς ἀπό τή Ναζαρέτ*, σ. 58.

προφήτης[198], Ναζωραῖος[199], υἱός τέκτονος[200] ἤ καί υἱός τῆς Μαρίας[201] καί μετά τό θάνατό του καί τήν ἔνδοξη Ἀνάστασή του τόν ἐπικαλοῦνται ὡς Κύριον[202].

Ἐπίσης ὑπάρχουν μέσα στήν Κ. Διαθήκη, ἐκτός τῆς λέξεως διδάσκαλος[203], καί ἄλλες σύνθετες λέξεις μέ δεύτερο συνθετικό τό διδάσκαλος, ὅπως νομοδιδάσκαλος (*Α΄ Τι* 1,7), καλοδιδάσκαλος (*Ττ* 2,3), ψευδοδιδάσκαλος (*Β΄ Πέ* 2,1).

3.2.3. Καθηγητής

Ἡ λέξη καθηγητής εἶναι παράγωγο τοῦ ρήματος καθηγοῦμαι καί γι᾽ αὐτό θεωροῦμε ἀναγκαῖο πρῶτα νά ἐξετάσουμε τήν ἐννοιολογική σημασία τοῦ ρήματος καί στή συνέχεια τόν ὅρο καθηγητής[204].

Τό καθηγοῦμαι εἶναι ἐνεργητικῆς διαθέσεως. Ἄν καί μορφολογικά ἀνήκει στή μεσοπαθητική φωνή (ἀποθετικό)[205], εἶναι σύνθετο ἀπό τήν πρόθεση κατά καί τό ρῆμα ἡγοῦμαι, καί περιέχει ὡς ἐκ τούτου ἐννοιολογικά στοιχεῖα καί ἀπό τά δύο συνθετικά του.

Τό πρῶτο συνθετικό, ἡ πρόθεση κατά[206], σύμφωνα μέ τά λεξικά, ἁπλῶς ἐνισχύει καί ἐπιτείνει τήν ἔννοια τοῦ ἡγοῦμαι.

---

198. «*οἱ δέ ὄχλοι ἔλεγον· οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ προφήτης ὁ ἀπὸ Ναζαρὲτ τῆς Γαλιλαίας*» (*Μθ* 21,11).

199. «*ἀπήγγειλαν δὲ αὐτῷ ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος παρέρχεται*» (*Λκ* 18,37).

200. *Μθ* 13,55.

201. «*οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τέκτων, ὁ υἱὸς τῆς Μαρίας*» (*Μρ* 6,3).

202. Βλ. Guillet, *Ἰησοῦς, ΛΒΘ*, σ. 515.

203. Ἡ λέξη διδάσκαλος σύμφωνα μέ τό λεξικό *Enhanced Strong's Lexicon* ἀπαντᾶται στήν Κ.Δ. συχνά μέ ποικίλες ἔννοιες, ὅπως: α) οἱ διδάσκαλοι τῆς ἑβραϊκής θρησκείας, β) οἱ διδάσκαλοι πού συγκεντρώνουν γύρω τους πλήθη λαοῦ, ὅπως ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής, γ) ἡ μοναδικότητα του Ἰησοῦ ὡς διδασκάλου, δ) οἱ ἀπόστολοι, ὅπως ὁ Παῦλος, ε) οἱ διδάσκαλοι τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων, στ) οἱ ψευδοδιδάσκαλοι, διδάσκαλος, *ὅ.π.*

204. Δαμαλᾶς· «καθηγητής [ὅπερ ὡς μετάφρασιν ἄλλου ἐντίμου ὀνόματος τῶν διδασκάλων», *Ἑρμηνεία εἰς τήν Καινήν Διαθήκην*, τόμ. 3, σ. 393. Πρβλ. Hastings, *master, DBH*, τόμ. 3, σ. 294.

205. Βλ. Σταματάκου, *καθ-ηγέομαι, Λεξικόν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης*, σ. 481. Πρβλ. Lampe, *καθηγ-έομαι, A Patristic Greek Lexicon*, σ. 688.

206. Σταματάκος· «κατά, συχνά ἐνιυχύει ἁπλῶς τήν ἔννοια τοῦ ἁπλοῦ», κατά, *Λεξικόν Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, 497. Liddell - Scott, *κατά, Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, τόμ. 2, σ. 610.

Τό ρῆμα ἡγέομαι εἶναι ἀποθετικό (ἄγω)[207], τό δεύτερο συνθετικό, καί ἀπαντᾶ ἤδη ἀπό τόν Ὅμηρο, ἔχοντας τή σημασία τοῦ ὁδηγῶ, διευθύνω[208]. Κατ᾽ ἐπέκταση τό ἡγοῦμαι σημαίνει προπορεύομαι, εἶμαι πρῶτος ἄλλων ἀκολουθούντων ἤ ἄρχω ἐπ᾽ αὐτῶν, ἐξ οὗ καί οἱ ἡγούμενοι= σημαίνει τούς ἄρχοντες καί οἱ κυβερνῶντες[209]. Ἡ μεταγενέστερη σημασία τοῦ ρήματος μέ τήν ἔννοια τοῦ νομίζω, φρονῶ, ὑποθέτω, θεωρῶ, ἐμφανίζεται γιά πρώτη φορά ἀπό τούς τραγικούς ποιητές καί τόν Ἡρόδοτο[210] καί δέν σχετίζεται μέ τό δεύτερο συνθετικό τῆς λέξεώς μας.

Ἐκ τούτων ἐξάγουμε τό συμπέρασμα ὅτι ἡ παράγωγος λέξη καθηγητής τοῦ ρήματος καθηγοῦμαι ἔχει ὡς κύρια καί πρωταρχική σημασία αὐτόν πού δείχνει τήν ὁδό ἤ χρησιμεύει ὡς ὁδηγός καί πηγαίνει μπροστά[211] καί μετέπειτα αὐτόν πού διδάσκει κάτι μέ γνώση καί κύρος, τόν διδάσκαλο[212].

Ἡ λέξη καθηγητής εἶναι μοναδική στή Βίβλο[213], συναντᾶται μόνο στήν Κ. Διαθήκη (Μθ 23,10) καί πρέπει νά ἔχει τήν προαναφερθεῖσα ἔννοια τοῦ ὁδηγοῦ, πού δείχνει τό δρόμο, τοῦ καθοδηγητοῦ, ἡ ὁποία

---

207. Βλ. Σταματάκου, *ἡγέομαι*, *Λεξικόν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης*, σ. 429.

208. Βλ. Δημητράκου, *ἡγοῦμαι*, *Μέγα Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης*, τόμ. 6, σ. 3230.

209. Βλ. Liddell καί Scott, *ἡγέομαι*, *Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, τόμ. 2, σ. 430. Σταματάκου· «ἡγεμών, ἡγήτωρ», *ἡγέομαι*, *Λεξικόν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης*, σ. 429.

210. Βλ. Δημητράκου τήν δεκατρία (13) περίπτωση σημασίας τοῦ ἡγοῦμαι, ὅπου παραθέτει χωρία ἀπό τόν Ἡρόδοτο, τόν Αἰσχύλο, τό Σοφοκλῆ καί ἄλλους τραγικούς ποιητές, *ἡγοῦμαι*, Μέγα Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, τόμ. 6, σσ. 3230-1. Πρβλ. Γαλίτη, *Ἡ χρῆσις τοῦ ὅρου Ἀρχηγός ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ*, σ. 16.

211. Βλ. Ἐγκυκλ. *ΠΛΜ*, *καθηγοῦμαι καί καθηγητής*, *Ἑρμηνευτικό καί ἐτυμολογικό λεξικό*, τόμ. 31, σ. 421. Δημητράκου, *καθηγητής*, *Μέγα Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης*, τόμ. 7, σ. 3510. Σταματάκου· «δεικνύω τήν ὁδόν, χρησιμεύω ὡς ὁδηγός, προηγοῦμαι τῆς ὁδοῦ», *καθηγητής*, *Λεξικόν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης*, 481. Εὐστρατιάδου· «Καθηγητής ἐκ τοῦ καθ-ηγέομαι, ὁ καθηγούμενος τῆς ὁδοῦ (καί δεικνύων τήν ὁδόν τῆς σωτηρίας), ὁ διδάσκαλος», *καθηγητής*, *Λεξικόν τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 387. Ὁ Δαμαλᾶς γράφει ὅτι τό καθηγητής· «λίαν πιθανῶς τοῦ מוֹרֶה ἐκ τοῦ הוֹרָה = δεικνύναι τήν ὁδόν, (ὡς καί τό καθηγητής ἐκ τοῦ ἡγεῖσθαι καθηγεῖσθαι τῆς ὁδοῦ)», *Ἑρμηνεία εἰς τήν Καινήν Διαθήκην*, τόμ. 3, σ. 393.

212. Βλ. Ἐγκυκλ. *ΠΛΜ*, *καθηγητής*, *Ἑρμηνευτικό καί ἐτυμολογικό λεξικό*, τόμ. 31, σ. 421. Henricus Stephanus, *καθηγεμών*, *Θησαυρός τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης*, τόμ. 7, σσ. 776-777.

213. Ὁ Bengel διακρίνει στά ὀνόματα ραββί, πατήρ καί καθηγητής μία κλιμάκωση τῶν ἐννοιῶν, καί ὅλα αὐτά τά ὀνόματα ἦσαν τίτλοι πνευματικῆς διακρίσεως

περικλείει τήν ἐξουσία τοῦ διδασκάλου[214].

3.3 Ἰουδαϊκή παιδεία καί μόρφωση

Πρίν προχωρήσουμε στή θεολογική μελέτη τῶν ὅρων διδάσκαλος (ραββί) καί καθηγητής, κρίνουμε ἀπαραίτητο νά διευκρινίσουμε ὁρισμένες ἔννοιες πού συγγενεύουν μέ τούς παραπάνω ὅρους καί οἱ ὁποῖες θά μᾶς βοηθήσουν στή γενικώτερη κατανόηση τοῦ θέματός μας. Οἱ ἔννοιες αὐτές εἶναι οἱ ἀκόλουθες: ἡ παιδεία καί ἡ μόρφωση. Καί τοῦτο, διότι ἡ παιδεία[215] καί ἡ μόρφωση τῶν νέων συνδέονται ἄρρηκτα μέ τό διδάσκαλος καί τή διδασκαλία του. Ὅλες αὐτές οἱ ἔννοιες θά ἐξετασθοῦν σέ ἄμεση συσχέτιση μέ τήν παιδεία τῶν Ἰσραηλιτῶν τῶν χρόνων τῆς Κ. Διαθήκης, τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων πού ὁ διδάσκαλος Ἰησοῦς ἀνήγγειλε τήν ἔλευση τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

καί ὑπεροχῆς μεταξύ τῶν Ἰουδαίων, παρά Τρεμπέλα, *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον*, σ. 409. Οἱ Ζυγαβηνός, Lagrange, Plummer καί Green ταυτίζουν τά ὀνόματα ραββί καί καθηγητής οἱ πρῶτοι μετά βεβαιότητος καί δύο ἄλλοι μετά πιθανότητος: Ἔτσι οἱ Ζυγαβηνός καί Lagrange δέχονται ὅτι τό καθηγητής εἶναι συνώνυμο τοῦ ραββί· «*Ραββὶ καὶ καθηγητὴς τὸ αὐτὸ εἰσιν. Ἐπαναλαμβάνει τοίνυν τὸν πρῶτον λόγον εἰς ἐπίτασιν τῆς ἀποτροπῆς τοῦ τοιούτου κακοῦ*», *Εἰς Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*, PG 129,592A καί *Évangile selon Saint Matthieu*, σ. 441. Οἱ δέ Plummer καί Green εἰκάζουν ὅτι εἶναι πιθανόν ὁ στίχος 10 νά εἶναι ἁπλῶς ἕνας διπλασιασμός τοῦ στίχου 8 καί ἔτσι οἱ λέξεις διδάσκαλος καί καθηγητής μπορεῖ νά εἶναι διαφορετικές ἀποδόσεις μίας καί μόνο λέξεως, *Gospel According to S. Matthew*, σ. 315 καί *The Gospel according to Saint Matthew*, σ. 231. Ὁ Hill ἀναφέρει ὅτι μερικοί θεωροῦν τό καθηγητής σάν μιά παραλλαγή τοῦ ραββί, *The Gospel of Matthew*, σ. 311. Ὁ M'Neile σχολιάζει ὅτι ἡ λέξη εἶναι συνώνυμη τοῦ ὅρου ὁδηγός, καθώς περιγράφει τήν ἐξουσία τοῦ διδασκάλου, *The Gogpel According to st. Matthew*, σ. 331. Ὁ Robertson παρατηρεῖ ὅτι ὁ ὅρος καθηγητής βρίσκεται στούς παπύρους ἀντί τῆς λέξεως δάσκαλος (στά λατινικά doctor) καί ἀποδίδεται μέ τό ἀγγλικό professor, *Robertson's Word Pictures of the New Testament*, στήν ἱστοσελίδα http://bible.crosswalk.com/Commentaries/RobertsonsWordPictures/rwp.cgi?book=mt&chapter=023&verse=010&next=012&prev=009.

214. Ὁ Gill ἀναφέρει ὅτι εἶναι καθῆκον τῶν καθηγητῶν νά ὁδηγοῦν καί νά κατευθύνουν ψυχές, *John Gill's Exposition of the Bible*, στήν ἱστοσελίδα http://bible.crosswalk.com/Commentaries/GillsExpositionoftheBible/gil.cgi?book=mt&chapter=-023&verse=008&next=009&prev=007. Ὁ Moss σημειώνει ὅτι στό χωρίο *Μθ* 23,8 ἡ λέξη καθηγητής ἔχει τήν πρωταρχική σημασία τοῦ καθηγητῆ, *rabbi*, *DBH*, τόμ. 4, σ. 190. Lampe, *καθηγητής*, *A Patristic Greek Lexicon*, σ. 688.

215. Ἡ παιδεία καί τό παιδεύειν ἀναφέρονται στήν ἀνατροφή τῶν νέων πού χρειάζονται καθοδήγηση καί πειθαρχία, βλ. Bertram, *παιδεία*, *ThDNT*, τόμ. 5,596.

Ἡ ὅλη παιδεία τῶν Ἑβραίων[216], μέ συνειδητές προσπάθειες ἀπέβλεπε στή διάπλαση τοῦ ἀνθρώπου μέ ὁρισμένες ἀξίες καί τήν ἁρμονική του ἔνταξη στήν Ἰουδαϊκή κοινωνία. Ἦταν καθαρά θεοκρατική καί συνδεόταν ἄρρηκτα μέ τή γνώση καί τήν ἐφαρμογή τοῦ θεϊκοῦ Νόμου[217]· Ἡ προσπάθεια αὐτή τῆς παιδείας συντελεῖτο δυναμικά στά πλαίσια τῆς Ἰουδαϊκῆς κοινωνίας, μέσα ἀπό τούς κοινωνικούς θεσμούς, τήν πολιτιστική παράδοση, τόν καθημερινό βίο καί τήν ὅλη "περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα", στήν ὁποία ἦταν ἔντονη ἡ παρουσία τοῦ Κυρίου, τοῦ Γιαχβέ. Ἡ παιδεία συνδέεται ἀναπόσπαστα μέ τή μόρφωση, χωρίς νά ταυτίζεται. Ἡ παιδεία ἔχει γενικώτερη ἔννοια καί συντελεῖται ἀπό πολλούς παράγοντες, ὅπως προαναφέραμε· ἐνῶ ἡ μόρφωση εἶναι ἡ ὀργανωμένη καί συστηματοποιημένη προσπάθεια μετάδοσης γνώσεων καί ἡ πνευματική καί ἠθική καλλιέργεια[218].

Ἡ ἔννοια τῆς μορφώσεως ἤ μαθητείας δέν ἦταν ξένη στούς ἀνθρώπους στίς μέρες τοῦ Ἰησοῦ[219]. Οἱ Ἰσραηλῖτες γονεῖς θεωροῦσαν ὅτι τό πιό σημαντικό πρᾶγμα πού εἶχαν ὑποχρέωση νά προσφέρουν στά παιδιά τους ἦταν ἡ πρέπουσα πρός τήν ἰουδαϊκή παράδοση θρησκευτική καί ἠθική μόρφωσή τους. Καί ἐπειδή ὁ ἠθικός νόμος κάπου συναντιόταν μέ τόν θρησκευτικό, τό πρῶτο καθῆκον τοῦ πατέρα ἦταν νά διδάξει στά παιδιά του τίς ἐντολές τοῦ Μωϋσέως[220].

---

216. Ἡ παιδεία στούς Ἑβραίους εἶχε ἔντονο θεοκρατικό χαρακτήρα καί ὁ Θεός γι' αὐτούς ἦταν τό κεντρικό πρόσωπο τῆς ζωῆς των, ἦταν κάτι ἱερό καί ξεχωριστό γι' αὐτούς. Ἀντίθετα στούς ἀρχαίους Ἕλληνες πού εἶχε καθαρά ἀνθρωποκεντρικό χαρακτήρα, διότι τό πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου ἦταν τό κέντρο ὅλων τῶν ἐνεργειῶν, χωρίς φυσικά νά ἀπουσιάζει ἡ παρουσία τῶν θεῶν. Γενικώτερα περί παιδείας στήν ἀρχαιότητα, στήν Ἑλλάδα καί στό Ἰσραήλ, βλ. στό λῆμμα παιδεία στό λεξικό τοῦ Kittel, Bertram, *παιδεία*, *ThDNT*, τόμ. 5, σσ. 596-625.

217. Μακρῆς «Παρ' Ἑβραίοις σκοπός τῆς ἀγωγῆς ἦτο νά καταστήση τόν Ἰσραηλίτην πιστόν δοῦλον τοῦ Θεοῦ καί τηρητήν τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου», *παιδεία*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 9, σ. 1039. Ὁ Bertram ἐπισημαίνει ὅτι ἡ ὑπακοή στόν Νόμο ἀποτελοῦσε τή βάση τῆς ἑβραϊκῆς ἐκπαίδευσης, *παιδεία*, *ThDNT*, τόμ. 5, σσ. 603-606. Πρβλ. Perkins, *Jesus as Teacher*, σ. 11.

218. Πρβλ. Μακρῆ, *παιδεία*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 9, σσ. 1037-41.

219. Ὁ Deffinbaugh ἀναφέρει ὅτι ἡ ἔννοια τῆς μαθητείας στήν Π. Διαθήκη ἦταν ἀνύπαρκτη, διότι οἱ ἄνδρες μάθαιναν τό θέλημα τοῦ Θεοῦ (*Δε* 6,10-12), ἀλλά δέν ἦσαν μαθητές κάποιου διδασκάλου. Καί ὑποθέτει ὅτι ἡ αἰτία βρίσκεται στό γεγονός ὅτι δέν ὑπῆρχε κανένας διδάσκαλος ἄξιος γι' αὐτούς γιά νά τόν ἀκολουθήσουν, *Discipleship: Its Definitions and Dangers (Matthew 23:1-12)*, στήν ἱστοσελίδα http://www.bible.org/page.asp?page_id=598.

220. Βλ. Ρόπς, *Ἡ καθημερινή ζωή στήν Παλαιστίνη*, σ. 131.

Στήν ἐποχή τῆς Π. Διαθήκης δέν ὑπῆρχε "σχολεῖο"γιά τά παιδιά τῶν ἁπλῶν ἀνθρώπων· ἀντιθέτως στήν ἐποχή τῆς Κ. Διαθήκης ὑπῆρχε αὐτή ἡ δυνατότητα μόνον γιά τά ἀγόρια[221], τά ὁποῖα μποροῦσαν νά φοιτήσουν στό σχολεῖο ἀπό ἡλικίας πέντε ἐτῶν καί ἄνω[222]. Τά κορίτσια διδάσκονταν ἀνάγνωση καί τή βασική ἠθική καί θρησκευτική ἐκπαίδευση ἀπό τίς μητέρες τους[223]. Τό ἰουδαϊκό σχολεῖο τελοῦσε ὑπό τή φροντίδα τῆς συναγωγῆς[224], βρισκόταν δίπλα σ᾽ αὐτήν καί τέτοιου εἴδους ἐκπαιδευτήρια ὑπῆρχαν σ᾽ ὅλη τήν Παλαιστίνη[225]. Οἱ μικροί μαθητές πού πήγαιναν στά σχολεῖα αὐτά, κάθονταν κατά γῆς γύρω ἀπό τό διδάσκαλό τους καί ἡ βασική τους ὑποχρέωση ἦταν νά ἐπαναλαμβάνουν ἀπό μνήμης ὅσα τούς ἔλεγε ὁ διδάσκαλός τους. Στό σχολεῖο μάθαιναν κυρίως τό Νόμο τοῦ Θεοῦ, διότι ἡ Βίβλος ἦταν τό μόνο ἀναγνωστικό[226] καί ἐπί τῇ βάσει αὐτοῦ μάθαιναν τή γλώσσα,

---

221. Ὁ Deffinbaugh ἀναφέρει μιά συμβουλή ἑνός συγγραφέως "Βρές ἕνα διδάσκαλο καί ἀπόκτησε ἕνα σύντροφο", *ὅ.π.* Πρβλ. Perkins, *Jesus as Teacher*, σσ. 1-3.

222. Τό ταλμουδικό σύγγραμμα "Ρήσεις τῶν Πατέρων" ὅριζε τά ἑξῆς στάδια τῆς ἀνάπτυξης τοῦ παιδιοῦ· «Στά πέντε χρόνια του πρέπει ν᾽ ἀρχίσει τίς ἱερές σπουδές· στά δέκα, πρέπει νά ἐπιδοθεῖ στή μελέτη τῆς παράδοσης· στά δεκατρία πρέπει νά γνωρίζει ὁλόκληρο τό Νόμο τοῦ Γιαχβέ καί νά ἐφαρμόζει τίς ἀρχές του· στά δεκαπέντε ἀρχίζει ἡ τελειοποίηση τῶν γνώσεων», βλ. Ρόπς, *ὅ.π.*, σ. 134.

223. Πρβλ. Ρόπς, *ὅ.π.*, σ. 133.

224. Ὁ Schrage ὑπογραμμίζει ὅτι ὁ βασικός σκοπός τῆς συναγωγῆς εἶναι ἡ διδασκαλία καί ἡ διάδοση τοῦ Νόμου τοῦ Θεοῦ, οἱ συναγωγές χρησίμευαν τήν ἐποχή αὐτή εἴτε ὡς σχολεῖα εἴτε ὡς αἴθουσες διδασκαλίας (ἑρμηνείας τοῦ Νόμου) ὅπου τά παιδιά λάμβαναν θρησκευτική μόρφωση ἐκτός ἀπό αὐτή πού παρεχόταν ἀπό τούς γονεῖς τους. Τά σχολεῖα αὐτά συνδέονται μέ τή συναγωγή καί συνήθως ἦταν δίπλα ἀπ᾽ αὐτήν, *συναγωγή*, *ThDNT*, τόμ. 7, 824-825. Ὁ Ἀγουρίδης ἐπισημαίνει ὅτι δέν εἶναι γνωστό κατά πόσο οἱ Γραμματεῖς εἶχαν συμμετοχή στή λειτουργία τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως, πού παρεῖχε ἡ συναγωγή στά παιδιά, *Ἱστορία τῶν Χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 329.

225. Βλ. Ρόπς, *ὅ.π.*, σσ. 131-2. Ὁ Schrage σημειώνει ὅτι κάθε σημαντική κοινότητα στήν Παλαιστίνη ἔχει μιά συναγωγή, καί οἱ μεγαλύτερες πόλεις ἔχουν περισσότερες τῆς μιᾶς συναγωγῆς, *συναγωγή*, *ThDNT*, τόμ. 7, σσ. 812. Ὁ Κωνσταντινίδης ἀναφέρει ὅτι συναγωγές (πού ἀποτελοῦν τή βάση τῶν ἰουδαϊκῶν σχολείων) ὑπῆρχαν σ᾽ ὅλο τόν ἑλληνιστικό κόσμο καί μαρτυρεῖται στό Ταλμούδ ὅτι μόνον στά Ἱεροσόλυμα ὑπῆρχαν 480 συναγωγές (τό δέχεται μ᾽ ἐπιφύλαξη), *συναγωγή*, *Λεξικόν τῆς Ἁγ. Γραφῆς*, σσ. 876-878. Πρβλ. *συναγωγή*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 11, σσ. 551-553.

226. Ὁ Bertram γράφει ὁ Νόμος γίνεται ἡ βάση τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολιτισμοῦ καί ἐκλαμβάνεται ὡς βιβλίο τῆς ἐκπαίδευσης γιά τόν Ἰσραήλ, *παιδεία*, *ThDNT*, τόμ. 5, σσ. 616.

τήν ἱστορία καί τή γεωγραφία[227].

Ὅσοι ἤθελαν νά εἰδικευθοῦν στίς θρησκευτικές σπουδές καί νά παρακολουθήσουν μαθήματα ἀνώτερης βαθμίδας, ὥστε νά γίνουν νομοδιδάσκαλοι, ἔπρεπε νά μεταβοῦν στά Ἱεροσόλυμα καί νά γραφτοῦν σέ μία ἀπό τίς σχολές πού διευθύνονταν ἀπό διακεκριμένους διδασκάλους τοῦ Νόμου[228].

Ἐκτός λοιπόν, ἀπό ἐκείνους πού ἤθελαν νά τελειοποιήσουν τίς θρησκευτικές τους γνώσεις, οἱ νεαροί Ἰουδαῖοι σταματοῦσαν τίς σπουδές τους στά δεκατρία τους χρόνια. Ἀπό τήν ἡλικία αὐτή ἦταν νόμιμα ἐνήλικες. Τήν ἡμέρα πού ὁ ἔφηβος ἐνηλικιωνόταν καί ἀνακηρυσσόταν "υἱός τοῦ Νόμου" γινόταν μιά θρησκευτική τελετή, κατά τήν ὁποία ὁ νέος ἔπρεπε νά διαβάσει δημόσια μιά περικοπή τοῦ Νόμου[229].

Πέρα ἀπό τή γνώση τοῦ Νόμου, οἱ Ἰουδαῖοι ἔπρεπε νά μάθουν καί κάποια τέχνη γιά τήν ἐξοικονόμηση τῶν ἀναγκαίων ἀγαθῶν τῆς ζωῆς μέ τά ἴδια τους τά χέρια, ἀκόμη καί ἄν σπούδαζαν[230], ὅπως ἡ περίπτωση τοῦ Ἰησοῦ πού ἔμαθε τήν τέχνη τοῦ τέκτονος (*Μθ* 13,55) ἤ τοῦ ἀπ. Παύλου, τοῦ Ἀκύλα πού ἔμαθαν τήν τέχνη τοῦ σκηνοποιοῦ (*Πρξ* 18,3). Ἕνας ραββῖνος ὀνόματι Ἰούδας λέει χαρακτηριστικά ὅτι «ὁ μὴ μανθάνων εἰς τὸν υἱόν αὐτοῦ ἐπάγγελμά τι εἶναι ὡς νὰ διδάσκῃ εἰς αὐτὸν τήν κλοπήν»[231].

3.4. Ὁ Ἰησοῦς διδάσκαλος τῆς θείας ἀληθείας

Ἐν συνεχείᾳ, ἐρχόμεθα στήν ἑρμηνευτική προσέγγιση τοῦ θέματός μας, μέ βάση τά ὅσα εἴδαμε μέχρι τώρα περί τῆς ἐτυμολογίας τῶν λέξεων καί τῆς ἐν συντομίᾳ ἐξέτασης τῆς ἰουδαϊκῆς παιδείας καί μορφώσεως κατά τήν ἐποχή τοῦ Χριστοῦ. Τό θέμα οὐσιαστικά διαιρεῖται σέ δύο ἐπί μέρους ἑνότητες καί ἀναφέρονται ἡ μέν πρώτη, στό θεωρητικό, στόν Ἰησοῦ ὡς διδάσκαλο τῆς θείας ἀληθείας, δηλαδή στή γνώση τῆς ἀληθείας καί ἡ δέ δεύτερη, στό πρακτικό, στόν

---

227. Βλ. Ρόπς, *Ἡ καθημερινή ζωή στήν Παλαιστίνη*, σ. 132. Ἀγουρίδη, *Ἱστορία τῶν Χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 329.

228. Βλ. Ρόπς, *ὅ.π.*, σ. 134. Ἔτσι ἔκανε καί ὁ νεαρός Σαούλ ἀπό τήν Ταρσό, πού πῆγε στήν Ἰερουσαλήμ κοντά στό ραββῖνο Γαμαλιήλ.

229. Βλ. Ρόπς, *ὅ.π.*, σ. 135.

230. Ὁ Bengel σημειώνει· «Οἱ Ἰουδαῖοι συνήθιζαν νά συνδέουν τίς ἐργασίες μέ τίς σπουδές τῆς ἐπιστήμης», *Gnomon Novi Testamenti*, σ. 507. Schumacher, *Aquila und Priscilla*, σ. 7. Γαλίτη, *Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καί ἡ Κόρινθος*, σ. 13.

231. Τρεμπέλα, *Ὑπόμνημα εἰς Πράξεις*, σ. 499. Πρβλ. Fillion, *La Sainte Bible commentée*, τόμ. 7, σ. 745.

Ἰησοῦ ὡς καθηγητή, τουτέστιν στήν πράξη καί ἐφαρμογή αὐτῆς τῆς ἀληθείας.

Τό πρῶτο θέμα, πού ἀναφέρεται στόν Ἰησοῦ ὡς διδάσκαλο πού διδάσκει θεωρητικά τά τοῦ Θεοῦ καί τά καθήκοντα τῶν ἀνθρώπων, σύμφωνα, ὅπως εἴδαμε, μέ τήν ἐτυμολογία τῆς λέξεως διδάσκαλος, θά τό μελετήσουμε ἐν σχέσει μέ τό σκοπό, τόν τρόπο, τό ὕφος, τό χῶρο διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ καί τό εἶδος τῶν σχέσεων πού εἶχε μέ τούς μαθητές του, συγκρινόμενο πάντοτε μέ τήν ὅλη δράση τῶν Γραμματέων, ὥστε μέ τρόπο ἐμφαντικό νά τονισθεῖ ἀκόμη περισσότερο ἡ ὑπεροχή τοῦ διδασκάλου Χριστοῦ.

3.4.1. Ὡς πρός τό σκοπό διδασκαλίας

Βασιλεία τοῦ Θεοῦ

Βεβαίως, τό κύριο ἔργο τοῦ Ἰησοῦ δέν ἦταν ἡ πλήρης καί συστηματική παρουσίαση τῆς σκέψης του μέ σκοπό ἁπλά γιά νά διδάξει[232], ὅπως ἔκαμναν οἱ Γραμματεῖς[233] ἤ νά λάβει κάποια ἀμοιβή[234], ἀλλά νά διακηρύξει τή βασιλεία τοῦ Θεοῦ στούς ἀνθρώπους, νά διευκρινίσει τή φύση της καί νά διδάξει τίς προϋποθέσεις εἰσόδου τους σ᾽ αὐτήν τή βασιλεία, μέ σκοπό τή σωτηρία ὅλων τῶν ἀνθρώπων[235].

---

232. *«Ἀπὸ τότε ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς κηρύσσειν καὶ λέγειν· μετανοεῖτε· ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»* (Μθ 4,17). Πρβλ. Branscomb, *The Teachings of Jesus*, σ. 95-96. Mangenot, *Les Évangiles Synoptiques*, σ. 15.

233. Βλ. Branscomb, *ὅ.π.*, 89 καί 91-92. Ὁ Ἰησοῦς θαυμάζεται ἀπό τούς συμπολῖτες του καί γενικῶς ἀπό τά πλήθη τοῦ λαοῦ, ὅτι δέν ἔχει οὐδεμία σχέση ὁ τρόπος διδασκαλίας του μέ τή διδασκαλία τῶν Γραμματέων· *«ἐξεπλήσσοντο οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ· ἦν γὰρ διδάσκων αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ Γραμματεῖς»* (Μθ 7,28-29 καί Μρ 6,2-3), παρόλο πού δέν ἐκπαιδεύτηκε στίς σχολές τῶν Γραμματέων· *«ἐθαύμαζον οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες· πῶς οὗτος γράμματα οἶδε μὴ μεμαθηκώς;»* (Ἰω 7,15), οὔτε φαίνεται νά ἀκολουθεῖ κάποια ραββινική παράδοση. Πρβλ. Ἐγκυκλ. *ΠΛΜ*, *Ἰησοῦς Χριστός*, τόμ. 29, σ. 133.

234. Συνήθιζαν τότε οἱ μαθητές νά πληρώνουν δίδακτρα φοίτησης στούς διδασκάλους τους. Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας ἀναφερόμενος στούς Ἰουδαίους ἡγουμένους σημειώνει ὅτι εἶναι ἐμπαῖκτες· *«ὠνούμενοι χρήμασι τὸ καλεῖσθαι Ῥαββί, καὶ φιλοκερδίας ἕνεκα καὶ λημμάτων συλλογῆς τὸ καθηγεῖσθαι λαχόντες»*, *Ὑπόμνημα εἰς τόν προφήτην Ἡσαΐαν, Βιβλίον Α΄, Λόγος Β΄*, PG 70,101C.

235. Ὁ Branscomb ἐπισημαίνει ὅτι μποροῦσαν νά σωθοῦν καί αὐτοί πού ἀμελοῦσαν ἁπλῶς τίς νομικές λεπτολογίες τῶν Γραμματέων ἤ ἦσαν παραβάτες τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν, οἱ περιθωριακοί τῆς κοινωνίας, ὅπως τελῶνες, πόρνες καί ἄλλοι. Ἐκτός ἀπό τούς περιθωριοποιημένους ὑπῆρχαν καί ἄλλοι οἱ ὁποῖοι ἀνῆκαν στή θρη-

Γι' αὐτό παρατηροῦμε ὅτι τό κυρίαρχο θέμα τῶν παραβολῶν[236] καί γενικά τῆς ὅλης διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ νά εἶναι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν μέ καθαρά πνευματικό χαρακτήρα, χωρίς ἴχνος ἐθνικισμοῦ[237]. Ἡ βασιλεία αὐτή συνδέεται ἄρρηκτα μέ τό πρόσωπο καί τό ἔργο του[238], διότι ὁ ἴδιος καί μέ τά σημεῖα του, πού φανέρωνε τή θεότητά του στούς ἀνθρώπους[239] καί μέ τήν ὅλη δημόσια δράση του, ἔδειξε ὅτι εἶχε ὡς ἀποστολή καί σκοπό τῆς ζωῆς του τόν εὐαγγελισμό καί τήν ἐγκαθίδρυση τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ[240]. Ἡ βασιλεία αὐτή στή διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ δέν εἶναι μόνον προσδοκωμένη κατάσταση, ὅπως διακρίνουν μερικοί ἑρμηνευτές ὑπερτονίζοντας τό ἐσχατολογικό

σκεία μόνο τυπικά καί ἐπιφανειακά, κάποιοι ἀπό αὐτούς Φαρισαῖοι ἤ ἀκόμη καί οἱ ἴδιοι οἱ Γραμματεῖς. Νά μεταφέρει σ' ὅλες αὐτές τίς ποικίλες ὁμάδες τό μήνυμα τί σημαίνει ἡ ἐγκαθίδρυση τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ καί νά τίς φέρει στούς κόλπους της, αὐτό ἦταν τό ἔργο πού ἀνέλαβε ὁ Ἰησοῦς. Ἐπομένως ἀντί νά πάει στήν ἔρημο πῆγε στά χωριά καί στίς πόλεις τῆς Γαλιλαίας διακηρύττοντας ὅτι ἡ Βασιλεία πλησίαζε καί προτρέποντας τούς ἀνθρώπους νά μετανοήσουν καί νά πιστέψουν στό χαρμόσυνο ἄγγελμα, *ὅ.π.*, σ. 95. Πρβλ. Perkins, *Jesus as Teacher*, σ. 54-61.

236. Οἱ ὀκτώ παραβολές τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν στό 13 κεφ. τοῦ κατά Ματθαῖον εὐαγγελίου ἀρχίζουν μέ τή στερεότυπη φράση· «*ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν*» καί περιγράφουν διάφορες πτυχές τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἐπίσης τονίζουν ἔντονα τήν ἀνεκτίμητη ἀξία της παρουσιάζοντάς την ὡς τό πολυτιμώτερο ἀγαθό τοῦ κόσμου, γιά τό ὁποῖο πρέπει κανείς νά διαθέσει τά πάντα ὥστε νά τό ἀποκτήσει, βλ. περισσότερα στό κεφ. ΣΤ' τοῦ Κόνια, *Ἡ παραβολή τοῦ σπορέως στήν ἑρμηνευτική καί κηρυκτική παράδοσι*, σσ. 183-191. Πρβλ. Ἰωαννίδου, *Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ*, σ. 27. Trocmé, *Ὁ Ἰησοῦς ἀπό τή Ναζαρέτ*, στό κεφάλαιο ὁ Ἰησοῦς τῶν παραβολῶν, σσ. 101-117.

237. Ὁ Ἰησοῦς διακήρυξε ὅτι· «*ἡ βασιλεία ἡ ἐμή οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου*» (Ἰω 18,36).

238. Βλ. Lagrange, *Évangile Matthieu*, σ. 255. Ἰωαννίδου, *Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ*, σ. 38. Καραβιδόπουλου, *Αἱ παραβολαί τοῦ Ἰησοῦ*, σσ. 16 καί 153.

239. Ὁ Ἰησοῦς γιά τή τεκμηρίωση τῆς μεσσιανικότητάς του καί γιά ἐπιβεβαίωση καί ἐγγύηση τῆς διδασκαλίας του περί τῆς βασιλείας, ἡ ὁποία εἶχε ἕνα αὐθεντικό χαρακτήρα, συχνά τήν ἐπισφράγιζε μέ τήν τέλεση ποικίλων σημείων καί δυνάμεων θαυμαστῶν. Ἔτσι βλέπουμε ἀμέσως μετά ἀπό τήν ἐπί τοῦ Ὄρους Ὁμιλία, στήν ὁποία κατ' ἐπανάληψη ἀνέφερε τή φράση· «*Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις...Ἐγώ δὲ λέγω ὑμῖν*», ἐπετέλεσε μιά σειρά θαυμάτων ὡς ἐπισφράγιση τῶν ὅσων ἐδίδαξε. Ἐπίσης στήν Ἐγκυκλ. *ΠΛΜ*, *Ἰησοῦς Χριστός* ἀναφέρεται τό ἑξῆς· «Ἡ διδασκαλία ἐπισφραγιζόταν καί μέ θαύματα, τά ὁποῖα ἀναδείκνυαν τή θεία δύναμη καί τόν λυτρωτικό χαρακτήρα τοῦ ὅλου ἔργου τοῦ Χριστοῦ, γι' αὐτό καί ἀναγνωρίστηκε στό πρόσωπό του ὁ μοναδικός "διδάσκαλος"», τόμ. 29, σ. 133. Πρβλ. Παπαγεωργακόπουλου, *Ὁ Υἱός τοῦ Ἀνθρώπου*, σσ. 58-60.

240. Μέ ὅλη αὐτή τή δράση του ἔδειχνε μετά σταθερότητος στούς ἀνθρώπους ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἔρχεται σύντομα καί ἀντικαθιστᾶ τό κράτος τῆς ὑποκρισίας

στοιχεῖο της, ἀλλά καί παροῦσα κατάσταση· «*ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστι*» (Λκ 17,21)[241]. Εἰδικώτερα στίς παραβολές τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν τοῦ 13ου κεφ. τοῦ Ματθαίου τονίζονται καί οἱ δύο αὐτές καταστάσεις[242]. Ἐπίσης μία ἀπό τίς σημαντικώτερες ἀλήθειες τῆς Κ. Διαθήκης, ἡ ὁποία ἀποδίδει τίς δύο αὐτές καταστάσεις πού δηλώνουν τήν αὐτή πραγματικότητα, εἶναι ἡ ταύτιση τῶν ἐννοιῶν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἤ τῶν οὐρανῶν μέ τήν Ἐκκλησία[243].

Ἐπιπλέον, ὁ Ἰησοῦς στήν ἐπί τοῦ Ὄρους Ὁμιλία του διακήρυξε τούς ὅρους καί τίς προϋποθέσεις εἰσελεύσεως τῶν ἀνθρώπων σ' αὐτή τή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ἡ Ὁμιλία γιά τήν ὁποία ἔχει γίνει πολύς λόγος ἀπό τούς εἰδικούς καί λέχθηκε ὅτι ἀποτελεῖ τόν κώδικα τῆς Χριστιανικῆς ἠθικῆς καί τήν τελειότερη ἠθική διδασκαλία πού ἀκούσθηκε ποτέ στόν κόσμο[244].

καί τῆς διαφθορᾶς, μέσα στό ὁποῖο ζοῦσαν καί ἦσαν ἐγκλωβισμένοι. Πρβλ. Τρεμπέλα, *Ἀπολογητικαί Μελέται*, τόμ. 5, σ. 245.

241. Βλ. Dodd, *The parables of Kingdom*, σ. 143. Πρβλ. Schneider παρά Ἰωαννίδου, *Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ*, σσ. 20-22.

242. Μέσα στά εὐαγγέλια εἶναι πασίδηλο ὅτι ἡ βασιλεία παρουσιάζεται ὡς παροῦσα καί προσδοκώμενη πραγματικότητα, βλ. Martin, *Les parables of the gospels*, σσ. 39.43. Ἰωαννίδου, *Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ*, σ. 22. Φλωρόφσκυ, *Θέματα ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, σ. 74.

243. Ἡ ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας βιώθηκε ἔντονα ἀπό τούς πρώτους χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι τήν θεωροῦσαν ὡς τή βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπί τῆς γῆς. Βλ. περισσότερα περί τῆς ἐννοίας καί τῆς φύσεως τῆς Ἐκκλησίας στό ἄρθρο τοῦ Καρμίρη, *Ἐκκλησία*, *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 5, σσ. 465-519 καί στή *Δογματική* τοῦ Τρεμπέλα, στό κεφάλαιο Ἡ Ἐκκλησία ὡς βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπί τῆς γῆς (τόμ. 2, σσ. 316-422). Ἐπίσης στά συνοπτικά εὐαγγέλια παρατηροῦμε ὅτι συχνά χρησιμοποιεῖται ἡ λέξη βασιλεία καί σπάνια ἡ λέξη Ἐκκλησία, ἐνῶ τό ἀντίθετο συμβαίνει μέ τίς ἐπιστολές τῆς Κ. Διαθήκης. Στίς ἐπιστολές τοῦ Παύλου συνήθως ἡ φράση· «ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ» ἔχει ἐσχατολογική ἔννοια. Βλ. Τρεμπέλα, *Δογματική*, τόμ. 2, σ. 319. Ἰωαννίδου, *Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ*, σ. 31. 51. Τήν ἐσχατολογική πλευρά τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ προβάλλει χαρακτηριστικά τό βιβλίο τῆς Ἀποκαλύψεως.

244. Γιά τήν Ὁμιλία αὐτή ὁ εὐαγγελιστής Ματθαῖος ἀφιέρωσε τρία ὁλόκληρα κεφάλαια 5, 6 καί 7 καί κατέχει κεντρική θέση στήν ὅλη διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Σιώτης χαρακτηριστικά σημειώνει· «ἡ ἐπί τοῦ Ὄρους Ὁμιλία ἀπετέλεσε τήν βάσιν τῆς πλέον ἐντυπωσιακῆς διδασκαλίας, ἡ ὁποία ἐπί παγκοσμίου ἐπιπέδου ἀπηυθύνθη ποτέ πρός ὅλους τούς ἀνθρώπους, καί ἡ ὁποία ἀφορᾷ εἰς ὅλους τούς τομεῖς τῆς ζωῆς αὐτῶν, καί δή τόν ἀτομικόν, τόν κοινωνικόν, τόν ἐκπολιτιστικόν, τόν ἠθικόν, τόν θρησκευτικόν, τόν πρακτικόν ἅμα καί θεωρητικόν», σ. 11. Περισσότερα γιά τή θαυμαστή αὐτή ὁμιλία βλέπε στό ἐμπεριστατωμένο βιβλίο του, *Ἡ ἑρμηνεία τῆς ἐπί τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας διά μέσου τῶν αἰώνων*, Ἀθῆναι 1986.

3.4.2. Ὡς πρός τόν τρόπο καί τό ὕφος διδασκαλίας

1) Διδασκαλία μέ κῦρος καί ἐξουσία

Ἕνα χαρακτηριστικό γνώρισμα τοῦ διδασκάλου Ἰησοῦ εἶναι ὅτι διέθετε τό στοιχεῖο τῆς αὐθεντικότητος, τῆς ἁρμοδιότητος καί τῆς θεϊκῆς ἐξουσίας ὅταν δίδασκε, διότι ὅπως πολλάκις ἀναφέρουν οἱ εὐαγγελιστές δίδασκε καί ἐνεργοῦσε "ὡς ἐξουσίαν ἔχων"[245] (*Μθ* 7,29· *Μρ* 1,22· *Λκ* 4,32)[246], ἐν ἀντιθέσει πρός τούς Γραμματεῖς πού κατέφευγαν πάντοτε σέ προγενέστερες αὐθεντίες γιά νά στηρίξουν τίς διδασκαλίες τους.

Κατ᾽ αὐτό τόν τρόπο, ἄν στό λαό φαινόταν σάν ἕνας διδάσκαλος ὅπως οἱ ἄλλοι, ξεχώριζε ὡστόσο ἀπ᾽ αὐτούς ποικιλότροπα διότι δίδασκε μέ ἕνα ἐξιδιάζον κῦρος[247] καί ἡ διαφορά αὐτή γινόνταν αἰσθητή ὅταν ὁ λαός ἔβλεπε· ἀπό τή μιά τούς Γραμματεῖς, πού ἡ διδασκαλία τους ἦταν μία συνεχής ἀναφορά στό Νόμο, τούς προφῆτες καί τίς παραδόσεις τῶν πατέρων τους, ἐξαιτίας τῆς ἐλλείψεως ἰδίου κύρους, καί ὅτι ὁ λόγος τους ἀντλοῦσε κῦρος καί αὐθεντικότητα ἀπό τήν ἰουδαϊκή παράδοση. Γι᾽ αὐτό συχνά οἱ Ἰουδαῖοι διδάσκαλοι προκειμένου νά πείσουν γιά τή γνησιότητα τῆς διδασκαλίας τους προσέφευγαν μέ ἔμφαση στήν παράδοση αὐτή καί ἔκαναν πολλαπλές ἀναφορές σέ προκατόχους τους[248] καί αὐτό διαφαίνεται ἀπό τίς συνήθεις ἐκφράσεις τῶν ραββίνων· «δέν ἔχω πεῖ κάτι τό ὁποῖο δέν ἄκουσα ἀπό τούς διδασκάλους μου». Καί ἀπό τήν ἄλλη τόν Ἰησοῦ, πού ὅπως φαίνεται ξεκάθαρα μέσα στά εὐαγγέλια, δέν ἐξαρτιόταν καθόλου ἀπό προηγούμενες λεπτομερειακές ἑρμηνεῖες νομοδιδασκάλων[249]. Αὐτό

---

245. Πρβλ. Rengstorf, *διδάσκω*, *ThDNT*, τόμ. 2, σ. 140. Barucq - Grelot, *διδάσκω*, *ΛΒΘ*, σ. 265.

246. «*Ἦν γάρ διδάσκων ὡς ἐξουσίαν ἔχων καὶ οὐχ ὡς οἱ Γραμματεῖς*» *Μθ* 7,29. Αὐτό τό χωρίο καί τά παράλληλά του σαφῶς δηλώνουν ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ συνδεόταν μέ τήν ἐξουσία του, ἐνῶ παράλληλα προσφέρει ἕνα μέτρο σύγκρισης, ὅσον ἀφορᾶ τόν τρόπο ἄσκησης τοῦ διδακτικοῦ ἔργου του, βλ. Γιοκαρίνη, *Ἡ διδακτική καί παιδαγωγική τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 297. Πρβλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Χριστολογία*, σ. 206. Παπαγεωργακόπουλου, *Ὁ Υἱός τοῦ Ἀνθρώπου*, σσ. 54-55.

247. Ὁ Trocmé γιά τό μοναδικό κῦρος πού εἶχε ὁ Ἰησοῦς ἀνάμεσα στούς μαθητές του ἐπισημαίνει ὅτι χωρίς ἀμφιβολία αὐτό ὀφείλεται στήν προσωπική του "σοφία", *Ὁ Ἰησοῦς ἀπό τή Ναζαρέτ*, σ. 59.

248. Βλ. Ἀγουρίδου, *Ἱστορία τῶν χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 327.

249. Ὁ Trocmé ἀναφέρει ὅτι οἱ πολλές διακηρύξεις τοῦ Ἰησοῦ κατά τῶν λαθῶν τῶν Γραμματέων καί Φαρισαίων (*Μθ* 23) δείχνουν ἐκ μέρους του μιά ριζοσπαστική ἐλευθερία ἔναντι τῆς προφορικῆς παραδόσεως τῶν Φαρισαίων, *Ὁ Ἰησοῦς ἀπό τή Να-*

ἀποδεικνύεται ἀπ᾿ ὅτι δέν ἀναφέρεται σέ κανένα βιβλίο ἤ πηγή, γιά νά προσδώσει κῦρος καί αὐθεντία στό λόγο του, πλήν τῆς Π. Διαθήκης, τήν ὁποία χρησιμοποιεῖ ὡς τήν προφητική ἀναφορά στό σωτηριῶδες ἔργο του[250]. Τό μυστικό αὐτῆς τῆς τόσο πρωτοφανοῦς στάσεως τοῦ διδασκάλου Ἰησοῦ εἶναι ὅτι, ἀντίθετα ἀπό τούς καθιερωμένους ἐπισήμως διδασκάλους, ἡ διδασκαλία του δέν εἶναι δική του, ἀλλά ἐκείνου πού τόν ἀπέστειλε (Ἰω 7,16 ἑξ)[251], διότι ρητῶς ἀναφέρει ὅτι μόνον ὁ Πατήρ διδάσκει (Ἰω 8,28)[252]. Γι᾿ αὐτό μιλοῦσε καί ἐνεργοῦσε ὡς ὁ αὐθεντικός ἑρμηνευτής τοῦ Νόμου, τόν ὁποῖον τελειοποιοῦσε· «*Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας· οὐκ ἦλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι*» (*Μθ* 5,17).

Ἀκόμη, ὁ Ἰησοῦς ξεχωρίζει ὄχι μόνο ἀπό τούς νομοδιδασκάλους τῆς ἐποχῆς του, ἀλλά καί ἀπό τούς προφῆτες τῆς Π.Δ.[253], στό ὅτι δέν χρησιμοποιεῖ τή στερεότυπη φράση τους "*Τάδε λέγει Κύριος*"[254], ἡ ὁποία ὑποδηλώνει ὅτι οἱ προφῆτες ἐνεργοῦν ἁπλά καί μόνον ὡς μεταφορεῖς τῆς ἀλήθειας τοῦ Κυρίου, διότι κατ᾿ ἐπανάληψη ἐκφέρει τή φράση "*Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν*"[255], ἡ ὁποία ἐμπεριέχει τό στοιχεῖο τῆς ἀπολυτικότητος καί θεϊκῆς αὐθεντίας[256].

Ἐπίσης, τό διδακτικό ἔργο τοῦ Ἰησοῦ δέν ἔχει οὔτε θεσμικό

ζαρέτ, σ. 58.

250. Βλ. Γιοκαρίνη, *Ἡ διδακτική καί παιδαγωγική τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 22. Ἡ προσέγγισή του στήν Π.Δ. διαφέρει ἀπό αὐτή τῶν ἡγετῶν τοῦ Ἰσραήλ, καθώς ἡ διδασκαλία του τονίζει τήν ἀγάπη, τή δικαιοσύνη καί τό ἔλεος γιά ἐξωτερικά ζητήματα, βλ. Elwell, *teach, teacher, BEDBT*, στήν ἱστοσελίδα http://bible.crosswalk.com/Dictionaries/BakersEvangelicalDictionary/bed.cgi.

251. Βλ. Barucq - Grelot, *διδάσκω*, *ΛΒΘ*, σ. 265.

252. «*εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· ὅταν ὑψώσητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ ἀπ᾿ ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδέν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ πατήρ μου, ταῦτα λαλῶ*» (*Ἰω* 8,28). Πρβλ. Trocmé, *Ὁ Ἰησοῦς ἀπό τή Ναζαρέτ*, σ. 58.

253. Ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος γράφοντας στούς πιστούς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Μαγνησίας ὅτι πρέπει νά ὑπομένουμε γιά τήν πίστη τοῦ Χριστοῦ, ὥστε νά βρεθοῦμε γνήσιοι μαθητές τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ μόνου διδασκάλου μας, μεταξύ τῶν ἄλλων ἐπιχειρημάτων ἀναφέρει ὅτι καί οἱ προφῆτες ἦσαν ἐν πνεύματι μαθητές του· «*πῶς ἡμεῖς δυνησόμεθα ζῆσαι χωρίς αὐτοῦ; οὗ καὶ οἱ προφῆται ὄντες δοῦλοι, τῷ πνεύματι προεώρων αὐτὸν, καὶ ὡς διδάσκαλον ἀνέμενον, καὶ προσεδόκων ὡς Κύριον καὶ Σωτῆρα*», *Πρὸς Μαγνησίους*, PG 5,768A καί 9,2, SC, τόμ. 10, σ. 88..

254. Ὁ Τρεμπέλας τονίζει ὅτι οἱ ἄλλοι προφῆτες διακηρύττουν τό θέλημα τοῦ Πατρός, αὐτός ἐν ἑαυτῷ ἀποκαλύπτει τή φύση τοῦ Πατρός ὡς ἀγάπη καί τό αἰώνιο σχέδιο τῆς σωτηρίας, *Δογματική*, τόμ. 3, σσ. 157-8.

255. Βλ. Τρεμπέλα, *Δογματική*, τόμ. 3, σ. 156.

256. Βλέπε περισσότερα στήν ἑνότητα "*ὁ χριστολογικός χαρακτήρας τοῦ εἷς*".

χαρακτῆρα, οὔτε ἐξαρτᾶται ἤ ὑπηρετεῖ τά ἰδεολογικά καί κοινωνικά σχήματα τῆς ἐποχῆς του. Καί κατά συνέπεια ἡ ἐξουσία του εἶναι ἡ ἐξουσία τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ· «*πάντα δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ οὐδὲ ἕν ὅ γέγονε*» (*Ἰω* 1,3), μαρτυρουμένη καί ἐπιβεβαιωμένη ἀπό τόν Θεό Πατέρα· «*οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, αὐτοῦ ἀκούετε*» (*Μρ* 9,7)[257].

2) Πρωτοτυπία

Ἕνα δεύτερο σημεῖο, τοῦ τρόπου διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ, εἶναι ὅτι αὐτή διακρίνεται γιά τήν πρωτοτυπία καί τήν ἐφευρετικότητά της[258], σέ ἀντίθεση μέ τή διδασκαλία τῶν νομοδιδασκάλων πού εἶχαν τήν τάση νά ἀναλίσκονται σέ ἐκτενεῖς, τετριμμένες καί σχολαστικές συζητήσεις καί οὐσιαστικά νά ἀποσυνδέουν τή θεία ἀλήθεια ἀπό τήν καθημερινή ζωή τῶν ἀνθρώπων καί νά μήν δίνουν λύση στά καθημερινά τους προβλήματα.

Τά καινούργια καί οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ πού ἑρμηνεύουν ἀνεπιτήδευτα καί αὐθεντικά τό λόγο τοῦ Θεοῦ, ὁμιλοῦν βαθειά στήν καρδιά τῶν ἀκροατῶν, διότι δίδουν καίριες λύσεις στά καυτά προβλήματά τους[259]. Τούς ἐντυπωσιάζουν τόσο, ὥστε μέ κατάπληξη νά ὁμολογοῦν δημοσίως ὅτι ἡ διδαχή του εἶναι νέα καί πρωτότυπη· «*καὶ ἐθαμβήθησαν πάντες, ὥστε συζητεῖν πρὸς ἑαυτοὺς λέγοντας· τί ἐστι τοῦτο; τίς ἡ διδαχὴ ἡ καινὴ αὕτη, ὅτι κατ᾽ ἐξουσίαν καὶ τοῖς πνεύμασι τοῖς ἀκαθάρτοις ἐπιτάσσει, καὶ ὑπακούουσιν αὐτῷ; καὶ ἐξῆλθεν ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ εὐθὺς εἰς ὅλην τὴν περίχωρον τῆς Γαλιλαίας*»[260] (*Μρ* 1,27-28).

Ἐπιπροσθέτως, ὁ Ἰησοῦς δέ μποροῦσε νά ἀνεχθεῖ τήν παραποίηση τοῦ πνεύματος καί τοῦ νοήματος τῶν Γραφῶν ἀπό τούς Γραμματεῖς, τίς ὁποῖες ἑρμήνευαν μέ στενότητα ἀντιλήψεων[261] καί γι᾽ αὐτό ἔδωσε τόν ὀρθό τρόπο ἑρμηνείας τους, ὥστε οἱ ἄνθρωποι νά ἔχουν τή δυνατότητα νά γνωρίζουν τό Θεό καί νά συνδεθοῦν μαζί του[262]. Ἐξαιτίας αὐτοῦ συχνά ἔρχεται σέ ρήξη μαζί τους[263] σέ θέματα

---

257. Βλ. Γιοκαρίνη, *Ἡ διδακτική καί παιδαγωγική τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 296.

258. Πρβλ. Trocmé, *Ὁ Ἰησοῦς ἀπό τή Ναζαρέτ*, σ. 59.

259. *Μρ* 1,27· 11,18. Πρβλ. Barucq - Grelot, *διδάσκω*, *ΛΒΘ*, σ. 265.

260. Περί τῆς ἑρμηνείας τοῦ χωρίου *Μρ* 1,27 βλέπε Σωτηρόπουλου, *Ἑρμηνεία Δύσκολων χωρίων τῆς Γραφῆς*, τόμ. 2, σσ. 42-43.

261. Βλ. Γιοκαρίνη, *Ἡ διδακτική καί παιδαγωγική τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 20.

262. Βλ. Rengstorf, *διδάσκω*, *ThDNT*, τόμ. 2, 140.

263. Αὐτή ἡ "ἐπαναστατικότητα" τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ, θορύβησε τήν ἄρχουσα ἱερατική τάξη πού ἔβλεπε νά ἀμφισβητεῖται ὁ ρόλος της καί νά κινδυνεύει ἡ θέση της. Αὐτό εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα πολλές φορές οἱ θρησκευτικοί ἡγέτες τοῦ Ἰσραήλ

πού ἔχουν ἄμεση σχέση μέ τίς παραδόσεις τῶν πατέρων, ἐπειδή ἔχει διαφορετικές θέσεις, ὅπως ὁ θεμελιώδης λόγος τῆς διδασκαλίας του· «*καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς· τὸ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον· ὥστε κύριός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σαββάτου*» (Μρ 2,27-28). Ὁ λόγος αὐτός φανερώνει τή σαφή τοποθέτησή του ἀπέναντι στό Νόμο καί στήν ἑρμηνεία του[264], ὅτι δηλαδή ὁ ἄνθρωπος δέν πρέπει νά γίνει δοῦλος τῶν ἐντολῶν μέ τή σχολαστική τήρησή του, ἀλλά οἱ ἐντολές τοῦ Θεοῦ καί ὁ Νόμος Του οὐσιαστικά πρέπει νά τεθοῦν στήν ὑπηρεσία τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε νά ἐπιτευχθεῖ ἡ πολυπόθητη λύτρωσή του.

3) Ἁπλότητα, σαφήνεια καί διαχρονικότητα

Εἶναι ἄξιο θαυμασμοῦ ἡ προσαρμοστικότητα τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ στή γλώσσα καί στό μορφωτικό ἐπίπεδο τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του καί ἡ ἱκανότητά του νά κρατᾶ ἀμείωτο τό ἐνδιαφέρον τῶν ἀκροατῶν του. Καί τοῦτο ὀφείλεται, στό ὅτι δέν ἀπευθύνθηκε ὡς διδάσκαλος σ᾽ ἕναν κόσμο λογίων καί μορφωμένων ἀνθρώπων, ἀλλά ἐπικοινώνησε μέ τόν ἁπλοϊκό λαό, πού οὐσιαστικά διέθετε μόνον στοιχειώδη μόρφωση καί πνευματική καλλιέργεια. Γι᾽ αὐτό στή διδασκαλία του χρησιμοποιοῦσε πρωτόγνωρες μεθόδους καί τρόπους. Τήν πλουτίζει μέ παραδείγματα, ἀποφθέγματα[265] καί παραβο-

---

καί οἱ Φαρισαῖοι νά ἐλέγξουν τόν Ἰησοῦ καί νά τοῦ θέσουν ἐρωτήματα· «*ἤρξαντο οἱ συνανακείμενοι λέγειν ἐν ἑαυτοῖς· τίς οὗτός ἐστιν ὃς καὶ ἁμαρτίας ἀφίησιν;*» (Λκ 7,49) ἤ «*καὶ ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὸ ἱερὸν προσῆλθον αὐτῷ διδάσκοντι οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ λέγοντες· ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς, καὶ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην;*» (Μθ 21,23). Καί ὁ Ἰησοῦς μέ ἀντερωτήσεις ἤ μέ τήν τέλεση σημείων τούς ἔφερνε σέ δύσκολη θέση.

264. Ὁ Ἰησοῦς στηλιτεύει πολλούς κανόνες τῆς ἰουδαϊκῆς παραδόσεως ὡς ἀνούσιους, ἑρμηνεύοντας τόν Νόμο μέ βάση τήν ἐντολή τῆς ἀγάπης. Βλ. Ἐγκυκλ. *ΠΛΜ*, *Χριστός καί Χριστολογία*, τόμ. 61, σ. 337. Παπαγεωργακόπουλου, *Ὁ Υἱός τοῦ Ἀνθρώπου*, σ. 50.

265. Ἔτσι, ἐπί παραδείγματι, τήν μεγάλη ἀλήθεια περί Θεοῦ καί τῆς λατρείας πού ἁρμόζει σ᾽ Αὐτόν, περιέγραψε ὁ Ἰησοῦς μέ ἁπλές λέξεις, ὥστε καί ὁ πλέον ἀγράμματος νά κατανοήσει τό πνευματικό της βάθος· «*πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν*» (Ιω 4,24). Παραθέτοντας πάλι τούς νόμους, μέ τούς ὁποίους πρέπει νά πολιτεύονται ὅσοι θέλουν νά εἶναι πολῖτες τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, περιορίζεται σέ εὔληπτες καί εὐμνημόνευτες ἐντολές, ὅπως τό· «*ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεὸν σου ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου*» καί «*ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν*» ἤ ἡ ἄλλη ἐντολή «*Ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, ποιεῖτε καὶ ὑμεῖς αὐτοῖς ὁμοίως*».

λές πού ἔπαιρνε ἀπό τήν καθημερινή ζωή[266], ὥστε ἡ παρουσίαση τῶν ἀληθειῶν μέ εἰκόνες νά καθίσταντο πιό εὔληπτες ἀπό ὅ,τι ἄν δίδασκε μέ γυμνές καί ἀφηρημένες ἔννοιες[267]· Μέ τό τρόπο αὐτό διήγειρε τήν σκέψη τους, ἥλκυε τήν προσοχή τους καί ἐντύπωνε τίς ἀλήθειες βαθειά στή μνήμη τῶν ἀκροατῶν του[268].

Ἡ ἔκτακτη αὐτή ἁπλότητα τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ ἐξηγεῖ τή θαυμάσια προσαρμοστικότητά της στό χρόνο[269]. Τό κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ μολονότι ἐξαρτήθηκε ἀπό τίς συνθῆκες πού ζοῦσε καί ἀπευθύνθηκε σέ ὁρισμένη γενεά καί μέ γλώσσα πού γνώριζε ἡ γενεά αὐτή, ἐν τούτοις κατά τό κύριο περιεχόμενο τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ παρουσιάζεται ἐξ ἴσου νέα κατά τόν εἰκοστό πρῶτο αἰῶνα, ὅπως καί ὅταν πρωτακούσθηκε. Καί αὐτές ἀκόμη οἱ παραβολές, οἱ ὁποῖες προορίζονταν γιά τούς ἀνθρώπους τῆς Παλαιστίνης καί λήφθηκαν ἀπό τό περιβάλλον τῆς Παλαιστίνης, δέν ἔχουν τίποτε τό ἰδιαίτερο ἰουδαϊκό, ἀλλά ἁρμόζουν σέ ὅλες τίς χῶρες καί τίς φυλές. Ἐάν ἡ διδασκαλία του εἶχε ἐπιρροή ἀπό τίς ραββινικές σχολές, ἡ ὁρολογία καί

---

266. Ἡ παραβολή ἀποτελοῦσε ἕνα ἀπό τά βασικά δομικά στοιχεῖα τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Ἰησοῦ καί σχεδόν καλύπτει τό 1/3 τῆς ὅλης καταγραφείσης διδασκαλίας του ὑπό τῶν εὐαγγελιστῶν. Χαρακτηρίζεται ὡς ἀπαράμιλλου κάλλους καί πνευματικῆς ὀμορφιᾶς καί μπορεῖ νά συγκριθεῖ μόνον μέ τά θαύματα πού ἐπιτελοῦσε ὡς ἐπιστέγασμα τοῦ ὅλου ἔργου του. Ὁ βασικός σκοπός τους εἶναι διδακτικός, διότι μέ αὐτές ἤθελε ὁ Ἰησοῦς να μεταδώσει μέ ἁπλότητα καί σαφήνεια τίς ὑψηλές ἀλήθειές του. Καί οἱ Πατέρες γιά νά ἀποδείξουν ὅτι ὁ σκοπός τους δέν εἶναι ἡ ἐπισκότιση, ἀλλά ἡ διαφώτιση καί ἡ διδασκαλία τοῦ λαοῦ, ἀναφέρουν ἕνα ἁπλό καί δυνατό ἐπιχείρημα τό· ἐάν ὁ Ἰησοῦς ἐπιθυμοῦσε νά τιμωρήσει τούς Ἰουδαίους καί νά τούς κρατήσει στήν ἄγνοια δέν θά τούς ὁμιλοῦσε καθόλου, οὔτε καί μέ παραβολές. Βλ. περισσότερα Κόνια, *Ἡ παραβολή τοῦ σπορέως στήν ἑρμηνευτική καί κηρυκτική παράδοσι, σσ. 106-107.*

267. Βλ. Lagrange, *Évangile Marc*, σ. 98. Μπρατσιώτου, *Αἱ παραβολαί τοῦ Κυρίου*, σ. 53. Bowie, *The Teaching of Jesus, IB*, τόμ. 7, σ. 169.

268. Βλ. Χρυσοστόμου, *Ὑπόμνημα εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλία ΜΔ'*, PG 57, 467. Plummer, *An Ex. Com. the gospel acc. to Matthew*, σ. 188. Παπακώστα, *Αἱ παραβολαί τοῦ Κυρίου*, σ. 8. Salmond, παρά Τρεμπέλα, *Ὑπόμνημα εἰς Μᾶρκον*, σ. 74. Dodd, *The parables*, σ. 1. Jeremias, *The parables*, σ. 11.

269. Ὅπως σημειώνουμε στά συμπεράσματα τῆς διατριβῆς μας πού διαπραγματεύεται τήν παραβολή τοῦ σπορέως· «οἱ παραβολές δηλώνουν ὄχι μόνο τήν ἐξαιρετική ἰδιοφυΐα τοῦ Κυρίου πού τίς συνθέτει, ἀλλά ἀποκαλύπτουν καί τή θεανδρική ὑπόστασι τοῦ προσώπου του. Ὅπως ὁ Ἰησοῦς Χριστός εἶναι "ὁ Υἱός τοῦ ἀνθρώπου", ὁ Θεός πού ἔγινε ἄνθρωπος, ἔτσι καί ἡ παραβολή προσφέρει στό λαό τίς ὑψηλές θεολογικές ἀλήθειες μέ τήν ἁπλοϊκή καί πολύ ἀνθρώπινη μορφή σκηνῶν τῆς καθημερινότητος», *Ἡ παραβολή τοῦ σπορέως στήν ἑρμηνευτική καί κηρυκτική παράδοσι*, σ. 207.

ὁ τρόπος ἐκφράσεως θ᾽ ἀποτυπωνόταν σ᾽ αὐτήν καί θά ὑπῆρχε τό στοιχεῖο τῆς μονομέρειας καί ἀποκλειστικότητας, τό ὁποῖο θά περιόριζε τήν προσαρμοστικότητα καί τήν χρησιμότητα τῆς διδασκαλίας αὐτῆς γιά τίς ἐπερχόμενες γενεές.

4) Ὕφος διδασκαλίας

Ὁ τρόπος καί τό ὕφος τοῦ Ἰησοῦ ποικίλλει ἀνάλογα μέ τό χῶρο καί τό ἀκροατήριο στό ὁποῖο ἀπευθύνεται. Κατ᾽ αὐτό τόν τρόπο ἡ γλῶσσα του γίνεται σοβαρώτερη, ὅταν ὁμιλεῖ στίς συναγωγές κατά τά σάββατα[270]· ἁπλούστερη, ὅταν διδάσκει στούς μαθητές του καί τόν ἁπλοϊκό λαό. Πάντοτε ὁ λόγος κατάλληλος καί ἐπίκαιρος καί ὄχι ὀλιγώτερο ἐνδιαφέρον κατά τήν ὥρα τοῦ φαγητοῦ στήν τράπεζα, τήν ὁποία παραθέτουν αὐτοί πού τόν φιλοξενοῦν. Πολλές φορές στήν ἔκφραση παρουσιάζεται σύντομος, ἀλλά περιεκτικός στά νοήματα καί πάντοτε σαφής καί κατανοητός. Σέ ὅλες αὐτές τίς περιστάσεις ὁ λόγος του παραμένει σοβαρός καί ἀξιοπρεπής, καί ὅταν ἀκόμη προσλαμβάνει λαϊκό τόνο. Ποτέ δέν ἐκτρέπεται σέ ἐκεῖνες τίς παιδαριώδεις καί ἀηδεῖς λεπτομέρειες καί μικρολογίες, οἱ ὁποῖες συχνά συναντῶνται στίς συγγραφές τῶν ραββίνων.

3.4.3. Ὡς πρός τό χῶρο διδασκαλίας

Διδάσκει παντοῦ

Παρατηροῦμε τόν Ἰησοῦ, μέσα στά εὐαγγέλια, νά καταργεῖ κάθε ἐπισημότητα ὡς πρός τό χῶρο διδασκαλίας καί νά μήν περιορίζει, γιά λόγους δῆθεν ἱεροπρέπειας, τό διδάσκειν μόνον στό χῶρο τῆς συναγωγῆς (*Μθ* 4,23· *Ἰω* 6,59)[271], ἀλλά νά κηρύττει καί στό ὄρος[272], στό

---

270. Ἡ μορφή μέ τήν ὁποία διδάσκει ὁ Ἰησοῦς εἶναι αὐτή ἑνός Ἑβραίου διδασκάλου τῆς ἐποχῆς του. Μετά τήν ἀνάγνωση τοῦ χωρίου τοῦ Ἠσαΐου 61,1, ἡ ὁποία πραγματοποιήθηκε σέ ὀρθία στάση (*Λκ* 4,16), ὁ Ἰησοῦς ἐκάθησε ὅπως ὅλοι οἱ ἑρμηνευτές τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καί ἀνέπτυξε στήν ὁμιλία του τήν περικοπή πού μόλις διάβασε. Ἡ συνήθεια τοῦ Ἰησοῦ νά διδάσκει καθιστός ἀναφέρεται καί στήν ἀρχή τῆς ἐπί τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας στό *Μθ* 5,1, (*Μρ* 9,35 καί *Λκ* 5,3), βλ. Rengstorf, *διδάσκω*, *ThDNT*, τόμ. 2, σ. 138. Πρβλ. Brown, *The Gospel according to Matthew*, σχόλια στό χωρίο Μθ 23,1, στήν ἱστοσελίδα http://www.ccel.org/j/jfb/jfb/JFB40.htm.

271. Οἱ Γραμματεῖς ὅπως εἴδαμε δίδασκαν μόνον στίς συναγωγές καί στίς αἴθουσες πέριξ τῶν συναγωγῶν, διότι θεωροῦσαν ὅτι εἶναι ἀνάρμοστο καί ἀσεβές νά διδάσκουν σ᾽ ἄλλους χώρους.

272. Ὁ Ἰησοῦς πραγματοποίησε τό πρῶτο καί βασικό κήρυγμά του στό Ὄρος,

ναό (*Μθ* 21,23· *Ἰω* 7,14), σέ κάθε ἑορταστική εὐκαιρία (*Ἰω* 8,20), ἀκόμη καί καθημερινά (*Μθ* 26,55)[273], διότι τό οὐσιῶδες ἔργο του γι᾽ αὐτόν ἦταν ἡ διδασκαλία, τό ἄγγελμα καί ἡ ἵδρυση τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπί τῆς γῆς[274].

3.4.4. Ὡς πρός τό ἀκροατήριο

Ἀπευθύνεται σ᾽ ὅλους

Εἶναι ἄξιο προσοχῆς ὅτι ὁ Ἰησοῦς οὔτε διακρίνει οὔτε καταφρονεῖ τούς ἀκροατές του ἀνάλογα μέ τίς πνευματικές ἤ κοινωνικές προϋποθέσεις πού ἔχουν, ὅπως ἔπρατταν οἱ Φαρισαῖοι πού ἀποστρέφονταν ἐκδήλως τόν ἁπλό λαό, ὡς κάτι ἀνάξιο λόγου, γιά νά ἀσχοληθοῦν μαζί του καί ἀπευθύνονταν μόνον σ᾽ αὐτούς πού εἶχαν ἀξιόλογες προϋποθέσεις[275]. Ἀπεναντίας, ὁ Ἰησοῦς ἀπευθύνεται σ᾽ ὅλους τούς ἀνθρώπους, διότι ἐμφορεῖται ἀπό αἰσθήματα ὑπερβολικῆς ἀγάπης καί πρός τόν ἁπλό λαό, ἀλλά ἐνδιαφέρεται ἀκόμη γιά τή σωτηρία καί τῶν πωρωμένων Γραμματέων καί Φαρισαίων, καί γι᾽ αὐτό τούς καλεῖ ὅλους ἀνεξαιρέτως σέ μετάνοια· «*μετανοεῖτε, ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν*», ὥστε νά ἐνταχθοῦν ὡς ἐνεργά μέλη ἅπαντες στή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ[276].

3.4.5. Σχέσεις Ἰησοῦ - μαθητῶν

1) Κλήση τῶν μαθητῶν

Δέν ἦταν ἀσυνήθιστο στήν Παλαιστίνη στά χρόνια τοῦ Χριστοῦ, ἕνας κύκλος μαθητῶν νά συγκεντρώνεται γύρω ἀπό ἕνα ραββί ἤ διδάσκαλο, τόν ὁποῖο οἱ ἴδιοι μαθητές τόν ἐπέλεγαν γιά νά μαθητεύσουν πλησίον του, μέ σκοπό κάποια μέρα νά γίνουν καί οἱ ἴδιοι διδάσκαλοι[277]. Τουναντίον, στήν περίπτωση τοῦ Ἰησοῦ ὑπῆρχε μιά βα-

καθήμενος πάνω σέ μιά πέτρα καί περιστοιχισμένος ἀπό τούς μαθητές του καί τόν ὄχλο (ἡ ἐπί τοῦ Ὄρους Ὁμιλία στά κεφ. 5,6 καί 7 τοῦ Ματθαίου).

273. Βλ. Barucq - Grelot, *διδάσκω*, *ΛΒΘ*, σ. 264.

274 Βλ. Rengstorf, *διδάσκω*, *ThDNT*, τόμ. 2, σ. 139.

275. Πρβλ. Fillion, *La Sainte Bible commentée*, τόμ. 7, σ. 150.

276. Ἡ διδασκαλία του καί τό ἔργο του ἔχουν παγκόσμιο χαρακτῆρα καί αἰώνια ἰσχύ· «*Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι*» καί δέν προορίζεται σ᾽ ἕνα ἔθνος ἤ λαό, ἔστω καί στόν ἐκλεκτό λαό τοῦ Θεοῦ, τόν Ἰσραήλ, ἀλλά ἀφορᾶ ὅλους τούς λαούς, ὅλων τῶν αἰώνων, πρβλ. Τρεμπέλα, *Δογματική*, τόμ. 3, σ. 158. Ἐπίσης Perkins, *Jesus as Teacher*, σ. 30-31.

277. Οἱ μαθητές ἔπρεπε βέβαια νά ζητήσουν νά γίνουν δεκτοί ἀπό τό δάσκαλο,

σική διαφορά στή σχέση του μέ τούς μαθητές του ἀπ᾽ αὐτή τῶν Γραμματέων μέ τούς μαθητές τους, τό ὅτι ὁ ἴδιος τούς ἐπέλεξε καί τούς κάλεσε νά μαθητεύσουν κοντά του[278] (*Ιω* 15,16), ὑπό τόν ἀπαράβατο ὅρο ἡ ἀπόφαση παραμονῆς τους νά εἶναι σταθερή και ἀμετακλητη κατω ἀπό ὁποιεσδήποτε δυσμενεῖς συνθῆκες, ἐγκαταλειποντας τίς ὅποιες ἐγκόσμιες ἐνασχολήσεις εἶχαν ὑπέρ τῆς ἐπέκτασης τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Γι᾽ αὐτό βλέπουμε ὁ Ἰησοῦς νά ἀποτρέπει τούς ἐπιπόλαιους, πού οἰκειοθελῶς ἤθελαν νά γίνουν μαθητές του (*Λκ* 9,57-62)[279], λεγοντας τους· «*εἶπε δὲ ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτόν· οὐδεὶς ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ᾽ ἄροτρον καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω εὔθετος ἐστιν εἰς τὴν βασιλειαν τοῦ Θεοῦ*» (*Λκ* 9,62). Διότι ὁ Ἰησοῦς δέν ἀπεβλεπε νά δημιουργήσει κάποια σχολή μέ μαθητές, οἱ ὁποῖοι μέ τή δική του καθοδήγηση ἀργότερα θά γινόνταν ἀπό μαθητές διδάσκαλοι[280], ἀλλά ἐπιζητοῦσε νά ἱδρύσει Ἐκκλησία, τή βασιλεία τῶν Οὐρανῶν ἐπί τῆς γῆς.

2) Εἶδος τῶν σχέσεων

Τό εἶδος καί τό ἐπίπεδο τῶν σχέσεων τοῦ Ἰησοῦ μέ τους μαθητές του ξεχωρίζει ἐν σχέσει μέ αὐτό πού ἐπικρατοῦσε τότε στις ραββινικές σχολές. Τότε, στόν Ἰουδαϊσμό, ἡ σχέση ἀνάμεσα στό ραββῖνο καί στό μαθητή ἀπέβλεπε κυρίως στή μετάδοση γνώσεων, κατι ἐντελῶς θεωρητικό καί ἀφηρημένο, μέ ἀοριστίες καί γενικότητες, χωρίς νά ἐξυπηρετεῖ πρακτικούς σκοπούς ἤ νά καλλιεργεῖ καί νά διαπλαθει χαρακτῆρες. Ἐκ παραλλήλου ἀντίθετες ἦσαν οἱ σχεσεις πού ἀνέπτυξε ὁ Ἰησοῦς μέ τούς μαθητές τους, σχέσεις πού στηριζόταν στήν

ὁ ὁποῖος τούς ἐξέταζε ἄν ἦσαν ἱκανοί γιά νά παρακολουθήσουν τή σπουδή καί γενικά ἔπρεπε νά πληρώσουν κάποια ἀμοιβή, πρβλ. Lohse, *Επιτομη Θεολογια τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 60.

278. Ὁ Trocmé σημειώνει ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐθεωρεῖτο ἀπό τούς μαθητές του σάν ραββῖνος, ἔστω καί ἄν δέν τούς ἐκάλεσε κοντά του μέ τή διδασκαλική συνήθεια τῆς ἐποχῆς του, *Ὁ Ἰησοῦς ἀπο τη Ναζαρετ*, σ. 58. Βλ. Deffinbaugh, *Discipleship: Its Definitions and Dangers (Matthew 23:1-12)*, στήν ἱστοσελίδα http://www.bible.org/page.asp?page_id=598.

279. Βλ. Τρεμπέλα, *Ὑπομνημα εἰς Λουκὰν*, σσ. 300-304. Deffinbaugh, *ὅ.π.*

280. Ὁ Lohse κάμνει μερικά ἐνδιαφέροντα σχόλια, λέγοντας· Ἄν, τότε, ὁ Ἰησοῦς ἀποκαλοῦνταν διδάσκαλος καί ραββί στά εὐαγγέλια, αὐτό ὑποδηλώνει μιά διαφορετική σχέση τῶν μαθητῶν μαζί του, ἀπό αὐτή τοῦ Ἑβραίου μαθητῆ μέ τό διδάσκαλό του. Γι᾽ αὐτό τό λόγο οἱ εὐαγγελιστές ὄχι μόνο μεταφράζουν τή λέξη ραββί σέ πολλές περιπτώσεις ὡς διδάσκαλος, ἀλλά χρησιμοποιοῦν ἐπίσης ἄλλους ὅρους ἀντί τῆς λέξεως ραββί, πού ἀποδίδουν καλύτερα τό μεγαλεῖο τοῦ Ἰησοῦ γιά τήν χριστιανική κοινότητα, *ραββι*, *ραββουνί*, *ThDNT*, τόμ. 6, σ. 965. Πρβλ. Perkins, *Jesus as Teacher*, σσ. 1.

προσωπική φιλία καί οἰκειότητα[281], διότι ἀπέβλεπε, ὅπως θά δοῦμε ἀμέσως μετά, στήν καλλιέργεια τοῦ ἤθους των, ὥστε νά εἶναι τέλειοι, ἀκέραιοι χαρακτῆρες καί ὁλοκληρωμένες προσωπικότητες κατά Θεόν.

3.4.6. Χρόνος μαθητείας

Χρόνος μαθητείας

Ὁ χρόνος μαθητείας ἑνός μαθητοῦ[282] κοντά στόν Ἰησοῦ ποικίλλει ἀπό τό χρόνο φοίτησης ἑνός ἄλλου τῶν ραββινικῶν σχολῶν, διότι αὐτός ἐξαρτᾶται ἄμεσα ἀπό τή σταδιοδρομία πού ἐπιδιώκει ὁ καθένας. Ἔτσι, κάποιος πού ἐπιλέγει νά γίνει μαθητής ἑνός ἐνδόξου ραββίνου ἔχει σφοδρή ἐπιθυμία νά ἀποφοιτήσει σύντομα, διότι ἔχει ὡς κύριο στόχο νά γίνει ἕνας λαμπρός διδάσκαλος τοῦ Ἰσραήλ καί ἑπομένως ἡ φοίτηση παρά τούς πόδους τοῦ νομοδιδασκάλου του διαρκεῖ λίγα χρόνια[283]. Ἀντιθέτως ὁ σκοπός μαθητείας καί ἡ σταδιοδρομία τῶν μαθητῶν παρά τῷ Ἰησοῦ[284] εἶναι πολύ διαφορετικός ἀπό αὐτόν τῶν ραββινικῶν σχολῶν. Ὁ στόχος τους εἶναι, ὅπως προαναφέραμε, ἡ ἔνταξή τους στή βασιλεία τοῦ Θεοῦ καί ἡ διά βίου ἐκπαίδευση καί καλλιέργεια στήν ὁδό τῆς ἀληθείας ὑπό τόν Ἰησοῦ, γι᾽ αὐτό ὅλοι αὐτοί πού τόν ἀκολουθοῦν παραμένουν μονίμως μαθητές του[285] καί

---

281. Σίγουρα, ἀπό τήν πλευρά τοῦ μαθητῆ, ὑπῆρχε μιά πολύ ξεκάθαρη ἐξάρτηση ἀπό τό ραββί, ἀλλά δέν ὑπῆρχε ποτέ ἡ ἔννοια τῆς οἰκειότητας πού ὑπῆρξε μεταξύ τοῦ Ἰησοῦ καί τῶν μαθητῶν του (*Ἰω* 15,15), πρβλ. Deffinbaugh, *ὅ.π.*

282. Ὁ ὅρος μαθητής ἐκ τοῦ ρήματος μανθάνω, σημαίνει τό διδασκόμενο καί μαθητευόμενο κοντά σ᾽ ἕνα διδάσκαλο.

283. Πρβλ. Deffinbaugh, *ὅ.π.*, στήν ἱστοσελίδα http://www.bible.org/page.asp?-page_id=598. Trocmé, *Ὁ Ἰησοῦς ἀπό τή Ναζαρέτ*, σ. 58.

284. Στόν ὅρο μαθητής ὑπονοεῖται ἡ ὑποταγή του σέ μιά ἀνώτερη ἐξουσία, ὅπως εἶναι ὁ διδάσκαλός του, ὁ ὁποῖος ἔχει καί τό ρόλο τοῦ καθοδηγητῆ στή ζωή του, βλ. Deffinbaugh, *ὅ.π.* Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἔννοια μαθητής στήν Π. Διαθήκη ἀναφέρεται μόνον μιά φορά στό *Ἡσ* 8,16· ἐνῶ στήν Κ. Διαθήκη ἀπαντᾶται συχνά μέ ποικίλες σημασίες ἐν σχέσει πρός τό πρόσωπο τοῦ διδασκάλου πού ἀπευθύνεται καί δηλώνει ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος παρακολουθεῖ, δέχεται καί τηρεῖ τή διδασκαλία του: 1) κατ᾽ ἀρχήν οἱ μαθητές τοῦ Ἰησοῦ ἀνάλογα μέ τό βαθμό σύνδεσης καί φιλίας μέ τόν Ἰησοῦ χωρίζονται σέ τρεῖς ὁμάδες: α) ἡ ὁμάδα τῶν δώδεκα μαθητῶν, ὁ στενός κύκλος, β) ἡ ὁμάδα τῶν ἑβδομήκοντα, εὐρύτερος κύκλος καί γ) ἡ ὁμάδα τοῦ εὐρύτατου κύκλου τήν ἀποτελοῦν ὅλοι οἱ ἄλλοι πού δέν ἀνήκουν στίς δύο πρῶτες ὁμάδες, 2) τά μέλη τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ· *«εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου»* (*Πρξ* 9,1), 3) οἱ μαθητές τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (*Ἰω* 1,35), 4) οἱ μαθητές τοῦ Μωϋσέως (*Ἰω*

ὁ ἴδιος παραμένει ὁ αἰώνιος διδάσκαλός τους[286].

3.4.7. Προϋποθέσεις μαθητείας

Αὐταπάρνηση καί σταυρός

Ὁ Ἰησοῦς ὡς ἄριστος διδάσκαλος καί παιδαγωγός ἤθελε ἐξ ἀρχῆς ἔναντι τῶν μαθητῶν, τούς ὁποίους προαιρετικά κάλεσε κοντά του, νά εἶναι συνεπής καί γι᾿ αὐτό τούς θέτει μέ σαφήνεια ὅλους τούς ὅρους καί τίς προϋποθέσεις τῆς μαθητείας πού πρέπει νά πληροῦν, ἄν ἐπιθυμοῦν νά μείνουν κοντά του, ὅσο βαρεῖς καί ἄν εἶναι. Δέν ἀπαιτεῖ νά δώσουν κάποιο χρηματικό ποσό, ὅπως συνήθιζαν νά δίνουν τότε οἱ μαθητές στούς διδασκάλους τους, ἀλλά ἀπαιτεῖ τήν ὁλοκληρωτική ἀποδέσμευση, τήν ἀπάρνηση τοῦ πλούτου καί τῆς ἀσφάλειας, τήν ἐγκατάλειψη τῆς οἰκογένειας (*Μθ* 8,19-22· 10,37· 19,6-22), ἀμέριστα καί ἀνεπίστροφα (*Λκ* 9,61). Τό ἀποκορύφωμα τῶν ἀπαιτήσεών του ἦταν ἡ αὐταπάρνηση καί ἡ θυσία τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς των[287]· «*Καὶ προσκαλεσάμενος τὸν ὄχλον σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ εἶπεν αὐτοῖς· ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθείτω μοι. ὃς γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὃς δ᾿ ἂν ἀπολέσῃ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ εὐαγγελίου, οὗτος σώσει αὐτήν*» (*Μρ* 8,34-35[288], ἐπίσης *Λκ* 9,23-24· *Μθ* 16,24). Πρόκειται γιά μιά ἀπαίτηση στήν ὁποία ὅλοι εἶναι δυνατό νά κληθοῦν, ἀλλά ὅμως δέν ἀνταποκρίνονται ὅλοι

9,28), κάνοντας διάκριση ἀπό τούς μαθητές τοῦ Ἰησοῦ, 5) οἱ μαθητές τῶν Φαρισαίων, ἀντιδιαστελλομένους ἀπό τούς μαθητές τοῦ Ἰωάννου καί τοῦ Ἰησοῦ (*Μθ* 9,14. *Μρ* 2,18) καί 6) οἱ μαθητές τῶν Ἡρωδιανῶν (*Μρ* 12,13). Πρβλ. Φίλη, *Μαθητής, Θ.Η.Ε.*, τόμ. 8, σσ. 465-6. Κωνσταντινίδη, *Μαθητής, Λεξικόν τῆς Ἁγ. Γραφῆς*, σσ. 530-531.

285. Ὁ Trocmé παρατηρεῖ ὅτι ἡ μυστηριώδης προσωπική δύναμη τοῦ Ἰησοῦ καί τό ἐκφραστικό ταλέντο του ἔγινε αἰτία, ὥστε οἱ μαθητές του νά λάβουν τήν ἀπόφαση νά τόν ἀκολουθήσουν, *Ὁ Ἰησοῦς ἀπό τή Ναζαρέτ*, σ. 59.

286. Βλ. Lohse, *ραββί, ραββουνί, ThDNT*, τόμ. 6, σσ. 965. Οἱ Barucq - Grelot ἐπισημαίνουν ὅτι ὁ Χριστός εἶναι ὁ κατ᾿ ἐξοχήν διδάσκαλος καί αὐτός ἐμπιστεύεται στούς Ἀποστόλους τό λόγο του καί τούς ἀναθέτει μιά ἀποστολή διδασκαλίας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς δικῆς του, *διδάσκω, ΛΒΘ*, σ. 264.

287. Ὁ Σάκκος σχολιάζει ὅτι ὅλοι οἱ φιλόσοφοι καί οἱ διδάσκαλοι ἀπαιτοῦσαν κάποια χρηματική ἀμοιβή ἀπό τούς μαθητές τους, ἐνῶ ὁ Χριστός ζητᾶ τό ἀκριβώτερο τίμημα, τή θυσία, *Ἑρμηνεία Εὐαγγελικῶν Περικοπῶν*, σ. 206.

288. Γιά τήν πληρέστερη ἑρμηνεία τῶν χωρίων βλέπε Σάκκος, *Ἑρμηνεία Εὐαγγελικῶν Περικοπῶν*, σσ. 201-208. Πρβλ. Deffinbaugh, *ὅ.π.*

σ᾽ αὐτήν (*Μθ* 19,22)[289].

Ἡ μαθητεία, πού περιλαμβάνει τό φρόνημα τῆς θυσίας (*Μρ* 8,34-9,1) ἀποτελεῖ σημεῖο τῆς ἐρχομένης βασιλείας τοῦ Θεοῦ· «*Σύ δέ ἀπελθών διάγγελλε τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ*» (*Λκ* 9,60)[290]. Εἶναι προφανές ὅτι οἱ ἀπαιτήσεις τῆς μαθητείας δίπλα στόν Ἰησοῦ ἦταν μεγάλες, διότι ὁ μαθητής πού θά τόν ἀκολουθοῦσε ἔπρεπε νά εἶναι προσκολλημένος μαζί του, νά ἐκτελεῖ διαρκῶς τό θέλημα τοῦ Θεοῦ (*Μθ* 12,46-50· *Μρ* 3,31-35) καί νά εἶναι πρόθυμος ἀνά πᾶσα στιγμή νά θυσιάσει ὅλη του τή ζωή γιά χάρη του (*Μθ* 10,37· *Λκ* 9,59-62· *Λκ* 14,26)[291]. Οὐσιαστικά ὁ μαθητής ἐπέλεγε νά βαδίσει τό δρόμο τῆς προσφορᾶς καί τῆς θυσίας καί νά σηκώσει τό σταυρό του, ἔχοντας ἀποκηρύξει τά ὑλικά ἀγαθά καί τούς δεσμούς του μέ τόν κόσμο. Μέ τήν ἀπαίτηση μιᾶς τέτοιας θυσίας ἀπό τούς μαθητές του -θυσίας πού ἀφορᾶ ὄχι μόνο τά ὑπάρχοντά τους, ἀλλά καί τήν ἴδια τήν προσωπική τους ὑπόσταση- ὁ Ἰησοῦς ἀποκαλύπτει τόν ἑαυτό του ὡς Θεό καί καταλήγει ν᾽ ἀποκαλύψει ὥς ποῦ φθάνουν οἱ ἀπαιτήσεις τοῦ Θεοῦ[292].

3.5. Ὁ Ἰησοῦς καθηγητής στήν ὁδό τῆς ἀληθείας

Ἀσφαλῶς, στό πλαίσιο τῆς μαθησιακῆς διαδικασίας τῶν μαθητῶν ἐκ μέρους τοῦ Ἰησοῦ δέν ἀρκεῖ μόνον ἡ ἐπιτυχής προσφορά τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας. Εἶναι ἐξίσου ἀπαραίτητη καί σημαντική ἡ ἐφαρμογή της, ὥστε νά ἐπιτευχθεῖ ἡ ὀντολογική μεταμόρφωση τοῦ ἀνθρώπου, τό καθ᾽ ὁμοίωσιν. Διότι ἡ δυσκολία, δέν εἶναι, ἄν ἔχουμε γνώση τῶν ἐντολῶν, ἀλλά ἄν τίς ἐφαρμόζουμε καί τίς τηροῦμε, ὄχι βεβαίως τυπικά, ἀλλά μέ ἀγαθή προαίρεση καί συνέπεια. Καί πάντοτε συνδέει ὁ Χριστός τήν ἐφαρμογή τῶν ἐντολῶν μέ τήν ἀγάπη τοῦ προσώπου του· «*Ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντολὰς τὰς ἐμὰς τηρήσατε*» (*Ἰω* 14,15). Μ᾽ ἄλλα λόγια, τό ἰδεῶδες τῆς ἀγωγῆς τοῦ Ἰησοῦ εἶναι ἡ ἄμεση σύνδεση τῆς διδαχῆς του μέ τήν ἐφαρμογή τῶν διδασκομένων στή καθημερινή ζωή τῶν ἀνθρώπων· «*ὃς δ᾽ ἂν ποιήσῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν*» (*Μθ* 5,19). Ἐπ᾽ αὐτοῦ, περί τῆς ἀλληλεξάρτησης τῆς διδασκαλίας μέ τήν τήρηση τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ ὁ ἱ. Χρυσόστομος σημειώνει ὅτι· «*Ὥσπερ γὰρ*

---

289. Βλ. Augrain, *ἀκολουθῶ*, *ΛΒΘ*, σ. 49.

290. Βλ. Lohse, *Ἐπίτομη Θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 60.

291. Βλ. Augrain, *ἀκολουθῶ*, *ΛΒΘ*, σ. 48.

292. Ὁ Augrain παρατηρεῖ ὅτι ν᾽ ἀκολουθεῖ κανείς τό Θεό σημαίνει νά βαδίζει στίς ὁδούς τοῦ Θεοῦ, ἐκεῖνες μέσα ἀπό τίς ὁποῖες ὁ Θεός εἶχε ὁδηγήσει τό λαό του τόν καιρό τῆς Ἐξόδου, ἐκεῖνες πού θά χαράξει ὁ Υἱός του, γιά νά ὁδηγήσει ὅλους τούς ἀνθρώπους στό τέρμα τῆς νέας καί ἀληθινῆς ἐξόδου, *ἀκολουθῶ*, *ΛΒΘ*, σ. 49.

τὸ διδάσκειν ἄνευ τοῦ ποιεῖν κρίνει τὸν διδάσκοντα... οὕτω τὸ ποιεῖν μέν, ἑτέροις δὲ μὴ ὑφηγεῖσθαι, ἐλαττοῖ τὸν μισθόν»[293] καί μάλιστα λίγο παρακάτω ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἰησοῦς θεωρεῖ ἀνώτερη τήν τήρηση τῶν ἐντολῶν ἀπό τή διδασκαλία τῶν ἐντολῶν, διότι αὐτός πού τηρεῖ τίς ἐντολές ἔχει δυνατότητα κυρίως νά διδάξει καί στούς ἄλλους, πρῶτα μέ τή ζωή του καί μετά μέ τή διδαχή του[294]. Βεβαίως, ὁ Ἰησοῦς δέν ἀπαιτεῖ ἀπό τούς μαθητές του, μιά ἁπλή τυπική ἐφαρμογή κάποιων ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ ἤ κάποια ἁπλή συμμόρφωση πρός ἕνα κώδικα ἠθικῆς, ἀλλά κάτι βαθύτερο. Ἐπιζητεῖ τήν ἐσωτερική ἀλλαγή πού εἶναι ἀποτέλεσμα μετάνοιας καί ριζικῆς μεταστροφῆς τοῦ ἀνθρώπου, μιᾶς μετάνοιας πού ἀπορρέει ἀπό τήν ἀποκλειστική ἀγάπη πρός τό Θεό.

Γι᾽ αὐτό καί ὁ Ἰησοῦς ἐπανειλημμένα προβάλλει τήν ἀναγκαιότητα ἐφαρμογῆς τῶν διδασκομένων στήν καθημερινή ζωή τοῦ ἀνθρώπου[295], ἀφοῦ πρῶτα ὁ ἴδιος γίνεται παράδειγμα μιμήσεως καί ὁδηγός τῶν μαθητῶν του στήν κατά Θεόν ζωή. Συνεπῶς τώρα, ἐρχόμεθα νά μελετήσουμε τό πρακτικό μέρος τοῦ διδακτικοῦ ἔργου τοῦ Ἰησοῦ, πού ἀναφέρεται στήν πράξη καί ἐφαρμογή τῆς ἀλήθειας, δηλαδή τόν Ἰησοῦ ὡς καθηγητῆ[296], διότι καί τό ἐτυμολόγημα τῆς λέξεως καθηγητής στό χωρίο μας ἔχει τήν πρωταρχική του σημασία, ἤτοι τήν ἔννοια τοῦ καθοδηγητῆ στήν ὁδό τῆς ἀληθείας, εἴτε ὑποδεικνύοντάς την, εἴτε πηγαίνοντας μπροστά σ᾽ αὐτή τήν ὁδό μέ τό παράδειγμά του[297] καί ὄχι τήν μεταγενέστερη σημασία τοῦ διδασκάλου. Ἔχοντας

---

293. Χρυσόστομος, *Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον, Ὁμιλία ΙΣΤ΄*, PG 57,243. Ζυγαβηνός· *«Ὅρα πῶς εἶπεν, ὅτι χρὴ πρῶτον ποιεῖν, εἶτα διδάσκειν καὶ μὴ μόνον ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ διδάσκειν»*, *Ἑρμηνεία εἰς τὸν Ματθαῖον*, PG 129,205CD.

294. Χρυσόστομος· *«Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ αὐτὸς τὴν ποίησιν πρὸ τῆς διδασκαλίας ἔθηκε, δεικνὺς ὅτι οὕτω μάλιστά τις διδάξαι δυνήσεται, ἑτέρως δὲ οὐδαμῶς»*, *Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον, Ὁμιλία ΙΣΤ΄*, PG 57,243.

295. Βλ. Γιοκαρίνη, *Ἡ διδακτική καί παιδαγωγική τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 239.

296. Ὁ Ἀμφιλόχιος Ἰκονίου συγκρίνοντας τό ἔργο τοῦ Χριστοῦ καί τοῦ διαβόλου ὡς καθοδηγητῶν τῶν ἀνθρώπων κάμνει μιά ἀξιοπρόσεκτη παρατήρηση, λέγοντας ὅτι ὁ μέν πρῶτος θυσιάζεται γιά τήν Ἐκκλησία του καί τήν ἁγιάζει μέ τό αἷμα του, ἐνῶ ὁ ἄλλος, ὁ χαιρέκακος, ἀπατᾶ τούς ἀνθρώπους καί σκορπίζει σ᾽ αὐτούς τά σπέρματα τῆς κακοδοξίας καί τῆς αἱρέσεως· *«Ὁ καθηγητὴς πασῶν τῶν αἱρέσεών ἐστιν ὁ διάβολος. Ὡς γὰρ ὁ Χριστὸς καθηγητής ἐστι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ αὐτῆς, ἵνα αὐτὴν ἁγιάσῃ καὶ παραστήσῃ αὐτὸς ἑαυτῷ τὴν ἐκκλησίαν μὴ ἔχουσαν σπίλον ἢ ῥυτίδα ἤ τι τῶν τοιούτων, οὕτως καὶ ὁ διάβολος εἰς τὸ ἀπατᾶν καὶ σκορπίζειν ὢν ἕτοιμος καθηγητὴς γέγονε πασῶν τῶν αἱρέσεων»*, *Κατὰ αἱρετικῶν*, Corpus Christianorum, σειρά 3, Graeca, σ. 186.

297. Ὁ Δαμαλᾶς σημειώνει στό ὑπόμνημά του τά ἑξῆς χαρακτηριστικά στοιχεῖα

ὑπόψη αὐτό, τά σχετικά χωρία τῆς Γραφῆς καί τά ἑρμηνευτικά σχόλια τῶν Πατέρων, θά μελετήσουμε στήν ἑνότητα αὐτή τόν Ἰησοῦ ὡς καθοδηγητή καί μάλιστα λαμβάνοντας ἐπιλεκτικά ἀπό τά στοιχεῖα τῶν εὐαγγελίων ἐκεῖνα καί ὄχι ὅλα, διότι εἶναι πάρα πολλά, πού ἀναφέρονται στήν ὅλη διαγωγή τοῦ Ἰησοῦ, ὡς τέλειου πρότυπου μιμήσεως, στίς ὑποδείξεις καί ἐλέγχους πού κάμνει πρός τούς μαθητές του μέ σκοπό τήν κατά Θεόν διαπαιδαγώγησή τους[298].

3.5.1. Ὡς πρός τήν ὅλη διαγωγή τοῦ Ἰησοῦ

1) Ὑπόδειγμα ταπεινοφροσύνης καί πραότητος

Τό ταπεινό φρόνημα τοῦ Ἰησοῦ ἔρχεται σέ ἀπόλυτη ἀντίθεση μέ τή σάπια νοοτροπία τῆς θρησκευτικῆς ἡγεσίας τῆς ἐποχῆς του, ἡ ὁποία ἐπεδίωκε μέ κάθε τρόπο καί μέσο τόν ἔπαινο καί τήν κολακεία τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ ὁ ἴδιος, γιά νά προφυλάξει τούς μαθητές του ἀπό τόν κίνδυνο τῆς ἀνθρωπαρέσκειας αὐτῆς, διακηρύττει ὅτι εἶναι πρᾶος καί ταπεινός στό φρόνημα· «*μάθετε ἀπ᾽ ἐμοῦ, ὅτι πρᾷός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ*» (*Μθ* 11,29)[299]. Καί ὄχι μόνο διδάσκει τήν ταπείνωση μέ λόγια, ἀλλά ταπεινώνεται καί ἐνώπιον τῶν μαθητῶν του μέ τή νίψη τῶν ποδιῶν τους, ὥστε αὐτή ἡ πράξη νά γίνει κλασσικό ὑπόδειγμα ταπεινώσεως καί παράδειγμα μιμήσεως· «*Ὅτε οὖν ἔνιψε τοὺς πόδας αὐτῶν καὶ ἔλαβε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἀναπεσὼν πάλιν εἶπεν αὐτοῖς· γινώσκετε τί πεποίηκα ὑμῖν; ὑμεῖς φωνεῖτέ με, ὁ Διδάσκαλος καὶ ὁ Κύριος, καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γάρ. εἰ οὖν ἐγὼ ἔνιψα ὑμῶν τοὺς πόδας, ὁ Κύριος καὶ ὁ Διδάσκαλος, καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας*» (*Ἰω* 13,12-15)[300]. Ἐδῶ ὁ Χριστός διακηρύττει ὅτι αὐτό πού

περί τοῦ καθηγητοῦ Χριστοῦ· «τόν ὁδηγόν ἡμῶν ἐν τῇ ὁδῷ τῆς σωτηρίας· τό γάρ καθηγητής ἐνταῦθα ἐστίν, ὡς εἴδομεν, τό ἑβρ. מֹרֶה» δηλοῦν τόν καθηγούμενον τῆς ὁδοῦ καί δεικνύντα ἡμῖν τήν ὁδόν τῆς σωτηρίας... ὁ διά τοῦ λόγου αὐτοῦ, τοῦ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις, ὑποδείξας καί ἀεί ὑποδεικνύων ἡμῖν τήν ὁδόν τῆς σωτηρίας», *Ἑρμηνεία εἰς τήν Καινήν Διαθήκην*, τόμ. 3, σ. 395.

298. Κύριλλος Ἀλεξανδρείας· «*καθηγητὴς εὑρέθῃ τῆς εἰς εὐσέβειαν ὁδοῦ*», *Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Βιβλίον Ι΄*, PG 74,432B. Τοῦ αὐτοῦ· «*καθηγητής ἐφ᾽ ἡμῶν ἀνεδείχθη Χριστός*», *Γλαφυρῶν εἰς τό Δευτερονόμιον*, PG 69,669D, ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ, *Γλαφυρῶν εἰς τήν Ἔξοδον, Βιβλίον Γ΄*, PG 69,497A καί *Ὑπόμνημα εἰς τόν προφήτην Ἀμώς*, PG 71,581A.

299. Βλ. Deffinbaugh, *Discipleship: Its Definitions and Dangers (Matthew 23:1-12)*, στήν ἱστοσελίδα http://www.bible.org/page.asp?page_id=598.

300. Ἐπί τῆς ἑρμηνείας τῶν παραπάνω χωρίων ὁ Σάκκος γράφει τά ἑξῆς· «Τό νά γνωρίζῃ κανείς τήν ἀλήθειαν, δέν εἶνε ἀξιέπαινον· ἀξιέπαινον καί μακαριστόν εἶνε,

ὁ ἴδιος ἔπραξε σ᾽ αὐτούς, παρόλο πού βρισκόταν σέ πολλή ἀνώτερη θέση ἔναντι αὐτῶν, πρέπει νά πράξουν καί αὐτοί πρός τούς ἄλλους, ὡς μιά ἔνδειξη ταπεινώσεως καί συγκαταβάσεως[301], τοποθετώντας ἔτσι στήν πρέπουσα θέση καί τή γνώση καί τήν πράξη, τά δύο αὐτά ἀπαραίτητα στοιχεῖα γιά τή σωτηρία μας[302].

Ἀναντίρρητα, προβάλλεται μέσα στά εὐαγγέλια ἡ βαθειά ταπείνωση τοῦ Ἰησοῦ σ᾽ ὅλους τούς λόγους καί τίς πράξεις του, ἀπό τήν ταπεινή γέννησή του στή φάτνη μέχρι τό σταυρό, ὥστε ὁλόκληρη ἡ ζωή του νά εἶναι συνυφασμένη μ᾽ αὐτή τήν ἀρετή καί νά μᾶς ἀφήσει ἔτσι ἀπαράμιλλο παράδειγμα ταπεινώσεως[303]. Διότι ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἱ. Χρυσόστομος· «*Τὰ γὰρ ὑποδείγματα πολλῷ μείζονα δεῖ εἶναι τῆς ὑποθέσεως, εἰς ἥν παρακαλοῦμεν... ἤνεγκε παράδειγμα ἑαυτόν· Μάθετε ἀπ᾽ ἐμοῦ, ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ· καὶ πάλιν, Εἰ ἐγὼ ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος ταῦτα ποιῶ, πόσῳ μᾶλλον ὑμεῖς; Ὁρᾷς πῶς οὐκ ἀφέστηκε τὰ παραδείγματα; οὐδὲ γὰρ τοσοῦτον ἀφεστάναι δεῖ· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς οὕτω ποιοῦμεν*»[304].

Ἐπιπροσθέτως, παρατηροῦμε ὅτι καθ᾽ ὅλη τή διάρκεια τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ δέν ὑπάρχει ἴχνος φανατισμοῦ, ἀγανακτήσεως καί ἐξάψεως, ὅπως μᾶς περιγράφουν οἱ εὐαγγελιστές. Πάντοτε παρουσιάζεται πρᾶος, εἰρηνικός καί μέ ἀξιοθαύμαστη ψυχική γαλήνη[305].

2) Συνέπεια λόγων καί ἔργων - Πρότυπο μιμήσεως

Ἡ ἀπόλυτα ἄμεμπτη ζωή τοῦ Ἰησοῦ ἀποτελοῦσε τήν καλύτερη ἐγγύηση, ὅτι λαλοῦσε τήν ἀλήθεια καί ἀπέκλειε κάθε ὑποψία γιά τό ἄν ἡ διδασκαλία του ἦταν ἀληθινή[306]. Ἔτσι βλέπουμε ὅτι μέ τήν

ὅταν τά ἔργα του συμμορφώνωνται πρός τάς ἀπαιτήσεις τῆς ἀληθείας. Ἀντιθέτως ἡ προχριστιανική καί ἐξωεκκλησιαστική φιλοσοφία ἐτόνιζε πολύ τήν γνῶσιν· ἄν γνωρίζῃ ὁ ἄνθρωπος, ἔλεγον οἱ φιλόσοφοι, δέν ἁμαρτάνει· ἡ ἄγνοια εἶνε ἡ αἰτία τῆς ἁμαρτίας. Ὁ Χριστός ὅμως ἀλλά καί ἡ ἀνθρωπίνη πεῖρα διδάσκουν ὅτι, ἐνῶ ἡ γνῶσις εἶνε ἀπαραίτητος διά τήν διόρθωσιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅμως μόνη αὐτή δέν εἶνε τίποτε· ἡ πρᾶξις διορθώνει τόν ἄνθρωπον καί δίδει ἀξίαν εἰς τήν γνῶσιν», *Ἑρμηνεία εἰς Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, τεῦχ. Β΄*, σσ. 16-17.

301. Πρβλ. Gill, *John Gill's Exposition of the Bible*, στήν ἱστοσελίδα http://bible.crosswalk.com/Commentaries/GillsExpositionoftheBible/gil.cgi?book=joh&chapter=-013&verse=014&next=015&prev=013.

302. Σάκκου, *Ἑρμηνεία εἰς Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, τεῦχ. Β΄, σ. 17.

303. Πρβλ. Τρεμπέλα, *Ἀπολογητικαί Μελέται*, τόμ. 5, σσ. 330-332.

304. Χρυσόστομος, *Ὑπόμνημα πρὸς Φιλιππησίους, Ὁμιλία ΣΤ΄*, PG 62,222. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, *Ὑπόμνημα εἰς Ἰωάννην*, PG 59,33· 385.

305. Πρβλ. Τρεμπέλα, *Ἀπολογητικαί Μελέται*, τόμ. 5, σσ. 322-324.

306. Godet, *Commentaire, L' Évangile de S. Jean*, τόμ. 3, σ. 42.

ὅλη διαγωγή του δίδει τό τέλειο παράδειγμα ἀρετῆς καί ἁγιότητος σέ κάθε περίσταση καί μέ τή διδασκαλία του προσβλέπει στή ρύθμιση τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων μέ τό νόμο τῆς ἀγάπης, πάντοτε σέ ἄμεση ἀναφορά πρός τό Θεό καί τό συνάνθρωπο (*Μθ* 22,37. 19,16-22). Γι᾽ αὐτό εἶναι ὁ μόνος ἄνθρωπος πού εἶχε πλήρη συνείδηση τοῦ ποιός εἶναι. Γι᾽ αὐτό μέ αὐτοπεποίθηση ἀπευθύνεται «*πρός τούς πεπιστευκότας Ἰουδαίους*» καί τούς ὑποβάλλει εὐθέως τό ἐρώτημα· «*τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας;*»[307] (*Ἰω* 8,46). Ἐπ᾽ αὐτοῦ ὁ Godet[308] εὐστόχως παρατηρεῖ λέγοντας, ὅτι μέ τό χωρίο αὐτό ἀποδεικνύεται ἡ ἀπόλυτος ἀναμαρτησία καί τέλεια ἁγιότητα τοῦ Ἰησοῦ, ὄχι κυρίως ἀπό τή σιωπή τῶν Ἰουδαίων, ἀλλά ἀπό τόν τολμηρό τρόπο πού θέτει ὁ Χριστός τήν ἐρώτηση στούς ἐχθρούς του.

Ἐπιπλέον, ἀποτελεῖ τό μόνο τέλειο πρότυπο τῶν ἀνθρώπων πρός μίμηση, διότι ὁ Χριστός εἶναι ὁ ἄριστος διδάσκαλος πού διδάσκει καί μέ τά ἔργα τῆς ζωῆς του καί μέ τά λόγια του[309]· εἶναι ἡ τέλεια ἁρμονία τῆς διδασκαλίας καί τῆς πράξεως (*Ἰω* 14,10· 7,17)[310]. Διδάσκει συνεχῶς τόσο μέ τό παράδειγμά του· «*ὑπόδειγμα γὰρ δέδωκα ὑμῖν, ἵνα καθὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ποιῆτε*» (*Ἰω* 13,15), ὅσο καί μέ

---

307. Ἐνδιαφέρουσα καί βαρύνουσα εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Ποντίου Πιλάτου περί τῆς ἀθωότητος τοῦ Ἰησοῦ, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου προσήχθη ὁ Χριστός πρός ἐπικύρωση τῆς θανατικῆς του καταδίκης, διότι λέγει δημοσίως, μετά ἀπό διερεύνηση τῆς ὑπόθεσης, πρός τούς σταυρωτές· «*λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς καὶ σταυρώσατε· ἐγὼ γὰρ οὐχ εὑρίσκω ἐν αὐτῷ αἰτίαν*» (*Ἰω* 19,6· *Μθ* 27,18). Ἐπίσης, ὁ ἴδιος ὁ Πιλᾶτος νίπτοντας τά χέρια του γιά τό ἔγκλημα καί μή ἀναλαμβάνοντας τίς εὐθύνες γιά τό φόνο τοῦ Ἰησοῦ, εἶπε ξεκάθαρα· «*ἀθῷός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ δικαίου τούτου· ὑμεῖς ὄψεσθε*» (*Μθ* 27,24). Ἀλλά καί ὁ ληστής, ὁ συσταυρωθείς μέ τό Χριστό, εἶπε μέ ἀγανάκτηση ἐν μέσῳ πόνων καί ὀδύνης πρός τόν ἄλλο ληστή, τό βλασφημοῦντα, τά ἑξῆς· «*καὶ ἡμεῖς μὲν δικαίως· ἄξια γὰρ ὧν ἐπράξαμεν ἀπολαμβάνομεν· οὗτος δὲ οὐδὲν ἄτοπον ἔπραξε*» (*Λκ* 23,41). Ἀλλά πρίν ἀπό ὅλους αὐτούς τήν ἀναμαρτησία καί τήν ἀθωότητα τοῦ Ἰησοῦ διακήρυξε ὁ Προφήτης Ἠσαΐας «*ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ*» (53,9) καί ἐπαναλαμβάνει αὐτή τήν προφητεία ὁ Πέτρος στήν Α΄ Ἐπιστολή του (2,22).

308. Godet, *Commentaire, L'Évangile de S. Jean*, τόμ. 3, σ. 89.

309. Χρυσοστόμου· «*οὐ γὰρ οὕτω διδάσκεις διὰ τῶν λόγων, ὡς ἀπάγεις διὰ τῶν πραγμάτων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἐκεῖνον ἐπαινεῖ τὸν διδάσκαλον, τὸν διὰ τῶν ἔργων καὶ διὰ τῶν ῥημάτων ἀπηρτισμένην ἐπιδεικνύντα τὴν διδασκαλίαν*», Ἐξήγησιν εἰς τόν *ΜΘ΄ Ψαλμόν*, PG 55,250, ΕΠΕ 6,266. Τοῦ αὐτοῦ· «*Καὶ γὰρ οὗτος ἄριστος διδασκαλίας εἶναί μοι δοκεῖ τρόπος, τὸ μὴ πρότερον ἀφίστασθαι συμβουλεύοντας ὑπὲρ ὁτουοῦν, ἕως ἂν εἰς ἔργον τὴν συμβουλὴν ἐξελθοῦσαν ἴδωμεν*», *Εἰς τὰ κατὰ τὸν Δαυῒδ καὶ τὸν Σαοὺλ, Ὁμιλία Α΄*, PG 54,677. Βλ. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Ἐφεσίους*, PG 5,741A.

310. Βλ. Τρεμπέλα, *Δογματική*, τόμ. 3, σ. 158.

τό λόγο του[311]. Γι' αὐτό τό σκοπό ἦλθε στόν κόσμο, νά μᾶς δώσει ὑπόδειγμα καί κανόνα ὅλων ἐκείνων τῶν ὑποχρεώσεων πού διδάσκει ἡ πίστη μας[312].

Ἕνα ἄλλο χαρακτηριστικό τῆς διδασκαλίας του εἶναι ὅτι ἔχει πλήρως ἐκτοπίσει τό στοιχεῖο τῆς διανόησης, πού συνήθως ὑπάρχει σέ μιά μή -βιβλική χρήση τῆς λέξεως τοῦ διδάσκειν (ἡ χρήση τῆς λέξεως στήν ἑλληνική παιδεία) καί ἀπευθύνεται κυρίως στή βούληση τοῦ ἀνθρώπου, ζητώντας μιά ἔμπρακτη ἀπόφαση, εἴτε ὑπέρ τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, εἴτε ἐναντίον του[313].

3) Διάκονος - Εὐεργέτης

Ὁλόκληρη ἡ ζωή τοῦ Ἰησοῦ μπορεῖ νά συμπεριληφθεῖ σέ δύο λέξεις: Διῆλθεν εὐεργετῶν[314], διότι ἀγάπησε ἀδιακρίτως ὅλους τούς ἀνθρώπους καί δέν ἐπαισχύνθηκε κανένα ἀπ' αὐτούς, ὥστε ἔτσι, νά γίνει παράδειγμα διακόνου πού ὑπηρέτησε μέ πνεῦμα αὐτοθυσίας τόν ἁπλοϊκό, ἀλλά περιφρονημένο λαό ἀπό τήν ἄρχουσα θρησκευτική τάξη, ἐφαρμόζοντας τοιουτοτρόπως πρῶτα ὁ ἴδιος αὐτό πού διακήρυττε, ὅτι γιά νά εἶναι κάποιος πρῶτος στή βασιλεία τοῦ Θεοῦ πρέπει πρῶτα-πρῶτα νά διακονεῖ ἀνιδιοτελῶς τούς ἄλλους[315]. Δέν μένει ἀμέτοχος καί ἀσυγκίνητος στούς πόνους, στίς θλίψεις καί στίς στερήσεις τοῦ λαοῦ καί γι' αὐτό διαρκῶς μετακινεῖται ἀπό πόλη σέ πόλη, ὥστε νά θρέψει πνευματικά μέ τίς θεῖες ἀλήθειες τό λαό τοῦ Θεοῦ, νά τόν θεραπεύσει ἀπό τίς ἀσθένειες καί νά τόν παρηγορήσει στίς λύπες του. Ἰδιαίτερα δείχνει συμπάθεια στούς ἁμαρτωλούς, τούς ὁποίους δέν ἀποδοκιμάζει, καθώς ἔκαμναν οἱ Φαρισαῖοι, ἀλλά τούς συμπαραστέκεται καί τούς προτρέπει νά ἀλλάξουν τρόπο ζωῆς. Κλασικό παράδειγμα ἀγάπης πρός τούς ἁμαρτωλούς ἀποτελεῖ ἡ περίπτωση τοῦ ἀρχιτελώνου Ζακχαίου, στόν ὁποῖο πρωτίστως ἀπέτεινε

---

311. Ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος σχετικά μέ τή συνέπεια ἔργων καί λόγων τοῦ Χριστοῦ γράφει· «*Καλὸν τὸ διδάσκειν, ἐὰν ὁ λέγων ποιῇ... Ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, πρῶτον ἐποίησε, καὶ τότε ἐδίδαξεν*», *Πρός Ἐφεσίους*, PG 5,748B- 749A.

312. Βλ. Τρεμπέλα, *Ὑπόμνημα εἰς Ἰωάννην*, σ. 486.

313. Βλ. Rengstorf, *διδάσκω*, *ThDNT*, τόμ. 2, σσ. 139-41.

314. Ἀπό τήν ὁμιλία τοῦ Πέτρου στίς Πράξεις· «*Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι Ἁγίῳ καὶ δυνάμει, ὃς διῆλθεν εὐεργετῶν καὶ ἰώμενος πάντας τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου*» (*Πρξ* 10,38).

315. «*οὐχ οὕτω δὲ ἔσται ἐν ὑμῖν, ἀλλ᾽ ὃς ἐὰν θέλῃ γενέσθαι μέγας ἐν ὑμῖν, ἔσται ὑμῶν διάκονος, καὶ ὃς ἐὰν θέλῃ ὑμῶν γενέσθαι πρῶτος, ἔσται πάντων δοῦλος*» (*Μρ* 10,43).

τό λόγο του καί στή συνέχεια κατέλυσε στήν οἰκία του, ἀδιαφορώντας γιά τίς ὁποιεσδήποτε ἐπικρίσεις τῶν Φαρισαίων. Ἡ ἀγάπη καί τό ἐνδιαφέρον τοῦ Ἰησοῦ ἦταν τέτοιου μεγέθους πρός τούς ἁμαρτωλούς, ὥστε ἔλαβε ἀπό τούς ἐχθρούς του τήν εἰρωνική καί περιφρονητική προσωνυμία· «*τελωνῶν φίλος καὶ ἁμαρτωλῶν*» (*Μθ* 11,19· *Λκ* 7,34).

3.5.2. Ὑποδείξεις - Παρατηρήσεις

Ὁ Ἰησοῦς ὡς παιδαγωγός δέν περιορίζεται μόνον στή θεωρητική διδασκαλία τοῦ θείου θελήματος, ἀλλά ἀποσκοπεῖ καί στή διάπλαση τοῦ χαρακτῆρος τῶν μαθητῶν του. Γι᾽ αὐτό δράττεται κάθε εὐκαιρίας ὥστε νά τούς οἰκοδομήσει καί νά τούς τελειοποιήσει πνευματικά· πάντοτε μέ τήν δέουσα διάκριση καί ἀνάλογα μέ τήν προαίρεση καί τήν ἰδιοσυγκρασία τῶν μαθητῶν του. Γι᾽ αὐτό βλέπουμε ἄλλοτε νά προβάλει ὡς παράδειγμα τήν ἴδια του τή ζωή, ὅπως εἴδαμε προηγουμένως, ἄλλοτε νά κάνει ἁπλές ὑποδείξεις καί ἄλλοτε πάλι νά ἐπιπλήττει σκληρά. Ὅλα αὐτά μ᾽ ἕνα καί μοναδικό σκοπό· τήν πνευματική ὁλοκλήρωση τοῦ χαρακτῆρος των.

Ἔτσι, παρατηροῦμε στίς περιπτώσεις ἐκεῖνες πού εἶχαν ἀγαθή διάθεση καί πόθο σωτηρίας, ἀλλά τελοῦσαν ὑπό τήν κυριαρχία κάποιου ψυχοφθόρου πάθους, ὅπως στήν περίπτωση τοῦ πλουσίου νεανίσκου, ὁ Ἰησοῦς νά συμπεριφέρεται μέ γλυκύτητα καί αἰσθήματα συμπαθείας πρός αὐτούς[316]. Ἀπεναντίας, σέ ἄλλες περιπτώσεις, ὅπως τοῦ Πέτρου[317] καί τῶν "πεπιστευκότων"[318] ὁμιλεῖ ἀπότομα καί

---

316. Στήν προκειμένη περίπτωση τοῦ νεανίσκου, ὁ Ἰησοῦς ὡς καρδιογνώστης, διακρίνει τόν εἰλικρινή πόθο τοῦ ἀνθρώπου γιά αἰώνια ζωή, ἀλλά καί τήν προσκόλλησή του στά ὑλικά ἀγαθά. Γι᾽ αὐτό διαβλέποντας ὅτι τό πάθος αὐτό ἀποτελεῖ τήν ἀχίλλειο πτέρνα του καί ἄρα τό ἐμπόδιό του γιά τήν αἰώνια ζωή, τοῦ ὑποδεικνύει νά προβεῖ στήν ὁλοκληρωτική πώληση τῶν ὑπαρχόντων του, λέγοντάς του· «*ἔτι ἕν σοι λείπει· πάντα ὅσα ἔχεις πώλησον καὶ διάδος πτωχοῖς, καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι*» (*Λκ* 18,22), θέτοντας μέ τόν τρόπο αὐτό ἕνα δίλημμα ἐπιλογῆς μεταξύ αἰωνίου ζωῆς καί πλούτου. Βλέπε περισσότερα περί τῆς ἑρμηνείας τῆς περικοπῆς Λκ 18,18-27 στό βιβλίο τοῦ Σάκκου, *Ἑρμηνεία Εὐαγγελικῶν περικοπῶν*, σσ. 149-159.

317. Στή περίπτωση τοῦ Πέτρου, ὁ ὁποῖος κινούμενος ἀπό αἰσθήματα φιλαυτίας καί φοβούμενος τίς συνέπειες τοῦ σταυροῦ προσπαθεῖ νά ἀποτρέψει τό διδάσκαλό του Ἰησοῦ ἀπό τό πάθος (*Μθ* 16,21), ὁ Χριστός τόν ἀποκαλεῖ σατανᾶ, δηλαδή ἀντιρρησία· «*ὕπαγε ὀπίσω μου, σατανᾶ*». Μέ τόν τρόπο αὐτό ὁ Χριστός διδάσκει τόν παρορμητικό Πέτρο νά ἀναλάβει τίς εὐθύνες τοῦ σταυροῦ καί τῆς θυσίας.

318. Στήν περίπτωση τῶν πεπιστευκότων (*Ιω* 8,31) ὁ Ἰησοῦς ἔδειξε ὅτι δέν ἔχει ἀνάγκη ἀπό ἀνθρώπους, ἀλλά οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ἀνάγκη τόν ἴδιο. Γι᾽ αὐτό ἄν καί

μέ σκληρότητα καί τούς θέτει πρό τῶν εὐθυνῶν των, προβάλλοντας τό δρόμο τῆς θυσίας.

3.6. Συνώνυμες βιβλικές ἔννοιες πρός τό διδάσκαλος καί καθηγητής

Ὁλοκληρώνοντας τή μελέτη τῶν ἐννοιῶν διδάσκαλος καί καθηγητής, θεωροῦμε χρήσιμο καί ἀναγκαῖο γιά τήν πληρέστερη κατανόηση καί διασάφησή τους, ἐπιπροσθέτως νά μελετήσουμε ἔνιους βιβλικούς ὅρους μέ τό αὐτό περιεχόμενο. Ἐξ αὐτῶν τῶν ὅρων, κυρίως ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν ὁρισμένες ἀπό τίς ρήσεις τοῦ Ἰησοῦ, πού ξεκινοῦν μέ τό ἐγώ εἰμι, ὅπως οἱ παρομοιώσεις ὅτι εἶναι: ποιμήν· *«ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός»* (Ιω 10,11) καί ὁδός καί ἀλήθεια καί ζωή· *«ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή»* (Ιω 14,6). Πρόκειται γιά γνωστές παλαιοδιαθηκικές ἐκφράσεις περί σωτηρίας[319], οἱ ὁποῖες χρησιμοποιήθηκαν ἀπό τόν Ἰησοῦ, γιά νά φανερώσει τήν ἰδιαίτερη φύση του, ὅτι εἶναι ἡ πραγματικότητα ἤ ἡ ὁδός πού ὁδηγεῖ πρός τήν πραγματικότητα καί καταγράφονται ἀπό τόν εὐαγγελιστή Ἰωάννη. Ἀπό αὐτές τίς ἀπόλυτες διαβεβαιώσεις: α) ἄλλες ἀναφέρονται στό διδάσκειν τοῦ Ἰησοῦ. Θεωρητικά διδάσκει τήν ἀλήθεια, διότι στό πρόσωπό του ταυτίζεται ἡ ἀλήθεια, ἡ ἀπόλυτη ἀλήθεια (ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια), β) ἄλλες στό καθηγεῖσθαι τοῦ Ἰησοῦ, ἐπειδή μόνον αὐτός μπορεῖ νά μᾶς καθοδηγήσει στή βίωση τῆς θεϊκῆς ἀλήθειας, ὅπως οἱ ἐκφράσεις "ὁ ποιμήν ὁ καλός" καί "ἐγώ εἰμι ἡ ζωή" καί γ) ἄλλες ἐμπεριέχουν καί τίς δύο σημασίες, ὅπως ἡ ἔννοια τῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία ἀναλύεται σέ ἀλήθεια ὡς πηγή ἀποκαλύψεως (ὁδός ἀληθείας) καί ζωή ὡς ἀντικείμενο πίστεως (ὁδός σωτηρίας)[320], ἑπομένως κατ᾽ ἀντιστοιχία εἶναι συνώνυμες πρός τίς ὑπό ἔρευνα λέξεις μας διδάσκαλος καί καθηγητής.

3.6.1. Ὁ Ποιμήν ὁ καλός

Γιά τήν ἐμπεριστατωμένη μελέτη τῆς λέξεως καθηγητής, δηλαδή τοῦ ὁδηγοῦ πού προπορεύεται καί ὑποδεικνύει τό δρόμο σέ

τόν ἀκολουθοῦν οἱ πεπιστευκότες, ὅπως καί οἱ μαθητές του, τούς ὁδηγεῖ πρός τήν ἀκρότητα τῆς ἀληθείας τοῦ εὐαγγελίου του μέ ἀπότομο τρόπο καί τούς ἐξετάζει λεπτομερειακά λέγοντάς τους, ὅτι μόνον ἄν μείνουν πιστοί στό λόγο του, μόνον τότε θά εἶναι δικοί του μαθητές. Βλ. Σάκκου, *Ἑρμηνεία εἰς Ἰωάννην*, σσ. 182-183.

319. Ὁ Θεός στήν Π. Διαθήκη πολλές φορές παρουσιάζεται ὅτι εἶναι: α) ἡ ὁδός τῆς ἀληθείας· *«ὁδήγησον με ἐπὶ τὴν ἀλήθειάν σου καὶ διδαξον με»* (Ψα 24,5) καί β) ἡ πηγή τῆς ζωῆς· *«πρόσταγμα Κυρίου πηγὴ ζωῆς»* (Πρμ 14,27).

320. Βλ. Σάκκου, *Ἑρμηνεία εἰς Ἰωάννην*, τεῦχ. Β', σ. 36.

ἄλλους, μᾶς βοηθᾶ ἡ φανέρωση τοῦ Ἰησοῦ ὅτι εἶναι ὁ *Ποιμήν ὁ καλός* (10,11)[321]. Μιά μεταφορική ἔκφραση πού εἶναι βαθειά ριζωμένη στήν ἐμπειρία τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς τοῦ Χριστοῦ[322], διότι γνώριζαν πολύ καλά, ὅτι ὁ ποιμένας εἶναι αὐτός πού ὁδηγεῖ μέ ἀσφάλεια τό κοπάδι του καί τό προφυλάσσει ἀπό τούς ποικίλους κινδύνους πού τό ἀπειλοῦν φροντίζοντάς το μέ ἀγάπη[323]. Αὐτός ὁ ποιμένας παρουσιάζεται στούς ἀνθρώπους τῆς Βίβλου ταυτόχρονα ὡς ἀρχηγός καί σύντροφος, ὅπως φαίνεται ἀπό τό ἆσμα πού ἀναπέμπει ὁ ψαλμωδός Δαυΐδ πρός τόν ποιμένα Θεό, ἀναλογιζόμενος τή στοργή καί τήν εὐεργεσία του πρός αὐτόν, λέγοντας· «*Κύριος ποιμαίνει με καὶ οὐδέν με ὑστερήσει. εἰς τόπον χλόης, ἐκεῖ με κατεσκήνωσεν, ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με*» (Ψα 22,1-2).

Ἔτσι θέλει ὁ Χριστός μέ τήν παρομοίωση αὐτή, νά δηλώσει ὅτι εἶναι ὁ μοναδικός ποιμήν[324], ὅπως εἶναι ὁ μοναδικός καθηγητής, πού προπορεύεται τῶν λογικῶν προβάτων καί μετά ἕπονται αὐτά, γιά νά τά ὁδηγήσει μέ ἀσφάλεια στήν ποίμνη, στή βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Αὐτή ἡ εἰκόνα τοῦ ποιμένος πού προπορεύεται τῶν προβάτων καί πίσω

---

321. «*ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων*» (Ἰω 10,11). Ὁ Jeremias ἀναφέρει ὅτι ἡ ἀπεικόνιση τοῦ Ἰησοῦ μέ τόν καλό ποιμένα, στηρίζεται στήν πραγματική ἐξοικείωσή του πού εἶχε μέ τούς ποιμένες καί τή συμπόνοια πού ἔδειχνε πρός αὐτούς, *ποιμήν, ἀρχιποιμήν, ποιμένω, ποίμνιον*, *ThDNT*, τόμ. 6, σ. 490.

322. Οἱ ραββῖνοι θεωροῦσαν τούς ποιμένες ὡς ἀνυπόληπτους καί τούς κατέτασσαν στούς κλέφτες καί ἀπατεῶνες. Ὅμως παρά τήν κακή φήμη τῶν ποιμένων, ὁ Θεός καλεῖται ποιμένας τοῦ Ἰσραήλ, πού ὁδήγησε τό λαό του ἀπό τήν Αἴγυπτο στή γῆ τῆς Ἐπαγγελίας, τόν καθοδηγεῖ καί σήμερα, στό παρόν καί μιά μέρα θά τόν συγκεντρώσει καί πάλι σέ μία ποίμνη. Βλ. Jeremias, *ποιμήν, ἀρχιποιμήν, ποιμένω, ποίμνιον*, *ThDNT*, τόμ. 6, σσ. 488-489.

323. Ἡ λέξη ποιμήν χρησιμοποιεῖται ἐδῶ ὑπό τήν εὐρεία καί μεταφορική ἔννοια καί δέ δηλώνει μόνον τό βόσκειν, παρέχοντας τήν ἀπαραίτητη πνευματική τροφή στό ποίμνιο, ἀλλά καί τό διοικεῖν καί τό φροντίζειν περί τοῦ ποιμνίου. Βλ. Liddell καί Scott, *ποιμαίνω καί ποιμήν*, *Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, τόμ. 3, σσ. 622-623. Lampe, *ποιμήν*, *A Patristic Greek Lexicon*, σ. 1110. Δημητράκου, *ποιμαίνω καί ποιμήν*, *Λεξικόν ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, τόμ. 11, σσ. 5922-5924. Ἔχει τήν ἴδια σημασία μέ τό ποιμάνατε τοῦ χωρίου Α΄ Πέτρου 5,2. Πρβλ. Σωτηρόπουλου, *Ἑρμηνεία δυσκόλων χωρίων τῆς Γραφῆς*, τόμ. Β΄, σ. 244.

324. Στήν Ἐγκύκλιο Ἐπιστολή τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σμύρνης περί τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου σέ ἕνα σημεῖο σχετικά μέ τόν ποιμένα Χριστό ἀναφέρεται· «*καὶ εὐλογεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Σωτῆρα τῶν ψυχῶν ἡμῶν, καὶ κυβερνήτην τῶν σωμάτων ἡμῶν, καὶ ποιμένα τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην καθολικῆς Ἐκκλησίας*», *Ἐγκύκλιος Ἐπιστολή τῆς Σμυρναίων Ἐκκλησίας*, PG 5,1044B.

ἀπό αὐτόν ἀκολουθοῦν πιστά τά πρόβατα, ἦταν πολύ γνωστή στούς ἀνθρώπους τῆς Παλαιστίνης ἀπό τή ζωή τῶν ποιμένων[325].

Ὁ Ἰησοῦς ἀπηύθυνε τό λόγο αὐτό, τοῦ καλοῦ Ποιμένος (Ἰω 10,1-21)[326], ἀμέσως μετά τόν ἔλεγχο πού ἄσκησε μέ σύνεση καί σοφία πρός τούς ἐγωϊστές καί δοκησισόφους Γραμματεῖς, οἱ ὁποῖοι ἰσχυρίζοντο ὅτι εἶναι οἱ μόνοι ἀναγνωρισμένοι ὁδηγοί τοῦ θεοκρατικοῦ ἔθνους, καί ἔχουν τήν ἀξίωση ὁ λαός νά τούς ἀκολουθεῖ πειθαρχικά χωρίς ἐλεύθερη ἔκφραση γνώμης[327]. Ὁ Ἰησοῦς ἀποκαλύπτει ἐνώπιον τοῦ λαοῦ ὅτι αὐτοί, οἱ αὐτοπαρουσιαζόμενοι ποιμένες του, δέν ἦσαν γνήσιοι, ἀλλά τυφλοί, ἐγωϊστές καί μισθωτοί καί ὅτι ὁ μόνος ἀληθινός ποιμένας εἶναι ὁ ἴδιος, διότι ἔχει ὅλα τά διακριτικά γνωρίσματα τοῦ γνησίου ποιμένος, ὅπως ὁ Θεός τῆς Π.Διαθήκης. Τά γνωρίσματα αὐτά καταγράφονται στό δέκατο κεφάλαιο τοῦ κατά Ἰωάννην Εὐαγγελίου, ὅπου παρουσιάζεται ὁ ἴδιος ὁ Ἰησοῦς νά ἀναφέρει ὅτι σχηματίζει τό ποίμνιόν του (10,16) καί γνωρίζει τά πρόβατά του (10,14· 27), τά καλεῖ κατ᾽ ὄνομα (10,3), τά ὁδηγεῖ (10,3), τά τρέφει καί τά περιθάλπει μέ τρυφερότητα(10,9), τά προστατεύει (10,28) καί ἀπό ἀγάπη γι᾽ αὐτά ἔδωσε τή ζωή του (10,11)[328]. Ὁ Ἰησοῦς δηλαδή εἶναι ἡ μοναδική θύρα διά τῆς ὁποίας ὁ Θεός βρίσκει τά πρόβατά του, τούς ἀνθρώπους, καί τά πρόβατα τόν Θεό τους, καί ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Θεός αὐτός καί ὁ γνήσιος Κύριος τῶν προβάτων[329]. Ὁ Ἰησοῦς, ὅπως αὐτολεξεί σημειώνει ὁ Σάκκος, εἶναι· «"*ὁ ποιμήν ὁ καλός*"· γνωρίζει τά πρόβατά του καί τόν γνωρίζουν τά πρόβατα, ὅπως γνωρίζει αὐτός τόν Πατέρα καί ὁ Πατήρ αὐτόν. Ὅσοι εἶνε προωρισμένοι νά τόν ἀκολουθήσουν, ἐπειδή ἔχουν πόθον σωτηρίας, τόν ἀναγνωρίζουν, ἀντιλαμβάνονται ὅτι αὐτός εἶνε ὁ Χριστός, ὁ σωτήρ τοῦ κόσμου, καί τόν ἀκολουθοῦν. Καί αὐτός γνωρίζει ποῖοι εἶνε αὐτοί»[330]. Ἑπομένως ἡ εἰκόνα αὐτή τοῦ ποιμένος Χριστοῦ ἀποδίδει ἐπακριβῶς τήν ἔννοια τοῦ καθηγητοῦ, καθοδηγητοῦ Χριστοῦ, πού ὁδηγεῖ μέ ἀσφάλεια τούς πιστούς του[331].

---

325. Βλ. Σάκκου, *Ἑρμηνεία εἰς Ἰωάννην*, τεῦχ. Α', σ. 202. Jeremias, *ποιμήν, ἀρχιποιμήν, ποιμένω, ποίμνιον*, *ThDNT*, τόμ. 6, σσ. 499. Περί τῆς ἐργασίας τῶν ποιμένων βλ. περισσότερα στά βιβλία τῶν Ρόπς, *Ἡ καθημερινή ζωή στήν Παλαιστίνη*, σσ. 275-278 καί Chouraqui, *Ἡ καθημερινή ζωή τῶν ἀνθρώπων τῆς Βίβλου*, σσ. 99-100.

326. Περί τῆς ἑρμηνείας τοῦ παραβολικοῦ λόγου τοῦ καλοῦ ποιμένος βλέπε περισσότερα στά ὑπομνήματα τῶν Τρεμπέλα, *Ὑπόμνημα εἰς Ἰωάννην*, σσ. 362-381 καί Σάκκου, *Ἑρμηνεία εἰς Ἰωάννην*, τεῦχ. Α', σσ. 202-208.

327. Πρβλ. Τρεμπέλα, *Ὑπόμνημα εἰς Ἰωάννην*, σ. 362.

328. Πρβλ. Godet, *Commentaire, L' Évangile de S. Jean*, τόμ. 3, σ. 89.

329. Βλ. Σάκκου, *Ἑρμηνεία εἰς Ἰωάννην*, τεῦχ. Α', σ. 204.

330. Σάκκος, *Ἑρμηνεία εἰς Ἰωάννην*, τεῦχ. Α', σ. 204.

331. Ὁ Chouraqui σημειώνει ὅτι· «Τό κοπάδι συνοδεύεται πάντα ἀπό τό βοσκό

Λόγῳ αὐτῆς τῆς ταυτίσεως τῶν ἐννοιῶν ποιμήν καί καθηγητής, συχνά οἱ Πατέρες καί Ἐκκλησιαστικοί συγγραφεῖς ἀναφέρονται στά ἔργα τους, ὅπως οἱ Κλήμης Ἀλεξανδρεύς, Κύριλλος Ἀλεξανδρείας καί Προκόπιος Γαζαῖος, οἱ ὁποῖοι στενά συσχετίζουν τούς παραπάνω ὅρους μέ τό πρόσωπο καί τό ἔργο τοῦ Χριστοῦ ὡς τοῦ μόνου Ποιμένος καί Καθηγητοῦ, ἐν ἀπολύτῳ ἐννοίᾳ, γράφοντας ἀντιστοίχως τά ἑξῆς· α) «*Καλεῖται δὲ Ἰησοῦς. Ἔσθ᾽ ὅτε οὖν ποιμένα ἑαυτὸν καλεῖ καὶ λέγει ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός, κατὰ μεταφορὰν ἀπὸ τῶν ποιμένων τῶν καθηγουμένων τοῖς προβάτοις ὁ καθηγούμενος τῶν παιδίων, παιδαγωγὸς νοούμενος, ὁ τῶν νηπίων κηδεμονικὸς ποιμήν· ἁπλοῖ γὰρ οἱ νήπιοι, ὡς πρόβατα ἀλληγορούμενοι· Καὶ γενήσονται, φησίν, οἱ πάντες μία ποίμνη, καὶ εἷς ποιμήν*»[332], β) «*Μέγα φρονοῦσιν οἱ διὰ Χριστοῦ ταῖς θείαις αὐλαῖς ἐνσεσηκασμένοι, ποιμανθέντες τε παρ᾽ αὐτοῦ· καὶ οὐχ ἕνα τινὰ τῶν ἁγίων ἁπλῶς λαχόντες καθηγητήν, ὥσπερ ὁ Ἰσραὴλ τὸν Μωσέα, ἀλλὰ τῶν ποιμένων τὸν ἀρχιποίμενα, τῶν διδασκόντων τὸν παιδευτήν, ἐν ᾧ πάντες εἰσὶν οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι*»[333] καί γ) «*Χριστὸς…τῶν λογικῶν ποιμνίων ἡγούμενος. Εἷς γὰρ ἐστιν ἡμῶν καθηγητὴς ὁ Χριστός, καὶ ἡμεῖς λαὸς αὐτοῦ καὶ πρόβατα τῆς χειρὸς αὐτοῦ*» [334].

3.6.2. Ἡ ὁδός, ἡ ἀλήθεια καί ἡ ζωή

Ἄλλη παρόμοια καί ἐξίσου σημαντική λέξη μέ πλούσιο θεολογικό περιεχόμενο εἶναι ἡ λέξη ὁδός, ἡ ὁποία ἀπαντᾶται συχνά στήν Ἁγία Γραφή μέ μεταφορική σημασία[335], ὅταν ἀναφέρεται στήν ἠθική καί θρησκευτική ζωή τῶν ἀνθρώπων· «*τὰς ὁδούς σου, Κύριε, γνώρισόν μοι, καὶ τὰς τρίβους σου δίδαξόν με. ὁδήγησόν με ἐπὶ τὴν*

του· ἡ εἰκόνα αὐτή, πού καί σήμερα ἀκόμα μποροῦμε νά δοῦμε στή χώρα, χρησιμεύει, γιά νά θυμίζει μέσα στή Βίβλο τό ΓΙΑΧΒΕ, πού ὁδηγεῖ τό λαό του», *Ἡ καθημερινή ζωή τῶν ἀνθρώπων τῆς Βίβλου*, σ. 100. Ὁ Augrain γράφει ὅτι τό νά ἀκολουθεῖ κανείς τό φῶς τοῦ κόσμου, τό Χριστό, ἔχοντάς τον ὁδηγό (Ἰω 8,12), σημαίνει ὅτι κατατάσσει τόν ἑαυτό του μεταξύ τῶν προβάτων πού συνάζει σέ ἕνα καί μόνο ποίμνιο ὁ ἕνας καί μόνος ποιμήν (Ἰω 10,1-16), ἀκολουθῶ, *ΛΒΘ*, σ. 50.

332. Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς, *Παιδαγωγός, Λόγος Πρῶτος*, PG 8,313A.

333. Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, *Εἰς τούς Ψαλμούς, Ψαλμός ΚΒ΄*, PG 69,840C. Τοῦ αὐτοῦ· «*Κλῆρος μὲν γὰρ ὁ μόνῳ καὶ ἀληθῶς πρεπωδέστατος Χριστῷ τὸ καθηγεῖσθαι τῶν ἄλλων*», *Ὑπόμνημα εἰς τόν προφήτην Ἡσαΐαν, Βιβλίον Ε΄, τόμ. Β*, PG 70,1196C. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, *Ὑπόμνημα εἰς τόν προφήτην Μιχαίαν*, PG 71,704B.

334. Προκόπιος Γαζαῖος, *Ἑρμηνεία εἰς τήν Γένεσιν*, PG 87A,360B, ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ· «*Χριστοῦ μὲν γὰρ μόνου κλῆρος τὸ καθηγεῖσθαι λαῶν*», *Ἑρμηνεία εἰς τόν Ἡσαΐαν*, PG 87B, 2536A.

335. Βλ. Liddell καί Scott· «τρόπος, μέθοδος,... ὁ δρόμος, ὁ σκοπός αὐτῶν», *ὁδός*,

ἀλήθειάν σου καὶ δίδαξόν με, ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς ὁ σωτήρ μου» (*Ψα* 24,4-5). Ἡ εἰκονική αὐτή ἔκφραση στή Γραφή συνήθως δηλώνει τό μέσο ἤ τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖον ἐκτελεῖται, κάτι γιά νά προσεγγίσουμε τόν Θεό ἤ νά γνωρίσουμε τά τοῦ Θεοῦ[336]. Ἐπίσης συσχετίζεται μέ τήν ὅλη ζωή τοῦ περιούσιου λαοῦ τοῦ Θεοῦ, τόν Ἰσραήλ, πού ὁ Θεός συμπορεύεται μαζί του καί τόν καθοδηγεῖ ἀπό τήν ἔξοδο τῆς Αἰγύπτου ἕως τή γῆ τῆς Ἐπαγγελίας. Ἐπ᾽ αὐτοῦ, περί τῆς παλαιοδιαθηκικῆς ἐννοίας τῆς ὁδοῦ, ὁ Darrieutort[337] γράφει, ὅτι ὁ λαός τοῦ Θεοῦ στήν Π. Διαθήκη καταλάβαινε καλά τί σημαίνει «*πορεύεσθαι μετὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου*» (*Μχ* 6,8) καί ἐπιπλέον τί σημαίνει νά συνάπτει διαθήκη μαζί του. Κάθε παράβαση τοῦ Νόμου ἀποτελεῖ ἕνα παραστράτημα πού ὁδηγεῖ στήν καταστροφή. Τό τελευταῖο τίμημα τῆς ἀνυπακοῆς θά εἶναι ἡ ἐξορία, ἀλλά ὁ Θεός δέν μπορεῖ νά ἐνδώσει στήν ἀπώλεια τοῦ λαοῦ του. Πρέπει πάλι νά ἑτοιμάσουν "*τὴν ὁδὸν Κυρίου*". Καί ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ νέος Μωϋσῆς, ὁ ὁδηγός στή νέα αὐτή Ἔξοδο (*Λκ* 24,15· *Ἑβρ* 3,5· 12,2), γι᾽ αὐτό προσκαλεῖ τούς ἀνθρώπους νά τόν ἀκολουθήσουν (*Μθ* 4,19· *Λκ* 9,57).

Ἑπομένως ὅταν ὁ Ἰησοῦς φανέρωνε στούς Ἰουδαίους ὅτι εἶναι ἡ ὁδός[338] "*ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς*", σαφῶς προϋπῆρχε ὅλο αὐτό τό ἐννοιολογικό ὑπόβαθρο τῆς Π. Διαθήκης[339], ὥστε νά ἀντιληφθοῦν οἱ ἀκροατές του

Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, τόμ. 3, σ. 269. *Enhanced Strong's Lexicon*, *ὁδός*, Oak Harbor, WA: Logos Research Systems, Inc., 1995. Ἡ λέξη μεταφορικά ἀναφέρεται στήν Κ.Διαθήκη· α) ὡς δρόμος, τόν ὁποῖο θέλει ὁ Θεός νά βαδίζουν οἱ ἄνθρωποι "*τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου*" (*Πρξ* 18,25.26· 22,4· 24,14), β) ὡς ἡ χριστιανική πίστη "*τῆς ὁδοῦ ὄντας*" *Πρξ* 9,2 καί "*ἡ ὁδός τῆς ἀληθείας*" (*Β᾽ Πέ* 2,2) καί γ) παραλληλίζεται ἡ ἠθική ζωή τῶν ἀνθρώπων, στήν ἐπί τοῦ Ὄρους Ὁμιλία, μέ τούς δύο δρόμους. Πρβλ. Darrieurort, *ὁδός*, *ΛΒΘ*, σ. 719.

336. Βλ. Εὐστρατιάδου, *ὁδός*, *Λεξικόν τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σσ. 543-544. Οἱ Ἀθανάσιος καί Κύριλλος Ἀλεξανδρείας ἀντιστοίχως παρατηροῦν τά ἑξῆς· «*Ἐν ἐκείνῳ γὰρ ἡμῶν καὶ ὁδηγὸς ὁ Κύριος εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα γίνεται, λέγων· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ θύρα, καὶ δι᾽ ἐμοῦ δεῖ πάντας εἰσελθεῖν*», *Κατὰ Ἀρειανῶν, Λόγος Β᾽*, PG 26,277B καί «*Αὐτὸς γὰρ ἡμῖν νενομοτέθηκε τὰ ὑπὲρ νόμον, αὐτὸς ὑπέδειξε τὴν ὁδὸν, ἥν ἂν, οἶμαι, τὶς καλῶς εἰς τὴν κατ᾽ ἐνέργειαν ἀρετὴν ἐκδέξαιτο, καὶ τὸ ἐν πράξεσι ταῖς κατὰ Χριστὸν, διαβατικόν τε καὶ πρόθυμον*», *Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Βιβλίον Θ᾽*, PG 74,189BC.

337. Darrieutort, *ὁδός*, *ΛΒΘ*, σσ. 717-718.

338. Ὁ Fillion ἐπισημαίνει ὅτι τό ἔναρθρο τῆς ὁδοῦ φανερώνει τή μοναδικότητά της, μέσω τῆς ὁποίας μπορεῖ κάποιος νά φθάσει στόν οὐρανό, *La Sainte Bible commentée*, τόμ. 7ος, σ. 150. Ἄρα ὁ Ἰησοῦς δέν εἶναι ἁπλῶς μία ὁδός πού ὁδηγεῖ πρός τόν Πατέρα, ἀλλά ἡ ὁδός ἡ μοναδική.

339. Στόν Ψαλμό 17 ὁ Ψαλμωδός ἀναφωνεῖ ὅτι ὁ δρόμος τοῦ Κυρίου εἶναι

ὅτι αὐτή ἡ ἀποκάλυψη καί ἡ ταύτιση τοῦ προσώπου του μέ τήν ὁδό συνδέεται ἄμεσα μέ τό ἔργο τοῦ Θεοῦ καί προϋποθέτει μιά συγκεκριμένη πορεία[340] καί σκοπό πρός Αὐτόν[341]. Ἄρα ἡ λέξη ὁδός συσχετίζεται μέ τό καθηγητής καί τό ποιμήν, διότι ἐνυπάρχει σ᾽ αὐτήν ἡ ἔννοια τῆς καθοδηγήσεως, τοῦ προτύπου καί τοῦ παραδείγματος[342].

Συνήθως στήν Κ. Διαθήκη ἡ λέξη ὁδός συντάσσεται μετά γενικῆς διαφόρων λέξεων, ἀπό τίς ὁποῖες λαμβάνει κατά περίπτωση τό ἀκριβές περιεχόμενο, ὅπως ἡ ὁδός τῆς ἀληθείας, ἡ ὁδός τῆς σωτηρίας, ἡ ὁδός τῆς εἰρήνης, κ.ἄ.[343]. Ἀλλά στήν προκειμένη περίπτωση τοῦ Ἰωάννου 14,6 "*ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή*", ἡ ὁδός δέν συνοδεύεται ὑπό τῆς γενικῆς κάποιας λέξεως, ἀλλά συνδέεται κατά παράταξη μέ τόν συμπλεκτικό σύνδεσμο "καί" καί ἐνάρθρως μέ τίς ἔννοιες ἀλήθεια[344] καί ζωή, γιά νά δηλώσουν ὅτι ὄντως ὁ Ἰησοῦς εἶναι ἡ ἀλήθεια καί ζωή[345]. Συνεπῶς, ὅλες αὐτές οἱ εἰκονικές ἐκφράσεις πού ἐνάρθρως ἐκφέρονται ἀπό τόν Ἰησοῦ, ἀποκαλύπτουν ὅτι αὐτός εἶναι ἡ μοναδική πορεία πού ὁδηγεῖ πρός τόν Θεό "ἡ ὁδός" καί ὁ ἀληθινός σκοπός "ἡ ἀλήθεια καί ἡ ζωή"[346]. Ἐπιπλέον γιά τήν

ἄμεμπτος· «*ὁ Θεός μου, ἄμωμος ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, τὰ λόγια Κυρίου πεπυρωμένα*» (17,31).

340. Ὁ Michaelis παρατηρεῖ ὅτι ἡ πορεία τῆς ζωῆς ἤ ὁ τρόπος τῆς ζωῆς συχνά παρομοιάζεται μέ τήν ὁδό, *ὁδός*, *ThDNT*, τόμ. 2, σσ. 42.

341. Ὁ Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας πρός τούς χριστιανούς τῆς Ἐφέσου κηρύττει ὅτι ὁ Χριστός εἶναι ὁ μόνος ἀλάνθαστος δρόμος πού ὁδηγεῖ πρός τόν Θεό· «*Ὁδός δὲ ἐστιν ἀπλανὴς, Ἰησοῦς ὁ Χριστός· Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, εἰμὶ ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ζωή. Ὁδηγεῖ δὲ ἡ ὁδὸς πρὸς τὸν Πατέρα· Οὐδεὶς γὰρ, φησὶν, ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι᾽ ἐμοῦ*», *Πρὸς Ἐφεσίους*, PG 5,741A.

342. Βλ. Σάκκου, *Ἑρμηνεία εἰς Ἰωάννην*, τεῦχ. Β', σ. 36. Πρβλ. Τρεμπέλα, *Ὑπόμνημα εἰς Ἰωάννην*, 509-510. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἀπολογητικαί Μελέται*, τόμ. 5, σ. 381.

343. Βλ. Βούλγαρη, *Ὑπόμνημα εἰς τήν δευτέραν καθολικήν Ἐπιστολήν τοῦ ἀπ. Πέτρου*, σ. 166.

344. Κύριλλος Ἀλεξανδρείας· «*Οὐκοῦν αὐτὸς ἐστιν ἀλήθεια, αὐτὸς ἐστιν ἡ ὁδὸς, τοῦτ᾽ ἐστιν, ὁ ἀληθὴς τῆς πίστεως ὅρος, καὶ ὁ τῆς ἀπλανοῦς περὶ Θεοῦ διαλήψεως κανών τε καὶ στάθμη*», *Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Βιβλίον Θ'*, PG 74,189C. Πρβλ. Bultmann, *ἀλήθεια*, *ThDNT*, τόμ. 1, σσ. 245.

345. Ὁ Hoskyns σημειώνει ὅτι ἀλήθεια καί ἡ ζωή δέν εἶναι ἀφηρημένες ἰδέες καί ἔννοιες, ἀλλά συγκεκριμένες καί παροῦσες πραγματικότητες στόν σαρκωθέντα Υἱό τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος συγχρόνως εἶναι καί ἀλήθεια καί ζωή, παρά Τρεμπέλα, *Ὑπόμνημα εἰς Ἰωάννην*, σ. 510. Νεκτάριος Κεφαλᾶς· «ἡ αἰώνιος ζωή ἐχαρίσθη, ἡ ἀλήθεια ἐφανερώθη, ἡ ὁδός τῆς σωτηρίας ἐγνώσθη, τά δεσμά διελύθη καί ἡ ἐλευθερία ἀπεδόθη· ἤδη ὁ ἄνθρωπος δύναται ἐπιγινώσκων τόν Υἱόν τοῦ Θεοῦ νά βαδίζῃ τήν εὐθεῖαν ὁδόν τήν φέρουσαν εἰς τήν σωτηρίαν», *Χριστολογία*, σ. 39, ἐπίσης πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, σσ. 227-231.

346. Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας ἐπ᾽ αὐτῆς τῆς ἐκφράσεως τοῦ Ἰησοῦ "*ἐγώ εἰμι*

ἐμβριθή μελέτη τοῦ χωρίου αὐτοῦ εἶναι πολύ ἐνδιαφέρουσες οἱ παρατηρήσεις τοῦ Σάκκου· «Διά τοῦ Υἱοῦ εὑρίσκει ὁ πιστός τόν Πατέρα. Ἄν ὅμως προσέξει κανείς προσεκτικώτερα τούς λόγους, βλέπει ὅτι ὁ Υἱός εἶνε καί ὁδός καί σκοπός. Ὁδός εἶνε ὡς πρότυπο μιμήσεως καί ἡ ἀλήθεια ὡς πηγή ἀποκαλύψεως καί ἡ ζωή ὡς ἀντικείμενο πίστεως. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια καί ἡ ζωή εἶναι ὁ σκοπός»[347].

Ἡ ἔκφραση "ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια" ἀποτελεῖ ἑβραϊσμό[348] καί συνιστᾶ αὐτή ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Ἰησοῦ μιά βασική προϋπόθεση τῆς χριστιανικῆς θεολογίας, διότι κατανοεῖται μέ χριστολογική ἔννοια[349]. Ἄρα ἡ ἀλήθεια ἐδῶ ἔχει τή σημασία τῆς θεωρητικῆς γνώσεως, πού ἀποκαλύπτει ὅτι ὄντως ὁ Χριστός εἶναι ἡ ἀποκλειστική πηγή τῆς ἀλήθειας, ἡ πηγή τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Φυσικά, μιᾶς ἀλήθειας πού δέν ἔχει οὐδεμία σχέση μέ τήν ἀφηρημένη διανοητική γνώση, ἀλλά μιᾶς ἀληθινῆς γνώσεως πού συνδέεται ἄμεσα μέ τή γνώση τοῦ Θεοῦ[350] καί ἀποτελεῖ τρόπο ὕπαρξης καί ζωῆς· *«αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωή, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν»* (Ἰω 17,3). Ὅταν διακηρύττει ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια καί ταυτόχρονα ἡ ζωή, τότε δίνει στήν ἀλήθεια ἕνα περιεχόμενο μέ ὑπαρξιακές διαστάσεις, διότι ἡ ἀλήθεια ταυτίζε-

---

ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή " σχολιάζει ὅτι ἀποτελεῖ ἀπάντηση στήν ἐρώτηση τοῦ Θωμᾶ *"Κύριε, οὐκ οἴδαμεν ποῦ ὑπάγεις· καὶ πῶς δυνάμεθα τὴν ὁδὸν εἰδέναι;"* · *«Ἐπειδή γὰρ διεπυνθάνετο ὁ Θωμᾶς, Ποῦ γὰρ ἀπελεύσῃ, λέγων, ἢ πῶς ἂν ἡμεῖς εἰδείημεν τὴν ὁδὸν, τὸ ὅποι ποτὲ βαδιῇ μὴ γινώσκοντες, ἀναγκαίως ἔφασκεν· "Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ζωὴ, καὶ ἡ ἀλήθεια," καὶ ὅτι "οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ" δεικνὺς ἐντεῦθεν, ὡς εἴπερ τις βούλοιτο τὴν ὁδὸν εἰδέναι, δι' ἧς ἂν ἴῃ πρὸς ζωὴν τὴν αἰώνιον, φιλονεικήσει δὴ πάντως εἰδέναι Χριστόν», Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Βιβλίον Θ'*, PG 74,192D. Βλέπε περί τῆς ἑρμηνείας τοῦ χωρίου Ἰω 14,6 Michaelis, *ὁδός*, *ThDNT*, τόμ. 2, σσ. 78-84. Ἐπίσης ἡ ἔννοια τῆς ἀλήθειας συνδέεται ἄρρηκτα μέ τόν Θεό καί δηλώνει ὅτι ὁ μόνον αὐτός ζεῖ πραγματικά, βλ. Kittel, *ἀλήθεια*, *ThDNT*, τόμ. 1, σσ. 237.

347. Σάκκος, *Ἑρμηνεία εἰς Ἰωάννην*, τεῦχ. Β', σ. 36. Πρβλ. Τρεμπέλα, *Ἀπολογητικαί Μελέται*, τόμ. 5, σ. 381.

348. Ὁ Βούλγαρης δέχεται ὅτι ἡ φράση "ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια" προέρχεται ἀπό τό Ψαλμικό χωρίο· *«ὁδὸν ἀληθείας ἡρετισάμην καὶ τὰ κρίματά σου οὐκ ἐπελαθόμην»* (118,30), ὅπου ἐκεῖ ἀντιτίθεται στήν *"ὁδὸν ἀδικίας"* (118,29), *Ὑπόμνημα εἰς τήν δευτέραν καθολικήν Ἐπιστολήν τοῦ ἀπ. Πέτρου*, σ. 166.

349. Μ. Ἀθανάσιος· *«Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια, καὶ οὐ λέγοντος, Ἐγενόμην ἀλήθεια, ἀλλ' ἀεὶ τό, Εἰμὶ», Κατά Ἀρειανῶν, Λόγος Α'*, PG 26,37B.

350. Ὡσηέ· *«Ἀκούσατε λόγον Κυρίου, υἱοὶ Ἰσραήλ, ὅτι κρίσις τῷ Κυρίῳ πρὸς τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν, διότι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια οὐδὲ ἔλεος οὐδὲ ἐπίγνωσις Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς»*. Βλ. Quell, *ἀλήθεια*, *ThDNT*, τόμ. 1, σσ. 233-234. Πρβλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Χριστολογία*, σ. 59· 318-319.

ται μέ τό πρόσωπό του. Ἑπομένως τό περιεχόμενο τῆς ἀληθοῦς ζωῆς εἶναι ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ καί ἀντιστρόφως ἡ γνώση τῆς ἀλήθειας εἶναι ἡ κατάκτηση τῆς αἰώνιας ζωῆς[351].

Ἐδῶ ἡ *ἀλήθεια*[352] ὡς πηγή ἀποκαλύψεως ἀντιστοιχεῖ μέ τό *Β΄ Πε* 2,2 *ὁδός ἀληθείας*, ὡς θεωρητική γνώση τῆς χριστιανικῆς πίστεως[353], ἐνῶ ἡ ζωή μέ τή σημασία τῆς ἐμπειρικῆς καί βιωματικῆς γνώσεως τῆς πίστεως εἶναι ἀντίστοιχη τῆς ἐκφράσεως ὁδός σωτηρίας[354] τοῦ χωρίου τῶν *Πρξ* 16,17, ὅπου ἀναφέρεται στήν ἠθική καί συνεπή ἐφαρμογή τῆς ἀλήθειας στήν καθημερινή ζωή τῶν πιστῶν τοῦ Θεοῦ, πού ὁδηγεῖ στήν πολυπόθητη λύτρωση καί σωτηρία.

Μετά ἀπό ὅλα αὐτά, μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ἡ ὁδός μέ τήν ἔννοια τῆς πορείας πρός τόν Θεό διαθλᾶται στό προαναφερθέν χωρίο σέ δύο μέρη, α) στήν ἀλήθεια καί β) στή ζωή· καί τό μέν πρῶτο ἀναφέρεται στό δόγμα καί στήν πίστη, τό δέ δεύτερο στήν ἠθική καί πράξη καί ἑπομένως συνδέεται ἄρρηκτα τό· α) ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια μέ τό εἷς διδάσκαλος καί β) ἐγὼ εἰμι ἡ ζωή μέ τό εἷς καθηγητής.

* * *

Σ᾽ αὐτό τό ἑρμηνευτικό κεφάλαιο, ὅπως λέχθηκε ἐξ ἀρχῆς, προσπαθήσαμε νά προσεγγίσουμε ἀπό ἑρμηνευτικῆς ἐπόψεως τούς ὅρους διδάσκαλος καί καθηγητής πού λέχθηκαν ἀπό τόν Ἰησοῦ ἐν σχέσει μέ τό πρόσωπό του στό *Μθ* 23,8·10 καί νά ἐπισημάνουμε τήν εἰδοποιό διαφορά, πού ὄντως ὑπάρχει, μεταξύ τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν. Φρονοῦμε, στηριζόμενοι στά δεδομένα πού ἐκθέσαμε σ᾽ αὐτό τό κεφάλαιο μέ κάθε ἀκρίβεια καί λεπτομέρεια, ὅτι εἶναι σαφέστατη ἡ ἐννοιολογική διάκριση τῶν δύο ὅρων καί δέν ἔχουμε ἐδῶ, ὅπως ὑποστηρίχθηκε

---

351. Ἐπιφάνιος Κωνσταντίας· «*μόνος ὁδηγός ἀληθείας, νόμων ἐξηγητής ἁγίων, πνευματικοῦ ὑφηγητής, προφητῶν καθηγητής, ἀποστόλων διδάσκαλος, εὐαγγελικῶν δογμάτων φωστήρ, ἁγίων ἐκλογεύς, φῶς τὸ ἀληθινὸν ἐξ ἀληθινοῦ φωτός. Υἱός φυσικός, Υἱὸς ἀληθής, Υἱός γνήσιος, μόνος ἐκ μόνου*», *Ἀγκυρωτός*, PG 43,153A καί τοῦ αὐτοῦ, *Πανάριον ἤ Κατά αἱρέσεων. Κατά Πνευματομάχων*, 3,79, PG 42,493B.

352. Σέ ἄλλες περιπτώσεις ὁ ὅρος ἀλήθεια ἔχει τή σημασία τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ, γενικά τῆς ἀρετῆς. Βλ. τήν ἑρμηνεία τοῦ Σωτηροπούλου στά χωρία *Γ΄ Ἰω* 3-4, *Ἑρμηνεία δυσκόλων χωρίων τῆς Γραφῆς*, τόμ. 2, σσ. 262-263. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, *Ἑρμηνεία δυσκόλων χωρίων τῆς Γραφῆς, τόμ. 1, σσ.* 106-112,

353. Ὁ Τρεμπέλας δέχεται ὅτι ἡ ἔκφραση ὁδός τῆς ἀληθείας ἀποτελεῖ τεχνικό ὅρο καί δηλώνει τή χριστιανική πίστη καί ζωή, διά τῆς ὁποίας ὁδηγεῖται κάποιος στήν αἰώνια ζωή, *Ὑπόμνημα εἰς τάς Ἐπιστολάς τῆς Κ. Διαθήκης*, τόμ. 3, σ. 406.

354. Περί τῆς σημασίας τῆς ἔννοιας σωτηρία στήν Κ. Διαθήκη βλέπε περισσότερα στόν Foerster, *σώζω καί σωτηρία*, *ThDNT*, τόμ. 7, σσ. 989-998.

ἀπό μερικούς ἑρμηνευτές, κάποια προσθήκη στό ἀρχικό κείμενο τοῦ Ματθαίου ἤ ἔστω ἁπλῶς, χάριν ἐμφάσεως, μιά ἐπανάληψη τῆς λέξεως καθηγητής μέ τή μεταγενέστερη σημασία της, τῆς σημασίας τοῦ διδάσκειν. Θεωροῦμε ὅτι ἦταν ἐπιβεβλημένη νά γίνει αὐτή ἡ διευκρίνιση, διότι πίσω ἀπό αὐτήν τήν εἰδοποιό διαφορά κρύπτεται καθαρά ἡ μεγάλη ἀλήθεια, ὅτι ὁ Χριστός ὄχι μόνον εἶναι ὁ ἀποκλειστικός διδάσκαλος, ἀλλά καί ὁ μοναδικός καθηγητής μέ τήν ἔννοια τῆς λέξεως τοῦ καθοδηγητῆ πού ἐνδιαφέρεται γιά τούς μαθητές του, ὥστε μέ τή δική του καθοδήγηση νά ἐφαρμόσουν στήν προσωπική τους ζωή τίς ἀλήθειες πού διδάσκει σ᾽ αὐτούς, γιά νά μήν ἔχουν ἁπλῶς μιά θεωρητική, διανοητική γνώση, ἀλλά μιά γνώση ἐμπειρική – βιωματική καί νά τούς ὁδηγήσει στόν τελικό σκοπό τῆς ζωῆς των, στή θέωση. Εἰδικώτερα ἡ ἔννοια τοῦ καθηγητοῦ μέ τή σημασία τοῦ καθοδηγοῦ ὑποδεικνύεται μέ ἔμφαση καί κατανοεῖται πληρέστερα μετά τή μελέτη τῶν ἐνάρθρων αὐτοχαρακτηρισμῶν τοῦ Ἰησοῦ ὅτι εἶναι ὁ ποιμήν, ἡ ὁδός, ἡ ἀλήθεια καί ἡ ζωή. Ἀκόμη, διαπιστώσαμε ὅτι οἱ ἔννοιες αὐτές εἶναι ἀντίστοιχες τῶν δύο βασικῶν ἀντικειμένων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τοῦ δόγματος καί τοῦ ἤθους ἤ ἄλλως τῆς πίστεως καί τῆς ἔμπρακτης ἐφαρμογῆς τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ διά τῆς μετανοίας, διότι στό διδάσκαλος ἐμπεριέχεται ἡ ἔννοια τῆς θεωρητικῆς γνώσεως τοῦ θελήματος Θεοῦ καί στό καθηγητής τό στοιχεῖο τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ θελήματος αὐτοῦ στή ζωή τῶν ἀνθρώπων μέ τήν εἰλικρινῆ μετάνοια.

Συνεπῶς ὁ Ἰησοῦς εἶναι· α) ὁ αὐθύπαρκτος καί ἀπόλυτος διδάσκαλος τῆς θείας ἀληθείας, πού δέν ἐξαρτᾶται ἀπό κανένα ἄλλο διδάσκαλο· β) ὁ μοναδικός καθηγητής, μέ τή σημασία τοῦ καθοδηγητοῦ, τοῦ χειραγωγοῦ, πού προπορεύεται καί δείχνει στούς ἀνθρώπους τό δρόμο, γιά τή βίωση αὐτῆς τῆς ἀλήθειας στήν καθημερινή τους ζωή.

Ἐπιπροσθέτως, τό διδακτικό καί καθοδηγητικό ἔργο τοῦ Ἰησοῦ δέν περιορίζεται χρονικά καί τοπικά μόνον στούς τότε μαθητές του ἐπί τῆς ἐποχῆς του καί στά στενά γεωγραφικά ὅρια τῆς Ἰουδαίας καί Γαλιλαίας, ἀλλά ἐπεκτείνεται ἀκατάπαυστα μέχρις συντέλειας τοῦ κόσμου ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς σ᾽ ὅλους τούς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἑκούσια γίνονται μέλη τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας Του, διότι, σύμφωνα μέ τήν ἐκκλησιολογία τοῦ ἀπ. Παύλου καί γενικώτερα τῆς Κ. Διαθήκης, ὁ Χριστός εἶναι ἡ κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας, τήν ὁποία ὁδηγεῖ καί χειραγωγεῖ ἀενάως εἰς πᾶσαν τήν ἀλήθειαν. Μάλιστα δέ λόγῳ τῆς ἑνώσεως καί περιχωρήσεως τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Ἐκκλησίας, ἡ Ἐκκλησία συνεχίζει τό διδασκαλικό ἔργο τοῦ Χριστοῦ διά τῶν ποιμένων καί διδασκάλων πού τοποθέτησε σ᾽ Αὐτήν[355] καί μέσω αὐτῶν·

---

355. *Α´ Κο* «*Καί οὓς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους,*

α) οἱ ἄνθρωποι διδάσκονται τό θεῖο θέλημα, μέ τήν προϋπόθεση ὅτι οἱ διάκονοί του αὐτοί τηροῦν τό παράγγελμα τοῦ ἀπ. Πέτρου· «*εἴ τις λαλεῖ, ὡς λόγια Θεοῦ*» (*Α΄ Πέ* 4,11) καί β) παιδαγωγοῦνται καί νουθετοῦνται στήν εὐσέβεια καί δικαιοσύνη, ὅπως χαρακτηριστικά λέγει ὁ ἀπ. Παῦλος χρησιμοποιώντας ἀντί τῆς λέξεως Ἐκκλησία τήν ἔκφραση ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ· «*Ἐπεφάνη γὰρ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις, παιδεύουσα ἡμᾶς, ἵνα ἀρνησάμενοι τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα λυτρώσηται ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνομίας καὶ καθαρίσῃ ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον, ζηλωτὴν καλῶν ἔργων*» (*Ττ* 2,11-14).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Προσεγγίσαμε ἑρμηνευτικά τά χωρία *Μθ* 23,8-10, στά ὁποῖα ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ἰησοῦς διακηρύττει μέ ἀπόλυτο τρόπο δύο αὐτοχαρακτηρισμούς, «*Εἷς διδάσκαλος - εἷς καθηγητής, ὁ Χριστός*» στό τέλος σχεδόν τῆς τριετοῦς δημόσιας δράσης του καί μετά ἀπό ἔντονη διαμάχη καί ἀνταλλαγή ὀξέων διαξιφισμῶν μέ τούς Γραμματεῖς καί Φαρισαίους. Αὐτοί οἱ αὐτοχαρακτηρισμοί, διδάσκαλος καί καθηγητής, ἀποτέλεσαν οὐσιαστικά τό ἀντικείμενο τῆς ἐργασίας μας. Τούς μελετήσαμε σέ βάθος μέσα στή συνάφεια τοῦ κειμένου πού ἀπαντῶνται. Εἰδικώτερα ὅμως, δώσαμε βαρύτητα στήν ἐπισήμανση τῆς εἰδοποιοῦ διαφορᾶς τῶν δύο ἐννοιῶν καί στόν τονισμό τῶν χριστολογικῶν στοιχείων πού ὑπάρχουν στούς παραπάνω στίχους, ἐξετάζοντας τήν αὐτοσυνειδησία τοῦ Ἰησοῦ ὅτι εἶναι ὁ μοναδικός διδάσκαλος καί ὁ μοναδικός καθηγητής "*εἷς*".

Ἀπό τήν ὅλη μελέτη μας ἀναφέρουμε ἐν περιλήψει τά ἑξῆς κύρια σημεῖα:

- *Πρῶτον*· ὁ χρόνος διακήρυξης τῶν προαναφερθέντων αὐτοχαρακτηρισμῶν τοῦ Ἰησοῦ ἦταν ἡ ἐποχή, ὅπου ὡς διδάσκαλοι καί πνευματικοί ὁδηγοί τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ ἐφέροντο οἱ Γραμματεῖς καί Φαρισαῖοι. Γι᾽ αὐτό μελετῶνται ὅλα ἐκεῖνα τά ἱστορικά στοιχεῖα πού σκιαγραφοῦν τήν προσωπικότητά τους καί περιγράφουν τήν ὅλη νοοτροπία καί συμπεριφορά τῶν αὐτόκλητων "ὁδηγῶν" τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ. Ἀπό τήν ἐξέταση ὅλων αὐτῶν τῶν στοιχείων φαίνεται σαφέστατα ὅτι τά διακριτικά γνωρίσματά τους ἦταν: α) ἡ ὑποκρισία καί ἀσυ-

---

δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους».

νέπεια μεταξύ λόγων καί ἔργων, β) ἡ ὑπερβολική προσήλωση στούς τύπους τοῦ Νόμου καί ἡ λεπτομερής ἐξέταση ἀσημάντων θεμάτων, γ) ἡ ὑπέρμετρη ἀγάπη γιά τή δόξα καί τίς πρωτοκαθεδρίες σέ συνδυασμό μέ τήν ἔντονη ἐπιθυμία προσφώνησης ἐκ μέρους τῶν Ἰουδαίων μέ τίς ἐπικλήσεις «ραββί» ἤ «διδάσκαλε», δ) ἡ ἔκδηλη ἀποστροφή πρός τούς ἁπλούς ἀνθρώπους, διότι φρονοῦσαν ὅτι ἦσαν ἀμαθεῖς καί τιποτένιοι καί ε) ἡ ἐπιδίωξη νά μαθητεύσουν κοντά σέ φημισμένους νομοδιδασκάλους, μέ βασικό σκοπό νά ἀποφοιτήσουν σύντομα ἀπό τή σχολή τους καί νά ἀποκτήσουν τό ἀξίωμα τοῦ ραββί.

- *Δεύτερον*· ὁ ὅρος εἷς ἔχει χριστολογικό χαρακτῆρα καί ἐμπεριέχει τήν ἔννοια τῆς μοναδικότητος καί τῆς θεϊκῆς ἀπολυτότητος τοῦ Ἰησοῦ ὡς διδασκάλου καί καθηγητοῦ, διότι συνδέεται στενά καί μέ τή λέξη Χριστός καί μέ τήν ταυτόσημη συνήθη ἔκφραση τοῦ Ἰησοῦ ἐγώ εἰμι, μέ τήν ὁποία φανερώνει σαφῶς στό πρόσωπό του τό Θεό τῆς Π.Δ..

- *Τρίτον*· ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀπαγορευτικῆς ἐντολῆς τοῦ Χριστοῦ «μή κληθῆτε» διδάσκαλος ἤ καθηγητής, γίνεται διάκριση τῶν ὅρων τῆς Γραφῆς σέ ἀπόλυτη καί σχετική σημασία, μέ κριτήριο τό πρόσωπο μέ τό ὁποῖο συνδέεται ἡ λέξη. Δηλαδή, ἄν ἡ λέξη ἀναφέρεται στόν Θεό ἔχει ἀπόλυτη ἔννοια, ἐνῶ ἄν ἀποδίδεται σέ ἀνθρώπους ἔχει σχετική. Συνεπῶς, στήν προκειμένη περίπτωση οἱ ὅροι διδάσκαλος καί καθηγητής τῆς ἀπαγόρευσης «*μή κληθῆτε*» ἔχουν ἀπόλυτη σημασία, διότι ἀναφέρονται στόν Χριστό ὡς τέλειο Θεό, δηλώνοντας ὅτι εἶναι ὁ μοναδικός καί αἰώνιος διδάσκαλος. Φυσικά, χωρίς αὐτό νά ἔρχεται σέ ἀντίθεση ἄνευ ἐξαιρέσεων μέ τόν τίτλο τοῦ διδασκάλου πού φέρουν ὅσοι ἀσκοῦν διδακτικό ἔργο ἤ νά ἀποτελεῖ παράβαση ἡ προσφώνηση κάποιων ἀνθρώπων μέ τίς λέξεις διδάσκαλος ἤ καθηγητής, ἀρκεῖ νά ἔχουν ἐνσυνείδητη γνώση τῆς διακρίσεως μεταξύ ἀπόλυτης καί σχετικῆς ἔννοιας τῶν ὅρων. Σύμφωνα μέ τούς Πατέρες καί τούς περισσότερους ἑρμηνευτές, ὁ βασικός λόγος πού ὁ Ἰησοῦς ἀπαγορεύει ἀπόλυτα τούς μαθητές του νά προσφωνοῦνται διδάσκαλοι ἀπό τούς ἀνθρώπους, εἶναι γιά νά τούς διαφυλάξει ἀπό τό πάθος τῆς φιλαρχίας καί τῆς ὑπερηφανείας, τόσο σύνηθες στίς θρησκευτικές τάξεις τῶν Γραμματέων καί Φαρισαίων.

- *Τέταρτον*· κατόπιν ἐννοιολογικῆς καί ἑρμηνευτικῆς μελέτης τῶν ὅρων διδάσκαλος καί καθηγητής διαπιστώνεται ὅτι ὑπάρχει μεταξύ αὐτῶν μιά λεπτή, ἀλλά οὐσιαστική διαφορά καί ἐπισημαίνεται ἡ μεγάλη ἀλήθεια πού κρύπτεται πίσω ἀπό αὐτήν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς δέν εἶναι μόνον ὁ θεωρητικός διδάσκαλος τῶν θείων ἀληθειῶν, ἀλλά καί ὁ χειραγωγός τῶν ἀνθρώπων γιά τήν ἔμπρακτη ἐφαρμογή τῶν ἀληθειῶν αὐτῶν στήν καθημερινή τους ζωή.

- *Πέμπτον*· ἡ ὑπεροχή τοῦ Ἰησοῦ ὡς διδασκάλου ἔναντι τῶν διδασκάλων τῆς ἐποχῆς του φαίνεται μέ καθαρά ἀπό τά ἑξῆς σημεῖα: α) ὁ σκοπός διδασκαλίας του δέν ἦταν ἁπλῶς νά διδάξει τά τοῦ

Θεοῦ, ἀλλά νά διακηρύξει μετά δυνάμεως τόν ἐρχομό τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπί τῆς γῆς. β) Δίδασκε μέ κῦρος καί αὐθεντική ἐξουσία, ἐκφέροντας κατ᾽ ἐπανάληψη τή φράση "ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν"· ἑρμήνευε ἀνεπιτήδευτα καί αὐθεντικά τό λόγο τοῦ Θεοῦ μέ ἁπλότητα, σαφήνεια, σοβαρότητα καί πρωτοτυπία. γ) Κατήργησε τίς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς του περί ἐπισημότητος τοῦ χώρου διδασκαλίας καί δίδασκε παντοῦ "εὐκαίρως ἀκαίρως", ὅπου ὑπῆρχαν ἄνθρωποι μέ πνεῦμα μαθητείας. δ) Ἀπευθυνόταν ἀδιακρίτως σέ ὅλους τούς ἀνθρώπους, μορφωμένους καί ἁπλοϊκούς, χωρίς νά παραμελεῖ ἤ νά περιφρονεῖ κανένα. ε) Ὁ ἴδιος ὁ Ἰησοῦς ἐπέλεξε τούς μαθητές του καί ἀνέπτυξε μαζί τους σχέσεις οἰκειότητος καί προσωπικῆς φιλίας. στ) Οἱ μαθητές τοῦ Ἰησοῦ διαρκῶς ἔφεραν τή μαθητική ἰδιότητα καί ποτέ δέν ἀποφοιτοῦσαν ἀπό τή σχολή του, διότι μονίμως μαθήτευαν καί καλλιεργοῦνταν ἀπό τό μοναδικό διδάσκαλό τους καί ζ) οἱ αὐστηρές καί ἄκαμπτες προϋποθέσεις μαθητείας ἀπαιτοῦσε ὁ Ἰησοῦς ἀπό ὅσους ἤθελαν νά τόν ἀκολουθήσουν καί νά τόν ἔχουν ὡς διδάσκαλος, ὅπως εἶναι ἡ αὐταπάρνηση καί ἡ θυσία τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς των.

- *Ἕκτον*· ὁ ὅρος καθηγητής εἶναι ἀπό τίς ἅπαξ λεγόμενες λέξεις τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί ἀπαντᾶται μόνο στό ὑπό ἐξέταση χωρίο μας Μθ 23,10, ἔχοντας τήν κύρια καί πρωταρχική σημασία του, τήν ἔννοια τοῦ ὁδηγοῦ πού δείχνει τό δρόμο, τό χειραγωγό πού κρατᾶ κάποιον ἀπό τό χέρι καί τόν καθοδηγεῖ μέ ἀσφάλεια στό τέλος τοῦ δρόμου.

- *Ἕβδομον*· παρατηρεῖται ἀντιστοιχία τῶν ὅρων διδάσκαλος καί καθηγητής μέ τό δόγμα καί ἦθος. Διότι τό δόγμα καί ἡ γνώση τῆς θείας ἀλήθειας ἐμπεριέχονται στήν ἔννοια τοῦ διδασκάλου καί τό ἦθος, ἤτοι ἡ πράξη καί ἐφαρμογή αὐτῆς τῆς ἀλήθειας ἐνυπάρχει στό καθηγητής.

- *Ὄγδοον*· ὁρισμένες ἀπό τίς ἀποκαλυπτικές ρήσεις τοῦ Ἰησοῦ, πού ἐκφέρονται μέ τό ἐγὼ εἰμι, ὅπως ποιμήν, ἀλήθεια, ὁδός, ζωή εἶναι συνώνυμες τῶν λέξεων διδάσκαλος καί καθηγητής, διότι ἔχουν σχεδόν τό αὐτό περιεχόμενο μέ αὐτές. Αὐτές οἱ ἀπόλυτες διαβεβαιώσεις: α) ἀναφέρονται στό διδάσκειν τοῦ Ἰησοῦ, πού θεωρητικά διδάσκει τήν ἀλήθεια, διότι στό πρόσωπό του ταυτίζεται ἡ ἀλήθεια, ἡ ἀπόλυτη ἀλήθεια (ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια), β) στό καθηγεῖσθαι τοῦ Ἰησοῦ, ἐπειδή μόνον αὐτός μπορεῖ νά μᾶς καθοδηγήσει στή βίωση τῆς θεϊκῆς ἀλήθειας, ὅπως οἱ ἐκφράσεις ὁ ποιμήν ὁ καλός καί ἐγώ εἰμι ἡ ζωή καί γ) ἐμπεριέχουν καί τίς δύο σημασίες, ὅπως ἡ ἔννοια τῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία ἀναλύεται σέ ἀλήθεια ὡς πηγή ἀποκαλύψεως (ὁδός ἀληθείας) καί ζωή ὡς ἀντικείμενο πίστεως (ὁδός σωτηρίας).

CONCLUSIONS

We attempted an interpretative approach on the passages Mt 23,8-10, in which it is cited that Jesus asserts in an absolute way two self-characterizations 'only teacher-only leader, Messiah'. This takes place almost in the end of his three-year public action and after an intense conflict with sharp comments against the Scribes and Pharisees. These self-characterizations, διδάσκαλος καί καθηγητής, were the main object of our project and we studied them thoroughly in the context they occur. More specifically we emphasized the difference between the two notions and we stressed the christological elements that appear in the above verses, looking at Jesus' self-conscience that he is the only teacher and the only leader 'εἷς'.

Out of the whole study we summarize the following main points:

- *First:* the time that Jesus proclaimed the earlier mentioned self-characterizations was an era when the Scribes and Pharisees were considered to be the spiritual leaders of the Jewish people. That is why we have studied all the historical facts that depict their personality and describe the mentality and behaviour of the self-appointed 'leaders' of the Jewish people. By examining all these elements we observe that they have these distinct characteristics: a) the hypocrisy and inconsistency between words and deeds b) the extreme dedication to the conventionalities of the Law and the detailed scrutiny of trivial issues, c) the excessive love of glory and primacy combined with the intense desire to be addressed by the Jewish as 'rabbi' or 'teacher', d) the manifest aversion to ordinary people because they considered them to be ignorant and worthless and e) the pursuit to be instructed by famous law teachers aiming primarily to graduate soon from their school and to obtain the title of rabbi.

- *Second:* the term has a christological nature and contains the notion of uniqueness and of the divine absolute that Jesus as a teacher and leader has. This is because it is closely related to the word Christ and to the synonymous, common expression of Jesus ἐγώ εἰμί, by which he clearly reveals through him the God of the Old Testament.

- *Third:* originating in the prohibitive order of Jesus 'you must not be called' διδάσκαλος or καθηγητής, a distinction between the absolute and relative meaning of the Scriptural terms is attempted, judging by the person to which the word is connected. That is, if the word refers to God it has an absolute meaning, whereas if it is attributed to humans its meaning is relative. Consequently, in the present case the terms διδάσκαλος and leader of the prohibition 'you must not be called' have an absolute meaning because they refer to Christ as perfect God, stating that He is the unique and eternal teacher. Naturally, this is not in any

sort of contrast to the title of διδάσκαλος that is attributed to those who practise teaching. Addressing some people by the words διδάσκαλος or leader does not consist a violation, as long as they are conscious of the distinction between the absolute and relative meaning of the terms. According to the Fathers and most interpreters the primal reason that Jesus explicitly prohibits his students to be addressed as teachers by people, is for him to protect them from the lust for power and pride, both very common passions among the orders of the Scribes and the Pharisees.

- *Fourth:* the semantic and interpretative study of the terms διδάσκαλος and καθηγητής ascertains that between the two distinct terms there is a subtle though essential difference and underlines the big truth hidden behind it. This is the fact that Jesus is not only the teacher of the divine truth in theory but also people's leader, guiding them to the rightness for their lives.

- *Fifth:* the supremacy of Jesus as a teacher compared to the teachers of his era is obvious in an emphatic way by the following points: a) The purpose of his teaching was not simply to teach about God but to proclaim vigorously the Kingdom of heaven is near. b) He taught with authority and authenticity, expressing recurrently the phrase 'ἐγώ δέ λέγω ὑμῖν'. His interpretation of God's message was original and unaffected; he spoke with simplicity, clarity, earnestness and ingenuity. c) He put an end to the notions of his time concerning the formality of the place of teaching and he taught everywhere on any occasion, wherever there were people with a desire to learn. d) He addressed indiscriminately all people, educated and unsophisticated without neglecting or despising anyone. e) Jesus himself selected his disciples and developed intimacy and personal friendship with them. f) Jesus' disciples constantly bore the capacity of the disciple and they never graduated from his school, because they permanently studied and were cultivated by their only teacher. g) The strict and rigid conditions of apprenticeship that Jesus required from those who wanted to follow him and accept him as teacher, like their self-denial and the sacrifice of their own life.

- *Sixth:* the term καθηγητής is one of the words that appear only once in the Bible and occurs only in the passage that we study Mt 23,10. The term has its main and primary meaning, the notion of the leader who shows the way, the leader who holds somebody with his hand and leads him securely to the end of the way.

- *Seventh:* there is a discernible correspondence between the terms διδάσκαλος and καθηγητής and the terms doctrine and ethos. This is because the doctrine and the knowledge of the divine truth are contained in the notion of the teacher and ethos, that is the deed and

the practice of that truth are contained in the notion of the leader.

- *Eighth:* some of Jesus' revealing utterances that are expressed by the phrase ἐγώ ειμί, like ποιμήν, ἀλήθεια, ὁδός, ζωή are synonyms to the words διδάσκαλος and καθηγητής, because they have almost the same content. Some of these absolute assurances a) refer to Jesus' capacity of διδάσκειν. He teaches the truth in theory, since he identifies himself with the absolute truth (ἐγώ εἰμί ἡ ἀλήθεια). b) Other assurances like the phrases ὁ ποιμήν ὁ καλός and ἐγώ εἰμί ἡ ζωή, refer to Jesus' leadership, because only he can lead us to experience the divine truth. c) Other phrases include both meanings, like the notion of ὁδός, which is analyzed both to truth as a source of revelation (ὁδός αληθείας) and to life as an object of faith (ὁδός σωτηρίας).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α' ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑΜΕΙΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ

Ἀντωνιάδου, Β., *Ἡ Καινή Διαθήκη*, Κωνσταντινούπολις 1904.
Bruder, C., H., *Ταμεῖον τῆς Ἁγίας Γραφῆς, Καινή Διαθήκη* (ἀνατ. ἐκ τῆς 4ης ἐκδόσεως τῆς Λειψίας 1888, 1ης ἔκδ. ἐν Ἑλλάδι, ἐπιμέλεια Ἰω. Διώτη), Ἀθῆναι 1978.
Hatch - Redpath, *Ταμεῖον τῆς Ἁγίας Γραφῆς, Παλαιά Διαθήκη* (ἀνατ. ἐκ τῆς ἐκδόσεως τῆς Ὀξφόρδης 1897), τόμ. 1-2, ἔκδ. 2α, Ἀθῆναι 1983.
Nestle, E.-Aland, K., *Novum Testamentum Graece*, ἔκδ. 27η, Stuttgart 1993.
Ἡ Παλαιά Διαθήκη κατά τούς Ἑβδομήκοντα, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι ἄ.ἔ.

Β' ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΠΑΤΕΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μ. Ἀθανασίου, *Κατὰ Ἀρειανῶν, Λόγος Πρῶτος*, PG 26,12-146.
— , *Κατὰ Ἀρειανῶν, Λόγος Δεύτερος*, PG 26,146-322.
Ἀμμωνίου, *Ἀποσπάσματα εἰς τὸν Δανιήλ*, PG 85, 1363-1382.
Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου, *Κατὰ αἱρετικῶν*, Corpus Christianorum, σειρά 3, Graeca, Datema, C., Turnbout, brepols 1978, σσ. 185-214.
Ἐπιφανίου Κωνσταντίας, *Πανάριον ἤ Κατὰ αἱρέσεων. Κατὰ Γραμματέων*, 1,15. *Κατὰ Φαρισαίων*, 1,16, PG 41,241-254. *Κατά Πνευματομάχων*, 3,79, PG 42,473-502.
— , *Ἀγκυρωτός*, PG 43,11-236.
Εὐθυμίου Ζυγαβηνοῦ, *Ἑρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*, PG 129,107- 766.
— ,*Τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, PG 129,1105-1502.
— ,*Πανοπλία Δογματική*, τίτλος ΙΒ', *Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου ἐκ τοῦ λόγου τοῦ περί τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Χριστοῦ*, PG 130,685-876.
Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ἑρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*, PG 123,139-488.
— , *Ἑρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, PG 123,1128-1348 καί 124,9-318.
— ,*Ἐξήγησις εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολήν*, PG 125,185-404.
— ,*Βίος καὶ Πολιτεία, ὁμολογία τε καὶ μερικὴ θαυμάτων διήγησις τοῦ ἐν ἁγίοις πατρός ἡμῶν Κλήμεντος ἀρχιεπισκόπου Βουλγάρων*, PG 126,1193-1240.
Ἰγνατίου Θεοφόρου, *Πρὸς Ἐφεσίους*, PG 5,729-756.

— , *Πρὸς Μαγνησίους*, PG 5,757-778 καί SC, τόμ. 10, σσ. 80-91, Paris 1969.

Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλία πρὸς τοὺς ἐγκαταλείψαντας τὴν σύναξιν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ εἰς τὸ μὴ παρατρέχειν τὰς ἐπιγραφὰς τῶν θείων Γραφῶν, καὶ εἰς τὸ ἐπίγραμμα τοῦ βωμοῦ, καὶ εἰς τοὺς νεοφωτίστους*, PG 51,65-76.

— , *Ὁμιλίαι εἰς τὴν Γένεσιν*, PG 53-54,580.

— , *Εἰς τὰ κατὰ τὸν Δαυΐδ καὶ τὸν Σαοὺλ, καὶ περὶ ἀνεξικακίας, καὶ τοῦ δεῖν φείδεσθαι τῶν ἐχθρῶν, καὶ μηδὲ ἀπόντας λέγειν κακῶς, Ὁμιλία Α'*, PG 54,675-686.

— , *Ἐξήγησις εἰς τοὺς Ψαλμούς*, PG 55,35-784.

— , *Ἑρμηνεία εἰς τὸν προφήτην Ἠσαΐαν*, PG 56,11-94.

— , *Λόγος, Εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, (A), PG 56,385-396.

— , *Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ματθαῖον τὸν εὐαγγελιστὴν*, PG 57-58.

— , *Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν εὐαγγελιστὴν*, PG 59,23-482.

— , *Ὑπόμνημα εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, PG 60, 13-384.

— , *Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Φιλιππησίους Ἐπιστολὴν*, PG 62,177-298.

— , *Ὑπόμνημα εἰς τήν πρός Τιμόθεον Ἐπιστολήν πρώτην*, PG 62,501-600.

Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρός τούς διαβάλλοντας τάς ἁγίας Εἰκόνας, Λόγος Γ'*, PG 94,1317-1420.

Ἰωσήπου, *Ἰουδαϊκή ἀρχαιολογία*, Loeb, London 1967-1969.

— , *Ἰουδαϊκός Πόλεμος*, Loeb, London 1968.

— , *Βίος Ἰωσήπου*, Loeb, London 1966.

Καλλίστου Πατριάρχου, *Κεφάλαια περί προσευχῆς, Φιλοκαλία*, τόμ. Δ', σσ. 296-298, ἐκδ. Παπαδημητρίου, Ἀθῆναι 19915.

Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Παιδαγωγός, *Λόγος πρῶτος*, PG 8,249-376.

— , *Στρωματεῖς, Λόγος ἕκτος*, PG 9,207-402.

— , *Προτρεπτικός πρὸς Ἕλληνας*, SC, τόμ. 2, Paris 1949, σσ. 52-193.

Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Περί τῆς ἐν Πνεύματι καί Ἀληθείᾳ Προσκυνήσεως καί Λατρείας, Λόγος Θ'*, PG 68,587-650.

— , *Γλαφυρῶν εἰς τὸ Δευτερονόμιον*, PG 69,643-678.

— , *Γλαφυρῶν εἰς τήν Ἔξοδον, Βιβλίον Γ'*, PG 69,485-538.

— , *Εἰς τούς Ψαλμούς, Ψαλμὸς ΚΒ'*, PG 69,840-844.

— , *Ὑπόμνημα εἰς τὸν προφήτην Ἠσαΐαν*, PG 70,9-1450.

— , *Ὑπόμνημα εἰς τὸν προφήτην Ἀμώς*, PG 71,407-582.

— , *Ὑπόμνημα εἰς τὸν προφήτην Μιχαίαν*, PG 71,639-776.

— , *Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, PG 73 καί 74,9-756.

— , Προτρεπτικὸς ταῖς εὐσεβεστάταις βασιλίσσαις, PG 76.1201-1336.
Νείλου, Λόγος ἀσκητικός, PG 79.719-810.
Πολυκάρπου, Περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἁγίου Πολυκάρπου, Ἐγκύκλιος Ἐπιστολὴ τῆς Σμυρναίων Ἐκκλησίας, PG 5.1029-1046.
Προκοπίου Γάζαιου, Ἑρμηνεία εἰς τὴν Γένεσιν, PG 87A.21-512.
Τοῦ αὐτοῦ, Ἑρμηνεία εἰς τὸν Ἠσαΐαν, PG 87B.1818-2718.
Σουΐδα, Λεξικὸν Βυζαντινόν, ἐκδ. Θυραθεν, Θεσσαλονίκη, ά.έ.
Φωτίου, Ἀμφιλόχια, Ἐρώτησις 194, PG 101.932-933.
— , Σχόλια εἰς Ματθαῖον, ἐκδ. Reuss, Matthäus-Kommentare aus der griechischen Kirche, Berlin 1957, σσ. 270-337.
Ὠριγένους, Ὁμιλίαι εἰς Ἱερεμίαν, PG 13.255-544.
— , Σειρὰ ὑπομνημάτων εἰς τὸν Ματθαῖον, λατινιστί, PG 13.1599-1800.
— , Ἐξήγησις εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου, PG 14.21-830.

Γ΄ ΝΕΩΤΕΡΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α΄ Λεξικά - Εγκυκλοπαίδειες

Adeney, teacher, teaching, DBH, τομ. 4, Edinburgh 2004, σσ. 690-692.
Αγουρίδη, Σ., Ἀπόστολος, Βιβλικὴ Χριστολογία, Θ.Η.Ε., τόμ. 12, Ἀθῆναι 1968, σσ. 215-261.
Amiot, Fr. - Grelot, P., ἐξουσία, ΛΒΘ (μεταφρ. Φουσκαλου Π. από τα γαλλικά εκ της 3ης εκδ. Paris 1974), Αθήνα 1980, σσ. 374-378.
Augrain, C., ακολουθώ, ΛΒΘ (μεταφρ. Βασιλειάδου Π. από τα γαλλικά εκ της 3ης εκδ. Paris 1974), Αθήνα 1980, σσ. 48-50.
Barucq, An. - Grelot, P., διδάσκω, ΛΒΘ (μεταφρ. Βασιλειάδου Π. από τα γαλλικά εκ της 3ης εκδ. Paris 1974), Αθήνα 1980, σσ. 262-266.
Bertram, G., παιδεία, ThDNT, τομ. 5, Michigan, σσ. 596-625.
Bietenhard, H., ὄνομα, ThDNT, τομ. 5, Michigan, σσ. 242-283.
Bultmann, R., ἀλήθεια, ThDNT, τομ. 1, Michigan, σσ. 238-251.
Cantinat, J. - Leon-Dufour, X., Φαρισαῖοι, ΛΒΘ (μεταφρ. Καραβιδοπούλου Ιω. από τα γαλλικά εκ της 3ης εκδ. Paris 1974), Αθήνα 1980, σσ. 977-978.
Cornfeld, G., rabbis, PBE, *A visual guide to the Old and New Testaments*, New York - London 1964, σσ. 615-617.
Cremer, διδάσκαλος, *Lexicon of New Testament Greek*, BT, ἐκδ. 4η, Edinburgh 2001.
Darrieutort, An., ὁδός, ΛΒΘ (μεταφρ. Θεοχάρης Αθ. από τα γαλλικά εκ της 3ης εκδ. Paris 1974), Αθήνα 1980, σσ. 717-719.
Davis, J., *Davis dictionary of the bible*, ἐκδ. 4η, London 1978.
Deffinbaugh, B., *Discipleship: Its Definitions and Dangers (Matthew 23:1-*

12), ἠλεκτρονική ἔκδοση στήν ἱστοσελίδα http://www.bible.org/page.asp?page_id=598.

Δημητράκου, Δ., *Μέγα Λεξικόν ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης*, τόμ. 1-15, Ἀθῆναι 1953-1964.

Enhanced Strong's Lexicon, Oak Harbor, WA: Logos Research Systems, Inc., 1995, http://www.logos.com.

Ellison, *rabbi, TheNIDNTT*, τόμ. 3, ἐκδ. Colin Brown, ed. Colin Brown, Zondervan, Grand Rapids, Michigan, U.S.A 1978, σ. 115-116.

Elwell, W., *teach, teacher, BEDBT* (ἔκδ. 1966), ἠλεκτρονική ἔκδοση στήν ἱστοσελίδα http://bible.crosswalk.com/Dictionaries/BakersEvangelicalDictionary/bed.cgi

Εὐστρατιάδου, Σ., *Λεξικόν τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Ἀλεξάνδρεια 1910 (Ἀναστατική ἔκδοση 2001), Ἐκδ. Εὔτυπον.

Foerster, W., *σώζω καί σωτηρία, ThDNT*, τόμ. 7, Michigan, σσ. 980-1012.

Γαλίτη, Γ., *Γραμματεύς, Θ.Η.Ε.*, τόμ. 4, Ἀθῆναι 1964, σσ. 641-643.

Γρατσέα, Γ., *διδάσκαλος, Θ.Η.Ε.*, τόμ. 4, Ἀθῆναι 1964, σσ. 1198-1199.

Grundmann, W., *χρίω, χριστός, ThDNT*, τόμ. 9, Michigan, 527-580.

Guillet, J., *Ἰησοῦς, ΛΒΘ*, (μτφρ. Μουστάκη Γ. ἀπό τά γαλλικά ἐκ τῆς 3ης ἐκδ. Paris 1974, Ἀθήνα 1980, σσ. 514-516.

Hastings, J., *rabbi, DBH*, τόμ. 3, Edinburgh-New York 1900, σ. 190.

— , *master, DBH*, τόμ. 3, Edinburgh-New York 1900, σ. 294.

Henricus Stephanus, *Θησαυρός τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης*, Thesaurus Graecae Linguae, Parisiis, τόμ. 4 (1833), τόμ. 7 (1841), ἀνατ. ἔκδ. Ὀδυσσέας - Πελεκάνος, Ἀθῆναι 2002.

Jeremias, J., *Γραμματεύς, ThDNT*, τόμ. 1, Michigan, σσ. 740-742.

— , *ποιμήν, ἀρχιποιμήν, ποιμένω, ποίμνιον, ThDNT*, τόμ. 6, Michigan, σσ. 485-502.

Ἰησοῦς Χριστός, Ἐγκυκλ. *ΠΛΜ*, (Π), τόμ. 29, Ἀθήνα , σ. 132-133.

Καραβιδόπουλου, Ἰω., *Φαρισαῖοι, Θ.Η.Ε.*, τόμ. 11, Ἀθῆναι 1967, σσ. 998-999.

Καρμίρη, Ἰω., *Ἐκκλησία, Θ.Η.Ε.*, τόμ. 5, Ἀθῆναι 1964, σσ. 465-519.

Kittel, G., *ἀλήθεια, ThDNT*, τόμ. 1, Michigan, σσ. 237-238.

Κωνσταντινίδη, Γ., *Νέον Ἐγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν τῆς Ἁγίας Γραφῆς*, Ἀθῆναι 1976.

Lampe, G. W. H., *A Patristic Greek Lexicon*, Clarendon Press, Oxford 1961.

Léon-Dufour, X., *Ἰησοῦς Χριστός, ΛΒΘ*, (μτφρ. ἀπό τά γαλλικά ἐκ τῆς 3ης ἐκδ. Paris 1974, Ἀθήνα 1980, σσ. 517-527.

Liddell, H.G. - Scott, R., *Μέγα Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης*, τόμ. 1-5, μτφρ. Ξ. Μόσχου, ἐπεξ. Μ. Κωνσταντινίδη, Ἀθῆναι 1904-1907.

Lohse, E., *ῥαββί, ῥαββουνί, ThDNT*, τόμ. 6, Michigan, σσ. 961-965.

Μακρῆ, Σπ., *παιδεία, Θ.Η.Ε.*, τόμ. 9, Ἀθῆναι 1966, σσ. 1037-1042.

Meyer, *Φαρισαῖος, ThDNT*, τόμ. 6, Michigan, σσ. 11-35.
Michaelis, W., *ὁδός, ὁδηγός, ὁδηγέω, ThDNT*, τόμ. 2, Michigan, σσ. 42-114.
Miller, Mad. -Miller, L., *rabbi, Black's Bible Dictionary*, ἔκδ. 7η, London 1962, σ. 598.
Moss, R.W., *rabbi, DBH*, τόμ, 4, Edinburgh-New York 1900, σ. 190.
Moulton, J.H. - Milligan, G., *Vocabulary of the Greek Testament*, Hendrickson publishers 1997.
Φίλη, Λ., *μαθητής, Θ.Η.Ε.*, τόμ. 8, Ἀθῆναι 1966, σσ. 465-6.
Quell, G., *ἀλήθεια, ThDNT*, τόμ. 1, Michigan, σσ. 232-237.
Rengstorf, H., *διδάσκω, ThDNT*, τόμ. 2, Michigan, σσ. 135-65.
Schrage, W., *συναγωγή, ThDNT*, τόμ. 7, Michigan, 798-852.
Smith, W., *rabbi, SBD* (ἔκδ. 1901), ἠλεκτρονική ἔκδοση στήν ἱστοσελίδα http://bible.crosswalk.com/Dictionaries/SmithsBibleDictionary/smt.cgi.
Souvay, C., *rabbi and rabbinism*, CE (ἔκδ. 1911), μτφρ. Douglas, J. P., τόμ. 7, ἠλεκτρονική ἔκδοση στήν ἱστοσελίδα http://www.newadvent.org/cathen/12617b.htm.
Σταματάκου, Ἰω., *Λεξικόν Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης*, Ἀθῆναι1972.
Stauffer, E., *ἐγώ, ThDNT*, τόμ. 2, Michigan, σσ. 343-362.
— , *εἷς, ThDNT*, τόμ. 2, Michigan, σσ. 434-434.
Συναγωγή, Θ.Η.Ε., τόμ. 11, σσ. 551-553.
Χριστός καί Χριστολογία, Ἐγκυκλ. ΠΛΜ, (Br.), ἐπιμ. Ἰω. Φειδᾶς, τόμ. 61, σ. 334-340.
Wegenast, K., *teach, διδάσκαλος, TheNIDNTT*, τόμ. 3, ἐκδ. Colin Brown, Zondervan, Grand Rapids, Michigan, U.S.A 1978, σσ.765-768.
Zolli, E., *ραββῖνος, Θ.Η.Ε.*, (μτφρ. ἀπό τήν Enciclopedia Cattolica, Città del Vaticano), τόμ. 10, σ. 747-748.
Weiss, H., *Φαρισαῖος, ThDNT*, τόμ. 9, Michigan, σσ. 35-48.

Β' Γενκά - Ἑρμηνευτικά

Ἀγουρίδη, Σ., *Ἱστορία τῶν Χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης*, ἔκδ. 4η, Θεσσαλονίκη 1985.
Ἀνδρούτσου, Χρ., *Δογματική τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, ἔκδ. 2α, Ἀθῆναι 1956.
Bengel, J.A., *Gnomon Novi Testamenti*, ἔκδ. 8η, Tubingen 1891.
Βούλγαρη, Χρ., *Ὑπόμνημα εἰς τήν δευτέραν καθολικήν Ἐπιστολήν τοῦ ἀποστόλου Πέτρου*, Θεσσαλονίκη 1980.
Bowie, W. R., *The Teaching of Jesus, the parables*, IB, τόμ. 7, New York 1951, σσ. 165-175.
Branscomb, H., *The Teachings of Jesus, A Textbook for College and Individual Use*, Abingdon-Cokesbury 1931.

Brown, D., *The Gospel according to Matthew, CCEWB* (1871), ἠλεκτρονική ἔκδοση ἀπό τήν ἱστοσελίδα http://www.ccel.org/j/jfb/jfb/JFB40.htm.
Buttick, G., *The gospel of St. Matthew (Exposition), IB*, τόμ. 7, New York 1951.
Chouraqui André, *Ἡ καθημερινή ζωή τῶν ἀνθρώπων τῆς Βίβλου*, μτφρ. Βλοντάκη Στ., ἐκδ. Παπαδήμα, Ἀθήνα 1992.
Δαμαλᾶ, Ν. Μ., *Ἑρμηνεία εἰς τήν Καινήν Διαθήκην*, τόμ. 3, *Ἑρμηνεία ἐκ παραλλήλου τῶν τριῶν πρώτων Εὐαγγελίων*, Ἀθῆναι 1892.
Dodd, C.H., *The parables of the Kingdom*, London 1965.
Fillion, L. - Cl., *La Sainte Bible commentaire*, τόμ. 7, *St. Matthew - St. Marc - St. Luc*, ἔκδ. 8, Paris 1924.
Γαλίτη, Γ., *Ἡ χρῆσις τοῦ ὅρου Ἀρχηγός ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ*, Διατριβή ἐπί διδακτορίᾳ, Ἀθῆναι 1960.
Γαλίτη, Γ., *Χριστολογία τῶν λόγων τοῦ Πέτρου ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων*, Ἀθῆναι 1963.
Γεωργιάδου, Βαρθ., *Ἑρμηνεία τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων*, Ἀθῆναι 1883.
Gill, *John Gill's Exposition of the Bible*, ἠλεκτρονική ἔκδοση στήν ἱστοσελίδα http://bible.crosswalk.com/ Commentaries/GillsExpositionoftheBible/gil.cgi?book=mt&chapter=023&verse=008&next=-009&prev=007.
Γιοκαρίνη, Κ., *Ἡ διδακτική καί παιδαγωγική τοῦ Ἰησοῦ, ὑπό τό φῶς τῆς σύγχρονης ψυχοπαιδαγωγικῆς*, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 1998.
Godet, F., *Commentaire sur l' Évangile de Sait Jean*, τόμ. 3, Neuchâtel, 1902.
Green, F.W., *The Gospel according to Saint Matthew*, Oxford 1960.
Harvey, A.E., *The new english Bible, Companion to the New Testament*, Oxford - Cambridge 1973.
Henry's M., *Commentary on the whole Bible*, τόμ. 5, Matthew to John, New Jersey, ἄ.ἔ.
Hill, Dav., *The Gospel of Matthew, NCBC*, Marshall, Morgan &Scott, London, 1996.
Jeremias, Jo., *The parables of Jesus*, ἔκδ. 6η, New York 1962.
Johnson, Sh., *The gospel of St. Matthew (Exegesis), IB*, τόμ. 7, New York 1951.
Ἰωαννίδου, Β., *Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ κατά τήν διδασκαλίαν τῆς Κ. Διαθήκης*, Ἀθῆναι 1955.
Καραβιδόπουλου, Ἰω., *Αἱ παραβολαί τοῦ Ἰησοῦ*, Θεσσαλονίκη 1970.
Καρακόλη, Χρ., *Θέματα Ἑρμηνείας καί Θεολογίας τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 2002.
Κεφαλᾶ, Ν., (Μητρ. Πενταπόλεως), *Χριστολογία, ἤτοι περί τοῦ θείου χαρακτῆρος καί τοῦ ἔργου τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*

καί περί τῆς πληρώσεως τῶν προφητειῶν ἐν τῷ Θείῳ Αὐτοῦ προσώπῳ, ἐκδ. Παναγόπουλος Νεκτ., Ἀθῆναι 1992.

Κόνια, Μ., *Ἡ παραβολή τοῦ σπορέως στήν ἑρμηνευτική καί κηρυκτική παράδοση*, Διατριβή ἐπί διδακτορίᾳ, Θεσσαλονίκη 1994.

Κουτλεμάνη, Π., *Ὁ ὤν καί ὁ ἦν καί ὁ ἐρχόμενος, ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ1*, σσ. 299-323, Θεσσαλονίκη 1990.

Κωνσταντίνου, Γ., *Ἑρμηνεία κριτική καί πρακτική τῶν Ἱερῶν Εὐαγγελίων*, τόμ. 1, *Εὐαγγέλια κατά Ματθαῖον καί κατά Μᾶρκον*, Ἀθῆναι 1878.

Lagrange, M.J., *Évangile selon Saint Matthieu, EB*, ἔκδ. 2η, Paris 1923.

— , *Évangile selon Saint Marc, EB*, ἔκδ. 3η, Paris 1920.

Lightfoot, J., *A Commentary ot the New Testament from the Talmud and Hebraica, Matthew - 1 Corinthians*, τόμ. 2, *Matthew - Mark*, ἔκδ. 3η (πρώτη αὐθεντική ἔκδοση Oxford University Press, 1859), Hendrickson Publishers 1979.

Lohse, E., *Ἐπίτομη Θεολογία τῆς Κ. Διαθήκης, ΒΑΜ*, (ἑλλην. μτφρ. Σ. Ἀγουρίδη), Ἀθήνα 1986.

Mangenot, E., *Les Ėvangiles Synoptiques*, Paris 1911.

Marrow, Stanley, *Τά λόγια τοῦ Ἰησοῦ στά Εὐαγγέλια, μτφρ. Σ. Ἀγουρίδη, ΒΑΜ*, ἐκδ. "Ἄρτος Ζωῆς", Ἀθήνα 1986.

McKenzie, J. L., *The Gospel According to Matthew, JBC*, ἐκδ. Raymond E. Brown, Joseph A. Fitzmeyer, and Roland E. Murphy, 62-114, Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1968.

M'Neile, Al., *The gospel according to St. Matthew*, London 1957.

Μπρατσιώτου, Π., *Αἱ Παραβολαί τοῦ Κυρίου καί ἡ νεωτέρα κριτική*, ἐν Ἀθήναις 1924.

Παπαγεωργακόπουλου, *Ὁ Υἱός τοῦ Ἀνθρώπου, συμβολή εἰς τήν ἱστορίαν καί ἑρμηνείαν τοῦ ὅρου "Ὁ Υἱός τοῦ Ἀνθρώπου", κατά τήν Καινήν Διαθήκην*, Ἀθῆναι 1957.

Παπακώστα, Σ., *Αἱ παραβολαί τοῦ Κυρίου*, Ἀθῆναι 1951.

Παπαρνάκη, Ἀθ., *Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος ὡς ἑρμηνευτής τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, Διατριβή ἐπί διδακτορίᾳ, Θεσσαλονίκη 1997.

— , *Ἡ ἐπίκληση τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ στήν Παλαιά Διαθήκη*, στή σειρά Ἑρμηνεία καί Θεολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης 3, Θεσσαλονίκη 2006.

Πατρώνου, Γ., *Ἡ ἱστορική πορεία τοῦ Ἰησοῦ, ἀπό τή φάτνη ὡς τόν κενό τάφο*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1991.

Perkins, Ph., *Jesus as Teacher*, Cambridge - Cambridge University Press, 1990.

Plummer, A., *An Exegetical commentary on the gospel according to S. Matthew*, London 1911.

Robertson, A.T., *Robertson's Word Pictures of the New Testament*, (Broadman Press 1932,33, Renewal 1960) ἠλεκτρονική ἔκδοση στήν

ἱστοσελίδα http://bible.crosswalk.com/Commentaries/RobertsonsWordPictures/rwp.cgi?book=mt&chapter=023&verse=010&next=012&prev=009.

Ρόπς Ντανιέλ, *Ἡ καθημερινή ζωή στήν Παλαιστίνη στούς χρόνους τοῦ Ἰησοῦ*, Ἀθήνα 1988.

Σάκκου, Σ., *Εἰσαγωγή εἰς τήν Καινήν Διαθήκην*, ἔκδ. 2α, Θεσσαλονίκη 1984.

— , *Ἑρμηνεία εἰς τό κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, τεῦχ. Α΄ - Β΄, Θεσσαλονίκη 1972-1973.

— , *Ἑρμηνεία Εὐαγγελικῶν περικοπῶν*, Θεσσαλονίκη 1985, ἀνατ. 1997.

— , *Ἑρμηνεία εἰς τήν Ἐπιστολήν τοῦ Ἰακώβου*, Θεσσαλονίκη 1975.

Σάντερς, Ε.Π., *Τό ἱστορικό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ*, μτφρ. Βλάχου, Γ., ἐκδ. Φιλίστωρ, Ἀθήνα 1998.

Schumacher, R., *Aquila und Priscilla*, Paderborn 1920.

Σιώτου, Μ., *Ἡ ἑρμηνεία τῆς ἐπί τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας διά μέσου τῶν αἰώνων*, Ἀθῆναι 1986.

Σωτηροπούλου, Νικ., *Τό Εὐαγγέλιο τοῦ Ματθαίου*, Ἀθῆναι 1981.

Τοῦ αὐτοῦ, *Ἑρμηνεία Δυσκόλων χωρίων τῆς Γραφῆς*, τόμ. 2, Ἀθῆναι 1990.

Τρεμπέλα, Π., *Ἀπολογητικαί Μελέται*, τόμ. 5, ἐκδ. 4η, Ἀθῆναι 1973.

— , *Δογματική τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τόμ. 2-3, ἔκδ. 2α, Ἀθῆναι 1979.

— , *Ὑπόμνημα εἰς τό κατά Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*, ἔκδ. 3η, Ἀθῆναι 1979.

— , *Ὑπόμνημα εἰς τό κατά Μᾶρκον Εὐαγγέλιον*, ἔκδ. 2α, Ἀθῆναι 1972.

— , *Ὑπόμνημα εἰς τό κατά Λουκᾶν Εὐαγγέλιον*, ἔκδ. 2α, Ἀθῆναι 1972.

— , *Ὑπόμνημα εἰς τό κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, ἔκδ. 2α, Ἀθῆναι 1969.

— , *Ὑπόμνημα εἰς τάς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, ἔκδ. 2α, Ἀθῆναι 1977.

— , *Ὑπόμνημα εἰς τάς Ἐπιστολάς τῆς Κ. Διαθήκης*, ἐκδ. 2α, Ἀθῆναι 1956.

Trocmé, Et., *Ὁ Ἰησοῦς ἀπό τή Ναζαρέτ, ὅπως τόν εἶδαν ὅσοι τόν γνώρισαν*, μτφρ. Λιαλιάτση, Π.- Ἀγουρίδη, Σ., ΒΑΜ, ἐκδ. "Ἄρτος Ζωῆς", Ἀθήνα 1983.

Φιλιππίδου, Λ., *Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Ἀθῆναι 1958.

Φλωρόφσκυ, Γ., *Θέματα ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, μετάφρ. Πάλλη Π., ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1979.

Δ' ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Logos Scholar's Library: Logos Library System 2.1d [cd-rom]. Oak Harbor: Logos Research Systems, Inc., 1995-1997.

Thesaurus Linguae Graecae. (TLG) on cd-rom, Irvine, CA: Thesaurus Linguae Graecae Project, University of California, Irvine, c1987-URL: http://www.tlg.uci.edu/tlg/.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

BEDBT: Baker's Evangelical Dictionary of Biblical Theology
BAM: Βασικές Ἁγιογραφικές Μελέτες
BT: Biblico-Theological
CA: The Catholic Encyclopedia
CCEWB: Commentary Critical and Explanatory on the Whole Bible, R. Jamieson, A. R. Fausset and D. Brown
DBH: A Dictionary of the Bible, J. Hastings
DDB: Davis dictionary of the bible
EB: Études Bibliques
ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ: Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης/ Τμῆμα Ποιμαντικῆς
ΕΠΕ: Ἕλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἔκδ. Πατερικαί ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς»
ΘΗΕ: Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία
JBC: The Jerome Biblical Commentary
IB: The Interpreter' s Bible
ΛΒΘ: Λεξικό Βιβλικῆς Θεολογίας
Loeb: The Loeb Classical Library, London
NCBC: New Century Bible Commentary
PG: Patrologia Graeca (J. P. Migne)
PBE: Pictorial Biblical Encyclopedia
ΠΛΜ: Ἐγκυκλοπαίδεια Πάπυρος, Λαρούς, Μπριτάνικα
SBD: Smith's Bible Dictionary
SC: Sources Chrétiennes
ThDNT: Theological Dictionary of the new Testament
TheNIDNTT: The New International Dictionary of New Testament Theology
ἄ.ἔ.: ἄνευ ἔτους
ἀνατ.: ἀνατύπωση
ἔκδ.: ἔκδοση
μτφρ.: μετάφραση
ὅ.π.: ὅπου παραπάνω
τόμ.: τόμος
σ.: σελίδα
σσ.: σελίδες
σημ.: σημείωση

Ἰωάννου Πλεξίδα
Δρ. Θ.

Ἡ ἐσφαλμένη χρήση τῶν ὅρων "φύση" καί "πρόσωπο" ὡς αἰτία αἱρετικῶν ἀποκλίσεων. Ἡ κριτικὴ τοῦ Boethius[1] στὸ Νεστόριο καὶ στὸν Εὐτύχιο.

Ἡ ἐννοιολογικὴ ἀποσαφήνιση τῶν ὅρων "φύση" καί "πρόσωπο", εἰδικότερα δὲ ἡ ἀντιομωνυμιακὴ περιχαράκωσή τους, δηλαδὴ ἡ ἐννοιολογικὴ μονοσήμανσή τους, ὑπῆρξε ἡ μεγαλύτερη μέριμνα

---

1. Ὁ Anicius Manlius Severinus Boethius γεννήθηκε στὴ Ρώμη τὸ 480μ.Χ. καὶ πέθανε στὴν Παβία γύρω στὸ 525 μ.Χ. Ἦταν Ρωμαῖος πολιτικὸς καὶ φιλόσοφος. Φιλοδοξοῦσε νὰ μεταφράσει στὴ λατινικὴ γλώσσα τὸ σύνολο ἔργο τοῦ Πλάτωνα καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη, φιλοδοξία ποὺ πραγματοποιήθηκε μόνο ἐν μέρει. Ὑπῆρξε πολυγραφότατος συγγραφέας. Ἔχει γράψει κείμενα σχετικὰ μὲ τὴν ἐπιστήμη τῶν μαθηματικῶν καὶ τὴν ἐπιστήμη τῆς γεωμετρίας (De Institutione Arithmetic Libri II, Geomettrica Euclidis a Boethio in Latinum Translata, De Geometri), κείμενα σχετικὰ μὲ τὴ μουσική (De Institutione Music Libri V) καί ἔχει μεταφράσει καὶ σχολιάσει ἀρκετὰ κείμενα τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ τοῦ νεοπλατωνικοῦ φιλοσόφου καὶ σχολιαστὴ Πορφυρίου. Ἐπιπλέον ἔχει γράψει κείμενα ποὺ ἀφοροῦν στὴν ἐπιστήμη τῆς λογικῆς (De Categoricis Syllogismis, Introductio ad Syllogismos Categoricos, De Differentis). Τὰ θεολογικὰ ἔργα του περιορίζονται σὲ πέντε πραγματεῖες (De Trinitate, Liber contra Eutychen et Nestorium, De Fide Catholica, De Hebdomadibus, Utrum Pater et Filius et Spiritus Sanctus). Τὸ σπουδαιότερο ἔργο τοῦ Boethius θεωρεῖται τὸ κείμενο ποὺ ἔγραψε κατὰ τή διάρκεια τῆς φυλάκισής του, τοὺς τελευταίους μῆνες τῆς ζωῆς του, μὲ τίτλο 'De Consolatione Philosophiae'. Τὸ 523 μ.Χ. θεωρήθηκε ὅτι μαζὶ μὲ τὸ φίλο του Ἀλβίνο συνεργαζόταν μὲ τὸ Βυζαντινὸ αὐτοκράτορα Ἰουστίνο κατὰ

τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων[2]. Σὲ αὐτὴ τὴν προοπτικὴ τῆς μονοσήμανσης τῶν ἐννοιῶν θὰ κινηθεῖ καὶ ὁ Boethius, ἀντιδιαστέλλοντας μάλιστα τοὺς δύο ὅρους. Θὰ ἐπιχειρήσει νὰ ὁριοθετήσει ἐννοιολογικὰ τοὺς ὅρους "φύση" καί "πρόσωπο", ἀκολουθώντας τή "via media" τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων[3], στὴν προσπάθειά του νὰ ἀνατρέψει τὶς ἀκραῖες ἑρμηνεῖες τοῦ Νεστόριου καὶ τοῦ Εὐτύχιου[4].

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ στὴν ἔννοια τῆς "φύσης" δὲ θὰ δυσκολευτεῖ ἰδιαίτερα. Θὰ παραθέσει μιὰ σειρὰ ἀπὸ ὁρισμούς[5], ἐπισημαίνοντας ἰδιαίτερα τή σημασία ἐκείνη σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ φύση ἢ ἡ οὐσία

τοῦ Ὀστρογότθου βασιλιᾶ τῆς Ἰταλίας Θεοδώριχου. Φυλακίστηκε στὴν Παβία καὶ ἐκτελέστηκε τὸν ἑπόμενο χρόνο. Ἡ καθολικὴ ἐκκλησία τὸν ἀνακήρυξε ἅγιο μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Σεβερίνου.

2. Βλ. Boethius, *Contra Eutychen et Nestorium*, σ. 76.58-61: "Quoniam vero in tota quaestione contrariarum sibimet αἱρέσεων (ἑλληνικὰ στὸ κείμενο) de personis dubitatur atque naturis (ἡ ὑπογράμμιση δική μου), haec primitus definienda sunt et propriis differentiis segreganda". Γιὰ τὰ κείμενα τοῦ Boethius χρησιμοποιήσαμε τὴν ἔκδοση τῶν H. F. Stewart, E. K. Rand S. J. Tester, σειρά: Loeb Classical Library, Harvard University Press, 2003. Πρβλ. Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Ἔκδοσις ἀκριβὴς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, μζ', σ. 112. 39-40, Kotter II: "*Ἀλλὰ τοῦτο ἔστι τὸ ποιοῦν τοῖς αἱρετικοῖς τὴν πλάνην, τὸ ταυτὸν λέγειν τὴν φύσιν καὶ τήν ὑπόστασιν*", Λεόντιος Βυζάντιος, *Σχόλια*, PG 86A 1193A: "*Ἀναγκαῖον ἔστι, μέλλοντας ἡμᾶς αἱρέσεων ἐπιμνησθῆναι, πρῶτον περὶ τεσσάρων τινῶν ἐν ταῖς τῶν Πατέρων χρήσεσι διαλαβεῖν. Εἰσὶ δὲ αὗται, φύσις, ὑπόστασις, πρόσωπον*".

3. Βλ. Boethius, *Contra Eutychen et Nestorium*, σ. 76. 54-58: "...Christianae medietatem fidei temperabo", σ. 120.74-76: "Mediaque est haec inter duas haereses via sicut virtutew quoque medium tenent".

4. Γιὰ τό χρόνο τῆς συγγραφῆς τῆς συγκεκριμένης πραγματείας βλ. McKinlay A., *Stylistic tests and the Chronology of the Works of Boethius*, στὸ περιοδικό: *Harvard Studies in Classical Philology*, τεῦχος 18, 1907, σσ. 123-156.

5. Boethius, *Contra Eutychen et Nestorium*, σσ. 76-81, ἰδιαίτερα σ. 78.8-10: "... natura est earum rerum quae, cum sint, quoquo modo intellectu capi possunt", σ. 78.25-26: "natura est vel quod facere vel quod pati possit", σ. 80. 41-42: "...natura est motus principium per se non per accidens", σ. 80. 57-58: "...natura est unam quamque rem informans specifia differentia", Πρβλ. Θωμᾶς Ἀκινάτης, *Περί τοῦ ὄντος καί τῆς οὐσίας*, Ἀθήνα, ἐκδόσεις Δωδώνη, 1998, μτφρ. Τζαβάρας Γιάννης, σ. 53-54: "*Η φύση ονομάζεται και με ένα άλλο όνομα: φύση, ὅταν ἡ φύση ἐκλαμβάνεται σύμφωνα μὲ τον πρῶτο ἀπο ἐκείνους τους τέσσερις τρόπους*, τούς ὁποίους ἀναφέρει ὁ Βοήθιος στὸ βιβλίο "*Περι τῶν δύο φύσεων.*" Σύμφωνα μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ὀνομάζονται φύση ὅλα ἐκεῖνα ποὺ μποροῦν μὲ κάποιο τρόπο νὰ συλληφθοῦν ἀπὸ τὴν νόηση [...secundum scilicet quod natura dicitur omne illud quod intellectu quoquo modo capi potest]".

εἶναι δηλωτικὴ ἑνὸς συγκεκριμένου εἴδους, εἶναι ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ τοῦ εἴδους, εἶναι ἐκείνη σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία κατορθώνεται τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ γένος στὸ εἶδος. Προκειμένου νὰ καταστήσει εὔληπτα τά ὅσα ἀναφέρει, χρησιμοποιεῖ τὸ παράδειγμα τῆς φυσικῆς διαφορᾶς τοῦ χρυσοῦ ἀπὸ τὸ ἀσήμι[6]. Ὀφείλουμε νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ φυσικη αὐτὴ διαφοροποίηση ποὺ ἀναφέρει ὁ Boethius ὑπάρχει στὴν περίφημη "Εἰσαγωγὴ" τοῦ Πορφύριου, ὅπου κατορθώνεται ἕνας εννοιολογικος συγχρωτισμὸς τῶν δέκα "Κατηγοριῶν" τοῦ Ἀριστοτέλη με τή φιλοσοφική σκέψη τοῦ Πλάτωνα καὶ τὶς πέντε νεοπλατωνικὲς φωνές[7]. Αὐτὸς ὁ ὁρισμός τῆς φύσης, ὁ ὁποῖος παρατίθεται ἀπὸ τὸ Boethius, τελευταῖος στὴ σειρὰ τῶν ὁρισμῶν, υἱοθετεῖται τόσο ἀπο τοὺς Καθολικοὺς, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ Νεστόριο.

Ἂν ἡ ἐννοιολογική ὁριοθέτηση τῆς φύσης ὑπῆρξε μιὰ σχετικὰ ἀνώδυνη ὑπόθεση, τὰ πράγματα γίνονται ἰδιαίτερα πολύπλοκα ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ προσώπου[8]. Δεδομένου ὅτι κάθε φύση ἔχει καὶ πρόσωπο[9], φαίνεται νὰ εἶναι ἀσαφῆ τὰ ὅρια τῆς διάκρισής τους. Ὁ Boethius μέσα ἀπὸ μιὰ σειρὰ συλλογισμῶν θὰ καταλήξει σὲ δύο βασικὰ συμπεράσματα: ἡ ἔννοια τοῦ "προσώπου" [persona] ἀποδίδεται στὶς ἐπιμέρους ὑπαρκτικὲς φανερώσεις τῆς κοινῆς φύσης καὶ μόνο στὰ ἔλλογα ὄντα καὶ θὰ ὁρίσει τὸ πρόσωπο ὡς ἑξῆς: "...naturae rationabilis individua substantia"[10]. Ὁ Boethius δὲ θὰ παραλείψει νὰ

---

6. Boethius, *Contra Eutychen et Nestorium*, σ. 80.53-56: "Est etiam alia signification naturae per quam dicimus diversam esse naturam auri atque argenti in hoc proprietatem rerum monstrare cupientes...".

7. Πορφύριος, *Εἰσαγωγη ἢ Περὶ πέντε Φωνῶν*, Porphyrii isagoge et in Aristotelis categorias commentarium, Reimer, Berlin, 1887, σειρά: Commentaria in Aristotelem Graeca, 4.1.10.22-11.1: "...διαφορὰ ἔστιν ᾗ περισσεύει τὸ εἶδος τοῦ γένους. Ὁ γαρ ἄνθρωπος τοῦ ζώου πλέον ἔχει τὸ λογικὸν καὶ τὸ θνητόν", 11.18-12.1: "...διαφορὰ ἔστιν τὸ χωρίζειν πεφυκὸς τὰ ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος: τὸ λογικὸν γαρ καὶ τὸ ἄλογον τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ἵππον ὄντα ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος τὸ ζῶον χωρίζει. Ἀποδιδόασι δὲ καὶ οὕτως: διαφορὰ ἔστιν ὅτῳ διαφέρει ἕκαστα. Ἄνθρωπος γὰρ καὶ ἵππος κατὰ μὲν τὸ γένος οὐ διενήνοχεν· θνητὰ γὰρ ζῷα καὶ ἡμεῖς καὶ ἄλογα, ἀλλὰ τὸ λογικὸν προστεθὲν διέστησεν ἡμᾶς ἀπ᾽ ἐκείνων· καὶ λογικὰ ἐσμὲν καὶ ἡμεῖς καὶ οι θεοί, ἀλλα τὸ θνητὸν προστεθὲν διέστησεν ἡμᾶς ἀπ᾽ ἐκείνων".

8. Γιὰ τὰ προβλήματα σχετικὰ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ προσώπου στὴ δυτικὴ σκέψη βλ. Hadot P., *De Tertullien a Boece. Le developpement de la notion de la personne dans le controverses theologiques*, στὸ I. Meyerson [Editor], *Problemes de la personne*, Paris, ἐκδόσεις The Hague, 1973, Ecole Pratique des Hautes Etudes, VIe section, Congres et Colloques 13.

9. Boethius, *Contra Eutychen et Nestorium*, σ. 82.2-3: "Si enim omnis habet natura personam...".

10. Boethius, *Contra Eutychen et Nestorium*, σ. 84.1-5: "Quocirca si persona in

αναφερθεῖ καὶ στὴ χρήση τοῦ ὅρου "πρόσωπο" ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Οἱ Ἕλληνες, θὰ πεῖ, χρησιμοποιοῦν τὸν ὅρο "ὑπόσταση" προκειμένου νὰ περιγράψουν αὐτὸ ποὺ οἱ Λατῖνοι ὁρίζουν ὡς "πρόσωπο" [persona]. Θα επιχειρήσει μια ετυμολογικὴ ἀναλυση τοῦ ὅρου "πρόσωπο"[11] στην προσπαθειά του να συνδέσει τὴ σημασία τοῦ ὅρου 'πρόσωπο' [persona] με τὴν ἐννοια τῆς "ὑπόστασης"[12], ὅπως αὐτὴ ἐμφανίζεται αρχικα στὸν Ἀριστοτέλη καὶ στὴ συνέχεια υἱοθετεῖται ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες θεολογους[13]. Εἶναι σαφες ὅτι ὁ Boethius ἐπιθυμεῖ νὰ κινηθεῖ, και το κατορθώνει, στα ὅρια τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας, ὅπως αὐτὰ νοοῦνται στο λογικὸ σύγγραμμα τοῦ Ἀριστοτέλη "Κατηγορίες", μεσα απο την οπτικὴ τοῦ νεοπλατωνικοῦ φιλοσόφου Πορφύριου, ὅπως αυτη διαμορφώνεται στην περίφημη "Εισαγωγὴ" του[14]. Θεωρεῖ ὅτι ἡ ἑλληνικη γλωσσα με τὸ πλουσιότερο λεξιλόγιό της[15] μπορεῖ να αποδώσει τὰ σημαινόμενα τῶν ἑκάστοτε θεολογικῶν ὅρων καὶ μπορεῖ, επιπροσθέτως, με τὴ χρήση τῶν λογικῶν κατηγοριῶν ὡς θεωνυμικῶν εργαλείων, να άρει τις φιλοσοφικές προϋποθέσεις τοῦ θεολογικοῦ οικοδομήματος τῶν δύο αἱρετικῶν συγγραφέων. Ἡ χρηση τοῦ ὅρου "ὑπόσταση" απο τους Ἕλληνες, θὰ πεῖ ὁ

---

solis substantiis est atque in his rationabilibus substantiaque omnis natura est nec in universalibus sed in individuis constat, reperta personae est definition: naturae rationabilis individua substantia".

11. Boethius, *Contra Eutychen et Nestorium*, σ. 86.14-16: "Graeci quoque has personas πρόσωπα [ἑλληνικα στο κείμενο] vocant ab eo quod ponantur in facie atque ante oculos obtegant vultum: παρά τοῦ προς τους ὤπας τίθεσθαι [ἑλληνικα στὸ κείμενο]", πρβλ. Ζηζιούλα Ἰωάννου. *Απο το προσωπεῖο στο πρόσωπο. Η συμβολη τῆς πατερικῆς θεολογίας στην έννοια τοῦ προσώπου*, Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικὸ Ἵδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1977, σ. 290.

12. Hail C. Douglas, *The Trinity. An Analysis of St. Thomas Aquinas' Expositio* of the *De Trinitate of Boethius*, Leiden, Brill, σειρα: Studien und Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters, 1992, σσ. 24-25.

13. Marenbon John, *Boethius*, Oxford, Oxford University Press, σειρὰ: Great Medieval Thinkers, 2003, σ. 71.

14. Για τὴ χρήση τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας στη Δύση βλ. Gersh S., Middle *Platonism and Neo-Platonism: The Latin tradition*, Notre Dame, Indiana, University of Notre Dame Press, 1986.

15. Boethius, *Contra Eutychen et Nestorium*, σ. 86.23-29: "Longe vero illi [ἐννοεῖται οἱ Ἕλληνες] signatius naturae rationabilis individuam subsistentiam ὑποστάσεως [ἑλληνικα στο κείμενο] nominee vocaverunt, nos vero per inopiam significantium vocum translaticiam retinuimus nuncupationem, eam quam illi ὑπόστασιν [ἑλληνικα στο κείμενο] dicunt personam vocantes; sed peritior Graecia sermonum ὑπόστασιν [ἑλληνικὰ στὸ κείμενο] vocat individuam susistentiam".

Boethius, γίνεται, ἐπειδὴ οἱ ὑποστάσεις βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὰ εἴδη στὴ λογικὴ ἁλυσίδα[16] τῶν γενῶν-εἰδῶν. Οἱ ὑποστάσεις εἶναι τὰ ἔσχατα σκαλοπάτια αὐτῆς τῆς λογικῆς ἁλυσίδας. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὀνομάζονται καὶ "ἄτομα", ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἐπιπλέον τμητά[17]. Πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε, σὲ ὅ,τι ἔχει νὰ κάνει μὲ τοὺς Ἕλληνες ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς, ὅτι ἀποφεύχθηκε ἀρχικὰ ἡ χρήση τοῦ ὅρου "πρόσωπο", διότι κάτι τέτοιο θὰ ὁδηγοῦσε σὲ αἱρετικὲς ἀποκλίσεις. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Σαβέλλιου, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιώντας τὸν ὅρο "πρόσωπο", μὲ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ σημασία τοῦ "προσωπείου", ἀναφέρθηκε στοὺς τρεῖς ῥόλους τοῦ Θεοῦ, ἐννοώντας τὰ τρία πρόσωπα[18]. Στὴ συνέχεια οἱ Καππαδόκες πατέρες ταύτισαν τὶς ἔννοιες "ὑπόσταση" καί "πρόσωπο"[19]. Αὐτὴ ἡ ἐννοιολογικὴ μονοσήμανση ἀποτέλεσε κοινὸ τόπο γιὰ ὅλους τοὺς μετέπειτα ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς[20]. Ἡ ἔννοια τοῦ "προσώπου"

---

16. Γιὰ τή χρήση τοῦ ὅρου "λογική ἁλυσίδα" βλ. Ματσούκας Νῖκος, *Θεωρία καὶ πράξη κατὰ τὴν Ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία, ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ "Ἀριστοτελικά"*, Θεσσαλονίκη, 1980, σ. 179.

17. Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Διαλεκτικά*, 11.7-12, Kotter I: "*Ἄτομον δὲ κυρίως λέγεται, ὅπερ τέμνεται μέν, οὐ σώζει δὲ μετὰ τὴν τομὴν τὸ πρῶτο εἶδος, ὥσπερ Πέτρος τέμνεται εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα, ἀλλ' οὔτε ἡ ψυχὴ καθ' αὑτὴν ἔστι τέλειος ἄνθρωπος ἢ Πέτρος τέλειος οὔτε τὸ σῶμα. Περὶ τούτου τοῦ ἀτόμου παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος, ὅπερ ἐπὶ τῆς οὐσίας δηλοῖ τὴν ὑπόστασιν*".

18. Στεφανίδου Βασίλειου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Ἀθήνα, ἐκδόσεις Ἀστήρ, 20007 (19582), σ. 167: "Ὁ Σαβέλλιος μετεχειρίζετο μὲν τὸν ὅρο 'τρία πρόσωπα', ἀλλὰ ἐνόει αὐτὰ ὡς ῥόλους, ὡς προσωπίδας, ἤτοι το ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον παρουσιάσθη ὡς πατήρ, κατὰ τὴν νομοθεσίαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὡς υἱὸς ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ καὶ ὡς ἅγιον πνεῦμα". Ὁ Σαβέλλιος ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ὅρο 'πρόσωπο' χρησιμοποιοῦσε καὶ τὸν ὅρο 'ὀνόματα', βλ. Ἐπιφάνιος Σαλαμῖνος, *Πανάριον*, Ἀθήνα, ἔκδοση Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σειρὰ: Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων, 1997, σ. 321.10-16: "*Δογματίζει γὰρ οὗτος καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ Σαβελλιανοὶ τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα, τὸν αὐτὸν εἶναι Υἱόν, τὸν αὐτὸν εἶναι Ἅγιον Πνεῦμα, ὡς εἶναι ἐν μιᾷ ὑποστάσει τρεῖς ὀνομασίας, ἢ ὡς ἐν ἀνθρώπω σῶμα ὡς εἰπεῖν τὸν Πατέρα, ψυχὴν δὲ ὡς εἰπεῖν τὸν Υἱόν, τὸ πνεῦμα δὲ ὡς ἀνθρωπου, οὕτως καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐν τῇ θεότητι*".

19. Γιὰ τὶς φιλοσοφικὲς προϋποθέσεις αὐτῆς τῆς ἐννοιολογικῆς ταύτισης τῶν ἐννοιῶν 'φύση' καί "πρόσωπο" ἀπὸ τοὺς Καππαδόκες πατέρες βλ. Γιανναρᾶς Χρῆστος, *Τὸ πρόσωπο καὶ ὁ Ἔρως*, Ἀθήνα, ἐκδόσεις Δόμος, 1992[5], (1970[1], *Τὸ ὀντολογικὸ περιεχόμενο τῆς θεολογικῆς ἔννοιας τοῦ προσωπου*, διδακτορικὴ διατριβή), σσ. 31-34.

20. Μάξιμος Ὁμολογητής, *Ὅροι διάφοροι*, PG 91, 152A: "Ὑπόστασις καὶ πρόσωπον, ταυτόν", Λεόντιος Βυζάντιος, Σχόλια, PG 86, 1193A: "Ὑπόστασιν δέ, ἤτοι πρόσωπον καλοῦσιν, ὅπερ οἱ φιλόσοφοι ἄτομον οὐσίαν λέγουσιν", Ἀναστάσιος Σινα-

θεωρήθηκε γενικότερη τῆς ἔννοιας τῆς "ὑπόστασης". Κάθε πρόσωπο εἶναι καὶ ὑπόσταση, ἀλλὰ κάθε ὑπόσταση δὲν εἶναι καὶ πρόσωπο. Τὸ πρόσωπο προϋποθέτει τὴν καθ᾽ αὑτὸ ὕπαρξη, δεδομένου ὅτι ὁ προσωπικὸς τρόπος δράσης προϋποθέτει τὸ σωματικὸ ἐντοπισμό. Ἡ ἔννοια τοῦ προσώπου, τελικά, συνδέεται μὲ τὴν ἰδιωματικὴ ἐνέργεια[21]. Ἡ ἰδιοσυστασία τῆς ἀτομικῆς ὕπαρξης, ἡ ὁποία διαφοροποιεῖ τὸ συγκεκριμένο ἀπὸ τὸ καθολικὸ καὶ συγχρόνως ἐκφράζει τὴν ἀνομοιότητα καὶ τή μοναδικότητα τοῦ συγκεκριμένου ἀνθρώπου σὲ σχέση μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους, συνίσταται στὸν προσωπικὸ τρόπο δράσης, στὴν ὑποστατικὴ φανέρωση τῶν φυσικῶν ἰδιοτήτων, γι᾽ αὐτὸ καί "...ὑπόστασις ἀπρόσωπος οὐκ ἔστι"[22].

Ὁ Boethius θὰ ξεκινήσει τὴν κριτική του ἀπὸ τὸ Νεστόριο. Ὁ Νεστόριος[23] ὑποστήριζε ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε δύο φύσεις, πράγμα τὸ ὁποῖο ἀποδεχόταν καὶ ὁ Boethius, ἀλλὰ συγχρόνως ἰσχυριζόταν ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε καὶ δύο πρόσωπα[24]. Ὁ Νεστόριος δὲν μποροῦσε νὰ ἀποδεχθεῖ τὴν οὐσιαστικὴ ἕνωση τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ. Εἰσήγαγε μιὰ δυαδικότητα, τὴν ὁποία δὲν κατόρθωσε νὰ ξεπεράσει[25]. Γιὰ τὸ Νεστόριο ὑπῆρχαν δύο πρόσωπα[26], τὰ ὁποία δὲν ἑνώθηκαν ποτὲ πραγματικά. Ὁ Θεὸς Λόγος ἁπλῶς ἔκανε τὸν ἄνθρωπο Ἰησοῦ κατοικητήριό του. Ὁ Ἰησοῦς, τελικά, δὲν ἦταν Θεὸς παρὰ θεοφόρος. Αὐτὸς ὁ παράδοξος τρόπος ἕνωσης τῶν δύο φύσεων ποὺ προκρίνει ὁ Νεστόριος, ἕνωση τὴν ὁποία οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι ὀνόμαζαν "κατὰ παράθεση"[27], δὲ γίνεται ἀποδεκτὸς ἀπὸ τὸ Boethius, διότι ἡ γέννηση

ΐτης, *Ὁδηγός*, PG 89, 57C-60A: "Ὑπόστασις οὖν ἔστι κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικήν καὶ ἀποστολικὴν παράδοσιν τὸ πρόσωπον".

21. Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Φιλόσοφα*, 11.40-42, Kotter I: "*Πρόσωπον ἔστιν, ὁ διὰ τῶν οἰκείων ἐνεργημάτων τὲ καὶ ἰδιωμάτων ἀρίδηλον καὶ περιωρισμένην τῶν ὁμοφυῶν αὐτοῦ παρέχεται ἡμῖν τὴν ἐμφάνειαν*".

22. Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Περὶ πίστεως κατὰ Νεστοριανῶν*, 21.1-6, Kotter IV.

23. Chadwick H., Boethius. *The Consolations of Music, Logic, Theology and Philosophy*, Oxford, Oxford University Press, 1981, σ. 197.

24. Boethius, *Contra Eutychen et Nestorium*, σ. 92.9-11: "Hanc in Christo Nestorius duplicem esse constituit eo scilicet traductus errore, quod putaverit in omnibus naturis dici posse personam".

25. Ματσούκας Νῖκος, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ θεολογία Β΄. Ἔκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστης σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τὴ δυτικὴ Χριστιανοσύνη*, Θεσσαλονίκη, ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, σειρὰ: *Φιλοσοφικὴ καὶ Θεολογικὴ Βιβλιοθήκη*, ἀρ. 3, 1992, σ. 250.

26. Boethius, *Contra Eutychen et Nestorium*, σ. 92. 16-22: "...sequitur ut duae videantur esse personae...".

27. Boethius, *Contra Eutychen et Nestorium*, σ. 94.26-27: "Quem coniunctionis Graeci modum κατὰ παράθεσιν [ἑλληνικὰ στὸ κείμενο] vocant".

τοῦ Χριστοῦ δὲν προσφέρει κάτι περισσότερο στὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τή γέννηση ὁποιουδήποτε ἄλλου παιδιοῦ[28].

Στὴν περίπτωση τοῦ Εὐτύχιου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ὁ εἰσηγητὴς τοῦ μονοφυσιτισμοῦ, τὰ πράγματα εἶναι πιὸ πολύπλοκα. Τὸ λάθος τοῦ Εὐτύχιου ἐκπηγάζει ἀπὸ τὸ ἴδιο σημεῖο ποὺ ἐκπηγάζει καὶ τὸ λάθος τοῦ Νεστόριου[29]. Ἡ μὴ ὀρθὴ κατανόηση τῶν ὅρων "φύση" καί "πρόσωπο" καὶ τοῦ τρόπου ὕπαρξής τους, στὴν περίπτωση τοῦ Νεστόριου εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐσφαλμένη ἀντίληψη ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε δύο πρόσωπα, ἐνῶ στὴν περίπτωση τοῦ Εὐτύχιου, δεδομένου ὅτι, ὀρθά, ὑποστήριζε τὴν ὕπαρξη ἑνός προσώπου, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐσφαλμένη ἀντίληψη ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε μία φύση[30]. Ὁ Εὐτύχιος ἀποδεχόταν τὴν ὕπαρξη δύο φύσεων πρὶν ἀπὸ τὴν ἕνωση, ἀλλὰ μία φύση μετὰ τὴν ἕνωση[31]. Ἡ ἀνθρώπινη φύση ἔπαυε νὰ ὑπάρχει μετὰ τὴν ἕνωση μέ τὸ Θεό, ἀπορροφιέται ἀπὸ τή θεϊκή φύση καὶ χάνεται[32]. Ὁ Boethius δὲν ἀποδεχόταν αὐτὸ τὸν τρόπο τῆς ἕνωσης τῶν δύο φύσεων, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἐξαφανιζόταν ἡ ἀνθρώπινη φύση. Ἀκολουθώντας πιστὰ τὴν Ἀριστοτελικὴ προβληματική, ὅπως αὐτὴ ἀναπτύσσεται στὸ βιβλίο τοῦ Ἀριστοτέλη "*Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*"[33], ἀποκλείει

---

28. Boethius, *Contra Eutychen et Nestorium*, σ. 96.60-78: "Quid vero novi per adventum salvatoris effectum est? ..." καὶ σ. 98.112-113: "Non est igitur salvatum genus humanum, nulla in nos salus Christi generatione processit...", πρβλ. Γρηγόριος Θεολόγος, *Ἐπιστολή* 101, Source Chretiennes, τόμος 208, 32.2-3: "Τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον, ὃ δὲ ἥνωται Θεῷ τοῦτο καὶ σώζεται".

29. Boethius, *Contra Eutychen et Nestorium*, σ. 100.7-8: "Huius error ex eodem quo Nestorri fonte prolabitur".

30. Boethius, *Contra Eutychen et Nestorium*, σ. 102.16-20: "Itaque Nestorius recte tenens duplicem in Christo esse naturam sacrilege confitetur duas esse personas; Eutyches vero recte credens unam esse personam impie credit unam quoque esse naturam".

31. Boethius, *Contra Eutychen et Nestorium*, σ. 102.22-23: "...ait duas se confiteri in Christo naturas ante adunationem, unam vero post adunationem", καὶ σ. 122.93-95: "Quia vero Paulo ante diximus Eutychen confiteri duas quidem in Christo ante adunationem naturas, unam vero post adunationem...", πρβλ. Εὐάγριος Σχολαστικός, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, P.G. 862, 2445A: "Εἰρήκει γάρ (ἐννοεῖται ὁ Εὐτύχιος)· ὁμολογῶ ἐκ δύο φύσεων γεγενῆσθαι τὸν Κύριον ἡμῶν πρὸ τῆς ἑνώσεως, μετὰ δὲ τὴν ἕνωσιν μίαν φύσιν ὁμολογῶ".

32. Boethius, *Contra Eutychen et Nestorium*, σ. 112.83-84, 114.85-87: "At hi ita ex duabus quidem naturis Christum consistere, in duabus vero minime, hoc scilicet intendentes, Quoniam quod ex duabus consistit ita unum fieri potest, ut illa ex quibus dicitur constare non maneant;".

33. Ἀριστοτέλης, *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*, 314b7 - 315a3 καὶ 328a19-b14.

τόσο τὸ ἐνδεχόμενο ἡ θεϊκὴ φύση νὰ μεταβληθεῖ σὲ ἀνθρώπινη, ὅσο καὶ τὸ ἐνδεχόμενο ἡ ἀνθρώπινη φύση νὰ μεταβληθεῖ σὲ θεϊκὴ ἢ νὰ ὑπάρξει μία σύνθετη φύση ἀπὸ Θεὸ καὶ ἄνθρωπο[34]. Ὁ Boethius θὰ ὑποστηρίξει ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε μία ὑπόσταση καὶ δύο φύσεις[35].

Ὁ Boethius κατόρθωσε νὰ ἀνατρέψει τὸ φιλοσοφικὸ ὑπόβαθρο τῶν θεολογικῶν κατηγοριῶν τόσο τοῦ Νεστόριου, ὅσο καὶ τοῦ Εὐτύχιου, χρησιμοποιώντας τὶς Ἀριστοτελικές "Κατηγορίες" ἀπὸ τή μιὰ μεριά καὶ τὴν νεοπλατωνικὴ ἐπεξεργασία τους ἀπὸ τὴν ἄλλη[36]. Τὸ θεολογικὸ τοῦ πρόταγμα προϋποθέτει τή φιλοσοφία, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ ἀπρόσκοπτα ἀπὸ ἕνα Χριστιανό, ἀλλὰ σὲ καμία περίπτωση δὲν ἀντικαθιστᾶ τὸν ἀποκαλυπτικὸ χαρακτήρα τῆς ἀλήθειας καὶ τὴν αὐθεντία τῶν Γραφῶν[37].

---

34. Boethius, *Contra Eutychen et Nestorium*, σ. 108. 10-14 καὶ 15-27, σ. 112.83-84, 114.85-99, σ. 114. 103-109: "Nunc illud est manifestum convictam esse Eutychis sententiam eo nominee, quod cum tribus modis fieri possit, ut ex duabus naturis una subsistat, ut aut divinitas in humanitatem translata sit aut humanitas in divinitatem aut utraque permixta sint, nullum horum modum fieri potuisse superius dicta argumentatione declaratur", Πρβλ. Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Κατὰ ἀκεφάλων*, 1.15-18, Kotter IV: "... *ὁ δὲ Χριστός, ὡς εἶπον, τέλειος ἔστι θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος καὶ ὅλος θεὸς καὶ ὅλος ἄνθρωπος. Διὸ οὐ μία ἔστι σύνθετος φύσις, ἀλλὰ μία ὑπόστασις ἐν δυσὶ φύσεσι γνωριζομένη καὶ δύο φύσεις ἐν μιᾷ συνθέτῳ ὑποστάσει*" .

35. Boethius, *Contra Eutychen et Nestorium*, σ. 120.91-92, 122.93: "...restat ut ea sit vera quam fide catholica pronuntiat geminam substantiam sed unam esse personam".

36. Marenbon John, *Boethius*, ὀπ.π. σ. 76.

37. Boethius, *De fide Catholica*, σ. 52.1-2: "Christianam fidem novi ac veteris testamenti pandit auctoritas".

Παναγιώτη Χαρ. Παναγιωτίδη
Δρ. Θ.

*Διαθεματική προσέγγιση τῆς διδασκαλίας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης**

Στήν ἀποψινή παρέμβαση θά ἀναφερθοῦμε κυρίως στήν διδακτική μας μεθοδολογία στό Πρόγραμμα Σπουδῶν (ΠΣ) τοῦ Τμήματος Μουσικῆς Ἐπιστήμης καί Τέχνης τοῦ Πανεπιστημίου Μακεδονίας, σύμφωνα μέ τήν ὁποία τά τελευταῖα ἕξι χρόνια πού λειτουργεῖ τό ἐν λόγῳ Τμῆμα (1998-2004), ἔχει ἀναπτυχθεῖ, προσαρμοσθεῖ καί ἐμπλουτισθεῖ ἡ διδακτέα ὕλη στήν κατεύθυνση Βυζαντινῆς Μουσικῆς, καί εἰδικότερα στήν ἐξειδίκευση τῆς καλοφωνίας. Συγκεκριμένα θά ἐπισημάνουμε κάποιες δομικές καί ἐκπαιδευτικές διαστάσεις τῶν ἀκόλουθων μαθημάτων:

α) "Εἰσαγωγή στήν Βυζαντινή Μουσική"
β) "Βυζαντινή Μουσικολογία"
γ) "Ὑμνολογία
δ) "Μελουργία"
καί ε) "Φροντιστήριο Ψαλτικῆς",

μέσω τῆς ταυτοχρόνου περιγραφῆς τῶν παραπάνω μαθημάτων στό εὐρύτερο πλέγμα τῆς διαθεματικῆς (inter-thematic) προσεγγίσεως καί τῆς κριτικῆς ἀξιολογήσεως τῆς ἐκπαιδευτικῆς διαδικασίας.

Μέσα στό πλαίσιο καί τήν φυσιογνωμία τοῦ Τμήματος, τό ὁποῖο ἱδρύθηκε μέ κύριο στόχο τήν κατάρτιση τῶν φοιτητῶν σέ προγράμματα ἐφαρμοσμένων μουσικῶν σπουδῶν, ὁ προβληματισμός πού διαχέεται μέ τήν συσσώρευση τῆς ἐναργοῦς καί στοχαστικῆς διδασκαλίας (active and reflective teaching) ἔχει λειτουργήσει καταλυτικῶς στό νά ἀξιολογήσουμε ἐκ νέου τά ἐπί μέρους προαναφερθέντα μαθήματα.

Ἡ μεθοδολογία πού θά ἀκολουθήσουμε ἔχει ὡς σκοπό νά καλύψει τό ἐρευνητικό, τό ἐκπαιδευτικό καί τό καλλιτεχνικό ἔργο τοῦ διδά-

---

* Ἀνακοίνωση στό Α΄ Διεθνές Συνέδριο Βυζαντινῆς Μουσικῆς, "Κέντρο Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς -Βυζαντινή Λειτουργική Σκηνή", Θεσσαλονίκη 30-31 Ὀκτωβρίου 2003.

σκοντος καί τῶν διδασκομένων μέσα ἀπό τό πρῖσμα τῆς ὁλόπλευρης καί τῆς ὁμαδο-συνεργατικῆς ἀναπτύξεως τῶν προαναφερθέντων μαθημάτων τοῦ ΠΣ. Ἔτσι θά ἐξετάσουμε α) τούς ἐκπαιδευτικούς στόχους καί τήν διδακτική μεθοδολογία, β) τήν ἀξιολόγηση τῆς ἐκπαιδευτικῆς διαδικασίας τοῦ μαθήματος, γ) τήν διαθεματική καί ἑνιαία διδακτική προσέγγισή τους καί τέλος δ) θά προτείνουμε κάποιες μελλοντικές προοπτικές τῆς διδακτέας ὕλης.

Ἐκπαιδευτικοί στόχοι καί διδακτική μεθοδολογία

Βασικός σκοπός τοῦ μαθήματος εἶναι νά ἀναγνωρίζουν καί νά κατανοοῦν οἱ φοιτητές τά βασικά στοιχεῖα καί ἔννοιες τῆς ἱστορίας τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, τῆς μορφολογίας, τῆς μελοποιΐας, τῶν τεχνικοθεωρητικῶν θεμάτων καί παραλλήλως νά ἀναπτύσσουν τίς ἀτομικές τους μουσικές ἱκανότητες.

Οἱ εἰδικοί ἐκπαιδευτικοί στόχοι πού ἐπιδιώκονται στά ἑξῆς μαθήματα εἶναι:

1. Εἰσαγωγή στήν Βυζαντινή Μουσική (μάθημα τοῦ Γενικοῦ ΠΣ):
- νά ἀναγνωρισθεῖ ἡ ἰουδαιοχριστιανική πρόελευση καί χρήση τῆς ψαλμωδίας.
- νά ἐμπεδωθοῦν τά στοιχεῖα γιά τήν γέννηση καί ἐξέλιξη τῆς ψαλμωδίας.
- νά ἐξοικειωθεῖ μέ τήν χρήση τοῦ Ψαλτηρίου στήν ἑλληνική ὀρθόδοξη παράδοση.
- νά ἔρθει σέ ἐπαφή μέ τίς σύγχρονες ἐπιστημονικές ἔρευνες στόν χῶρο τῆς βυζαντινῆς μουσικολογίας.
- νά ἀναγνωρίσει, νά ἐκτελέσει, νά ἑρμηνεύσει καί νά ἀναπαράγει τά σύμβολα τῆς παρασημαντικῆς.

2. Βυζαντινή Μουσικολογία (μάθημα τῆς Κατευθύνσεως Βυζαντινῆς Μουσικῆς:
- Οἱ τέσσερις πρῶτοι στόχοι εἶναι κοινοί μέ τό μάθημα "Εἰσαγωγή στήν Βυζαντινή Μουσική" τοῦ Γενικοῦ ΠΣ. Ἡ τελευταία, ὡστόσο, πρακτική δραστηριότητα δέν συμπεριλαμβάνεται στό μάθημα αὐτό, διότι στήν Κατεύθυνση Βυζαντινῆς Μουσικῆς καλύπτεται στά πρακτικά μαθήματα καί κυρίως στό κύριο μάθημα τῆς "Καλοφωνίας".

3. Ὑμνολογία (μάθημα τῆς Κατευθύνσεως Βυζαντινῆς Μουσικῆς) στόχοι:
- νά διερευνηθεῖ ἡ ἱστορική προέλευση καί διαχρονική ἀνάπτυξη τῆς

ὑμνολογίας ἀπό τήν ἐποχή τῆς Καινῆς Διαθήκης μέχρι σήμερα.
-νά μελετηθεῖ ἡ δομή τῶν ὑμνολογικῶν κειμένων καί νά γίνει ἀναγνώριση τῆς μετρικῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων.
-νά ἐξετασθεῖ ἡ ἱστορική ἐξέλιξη τῶν λειτουργικῶν βιβλίων.
-νά καταστοῦν γνωστοί οἱ κυριότεροι ἐκπρόσωποι τῶν ὑμνολογικῶν εἰδῶν τοῦ Κοντακίου καί τοῦ Κανόνος.

4. Μελουργία (μάθημα τῆς κατευθύνσεως Βυζαντινῆς Μουσικῆς) στόχοι:
-νά ἀναγνωρισθεῖ ἡ προέλευση τῶν διαφόρων χρονικῶν περιόδων καί συνθετῶν, καί τά οὐσιώδη χαρακτηριστικά τους.
-νά διερευνηθοῦν, νά ἐπιλεγοῦν, νά ταξινομηθοῦν καί νά καταγραφοῦν οἱ μελωδίες τῶν ὕμνων μέ τήν καταλληλη χρήση μελῳδικῶν καί θεωρητικῶν σχημάτων τῆς ρυθμικῆς καί χρονικῆς ἀγωγῆς σέ ὅλα τά εἴδη τῆς ψαλτικῆς τέχνης.
καί

5. Φροντιστήριο Ψαλτικῆς (μάθημα τῆς Κατευθύνσεως Βυζαντινῆς Μουσικῆς) στόχοι:
-νά συμμετέχουν οἱ φοιτητές στήν πρακτική καί τήν τεχνική ἐφαρμογή τοῦ ἰσχύοντος ἐκκλησιαστικοῦ ρεπερτορίου στις διάφορες ἀκολουθίες τοῦ νυχθημέρου.

Τό ΠΣ περιλαμβάνει στήν διδακτική μεθοδολογία του τά θέματα, τίς δεξιότητες καί τίς διαδικασίες πού πρεπει νά διδαχθοῦν οἱ φοιτητές κατά τήν τετραετή φοίτησή τους, τό όποῖο προαγει την ἐπιστήμη καί τήν τέχνη τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς καί ἀνταποκρινεται στούς στόχους πού ἔχουν τεθεῖ. Συνεπῶς, ἡ διδακτικη μεθοδολογια παρέχει ἕνα εὐρύ πλαίσιο διαμέσου τοῦ ὁποίου μποροῦν νά γίνουν λεπτομερῆ σχέδια μαθημάτων. Ἔτσι ὁ διδάσκων χρειάζεται νά ἐφαρμόζει τό ΠΣ μέ εὐελιξία, οὕτως ὥστε οἱ μουσικές δραστηριοτητες νά ἀνταποκρίνονται στούς τελικούς στόχους καί νά ἀναπτυσσονται σπειροειδῶς, ἀκολουθώντας μία πορεια ἀπό τό ἁπλό στό σύνθετο, ἀπό τό γνωστό στό ἄγνωστο.

Β. Ἀξιολόγηση τῆς ἐκπαιδευτικῆς διαδικασιας τοῦ μαθηματος

Ἡ ἀξιολόγηση τῶν μαθημάτων καί τῆς προσπάθειας τῶν φοιτητῶν στήν βυζαντινή μουσική γίνεται μόνον ἀπο τους διδάσκοντες καί μέσα ἀπό τήν διαρκή παρακολούθηση τῆς πορείας τῆς συμμετοχῆς τῶν φοιτητῶν στήν ἐκπαιδευτική διαδικασια. Παρά ταῦτα ὁ ἔλεγχος ἐπίτευξης τῶν ἐκπαιδευτικῶν στοχων θά πρεπει

νά ἔχει περισσότερο ποιοτικό παρά ποσοτικό χαρακτήρα, διότι τό ἀκαδημαϊκό ἑξάμηνο πολλές φορές δέν ἐπαρκεῖ στό νά καλυφθοῦν ἐξονυχιστικά ὅλες οἱ πτυχές τοῦ ΠΣ. Ὡστόσο, ἡ διαρκής παρατήρηση τῆς ἐξελίξεως καί ἀφομοιώσεως τῆς διδακτέας ὕλης ἐπιτυγχάνεται μέσῳ τῆς ἀνατροφοδότησης τοῦ διδάσκοντος ἀπό τούς διδασκομένους καί τό ἀνάπαλιν.

Εἰδικότερα στήν διαδικασία τῆς ἀξιολόγησης περιλαμβάνονται καί τά ἀκόλουθα μέσα δραστηριοτήτων. Συγκεκριμένα μέ:

1. δραστηριότητες διερεύνησης τῆς ἱκανότητας τῶν φοιτητῶν νά χειρίζονται τήν σχετική βιβλιογραφία καί τά ὀπτικοακουστικά μέσα τοῦ πανεπιστημίου λ.χ. γραπτές ἐργασίες σέ ἀτομικό καί ὁμαδικό ἐπίπεδο, προφορική παρουσίαση θεμάτων, μετά ἀπό σχετική ἔρευνα, ἀπό τούς φοιτητές κατά τήν διάρκεια τοῦ μαθήματος κ.ἄ.
2. δραστηριότητες ἐλέγχου τῆς ἱκανότητας τῶν φοιτητῶν στήν ἀπόκτηση μουσικοθεωρητικῶν καί καλλιτεχνικῶν δεξιοτήτων λ.χ. ἀνάλυση καί σύνθεση νέων μουσικῶν μελῶν, ἐνεργός συμμετοχή στούς ρόλους τοῦ ψάλτη, τοῦ ἰσοκράτη ἤ τοῦ τυπικάρη στίς ἀκολουθίες τοῦ μαθήματος "Φροντιστήριο Ψαλτικῆς" κ. ἄ.
3. δραστηριότητες μέ τίς ὁποῖες διερευνᾶται ἡ δεξιότητα στήν κατανόηση τῆς μουσικῆς σημειογραφίας, τήν ἐκ πρώτης ὄψεως ἀνάγνωση (prima vista), τήν κριτική ἀξιολόγηση καί μουσική ἀνάλυση τῶν μουσικῶν εἰδῶν κ.ἄ. ὅπως γίνεται στό μάθημα "Μελουργία".

Γ. Διαθεματική (ὁριζόντια) καί ἑνιαία (κατακόρυφη) διδακτική προσέγγιση

Ἡ διαθεματική (inter-thematic) προσέγγιση εἶναι ἕνας ὅρος γενικότερος τοῦ ὅρου διεπιστημονικότητα (inter- disciplinary). Ἡ σημαντικότητα τῆς διαθεματικῆς προσεγγίσεως ἔγκειται στήν δυνατότητα πού προσφέρει στόν φοιτητή νά συγκροτήσει ἕνα ἑνιαῖο πεδίο γνώσεων καί δεξιοτήτων, μία ὁλιστική ἐν πολλοῖς ἀντίληψη τῆς γνώσεως. Μέ αὐτόν τόν τρόπο προωθοῦνται ποικίλοι τρόποι συσχετίσεως τῆς γνώσεως σέ δύο ἄξονες διαθεματικότητας, τόν κατακόρυφο (ἑνιαῖο) καί τόν ὁριζόντιο (διαθεματικό) ἄξονα. Συνεπῶς, ἡ διαθεματική προσέγγιση τοῦ ΠΣ διασφαλίζει τήν ἐσωτερική συνοχή, τήν συνέχεια καί τήν ἑνιαία ἀνάπτυξη τῶν ἐπιμέρους μαθημάτων. Ἡ διαθεματική διδακτική διάσταση (ὁριζόντιος ἄξονας) καί ἡ ἑνιαία διδακτική διάσταση (κατακόρυφος ἄξονας) μποροῦν νά παραλληλιστοῦν μέ τήν παραδειγματική καί συνταγματική ἀνάλυση τῶν ποιητικῶν κειμένων ἀντιστοίχως στήν ἐπιστήμη τῆς φιλολογίας.

Οἱ τρεῖς βασικοί ἄξονες τῆς διαθεματικῆς προσεγγίσεως τοῦ

ΠΣ εἶναι ὁ ἱστορικός, συστηματικός καί τεχνικο-θεωρητικός. Αὐτοί οἱ τρεῖς βασικοί ἄξονες συνδυάζουν καί διαμορφώνουν τήν συνολική διδακτέα ὕλη καί συγκροτοῦν τόν ὁριζόντιο ἄξονα τῆς διαθεματικῆς προσεγγίσεως, οὕτως ὥστε νά ἀποφεύγονται περιττές ἐπικαλύψεις. Σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τόν κατακόρυφο ἄξονα τῶν μαθημάτων συγκεκριμένως, ἐπιδεικνύεται στήν σπειροειδή ἀνάπτυξη τῆς διδακτέας ὕλης. Ἔτσι μαθήματα τοῦ πρώτου ἔτους σπουδῶν ὅπως λ.χ. τό "Εἰσαγωγή στήν Βυζαντινή Μουσική", ἤ τό μάθημα "Βυζαντινή Μουσικολογία" ὡς εἰσαγωγικά μαθήματα, προσφέρουν στόν φοιτητή γνώσεις σέ ἱστορικά καί θεωρητικά θέματα τῆς Κατευθύνσεως Βυζαντινῆς Μουσικῆς, ἀπαραίτητο ὑπόβαθρο γιά τήν κατανόηση καί σταδιακή ἀνάπτυξη μαθημάτων πού διδάσκονται στό τρίτο καί τέταρτο ἔτος ὅπως ἡ "Ὑμνολογία" καί ἡ "Μελουργία".

Δ. Μελλοντικές προοπτικές

Μέσα στίς μελλοντικές προοπτικές τοῦ ΠΣ τοῦ Τμήματος ΜΕΤ στήν Κατεύθυνση τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς μέ ὅσα προελέχθησαν, προκύπτει ὅτι ἡ ἀξιολόγηση, ἡ ἀνατροφοδότηση καί ἡ πλαισιωμένη ἐκμάθηση (contextualised learning) εἶναι βασικές διδακτικές ἀρχές πού διέπουν μία σφαιρική καί ὄχι ἀποσπασματική ἀντιμετώπιση τῆς μαθησιακῆς διαδικασίας. Ἡ διαθεματική προσέγγιση τοῦ ΠΣ ἐπιτρέπει νά προωθηθεῖ ἡ ἐσωτερική συνοχή τῶν ἐπιμέρους μαθημάτων καί ἕνα εὐρύτερο καί ἀλληλένδετο πλαίσιο συλλογικῆς ἐπεξεργασίας καί κριτικῆς ἀξιολογήσεως τῶν δεδομένων.

Τέλος, ἐνδεικτικῶς ἀναφέρουμε μερικές προτάσεις -προβληματισμούς γιά μία πολυπρισματική προσέγγιση τῆς βιωματικῆς διδασκαλίας στήν ὁριζόντια καί κάθετη μεταφορά καί σύνθεση τῶν γνώσεων. Συγκεκριμένα γιά:

-νά ἐκτιμηθεῖ ὁ βαθμός ἐπίτευξης τῶν εἰδικῶν καί γενικῶν ἐκπαιδευτικῶν καί διδακτικῶν στόχων, ἀπαιτεῖται ἀνακεφαλαιωτική ἀλλά καί ἀνατροφοδοτική διαδικασία

-νά ἐνσωματωθεῖ ἡ ἐναργής καί στοχαστική διδασκαλία (active and reflective tualised learning) τῶν ἐπιμέρους μαθημάτων καί γιά τήν καλύτερη ἐμπέδωση τῆς ὕλης τοῦ μαθήματος ἀπό τούς φοιτητές καί

-νά διερευνηθεῖ ἀπό τόν διδάσκοντα ἡ διδακτική του μεθοδολογία καί ἡ ἀνταπόκριση τῶν φοιτητῶν σέ αὐτήν ἐν εἴδει αὐτοαξιολογήσεως γιά τήν συνεχή ἀνατροφοδότηση καί βελτίωση τοῦ διδακτικοῦ ἀντικειμένου.

Ἐνδεικτική Βιβλιογραφία

Παπαζαρῆ Ἀθ.., *Ἡ μουσική στήν ἐκπαιδευτική διαδικασία. Θέματα παιδαγωγικῆς τῆς μουσικῆς, διδακτικῆς καί μάθησης*, ἐκδόσεις Τέρτιος, Κατερίνη 1991.

Παπαζαρῆ Ἀθαν. , *Μουσική μάθηση καί ἐκπαίδευση*, ἐκδόσεις Παπαζήσης, Ἀθήνα 1999.

Σταυρίδου Μιχ., *Ἡ μουσική στήν ἐκπαίδευση, σύγχρονες τάσεις καί ἀντιλήψεις*, ἐκδόσεις Gutenberg, Ἀθήνα 1985.

Schwarz David, Kassabian Anahid, Siegel Lawrence, *Keeping Score: Music, Disciplinarity, Culture*, University Press of Virginia, Charlottesville, U.S.A. 1997.

Swanwick Keith, *A Basis for Musical Education*, Routledge, London-New York 1979, reprint 1996.

Θεοφιλίδη Χρ., *Διαθεματική προσέγγιση τῆς διδασκαλίας*, Λευκωσία 1987.

Σωτηρίου Κ. Δεσπότη
Μουσικολόγου, ὑπ. Δρ. Πανεπιστημίου Βιέννης
Ὑποτρόφου τοῦ Ἱδρύματος Ἀλ. Ὠνάσης

Ἡ παραδοσιακή κερκυραϊκή ψαλτική τέχνη[1]

Ἡ κερκυραϊκή ψαλτική τέχνη στίς μέρες μας χαρακτηρίζεται ἀπό τρεῖς κυρίως μουσικές παραδόσεις: α) τή βυζαντινή ἐκκλησιαστική μουσική παράδοση[2], β) τή μουσική παράδοση πού δημιούργησε ὁ Ἰωάννης Σακελλαρίδης[3]. Στή μουσική αὐτή παράδοση, ἐάν σκεφτοῦμε ὅτι βασικό της χαρακτηριστικό γνώρισμα εἶναι ἡ χορωδιακή-πολυφωνική της ὑφή, μποροῦμε νά τοποθετήσουμε

---

1. Ὁ πυρήνας τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ ἀνακοινώθηκε στό διεθνές μουσικολογικό συνέδριο Theorie und Geschichte der Monodile, πού πραγματοποιήθηε στή Βιέννη 4-7 Μαρτίου τοῦ 2004. Ἡ ἐργασία μας αὐτή ἀφιερώνεται εἰς μνήμην Μάριου Μαυροειδῆ.

2. Χαρακτηριστικά ἀναφέρουμε τόν Ἱερό ναό τῆς Παναγίας τῶν Ξένων, τόν Ἱερό ναό Ἁγίας Παρασκευῆς πόλεως καί ὅλα τά κερκυραϊκά μοναστήρια, ὡς μέρη στά ὁποῖα ὁ ἐνδιαφερόμενος θά μπορέσει νά ἀκούσει τήν βυζαντινή ἐκκλησιαστική μουσική παράδοση.

3. Ἀναφερόμαστε σέ μία πολυφωνική μουσική παράδοση ἡ ὁποία δεσπόζει στήν Κέρκυρα. Ἡ "σακελλαρίδειος"παράδοση, συνοδεία ἀρκετά συχνά ἁρμονίου, ἀναλαμβάνει τό ρόλο τοῦ ψάλτη ἀπό τή μεγάλη δοξολογία τοῦ Ὄρθρου μέχρι καί τό τέλος τῆς Θείας Λειτουργίας. Γιά πληροφορίες σχετικά μέ τή ζωή καί τό ἔργο τοῦ Σακελλαρίδη βλ. Ἀντωνέλλης Παναγιώτης, *Ἡ Βυζαντινή ἐκκλησιαστική μουσική*, Ἀθῆναι 1956: 146-7, Φωκαΐδης Φωκᾶς, *Περί τήν ἱεράν ἀσματικήν τέχνην τῶν Ἑλλήνων*, Λευκωσία 1986: 272-3, Καλοκύρης Κωνσταντῖνος, *Ὁ μουσουργός Ἰωάννης Θ. Σακελλαρίδης καί ἡ βυζαντινή μουσική*, Θεσ/νίκη ²1998, Παπαδόπουλος Γεώργιος, *Συμβολαί εἰς τήν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, (ἀνατύπωση) Ἀθήνα 1977: 472-488. Τέλος, σχετικά μέ τά ψαλτικά δρώμενα τῆς περιόδου πού ἔδρασε ὁ Σακελλαρίδης, ὁ ἐνδιαφερόμενος μπορεῖ νά βρεῖ πληροφορίες στό βιβλίο: Παπαδόπουλος Γεώργιος, *Ἱστορική ἐπισκόπησις τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, (ἀνατύπωση) Κατερίνη 1990: 294-318.

ἐπίσης τίς διάφορες πολυφωνικές συνθέσεις τοῦ Πολυκράτη καθώς καί τή λειτουργία τοῦ Μάντζαρου[4], συνθέσεις οἱ ὁποῖες κατά καιρούς ἀκούγονται στό νησί τῶν Φαιάκων[5] καί γ) τήν παραδοσιακή ἐκκλησιαστική μουσική, γνωστή στήν Κέρκυρα καί ὡς *ντόπια*, τά ἱστορικά καί μορφολογικά στοιχεῖα τῆς ὁποίας ἐπιδιώκει νά παρουσιάσει τό παρόν ἄρθρο.

Οἱ λόγοι πού ἐπέβαλαν τήν ἔρευνα καί τή συγγραφή τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ εἶναι: α) ἡ μοναδικότητα πού χαρακτηρίζει τήν παράδοση αὐτή, ἀρκεῖ νά σκεφθεῖ κανείς τό γεγονός ὅτι ἡ μουσική αὐτή παράδοση ὑπάρχει μόνο στήν Κέρκυρα, β) ὁ κίνδυνος πού διατρέχει ἡ μουσική αὐτή παράδοση ἰδιαιτέρως στίς μέρες μας νά λησμονηθεῖ καί γ) γιά νά σταματήσει πλέον νά ἐπικρατεῖ ἡ ἄποψη ὅτι ἡ παραδοσιακή ἐκκλησιαστική μουσική τῆς Κέρκυρας εἶναι μία κανταδόρικη πολυφωνική μουσική.

Ἡ παροῦσα μελέτη δέν θά ἦταν ἐφικτό νά πραγματοποιηθεῖ χωρίς τή μεγάλη βοήθεια πού μοῦ παρεῖχε ὁ πρωτοπρεσβύτερος καί ἐφημέριος τοῦ Ἱεροῦ ναοῦ Ἁγίου Βασιλείου πόλεως, πατήρ Κωνσταντῖνος Σουρβῖνος, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τή μεγαλύτερη πηγή γνώσης γιά τόν τρόπο ἑρμηνείας τῆς ψαλτικῆς αὐτῆς τέχνης[6]. Τόν εὐχαριστῶ ἰδιαιτέρως, τόσο γιά τό χρόνο ὅσο καί γιά τό ὑλικό πού μοῦ παρεῖχε[7].

---

4. Κονόμος Ντίνος, *Ὁ Νικόλαος Μάντζαρος κι᾽ ὁ ἐθνικός μας ὕμνος* , Ἀθήνα 1958: 16. Τό γεγονός ὅτι στή μουσική αὐτή παράδοση κατατάξαμε καί τή συνθετική ἐργασία τοῦ Μάντζαρου δέν σημαίνει σέ καμμία περίπτωση ὅτι ἐξισώνουμε τή θαυμάσια αὐτή λειτουργία, τοῦ ἐθνικοῦ μας συνθέτη, μέ τίς κακόγουστες κανταδόρικες ἐναρμονίσεις σέ βυζαντινές ἐκκλησιαστικές μελωδίες πού πραγματοποίησε ὁ Σακελλαρίδης. Ἡ κατάταξη αὐτή ἔγινε μόνο καί μόνο διότι δέν μπορούσαμε λόγω τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ συνθέσεων τοῦ Μάντζαρου γιά τήν ὀρθόδοξη ἐκκλησία, νά δημιουργήσουμε μία ξεχωριστή κατηγορία μουσικῆς παραδόσεως γιά τά ἔργα του. Γιά τό λόγο αὐτό, μέ κριτήριο τή χορωδιακή -πολυφωνική ὑφή πού χαρακτηρίζει καί τό συγκεκριμένο ἔργο τοῦ Μάντζαρου ἔγινε αὐτή ἡ κατάταξη.

5. Οἱ συνθέσεις τοῦ Ν. Λαμπελέτ καί τοῦ Ἀ. Μοναστηριώτη ἀκούγονται πάρα πολύ σπάνια.

6. Ὁ μακαριστός καθηγητής Μάριος Μαυροειδῆς εἶχε συνεργαστεῖ για μεγάλο χρονικό διάστημα μέ τόν π. Κωνσταντῖνο. Πραγματοποιήθηκε μάλιστα καί μία σειρά ἠχογραφήσεων, μέ μέλη τά ὁποῖα ἔψαλλε ὁ π. Κωνσταντῖνος καί ἠχογράφησε ὁ Μάριος Μαυροειδῆς, ὁ ὁποῖος μετά ἀπό ἔρευνα καί ἀνάλυση τῶν μελῶν δίδαξε τήν παραδοσιακή κερκυραϊκή ψαλτική τέχνη στό Τμῆμα Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου.

7. Θερμές εὐχαριστίες ἐπιθυμῶ νά ἀπευθύνω καί στή Μάρθα Μαυροειδῆ, ἡ ὁποία μοῦ ἔδωσε τήν ἄδεια νά μελετήσω καί νά παρουσιάσω καταγραφές κερκυραϊκῆς ψαλτικῆς, πού πραγματοποίησε ὁ πατέρας της.

Τρόπος δημιουργίας τῆς παραδοσιακῆς κερκυραϊκῆς ψαλτικῆς τέχνης

Ἡ σύγχρονη μουσικολογική ἔρευνα θέλει τήν παραδοσιακή κερκυραϊκή ψαλτική νά ἔχει ἄμεση σχέση μέ τήν κρητική ἐκκλησιαστική μουσική, ὅπως αὐτή ἀναπτύχθηκε καί ἄνθισε μέχρι τό 1669 (πτώση τοῦ Χάνδακα), ἔχοντας ὡς ἐπιχείρημα τό γεγονός ὅτι μετά τό 1669 μεγάλος ἀριθμός προσφύγων ἐγκατέλειψε τήν Κρήτη καί μεταφέρθηκε στά ἐνετοκρατούμενα Ἑπτάνησα φέροντας μαζί του καί τήν ἐκκλησιαστική του μουσική παράδοση, ἡ ὁποία ἐπιβίωσε στόν ἑπτανησιακό χῶρο μέ τόν χαρακτηρισμό *κρητική μουσική*[8].

Ἡ ἐκκλησιαστική μουσική παράδοση τῆς Κρήτης μέχρι καί τήν πτώση τοῦ Χάνδακα φαίνεται νά ἔχει ἄμεσες σχέσεις καί νά ὀφείλει μέρος ἀπό τήν ἄνθισή της σέ πρόσφυγες, οἱ ὁποῖοι μετά τή δεύτερη Ἅλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατέφυγαν στήν Κρήτη[9]. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ἀποτελεῖ ὁ Μανουήλ Δούκας ὁ Χρυσάφης, ὁ ὁποῖος μετά τήν Ἅλωση παρουσιάζεται νά περνᾶ ἀπό τήν Κρήτη[10].

Οἱ μουσικές σχέσεις, βέβαια, μεταξύ Κωνσταντινουπόλεως καί Κρήτης ὑπῆρξαν στενές ἀκόμη καί πρίν τό 1453. Χαρακτηριστικά ἀναφέρουμε τό γεγονός ὅτι στίς δύο πρῶτες δεκαετίες τοῦ ΙΕ' αἰώνα ζεῖ μόνιμα στήν Κρήτη ὁ γνωστός μελοποιός καί μουσικοδιδάσκαλος ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη Ἰωάννης Λάσκαρης, ὁ ὁποῖος ἵδρυσε καί διεύθυνε σχολή βυζαντινῆς μουσικῆς στόν Χάνδακα ἀπό τό 1411 μέχρι τό 1418[11].

Στήν Κρήτη ἡ βυζαντινή ἐκκλησιαστική μουσική παράδοση σέ συνδυασμό μέ τίς κατά τόπους ἐκκλησιαστικές μουσικές παραδόσεις

---

8. Χατζηγιακουμῆς Μανόλης, *Ἡ ἐκκλησιαστικη μουσική τοῦ ἑλληνισμοῦ μετά τήν Ἅλωση*, Ἀθήνα 1999:28, Παναγιωτάκης Νικόλαος, *Ἡ μουσική στήν Κρήτη κατά τήν Βενετοκρατία*, Ἀθήνα 1990: 23, Ἀβούρης Σπυρίδων, *Κρητική ἐκκλησιαστική μουσική, Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 7ος 1965, στ. 1030-1031.

9. Ἐπισκόπου Χρυσάνθου, *Θεωρητικόν μέγα τῆς μουσικῆς*, Τεργέστη 1832, (ἀνατύπωση) Ἀθήνα 1995: XLII καί Χατζηγιακουμῆς 1999: 24.

10. Χατζηγιακουμῆς 1999: 114.

11. Παναγιωτάκης 1990: Πρός ἔκπληξή μας διαβάζουμε ὅτι οἱ Βενετοί βοήθησαν γιά τήν καλυτέρευση τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς στήν Κρήτη. Χαρακτηριστικά ἀναφέρουμε τό ἑξῆς γεγονός: Τό 1544 ὁ ἴδιος ὁ δόγης τῆς Βενετίας ἔδωσε ἐντολή στίς βενετικές ἀρχές τῆς Κρήτης νά δοθεῖ ἰσόβια χορηγία σέ ὀρθόδοξο ἱερέα τοῦ Χάνδακα, τόν Ἰλαρίωνα Σωτῆρχο, ὑπό τόν ὅρο ὅτι θά ἀνοίξει σχολή ψαλτικῆς καί θά διδάξει στούς ἄλλους ἱερεῖς καί ψάλτες. Βλ. Παναγιωτάκης 1990: Παρόμοιο περιστατικό μαρτυρεῖται τό 1619 γιά τόν πρωτοπαπᾶ Ρεθύμνου Νικόλαο Φιλάρετο. Βλ. Παναγιωτάκης 1990: 20.

ἐμφάνισε ἰδιαίτερη ἄνθιση, τόσο στόν τομέα τῆς μελουργίας ὅσο καί στούς τομεῖς τῆς ἀντιγραφῆς μουσικῶν χειρογράφων καί συγγραφῆς ἐγχειριδίων περί τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς θεωρίας[12]. Ἀπό τούς σημαντικότερους ἐκπροσώπους τῆς κρητικῆς ψαλτικῆς παραδόσεως, οἱ ὁποῖοι συνέθεσαν ἤ σύντμησαν ἤ παρέδωσαν παλαιά μέλη, ὅπως αὐτοί ἑρμήνευαν, εἶναι οἱ : Ἀντώνιος Ἐπισκοπόπουλος, Βενέδικτος Ἐπισκοπόπουλος, Κοσμᾶς Βαράνης, Δημήτριος Ταμίας[13], Ἰγνάτιος Φριέλος, κ.ἄ[14].

Δέ θά ἐπεκταθοῦμε σέ περισσότερες πληροφορίες σχετικά μέ τήν κρητική ψαλτική παράδοση τῆς περιόδου[15]. Τό οὐσιαστικό στοιχεῖο πού θέλουμε στό σημεῖο αὐτό νά τονίσουμε, βρίσκεται στό γεγονός ὅτι ἡ κρητική ψαλτική τέχνη πού μεταφέρθηκε μετά τήν πτώση τοῦ Χάνδακα στά Ἑπτάνησα μέ τόν χαρακτηρισμό *κρητική μουσική*, σέ συνδυασμό μέ τίς κατά τόπους ψαλτικές παραδόσεις, δημιούργησε, ὅπως ἦταν φυσικό, νέους τρόπους ἑρμηνείας τῶν ἐκκλησιαστικῶν μελῶν, νέες ψαλτικές παραδόσεις. Μέ τόν τρόπο αὐτό δημιουργήθηκε καί ἡ κερκυραϊκή παραδοσιακή ψαλτική τέχνη[16].

Ἡ ὕπαρξη τῆς κρητικῆς ψαλτικῆς στήν Κέρκυρα, ἐκτός ἀπό τόν γνωστό πλέον κώδικα Add. 2936 τῆς Πανεπιστημιακῆς βιβλιο-

---

12. Γιαννόπουλος Ἐμμανουήλ, *Η ψαλτική τέχνη*, Θεσ/νίκη 2004: 106-107.

13. Σύμφωνα μέ τόν μουσικολόγο Μανόλη Γιαννόπουλο τό πραγματικό ἐπίθετο εἶναι Ταμίας καί ὄχι Νταμίας, ὅπως συνήθως συναντοῦμε σέ μελέτες πού σχετίζονται μέ τήν κρητική ψαλτική παράδοση τῆς περιόδου. Βλ. Γιαννόπουλος Ἐμμανουήλ, *Ἡ ἄνθιση τῆς ψαλτικῆς τέχνης στήν Κρήτη* (1566-1669) διδακτορική διατριβή, Ἀθήνα 2004: 185.

14. Στάθης Γρηγόριος, *Οἱ ἀναγραμματισμοί καί τά μαθήματα τῆς βυζαντινῆς μελοποιΐας*, Ἀθήνα ³1994: 131.

15. Ὁ ἐνδιαφερόμενος μπορεῖ νά βρεῖ περισσότερες πληροφορίες στίς ἀκόλουθες μελέτες: Γιαννόπουλος Ἐμμανουήλ, *Η ψαλτική τέχνη*, Θεσ/νίκη 2004: 91-114, Γιαννόπουλος Ἐμμανουήλ, *Ἡ ἄνθιση τῆς ψαλτικῆς τέχνης στήν Κρήτη* (1566-1669) διδακτορική διατριβή, Ἀθήνα 2004, Χατζηγιακουμῆς 1999: 28-33, *Δεκαπεντασύλλαβος ὑμνογραφία ἐν τῇ βυζαντινῇ μελοποιΐᾳ*, Ἀθήνα 1977: 111-113, Χατζηδάκης Γεώργιος, *Κρητική μουσική*, Ἀθήνα 1958.

16. Γιά τίς ὑπόλοιπες ψαλτικές παραδόσεις τῶν Ἑπτανήσων βλ. Δραγούμης Μάρκος, *Η δυτικίζουσα ἐκκλησιαστική μουσική μας στήν Κρήτη καί στά Ἑπτάνησα*, Λαογραφία τόμ. 31ος , Ἀθῆναι 1958: 89-97, Μοσχόπουλος Γεώργιος (ἐπιμ.), *Συμβολή στήν ἱστορία τῆς ἑπτανησιακῆς μουσικῆς. Τά πρακτικά τοῦ συνεδρίου ἱστορίας τῆς ἑπτανησιακῆς μουσικῆς* Ἀργοστόλι-Ληξούρι, 14-18 Ὀκτωβρίου 1995, μέ ἔκδοση τῶν πρακτικῶν στό Ἀργοστόλι τό 2000. Στά πρακτικά τοῦ προαναφερθέντος συνεδρίου, ὁ ἐνδιαφερόμενος μπορεῖ νά βρεῖ ἐπίσης μία πλούσια βιβλιογραφία γιά τίς ψαλτικές παραδόσεις τῶν Ἑπτανήσων.

θήκης τοῦ Cambridge[17], πιστοποιεῖται καί ἀπό μία ἐλαιογραφία πού βρίσκεται στό ἐπισκοπικό μέγαρο τῆς Κέρκυρας. Στήν ἐλαιογραφία, ἔργο τοῦ ΙΗ' αἰώνα, ἀπεικονίζεται ὁ ἱερέας Θεόδωρος Κιγάλας ὁ ὁποῖος κρατᾶ στό ἀριστερό του χέρι ένα ἀνοικτό χειρόγραφο στίς δύο σελίδες τοῦ ὁποίου καταγράφεται ἕνα αὐτοτελές ἐκκλησιαστικό μέλος. Σύμφωνα μέ τόν καθηγητή βυζαντινῆς μουσικῆς Ἰωάννη Ἀρβανίτη[18] τά μουσικά σημάδια εἶναι γραμμένα ὅλα μέ καφέ μελάνι, ὅπως τά στιχηχάρια τοῦ πρωτοψάλτη Χάνδακος κατά τίς ἀρχές τοῦ ΙΖ' αἰώνα Δημητρίου Ταμία, καί οἱ συνδυασμοί τῶν σημαδοφώνων πού ἀπεικονίζονται μᾶς παραπέμπουν σέ κρητικά μουσικά χειρόγραφα[19].

Τίς λιγοστές πληροφορίες πού μᾶς παρέχουν οἱ γραπτές πηγές, σχετικά μέ τήν ἱστορία καί τά μορφολογικά γνωρίσματα τῆς παραδοσιακῆς κερκυραϊκῆς ψαλτικῆς, προσπαθήσαμε, τουλάχιστον γιά τό δεύτερο μισό τοῦ 20οῦ αἰώνα, νά τίς αὐξήσουμε μέ στοιχεῖα πού ἀντλήσαμε ἀπό τή ζῶσα μουσική παράδοση, μιλώντας καί ἀκούγοντας τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἑρμηνεύουν διάφορα ἐκκλησιαστικά μέλη οἱ λιγοστοί πλέον γνῶστες τῆς παραδοσιακῆς αὐτῆς ψαλτικῆς τέχνης.

Ὁ εἰδικότερος ἑρμηνευτής τῆς παραδοσιακῆς κερκυραϊκῆς ψαλτικῆς στίς μέρες μας, κατά κοινή ὁμολογία ὅλων τῶν Κερκυραίων ψαλτῶν, εἶναι ὁ πρωτοπρεσβύτερος π. Κωνσταντῖνος Σουρβῖνος[20]. Σέ ἕνα σχετικά μεγάλο ἀριθμό συναντήσεων πού εἴχαμε, μοῦ ἔδωσε ἱστορικές καί μορφολογικές πληροφορίες γιά τήν παραδοσιακή ψαλτική τέχνη τῆς Κέρκυρας, βάσει ἐρωτηματολογίου πού συνέταξα.

Ἱστορικά στοιχεῖα τῆς παραδοσιακῆς κερκυραϊκῆς ψαλτικῆς στό δεύτερο μισό τοῦ 20οῦ αἰώνα

Ἡ παραδοσιακή κερκυραϊκή ψαλτική τέχνη, στό δεύτερο μισό τοῦ 20οῦ αἰώνα, ἀκουγόταν καθημερινά στήν ἀκολουθία τοῦ

17. Δραγούμης 1978: 276-277.

18. Ἀρβανίτης Ἰωάννης, *Ἡ βυζαντινή ἐκκλησιαστική μουσική παράδοση στή μεταβυζαντινή Κέρκυρα*, στό Μοσχόπουλος Γεώργιος (ἐπιμ.), *Συμβολή στήν ἱστορία τῆς ἑπτανησιακῆς μουσικῆς. Στά πρακτικά τοῦ συνεδρίου ἱστορίας τῆς ἑπτανησιακῆς μουσικῆς*, Ἀργοστόλι-Ληξούρι, 14-18 Ὀκτωβρίου 1995, μέ ἔκδοση τῶν πρακτικῶν στό Ἀργοστόλι τό 2000: 59-63.

19. Ἀρβανίτης 2000: 59-60.

20. Κατά τή διάρκεια τῶν ἐρευνῶν μου γνώρισα ἀκόμη δύο ἱερωμένους, ἰδιαίτερα ἀξιόλογους ἑρμηνευτές τῆς παραδόσεως αὐτῆς. Τόν π. Ἰωάννη Σκιαδόπουλο καί τόν μακαριστό πλέον π. Ἀθανάσιο Τσίτσα.

Ἑσπερινοῦ στόν Ἱερό ναό τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος. Ἐκεῖ ἔψαλλαν ὁ π. Νικόλαος Κουρτελλέσης καί ὁ π. Εὐστάθιος Παγιατάκης, οἱ ὁποῖοι ἦταν γνῶστες τῆς μουσικῆς αὐτῆς παράδοσης[21]. Τήν ἴδια περίοδο σέ ἄλλους δύο ἀκόμη ναούς ψαλόταν ἡ παραδοσιακή κερκυραϊκή ψαλτική. Στόν Ἱερό ναό τῶν Ἁγίων Πάντων ὅπου πρωτοψαλτοῦσε ὁ περίφημος Θεόδωρος[22], καθώς καί στόν Ἱερό ναό τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου. Στίς ὑπόλοιπες ἐκκλησίες ἀρκετά συχνά ἑρμηνεύονταν ἐκκλησιαστικά μέλη μέ τόν παραδοσιακό τρόπο ἄν καί , ὅπως ἀναφέρει ὁ π. Κωνσταντῖνος, δέν ἦταν ἀπολύτως γνήσια. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦσε ἀνέκαθεν ὁ Ἱερός ναός τῆς Παναγίας τῶν Ξένων[23], ὅπου ὑπῆρχε μόνο ἡ βυζαντινή ἐκκλησιαστική μουσική παράδοση[24].

Μέ τόν ἐρχομό ὅμως τῆς μουσικῆς παραδόσεως τοῦ Σακελλαρίδη στήν Κέρκυρα, ἡ παραδοσιακή ψαλτική ἐκτοπίστηκε ἀπό τούς Ἱερούς ναούς. Ὁ λόγος ἦταν ἁπλός. Ἡ μουσική τοῦ Σακελλαρίδη ἦταν καταγεγραμμένη, γεγονός πού βοηθοῦσε τούς ἐκτελεστές, σέ ἀντίθεση μέ τήν παραδοσιακή ψαλτική, ἡ ὁποία βασιζόταν μόνο στήν προφορική παράδοση.

Δυστυχῶς στίς ἡμέρες μας ἡ ξεχωριστή αὐτή ψαλτική παράδοση σπάνια ἀκούγεται. Ὁ ἐνδιαφερόμενος μπορεῖ νά ἀκούσει τήν παραδοσιακή κερκυραϊκή ψαλτική στόν Ἱερό ναό τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος τέσσερις φορές τό χρόνο. Στίς 12 Δεκεμβρίου, ἑορτή τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος, τήν Κυριακή τῶν Βαΐων, τό Μεγάλο Σάββατο καί στίς 11 Αὐγούστου. Λίγο πρίν τό ἅγιο λείψανο τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος μεταφερθεῖ ἀπό τή νότια πύλη τοῦ Ἱεροῦ, μπροστά ἀπό τήν ὁποία τίθεται γιά νά τό προσκυνήσουν οἱ πιστοί, στή λάρνακα ὅπου κανονικά βρίσκεται[25], ὁ π. Κωνσταντῖνος Σουρβῖνος μαζί μέ τόν π. Ἰωάννη Σκιαδόπουλο ψάλλουν τμῆμα ἀπό τήν παράκληση τοῦ Ἁγίου βάσει τῆς παραδοσιακῆς ψαλτικῆς τέχνης.

Τήν παραδοσιακή κερκυραϊκή ψαλτική μπορεῖ κανείς νά

---

21. Ὅπως μοῦ ἀνέφερε ὁ π. Κωνσταντῖνος, ἀπό τό 1949-1955 ἄκουγε συστηματικά τούς δύο αὐτούς μεγάλους ἑρμηνευτές, μαθαίνοντας μέ αὐτόν τόν τρόπο τά λεγόμενα ντόπια.

22. Ὁ Θεόδωρος ὑπῆρξε δάσκαλος τοῦ π. Κωνσταντίνου στήν παραδοσιακή κερκυραϊκή ψαλτική.

23. Ἀξίζει στό σημεῖο αὐτό νά ἀναφέρουμε ὅτι τήν περίοδο αὐτή πρωτοψάλτης τῆς Παναγίας τῶν Ξένων, ἦταν ὁ Ἰωάννης Πουλημένος, ὁ ὁποῖος σπούδασε τή βυζαντινή ἐκκλησιαστική μουσική στό Ἅγιον Ὄρος ἐπί ἑπταετία καί ἀνάμεσα στούς μαθητές του εἶχε καί τόν π. Κωνσταντῖνο.

24. Βλέπε καί Μοτσενίγος 1958: 92.

25. Ἡ ὅλη αὐτή διαδικασία εἶναι γνωστή στήν Κέρκυρα ὡς τά μπάσματα τοῦ Ἁγίου.

ἀκούσει ἐπίσης στόν Ἱερό ναό Ἁγίου Βασιλείου πόλεως, ὅπου ἐφημέριος τοῦ ναοῦ εἶναι ὁ π. Κωνσταντῖνος Σουρβῖνος, ἰδιαίτερα στίς παρακλήσεις τῶν πρώτων δεκαπέντε ἡμερῶν τοῦ Αὐγούστου, καθώς καί σέ χωριά τῆς Κέρκυρας ὅπως γιά παράδειγμα στό Καβαλούρι, στόν Ἅγιο Ματθαῖο, στούς Βουνιατάδες καί στούς Συναράδες, ὅπου οἱ ψάλτες κατά τή διάρκεια τῶν ἀκολουθιῶν ἑρμηνεύουν ἐκκλησιαστικά μέλη καί μέ τόν παραδοσιακό τρόπο[26].

Μορφολογικά χαρακτηριστικά τῆς κερκυραϊκῆς παραδοσιακῆς ψαλτικῆς τέχνης

Ἡ κερκυραϊκή παραδοσιακή ψαλτική ἀναπτύσσεται καί ἑρμηνεύεται μέσα ἀπό μία ἰδιωματική μορφή τῆς βυζαντινῆς ὀκτωήχου. Υἱοθετώντας καί τροποποιώντας τό σύστημα τῶν ὀκτώ ἤχων τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, δημιούργησε τό ἰδιάζον ὀκτάηχό της σύστημα. Χαρακτηριστικά ἀναφέρουμε ὅτι κάποια μέλη της δέν διαφέρουν σχεδόν καθόλου ἀπό τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ψάλλονται τά ἀντίστοιχα βυζαντινά, ὅπως γιά παράδειγμα: τό αὐτόμελο Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσι"..., τό "Πλούσιοι ἐπτώχευσαν"... , τά μεγαλυνάρια, κ.ἄ[27].

Ἕνα ἀκόμη βασικό γνώρισμα τῆς κερκυραϊκῆς παραδοσιακῆς ψαλτικῆς, πού μᾶς θυμίζει ἔντονα τή σχέση της μέ τή βυζαντινή ἐκκλησιαστική μουσική, ἀποτελεῖ τό γεγονός ὅτι ἡ μουσική αὐτή παράδοση μπορεῖ νά ἑρμηνευτεῖ καί μονοφωνικά[28], ἄν καί ἡ συχνότερη ἐκδοχή ἑρμηνείας της εἶναι ἡ χορωδιακή. Στήν περίπτωση πού

---

26. Τό 2000 ἡ Ἱερά Μητρόπολη Κερκύρας Παξῶν καί Διαποντίων Νήσων, ἐξέδωσε δίσκο ψηφιακῆς ἀκτίνας μέ τίτλο "Κερκυραϊκή ψαλτική", ὅπου παρουσιάζονται μέλη τῆς κερκυραϊκῆς παραδοσιακῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

27. Βλέπε τό παράδειγμα 3α, ὅπου παρουσιάζεται μελωδική γραμμή τοῦ πλαγίου τοῦ τετάρτου ἤχου στίς λέξεις εἰσάκουσόν μου Κύριε, βέβαια μέ ἄκουσμα ἰσοσυγκερασμένων διαστημάτων. Βλέπε ἐπίσης τό παράδειγμα 3γ, στό ὁποῖο παρουσιάζεται μελωδική γραμμή τοῦ βαρέος ἤχου ὅπως τή συναντᾶμε καί στή βυζαντινή ἐκκλησιαστική μουσική παράδοση. Τέλος βλέπε καί τήν παραπομπή ἀρ. 35.

28. Ἀρκετά συχνά ἄκουσα στόν Ἱερό ναό τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, τόν π. Κωνσταντῖνο νά ψάλλει μόνος του. Σε ἐρώτηση πού τοῦ ἔθεσα στή συνέχεια, μοῦ ἀπάντησε ὅτι ἡ παράδοση αὐτή ψάλλεται καί μονοφωνικά. Βλέπε τά μουσικά παραδείγματα 3β καί 3γ, πού συνοδεύουν τό παρόν ἄρθρο. Τήν ὕπαρξη τῆς μονοφωνικῆς ἑρμηνείας ἔρχεται νά τονίσει καί τό ἑξῆς γεγονός: ὁ Ἀθηναγόρας, ὡς μητροπολίτης Κέρκυρας, προέτρεψε τόν Ἄριστο Μοναστηριώτη νά καταγράψει τήν παραδοσιακή κερκυραϊκή ψαλτική τέχνη πού ψαλλόταν τήν ἐποχή ἐκείνη στούς ναούς καί ἐν συνεχεία νά τήν ἐναρμονήσει. Βλ. Μοτσενίγος 1958: 92.

ἑρμηνεύεται χορωδιακά αὐτό γίνεται κυρίως ἀπό τρίφωνο ἀνδρικό σύνολο[29], χωρίς ὀργανική συνοδεία. Ὅταν τά μέλη ἑρμηνεύονται ἀπό τρεῖς φωνές, οἱ φωνές πού λαμβάνουν μέρος χαρακτηρίζονται ὡς πρίμο, σεκόντο καί βαρύτονο. Στήν τετράφωνη ἐκδοχή ἑρμηνείας ἡ ἐπιπλέον φωνή ὀνομάζεται μπάσσο[30].

Ὅταν τά μέλη ψάλλονται χορωδιακά, δέν ὑπάρχουν ἀπηχήματα. Τή θέση τοῦ ἀπηχήματος κατέχει μία μικρή μουσική φράση ἤ ἀρκετά συχνά δύο ἤ τρεῖς φθόγγοι τούς ὁποίους ψάλλει ἡ φωνή πού χαρακτηρίζεται ὡς πρίμο καί στή συνέχεια ἀκολουθοῦν οἱ ὑπόλοιπες φωνές. Χαρακτηριστικά παρατηροῦμε στό παράδειγμα 3[δ] τήν πρώτη φράση τοῦ κεκραγαρίου νά τήν ἑρμηνεύει μόνο ἡ φωνή πού χαρακτηρίζεται ὡς πρίμο καί στή συνέχεια νά ἀκολουθοῦν οἱ ὑπόλοιπες δύο φωνές. Πολύ συχνά ὅμως ξεκινοῦν ὅλες οἱ φωνές μαζί[31].

Ἡ φωνή πού χαρακτηρίζεται ὡς πρίμο ρυθμίζει ἐπίσης καί τή χρονική ἀγωγή στήν ὁποία θά ἑρμηνευτεῖ τό μέλος. Στήν περίπτωση μάλιστα πού τό μέλος ἀρχίζει μόνο μέ μία φωνή, παρατηροῦμε συχνά νά ἐμφανίζεται μία ρυθμική ἐπιτάχυνση στούς πρώτους τρεῖς ἤ τέσσερις φθόγγους τῆς μελωδίας. Χαρακτηριστικό βέβαια εἶναι ἐπίσης τό φαινόμενο στήν τελική κατάληξη τοῦ μέλους νά ἐμφανίζεται στούς τρεῖς ἤ τέσσερις τελευταίους φθόγγους τῆς μελωδίας μία ρυθμική ἐπιβράδυνση.

Ἡ γνήσια -αὐθεντική κερκυραϊκή ψαλτική, εἶναι αὐτή πού ψάλλεται στήν πόλη. Στήν κερκυραϊκή ὕπαιθρο ψάλλονται τά λεγόμενα "χωριάτικα"[32]. Ἡ διάκριση αὐτή γίνεται διότι οἱ ψάλτες τῆς πόλεως εἶναι πιό μορφωμένοι καί προσέχουν περισσότερο τά σημεῖα στίξης,

---

29. Τό γεγονός αὐτό μᾶς προξενεῖ ἰδιαίτερη ἔκπληξη, ἐάν λάβουμε ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Πέτρος Villinger, Ἑλβετός ἱερέας, ὁ ὁποῖος βρέθηκε στήν Κρήτη τό 1568, παρακολουθώντας μία λιτανεία, ἄκουσε Ἕλληνες κληρικούς νά ψάλλουν πολλούς ὕμνους σέ τρεῖς φωνές, βλ. Παναγιωτάκης 1990: 22, στοιχεῖο τό ὁποῖο μᾶς θέτει τό ἐρώτημα γιά τό κατά πόσο ἡ τρίφωνη ἐκδοχή τῆς κερκυραϊκῆς παραδοσιακῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἔχει τίς ρίζες της σέ κρητική μουσική παράδοση. Ἐπίσης, τό ὅτι ψάλλεται μόνο ἀπό ἀνδρικές φωνές, δέν γνωρίζουμε, ἐάν εἶναι στοιχεῖο πού δανείστηκε ἀπό τή βυζαντινή ἐκκλησιαστική μουσική παράδοση, κάτι τό ὁποῖο ὅμως δέν μποροῦμε καί νά ἀποκλείσουμε.

30. Ἡ ὀργανική συνοδεία ἀποκλείεται καί στήν τετράφωνη ἐκδοχή ἑρμηνείας τῆς παραδόσεως αὐτῆς.

31. Βλέπε παράδειγμα 3[α].

32. Παλαιότερα ὑπῆρχε ἡ ἄποψη ὅτι οἱ ψάλτες τῶν χωριῶν ἦταν οἱ παραδοσιακότεροι ἑρμηνευτές τῆς ψαλτικῆς αὐτῆς τέχνης. Βλ. Δραγούμης 1978: 276. Σύμφωνα ὅμως μέ τά λεγόμενα τοῦ π. Κωνσταντίνου ἡ ἄποψη αὐτή στίς μέρες μας δέν εὐσταθεῖ.

σημεῖα καθοριστικῆς σημασίας γιά τόν σχηματισμό τῶν μουσικῶν φράσεων.

Τελειώνοντας, θά θέλαμε νά τονίσουμε τό γεγονός ὅτι ἡ παραδοσιακή κερκυραϊκή ψαλτική διαθέτει μέλη γιά ὅλες τίς ἀκολουθίες τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, στοιχεῖο τό ὁποῖο ἀποδεικνύει τόν τεράστιο μελικό πλοῦτο τῆς παραδόσεως αὐτῆς.

Ἐν συνεχεία ὁ π. Κωνσταντῖνος μοῦ ὑπέδειξε μέλη τά ὁποῖα εἶχε ψάλει ὁ ἴδιος καί τά εἶχε ἠχογραφήσει καί καταγράψει ὁ καθηγητής Μάριος Μαυροειδῆς[33]. Στά μέλη πού ἠχογραφήθηκαν ὁ π. Κωνσταντῖνος ἔψαλλε καί τίς τρεῖς φωνές[34]. Μελετώντας καί ἀναλύοντας τά μέλη αὐτά ὁδηγήθηκα στά συμπεράσματα πού ἀκολουθοῦν.

Ὁ κάθε ἦχος ἔχει μία σειρά ἀπό μελωδικούς τύπους οἱ ὁποῖοι βασίζονται καί πραγματώνονται γύρω ἀπό τούς δεσπόζοντες φθόγγους του. Βάσει τῶν μελωδικῶν τύπων πού χρησιμοποιοῦνται, μποροῦμε νά διακρίνουμε τόν ἦχο στόν ὁποῖο τονίστηκε ὁ ἐκκλησιαστικός ὕμνος. Θά ἦταν μᾶλλον ἀνέφικτο ἄν βασιζόμασταν μόνο στήν ποιότητα τῶν μελωδικῶν διαστημάτων γιά νά διακρίνουμε τούς ἤχους, διότι ἡ παραδοσιακή κερκυραϊκή ψαλτική χρησιμοποιεῖ κυρίως ἰσοσυγκερασμένα διαστήματα. Ὑπάρχει βέβαια ἕνας μεγάλος ἀριθμός ἕλξεων[35] στήν ψαλτική αὐτή παράδοση πού ἀρκετά συχνά δημιουργεῖ ἀκούσματα συγκερασμένων διαστημάτων, ἀλλά στίς περισσότερες τῶν περιπτώσεων αὐτό δέν ἀρκεῖ γιά νά εἴμαστε βέβαιοι ὅτι βρήκαμε τόν ἦχο στόν ὁποῖο τονίστηκε ὁ ὕμνος.

Ἡ μελωδική ἔκταση μέσα στήν ὁποία ἀναπτύσσονται οἱ πρῶτες δύο φωνές, στήν περίπτωση πού τά μέλη ἑρμηνεύονται χορωδιακά, εἶναι κυρίως μία ὀκτάβα[36]. Ἡ φωνή τοῦ βαρύτονου ὅμως, ὁ ὁποῖος ἔχει

---

33. Μέλη κερκυραϊκῆς ψαλτικῆς εἶχε καταγράψει ὁ ἱεροδιάκονος Ἀριστείδης ὁ Ἠπειρώτης στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα, βλ. Δραγούμης 1978: 276, καθώς καί στό πρῶτο μισό τοῦ 20οῦ αἰώνα ὁ Ἄριστος Μοναστηριώτης. Βλ. Μοτσενίγος 1958: 92.

34. Τό γεγονός ὅτι στίς συγκεκριμένες ἠχογραφήσεις ὁ π. Κωνσταντῖνος ἐπέλεξε τήν τρίφωνη ἐκδοχή ἑρμηνείας τῶν μελῶν, μοῦ δίνει τήν αἴσθηση, ὅτι θεωρεῖ τήν ἐκδοχή αὐτή παραδοσιακότερη, ὅταν ἡ μουσική αὐτή τέχνη ἑρμηνεύεται χορωδιακά.

35. Βλέπε παράδειγμα 3[α]. Οἱ διέσεις στούς φθόγγους ρε καί φα μᾶς θυμίζουν ἔντονα τίς ἕλξεις τῶν πα (πρός βου) καί γα (πρός δι) πού σχηματίζονται στόν ἦχο τοῦ πλαγίου τοῦ τετάρτου. Βλ. *Μουσική Ἐπιτροπή τοῦ 1881, Στοιχειώδης διδασκαλία τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς* (δεύτερη ἀνατύπωση) Ἀθήνα 1999: Οἱ συγκεκριμένες διέσεις πιστεύουμε ὅτι ἀποτελοῦν στοιχεῖα πού δανείστηκε ἡ παραδοσιακή κερκυραϊκή ψαλτική τέχνη ἀπό τή βυζαντινή ἐκκλησιαστική μουσική παράδοση.

36. Βλέπε χαρακτηριστικά τίς μουσικές ἐκτάσεις τῶν φωνῶν στό παράδειγμα 3[β].

ρόλο ισοκράτη, κινεῖται συνήθως μέσα σέ ἕνα τετράχορδο[37]. Ἡ μελωδια βρίσκεται πάντα στή φωνή, πού χαρακτηρίζεται ὡς πρίμο ἀλλά πολύ συχνά ὑπάρχει καί στή δεύτερη φωνή ὅταν αὐτή ἀκολουθεῖ τήν πρώτη σέ ἁρμονική σχέση τρίτης μεγάλης ἤ μικρῆς, τό γνωστό πρίμο σεκόντο[38]. Χαρακτηριτικό βέβαια εἶναι τό μελωδικό φαινόμενο στίς καταλήξεις τῶν φράσεων ἡ δεύτερη φωνή νά ὑπερβαίνει τήν πρώτη. Στήν περίπτωση αυτή ἡ δεύτερη φωνή ὀνομάζεται "σουλτάνα"[39]. Ἡ διαστηματική σχέση ανάμεσα στή "σουλτάνα" καί στήν πρίμο εἶναι πάντα τρίτη μεγάλη ἤ μικρή.

Στίς δύο πρῶτες φωνές πραγματοποιοῦνται τά μελίσματα. Ἡ ἁρμονική διαστηματική σχέση μεταξύ τῆς πρώτης καί τῆς δεύτερης φωνῆς, ὅταν τά μελίσματα γίνονται ταυτόχρονα καί στίς δύο φωνές, εἶναι ἡ τρίτη μεγάλη ἤ μικρή[40]. Συχνά βέβαια παρατηροῦμε τό μέλισμα νά τό ἔχει μόνο ἡ πρώτη φωνή καί ἡ δεύτερη νά ἀποτελεῖ ἕναν σύντομο ισοκράτη[41]. Τό μέλισμα ἔχει ἔκταση από δύο μέχρι καί ἕξι φθόγγους.

Ὅλες οἱ φωνές προφέρουν τήν ἴδια συλλαβή, ἀκολουθώντας συνήθως τά ἴδια ρυθμικά σχήματα. Συχνά ὅμως στίς τονισμένες συλλαβές τοῦ κειμένου καθώς καί στίς καταλήξεις τῶν μουσικῶν φράσεων παρατηροῦμε νά ὑπάρχει διαφοροποίηση στά ρυθμικά σχήματα τῶν φωνῶν[42].

Ἀπό τό μεγάλο ἀριθμό τῶν ρυθμικῶν σχημάτων πού συναντοῦμε στήν κερκυραϊκή παραδοσιακή ψαλτική τέχνη ἐνδεικτικά παρουσιάζουμε τά ἀκόλουθα[43]:

Ὅσον αφορᾶ τίς συγχορδίες πού σχηματίζονται, εἶναι κυρίως μείζονες καί ελάσσονες καί βρίσκονται συνήθως σέ θέση δεύτερης αναστροφῆς[44]. Οἱ ἐλαττωμένες καί οἱ αυξημένες συγχορδίες εἶναι σπάνιες. Τό μέλος τελειώνει σχεδόν πάντα μέ μείζονα συγχορδία[45].

Τελειώνοντας τή σύντομη αὐτή παρουσίαση τῶν μορφολογικῶν γνωρισμάτων τῆς κερκυραϊκῆς παραδοσιακῆς ψαλτικῆς τέχνης, βρισκόμαστε ἀντιμέτωποι μέ ἕνα πρόβλημα τό ὁποῖο σχετίζεται μέ τήν

---

37. Βλέπε παράδειγμα 3[β].

38. Ἡ τεχνική τοῦ πρίμο σεκόντο μᾶλλον προῆλθε ἀπό τήν ἑνετική μουσική παράδοση.

39. Βλέπε παράδειγμα 1.

40. Βλέπε παραδείγματα 3[α] καί 3[β].

41. Βλέπε παραδείγματα 2[β] καί 3[β].

42. Βλέπε παραδείγματα 2[α] καί 2[β].

43. Ὁ τονισμός τῶν ρυθμικῶν αξιῶν δηλώνει ὅτι οἱ ρυθμικές ἀξίες αὐτές, συνήθως, ἀντιστοιχοῦν σέ τονισμένες συλλαβές τοῦ κειμένου.

44. Βλέπε παράδειγμα 3[β].

45. Βλέπε παράδειγμα 1.

παρουσίαση καί ἀνάλυση τῶν μελωδικῶν χαρακτηριστικῶν της. Ἄν σκεφτοῦμε ὅτι ἡ μουσική αὐτή παράδοση ἀναπτύσσει τό μουσικό της ὑλικό μέσα ἀπό μία ἰδιωματική μορφή τῆς ὀκτωήχου, πρέπει νά παρουσιάσουμε καί νά ἀναλύσουμε διάφορα ἀπό τόν κάθε ἦχο, δεδομένου τοῦ ὅτι δέν μποροῦν ὅλα τά μελωδικά στοιχεῖα ἑνός ἤχου νά παρουσιαστοῦν σέ ἕνα καί μόνο μέλος ἤ στήν καλύτερη τῶν περιπτώσεων σέ δύο ὅρια τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ.

Γιά τό λόγο αὐτό σκεφτήκαμε νά παρουσιάσουμε κάποιες μελωδικές γραμμές καθώς καί τό κεκραγάριο τοῦ πρώτου ἤχου, μέ σκοπό νά δώσουμε μία ἰδέα γιά τά μελωδιακά χαρακτηριστικά τῆς ψαλτικῆς

α.

β.

γ.

δ.

ε.

στ.

ζ.

αὐτῆς τέχνης[46] καί σύντομα σκοπεύουμε νά δημοσιεύσουμε ἐργασία μας ἡ ὁποία παρουσιάζει ἀναλυτικά τά μελωδικά γνωρίσματα τῆς παραδοσιακῆς κερκυραϊκῆς ψαλτικῆς.

Συμπεράσματα

Μέσα ἀπό τήν ἔρευνα πού πραγματοποιήσαμε, διαπιστώσαμε ὅτι πολλά μορφολογικά χαρακτηριστικά τῆς κερκυραϊκῆς παραδοσιακῆς ψαλτικῆς τέχνης ἔχουν τίς ρίζες τους τόσο στήν βυζαντινή ἐκκλησιαστική μουσική παράδοση, ὅσο καί στήν κρητική ἐκκλησιαστική μουσική τήν ὁποία ἔφεραν στήν Κέρκυρα Κρῆτες πρόσφυγες, κυρίως μεετά τήν πτώση τοῦ Χάνδακα τό 1669.

Τά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα τῆς παραδοσιακῆς κερκυραϊκῆς ψαλτικῆς ὅπως: α) τό ἰδιάζον ὀκτώηχο σύστημα μέσω τοῦ ὁποίου ἀναπτύσσει τίς μελωδικές της γραμμές, β) ἡ ἔλλειψη ὀργανικῆς συνοδείας[47] καί ἡ ἑρμηνεία της μόνο ἀπό ἀνδρικές φωνές, γ) ἡ δυνατότητα μονοφωνικῆς ἑρμηνείας τῆς ψαλτικῆς αὐτῆς παραδόσεως καί τά ὑπόλοιπα μορφολογικά χαρακτηριστικά της πού πρό ὀλίγου ἐκθέσαμε, τοποθετοῦν τήν ψαλτική αὐτή παράδοση σέ μία ἰδιαιτέρως σημαντική θέση σέ αὐτό πού χαρακτηρίζουμε ἑλληνική ψαλτική τέχνη.

Ἀξίζει λοιπόν αὐτή ἡ παράδοση νά διασωθεῖ καί νά διαδοθεῖ πρός δόξαν Θεοῦ.

---

46. Βλέπε παραδείγματα 3α, 3β, 3γ καί 3δ.

47. Ἄς μή λησμονοῦμε ὅτι ἡ ψαλτική τέχνη πού παρουσιάζουμε ἀναπτύχθηκε σέ ἕνα καθαρά μουσικό περιβάλλον, ὅπου ἡ χρήση τῶν μουσικῶν ὀργάνων ἦταν ἰδιαιτέρως διαδεδομένη. Ἀκόμη καί στίς μέρες μας πού τό ἁρμόνιο δεσπόζει στούς περισσότερους ναούς τῆς Κέρκυρας, ἡ παραδοσιακή ψαλτική τέχνη διατηρεῖ τόν καθαρά φωνητικό της χαρακτήρα.

1ο παράδειγμα (Τμήμα από το κεκραγάριο του α' ήχου)

Πρίμο: ει σα α κου σον μου κυ ρι ε

Σεκόντο: ει σα κου σον μου κυ ρι ε (σουστάνο)

Βαρύτονο: ει σα κου σον μου κυ ρι ε

2α παράδειγμα (Τμήμα από το Τροπάριο του αγ. Σπυρίδωνος ήχος α')

Πρ.: Της Συ νό — δου

Σεκ.: Της Συ νό — δου

Βαρ.: Της Συ νό — δου

2β παράδειγμα (Τμήμα από το Τροπάριο του αγ. Σπυρίδωνος ήχος α')

Πρ.: Δο ξα τω Σε ε στε φα νω — σαν — τι

Σεκ.: Δο ξα τω Σε στε φα νω σαν τι

Βαρ.: Δο ξα τω Σε στε φα νω σαν τι

3α Παράδειγμα (Τμήμα από το κεκραγάριο του πλ. του δ' ήχου)

Πρ. κυ ει ε ε κε κρα ξα προς Σε ει 6α του — 6ο — ν μου

Έλξη

Σεκ. κυ ρι ε ε κε κρα ξα προς Σε ει 6α του — 6ο — ν μου

Βαρ. κυ ει ε ε κε κρα ξα προς Σε ει 6α του — 6ο — ν μου

Έλξη

Πρ. ει 6α — του 6ο — ν μου κυ ει ε

Γραμμή πλαγίου του τετάρτου

Σουλτάνα

Σεκ. ει 6α — του 6ο — ν μου κυ ρι ε

Βαρ. ει 6α — του 6ο — ν μου κυ ει ε

3β παράδειγμα (Τμήμα από το κεκραγάριο του πλ. του α' ήχου)

Πρίμο κυ ει ε ε κε κρα ξα προς Σε ει 6α του 6ο — ν μου ει

6α — του 6ο — ν μου κυ — ει — ε

3γ Παράδειγμα (Τμήμα από το κεκραγάριο του βαρέως ήχου)

Γραμμή Βαρέως ήχου

Πρίμο κυ ρι ε ε κε κρα ξα προς Σε ει 6α — του 6ο — ν μου ει 6α — του

Γραμμή Βαρέως

6ο — ν μου κυ ει ε

3ο παράδειγμα (Το κεκραγάριο του α' ήχου)

Πρίμο
κυ ριε ε κε κρα ξα προς Σε ει σα κου σο — ν μου

Σεκόντο

Βαρύτονο

Πρίμο: ει σα — κου σον μου Κυ ρι ε κυ ρι ε ε κε κρα ξα
Σεκόντο: ει σα κου σον μου Κυ ρι ε κυ ρι ε ε κε κρα ξα
Βαρύτονο: ει σα κου σον μου κυ ρι ε κυ ρι ε ε κε κρα ξα

Πρίμο: προς Σε ει σα κου — σο — ν μου προ σχες τη φω νη
Σεκόντο: προς Σε ει σα κου — σο — ν μου προ σχες τη φω νη
Βαρύτονο: προς Σε ει σα κου σο — ν μου προ σχες τη φω νη

Πρίμο: της δε η σε ω — ς μου εν τω κε κρα γε ναι με προς Σε
Σεκόντο: της δε η σε ω — ς μου εν τω κε κρα γε ναι με προς Σε
Βαρύτονο: της δε η σε ω — ς μου εν τω κε κρα γε ναι με προς Σε

Τρ.
τι σα — κου σον μου κυ ρι ε

Σεκ.
τι σα κου σον μου κυ ρι ε

Βαρ.
τι σα κου σον μου κυ ρι ε

Βασιλικῆς Β. Παππᾶ
Ὑποψηφίας Δρ. Α.Π.Θ.

Ἡ μυθοπλασία τῆς τηλεόρασης καί τά πρότυπα πού ὑποβάλλει

Οἱ ἀνθρώπινοι χαρακτῆρες ποὺ προβάλλονται μέσα ἀπὸ τὰ Μέσα Μαζικῆς Ἐνημέρωσης ὑποδεικνύουν πρότυπα ζωῆς καὶ ἐξωθοῦν στὴν ὁμοίωση. Οἱ εἰκόνες ποὺ εἰσπράττονται ἐσωτερικεύονται καὶ στὴ συνέχεια ἐξωτερικεύονται σὲ συγκεκριμένη μορφὴ συμπεριφορᾶς[1]. Ὡστόσο ταύτιση, μὲ τὴν εἰκόνα τῆς τηλεόρασης σημαίνει ἀποδοχὴ τῆς τηλεοπτικῆς μυθοπλασίας ὡς πραγματικότητας. Κατὰ αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ μυθοπλασία τῆς τηλεοπτικῆς ροῆς ὑποκαθιστα τὴν ἴδια τὴν πραγματικότητα, γίνεται ἡ ἴδια πραγματικότητα, δημιουργεῖ συνήθειες, κοινὲς στάσεις ζωῆς, κοινὲς ἀναφορές[2]. Ὁ κόσμος παρουσιάζεται στὸ κοινὸ ὄχι ὅπως εἶναι, ἀλλ᾽ ὅπως ἡ κυρίαρχη ἰδεολογία θὰ ἤθελε νὰ εἶναι[3].

Ἰδιαίτερα τὰ παιδιὰ υἱοθετοῦν τρόπους συμπεριφορᾶς. Ἐπὶ παραδείγματι παρακολουθώντας σκηνὲς βίας ἐξοικειώνονται μὲ τή βία κι αὐτὸ ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα νὰ τὴν ἀποδέχονται ὡς καθημερινὸ φαινόμενο καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνουν τὶς ριψοκίνδυνες πράξεις ποὺ παρακολουθοῦν στὴν τηλεόραση[4]. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση ἑνὸς τετράχρονου Ἰταλοῦ ὁ ὁποῖος στὴν προσπάθειά του νὰ μιμηθεῖ τὰ κατορθώματα τῶν ἀγαπημένων του Pokemon ποὺ

---

1. Α. Μ. Σταυρόπουλος, *Ποιμαντική τῆς καθημερινῆς ζωῆς* (1992) 153.

2. Η. Κανέλλης, *Τηλεόραση: Σκηνοθεσια της κοινωνιας της ἀγορας*, Σύναξη 50, 1994, 66.

3. Λ. Στασινός, "Τηλεόραση καὶ σύνδρομα προβληματικης συμπεριφορας παιδιων σχολικης ἡλικίας", στὸ Κ. Ναυρίδης κ.ά., *Τηλεόραση καὶ ἐπικοινωνια* (1988) 376.

4. Τ. Δουλκέρη, Τέσσα, *Η εἰκόνα του παιδιου στὴν ἑλληνική τηλεόραση καὶ στὸν ἑλληνικὸ τύπο*. Ἐμπειρική ἔρευνα (1997) 91-92.

παρακολουθοῦσε στὴν τηλεόραση "πέταξε" ἀπὸ τὸ μπαλκόνι τοῦ τετάρτου ὀρόφου τῆς πολυκατοικίας ὅπου ζοῦσε[5].

Τὰ παιδιὰ πλέον, δὲν μορφώνονται καὶ δὲν κοινωνικοποιοῦνται μὲ τὰ πρότυπα τῆς οἰκογένειας, ἀλλὰ ἀρχίζουν νὰ συνδέονται μὲ τὴν ἐξωοικογενειακὴ κουλτούρα καθιστώντας προβληματικὴ τὴν ἐπικοινωνία γονέων καὶ παιδιῶν[6].

Ἰδιαίτερα, παιδιὰ ἡλικίας 5 - 6 χρόνων ταυτίζονται πιὸ πολὺ μὲ τοὺς ἥρωες ποὺ προβάλλονται διότι ἀδυνατοῦν νὰ κατανοήσουν τὸν πολύπλοκο κόσμο ποὺ τὰ περιβάλλει καί δὲν μποροῦν νὰ ἐκλογικεύσουν καὶ νὰ δώσουν ἐξηγήσεις γιὰ τὶς κρίσιμες καταστάσεις ποὺ ἀντιμετωπίζουν καθημερινά. Βλέπουν τὴν πραγματικότητα ἀπὸ τή πλευρά τῆς φαντασίας ὅπου τὰ πάντα εἶναι δυνατὰ καὶ πάντοτε ὑπάρχει λύση γιὰ τὰ προβλήματα[7]. Σ' αὐτὲς τὶς ἡλικίες ἡ ταυτοποίηση μὲ τοὺς ἥρωες εἶναι ἀπολύτως φυσικὴ καὶ οὐσιαστικὴ γιὰ τή διαμόρφωση τῆς προσωπικότητάς τους. Ἡ κατάσταση ἀρχίζει νὰ γίνεται ἀνησυχητικὴ ὅταν τὰ παιδιὰ ταυτίζονται μὲ τρόπο μόνιμο, νιώθουν ἀδύναμα καὶ δὲν ἔχουν ἐμπιστοσύνη στὶς δυνάμεις τους. Ἂν μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου παραμένουν σ' αὐτὸ τὸ στάδιο ἐπιβάλλεται νὰ ἐφαρμοστεῖ αὐτοσχέδια θεραπεία, ἀναθέτοντάς τους δουλειὲς ποὺ νὰ εἶναι ἱκανὰ νὰ τὶς πραγματοποιήσουν. Πραγματοποιώντας πραγματικὲς ἐπιτυχίες, θὰ κατορθώσουν νὰ ἀποκτήσουν ἐμπιστοσύνη στόν ἑαυτό τους[8].

Ἡ πλειονότητα τῶν προγραμμάτων ἀπὸ πολὺ νωρὶς στρέφει τὰ παιδιὰ στὴ λατρεία τοῦ χρήματος καὶ στὴ βία τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, μὲ σκοπὸ τὴν ἐπίδειξη, τὴν ἐπικράτηση μὲ κάθε τρόπο καὶ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ "δικαίου" τοῦ ἰσχυροῦ. Παρακολουθώντάς τα οἱ μικροὶ τηλεθεατὲς ἀποπροσανατολίζονται ὡς πρὸς τὶς ἰσχύουσες ἠθικὲς ἀξίες. Συνήθως αὐτὸς ποὺ κερδίζει θεωρεῖται καλός, ἐνῶ αὐτὸς ποὺ χάνει κακός. Οἱ ἀξίες ποὺ ἐκθειάζονται εἶναι ὁ ἐγωκεντρισμός, ἡ προσωπικὴ εὐτυχία καὶ ἡ κοινωνικὴ ἀναγνώριση, ἐνῶ ὁ ἀλτρουισμός, ἡ ἰσότητα καὶ ἡ φιλία δὲν ἀναφέρονται σχεδὸν ποτέ[9].

---

5. Μ. Παπαγεωργίου, Τέρατα... τσέπης!, στὸ περιοδικὸ *Ἀκτῖνες*, ἀριθ. 612, (2000) 230.

6. Φ. Κουτσουπιᾶς, *Οἱ ἐπιδράσεις τῆς τηλεόρασης στὴ διαμόρφωση τῆς προσωπικότητας τοῦ παιδιοῦ τῆς σχολικῆς ἡλικίας*, Σχολεῖο καὶ Ζωὴ 7-8-9, 1992, 264.

7. Λ. Κυριαζῆ, Ὁ Ἀγαπημένος μου ἥρωας εἶναι..., στὸ *Παιδὶ καὶ Νέοι Γονεῖς* 82, 1991, 52.

8. Λ. Κυριαζῆ, Ὁ Ἀγαπημένος μου ἥρωας εἶναι..., στὸ *Παιδὶ καὶ Νέοι Γονεῖς* 82, 1991, 52-53.

9. Δ. Π. Ρέππας, *Πρόσωπο μὲ πρόσωπο μὲ τὰ μαζικὰ μέσα ἐνημέρωσης* (1999) 129. Ἐπίσης βλ. Τ.Δουλκέρη, *Μέσα Μαζικῆς Ἐπικοινωνίας καὶ ἰσότητα τῶν δύο φύλων: μιὰ πρώτη θεωρητικὴ προσέγγιση καὶ ἐμπειρικὴ ἔρευνα* (1990) 24.

Στὴν πρώτη γραμμὴ τῶν ἀξιῶν προβάλλονται ἐντονότερα καὶ βρίσκονται οἱ ποδοσφαιριστές, κάθε λογῆς τραγουδιστές, "ἐλαφροί", "βαρεῖς", "λαϊκοί", "μοντέρνοι", ἠθοποιοὶ τῆς μικρῆς καὶ τῆς μεγάλης ὀθόνης, μοντέλα καὶ γενικὰ αὐτοὶ ποὺ κερδίζουν περισσότερα χρήματα καὶ εἶναι περισσότερο ἀναγνωρίσιμοι. Ἡ προβολὴ τους μέσα ἀπὸ ἀντίστοιχα προγράμματα παρέχει στὰ παιδιὰ ὄνειρα, ἀπόδραση ἀπὸ μιὰ ἀφόρητη καθημερινότητα καὶ τὴν αὐταπάτη ὅτι "κάνουν παρέα" μὲ τὰ εἴδωλά τους, τὰ ἀστέρια τῆς τηλεόρασης ἢ τοῦ ἀθλητισμοῦ (τοῦ πληρωμένου ἀδρά). Αὐτὴ ἡ ἀναδιάρθρωση τῶν ἀξιῶν στὴ ζωὴ γίνεται μὲ τὶς ἐπιλογὲς τῆς τηλεόρασης ποὺ βιάζει τή σκέψη τῶν παιδιῶν καὶ τῶν νέων καὶ τὰ σπρώχνει σὲ λαθεμένες καὶ παραμορφωμένες κρίσεις καὶ ἀντιλήψεις. Φυσικὰ δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τοὺς μηχανισμούς ἐπιτυχίας στὴν πραγματικὴ ζωή, ποὺ ἀπαιτεῖ τάλαντα καὶ ἐργασία[10]. Ἡ τηλεόραση καταντᾶ τὸ κληροδότημα τῶν φτωχῶν παιδιῶν, τὸ χόμπυ τῶν παιδιῶν χωρὶς χόμπυ -ὅπως χαρακτηριστικὰ σημειώνει ὁ Φρανσουὰ Μαριέ, καθηγητὴς σὲ Πανεπιστήμιο τοῦ Παρισιοῦ[11].

Τὰ παιδιὰ ἔχουν τὴν τάση νὰ ἐξιδανικεύουν τὰ χαρίσματα τῶν ἡρώων. Τὰ ἀγόρια ἀρέσκονται στὴν περιπέτεια καὶ τή δράση, ἐνῶ τὰ κορίτσια δίνουν ἔμφαση στήν ἐμφάνιση, τὴν εὐγένεια καὶ τὴν καλοσύνη. Ἀκόμη μιμοῦνται τὴν ἐνδυμασία, τὸ χτένισμα ἢ τὶς ἐκφράσεις τῶν ἡρώων ποὺ παρακολουθοῦν καὶ ἀναπαράγουν τὶς σκηνές στὰ παιχνίδια μὲ τοὺς ὁμηλίκους τους. Τὰ παιδιὰ ἀφοῦ ἀρχικὰ ταυτιστοῦν μὲ τὰ γονεϊκὰ μοντέλα, στὴ συνέχεια μέσα ἀπὸ τὴν ταύτιση μὲ ἥρωες μποροῦν νὰ ἀναπροσαρμόσουν τὸ ἰδανικὸ τους Ἐγώ[12]. Ἐπίσης ἡ εἰκόνα τῆς τηλεόρασης προβάλλει πολλὰ πρόσωπα τῆς σημερινῆς γυναίκας, δημιουργώντας συγκεκριμένα πρότυπα[13]. Τὰ τελευταῖα χρόνια μπορεῖ νὰ παρατηροῦνται πολλὲς ἀλλαγὲς στὰ τηλεοπτικὰ προγράμματα, ἐντούτοις ὅμως συνεχίζουν νὰ παρουσιάζουν τοὺς ἄνδρες καὶ τὶς γυναῖκες στοὺς παραδοσιακούς τους ρόλους[14]. Τὸ ἴδιο παρατηροῦμε νὰ γίνεται καὶ στὶς παιδικὲς ἐκπομπές,

---

10. Β. Π. Νικολοπούλου (ἐπιμ.), *Τηλεόρασις: ἐχθρὸς ἢ φίλος;* , (1989)2 86, 87.

11. Β.Δ.Λωρίδας, *Τηλεόραση καὶ ἀγωγή*, στὸ Σχολεῖο καὶ Ζωὴ 1, 1994, 33.

12. Κ. Βρύζας, *Μέσα Ἐπικοινωνίας καὶ Παιδικὴ Ἡλικία*, (1997) 27, 28-29. Μ.Κασσωτάκης, *Τηλεόραση καὶ ἀγωγή. Συμβολὴ στὴ μελέτη τῶν ἐπιπτώσεων τῆς τηλεοράσεως στὴν ψυχικὴ ὑγεία καὶ ἀγωγὴ τῶν νέων. Ἔκδοση Συλλόγου Γονέων καὶ Κηδεμόνων τῶν μαθητῶν*, Π.Σ.Π.Α. (1978) 20.

13. Ε. Βινιεράτου - Ν. Περπατάρη, *Ἡ γυναίκα τῆς μικρῆς ὀθόνης*, *Διπλὸ Τηλέραμα*, τεῦχ. 634, 1989, 18.

14 Σ. Δρακοπούλου, *Τηλεόραση καὶ οἱ ρόλοι τῶν φύλων*, στὸ Ναυρίδης Κλήμης κ.ἄ. (ἐπιμ.), Τηλεόραση καὶ *ἐπικοινωνία*, (1988) 83.

ὅπου κατὰ βάση ἀναπαράγονται παλιὰ στερεότυπα συμπεριφορᾶς. Στὶς ἑλληνικὲς σειρές ὡς κεντρικοὶ ἥρωες παρουσιάζονται ἄνδρες δυναμικοί, ἔξυπνοι, δραστήριοι καὶ πετυχημένοι, ἐνῶ κύριο μέλημα τῶν γυναικῶν εἶναι τὸ κυνήγι τοῦ γαμπροῦ καὶ ἡ μητρότητα. Ἐπίσης προβάλλουν τὴ νοικοκυροσύνη τους ἢ τὴ συναισθηματικότητά τους, συνδυασμένες μὲ γλυκύτητα καὶ ὀμορφιά[15]. Ἡ παρουσία τῆς γυναίκας στήν ἑλληνικὴ τηλεόραση εἶναι ὑποβαθμισμένη σὲ σχέση μὲ τὴν πραγματικὴ συμμετοχή της στὴν κοινωνικὴ ζωή. Τὸ προβαλλόμενο σὰν ποθητὸ ὄνειρο ὅλων τῶν κοριτσιῶν εἶναι ἡ ὀμορφιά, ἡ γοητεία καὶ τὰ πλούτη[16] θεωρώντάς τα ὡς ἕνα σπουδαῖο ὅπλο κοινωνικῆς ἐπιτυχίας. Σὲ γενικὲς γραμμὲς ἡ γυναίκα "δρᾶ", "ἐμφανίζεται" ὑπὸ τὴν σκιὰ τοῦ ἄνδρα. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι οἱ γυναῖκες κατὰ μεγαλύτερο ποσοστὸ γιὰ νὰ πετύχουν τοὺς στόχους τους προσφεύγουν πιὸ συχνὰ στὴ γοητεία τους καὶ λιγότερο στὶς ἱκανότητες τοῦ μυαλοῦ τους ἢ στὰ τυπικὰ τους προσόντα[17]. Κατὰ βάση παρουσιάζεται ὁ τύπος τῆς γκρινιάρας πεθερᾶς, τῆς ἐξαρτημένης ἢ ὑποταγμένης συζύγου, τῆς ἀνίκανης ὁδηγοῦ, τῆς ἀνόητης νεαρῆς ξανθιᾶς[18]. Ἐμφανίζονται σὰν λιγότερο ἱκανὲς νὰ ἀνταποκριθοῦν στὰ καθήκοντά τους, λιγότερο δημιουργικές καὶ δραστήριες, ἐνῶ οἱ ἄντρες εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι πετυχαίνουν ὑψηλὲς ἐπαγγελματικὲς ἐπιδόσεις. Οἱ γυναῖκες ἐμφανίζονται λιγότερο στὸν ἐργασιακὸ καὶ περισσότερο στὸν οἰκιακὸ τους χῶρο νὰ ἐκτελοῦν τὶς παραδοσιακὲς καὶ καθορισμένες γιὰ τὸ φῦλο τους ἐργασίες. Τὸ σημαντικὸ εἶναι ὅτι οἱ ἀσχολίες ποὺ ἀναπαρίστανται στίς τηλεοπτικὲς σειρὲς καὶ τὶς διαφημίσεις διαφέρουν αἰσθητὰ μεταξὺ τους, χωρὶς νὰ ὑπάρχει ὅμως διαφορὰ στὴ δομικὴ σχέση τῶν ἀντρῶν καὶ τῶν γυναικῶν ὅσον ἀφορᾶ στὰ ἐργασιακὰ στερεότυπα καὶ στὴν ἐξουσία[19]. Ἡ σκεπτόμενη,

---

15. O' Kelly. "Sexism in children' s television", 1974 , in Journalism Quarterly, vol. 5, no 4, p. 722 - 724. N.Signorielli, Television and conceptions about sex roles: Maintaining conventionality and the status quo, Sex Roles, 21 (5), 341-360. Τ. Δουλκέρη, *Μέσα Μαζικῆς Ἐπικοινωνίας καὶ ἰσότητα τῶν δύο φύλων: μιὰ πρώτη θεωρητικὴ προσέγγιση καὶ ἐμπειρικὴ ἔρευνα* (1990) 43-44, 61.

16. Ν. Δήμου, *Ἑλληνικὴ κοινωνία. Κοινωνία καὶ τηλεόραση στὴν Ἑλλάδα, Νέα Κοινωνιολογία 2*, 1988, 15. Ἐπίσης βλ. Γ.Μπαρτζῆς, *Γιὰ τὸ ἀποπροσανατολιστικὸ παιδικὸ βιβλίο*, Ἐπιθεώρηση Παιδικῆς Λογοτεχνίας 3, 1988, 296.

17. Τ. Δουλκέρη, *Μέσα Μαζικῆς Ἐπικοινωνίας καὶ ἰσότητα τῶν δύο φύλων: μιὰ πρώτη θεωρητικὴ προσέγγιση καὶ ἐμπειρικὴ ἔρευνα* (1990) 44, 52.

18. Σ. Δρακοπούλου, *Τηλεόραση καὶ οἱ ρόλοι τῶν φύλων*, στὸ Ναυρίδης Κλήμης κ.ἄ. (ἐπιμ.), Τηλεόραση καὶ ἐπικοινωνία, (1988) 84, 87.

19. J. Fiske & J.Hartley, *Ἡ Γλῶσσα τῆς τηλεόρασης* (μτφρ.Ρ. Ἀστρινάκη) (1992)27-28. Ἐπίσης βλ. Β. Βουϊδάσκης, *Ἡ τηλεοπτικὴ βία καὶ ἐπιθετικότητα καὶ οἱ ἐπιδράσεις*

δυναμικὴ γυναίκα ἡ ὁποία πέρα ἀπὸ τοὺς παραδοσιακοὺς της ρόλους μέσα στὸ σπίτι παίζει σημαντικὸ ρόλο στὴν κοινωνική, τὴν πολιτικὴ καὶ τὴν πολιτιστικὴ ζωή, στὸ χῶρο δηλαδὴ τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης καὶ τοῦ ἐπαγγέλματος, δὲν προβάλλεται ὅσο θὰ ἔπρεπε ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Τηλεόραση. Ἀκόμη καὶ ὅταν παρουσιάζεται μιὰ γυναίκα στὸν ἐργασιακὸ καὶ ἐπαγγελματικό της χῶρο, ὁ ρόλος της εἶναι κυρίως νὰ ἐκτελεῖ ἐργασίες ποὺ τῆς ὑποδεικνύουν οἱ ἄντρες[20]. Τὰ τελευταῖα χρόνια ἀρκετὲς ἑλληνικὲς σειρὲς ἐμφανίζουν τὶς γυναῖκες ἐργαζόμενες καὶ μάλιστα ἐπιστήμονες. Συνήθως εἶναι ὄμορφες, μὲ πολὺ κομψή, περιποιημένη ἐμφάνιση. Ἡ "δουλειά" τους ὅμως καὶ τὰ ἐπαγγελματικὰ προβλήματά τους τὶς ἀπασχολοῦν ἐλάχιστα, ἔρχονται πάντα σὲ δεύτερη μοῖρα (π.χ. Λάμψη). Τὸ κύριο ἐνδιαφέρον στὴ ζωή τους εἶναι πάντα ὁ ἔρωτας καὶ ἡ κατάκτηση τοῦ ἄνδρα. Συνήθως ἐμφανίζονται εὐάλωτες συναισθηματικὰ καὶ ἐξαρτημένες ἀπὸ τὴν ἀγάπη ἑνὸς ἄνδρα[21]. Τὸ γυναικεῖο πρότυπο σήμερα κινεῖται στὰ ὅρια τοῦ μοντέλου καὶ τῆς πορνοστὰρ ὅπως ἐπισημαίνει καὶ ἡ συγγραφέας Κάθριν Μακ Κίνον στὸ βιβλίο της "Are Women Human'A" ("Εἶναι οἱ γυναῖκες ἄνθρωποι;"). Ἡ κορυφαία Ἀμερικανίδα συγγραφέας δηλώνει ὅτι πρέπει νὰ ξεσκεπαστεῖ τὸ ψέμα τῆς ἐπιφανειακῆς ἰσότητας, ἡ ὁποία οὐσιαστικά, ἐνῶ δίνει στὶς γυναῖκες τὴν ψευδαίσθηση ὅτι ἔχουν ἴσα δικαιώματα, ὡστόσο, τὶς ὁδηγεῖ πρὸς τὴν ἐλαφρότητα καὶ ἐνίοτε τὸν ἐξευτελισμό[22]. Ὁδηγούμαστε λοιπὸν στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἰσότητα μεταξὺ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν δὲν ἔχει ἐπιτευχθεῖ ἀκόμη καὶ ὅτι ἡ εἰκόνα τῆς τηλεόρασης ἀποτελεῖ συχνὰ ἐμπόδιο γιὰ τὴν ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ[23]. Κατ᾽ αὐτὸν τὸν τρόπο εἶναι δυνατὸ νὰ μεταβιβαστοῦν ἄμεσα εἴτε ἔμμεσα στερεότυπες ἀντιλήψεις κυρίως στὰ παιδιά, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν διαμορφώσει ἀκόμη στάση καὶ γνώμη. Βλέποντας τὶς ἀνισότητες ἢ τὶς διακρίσεις ἀνάμεσα στὰ δυὸ φῦλα τὰ πρότυπα αὐτὰ διαιωνίζονται. Τὰ παιδιὰ ἀντιλαμβάνονται τὰ δύο φῦλα ὅπως αὐτὰ παρουσιάζονται στὴν

τους στὰ παιδιὰ καὶ στοὺς νέους (1992) 175. Α. Ἡλιοπούλου, *"Τὸ γυναικεῖο ζήτημα καὶ ἡ ἀντιμετώπισή του ἀπὸ τὰ μαζικὰ μέσα ἐνημέρωσης"*, Ὑλικὰ & Πρακτικὰ τοῦ Α' Πανελληνίου Συνεδρίου Ράδιο - Τηλεόρασης , διοργ.: Π.Ο.Θ.Α. (1983) 83.

20. Γ. Ζῶτος, *Ἡ εἰκόνα τῆς γυναίκας μέσα ἀπὸ τὴ διαφήμιση. Κριτικὴ ἐξέταση ἐρευνῶν ποὺ γίνονται στὶς ΗΠΑ μὲ βάση τὰ περιοδικὰ μαζικῆς κυκλοφορίας.* Κοινωνιολογία, Ἐπιστημονικὴ Σκέψη 23, 1986, 81.

21. Τ. Δουλκέρη, *Μέσα Μαζικῆς Ἐπικοινωνίας καὶ ἰσότητα τῶν δύο φύλων: μιὰ πρώτη θεωρητικὴ προσέγγιση καὶ ἐμπειρικὴ ἔρευνα* (1990) 151.

22. Ἐφημερ. *Πρῶτο Θέμα* (23/04/2006) 46.

23. Ε. Βινιεράτου - Ν.Περπατάρη, *Ἡ γυναίκα τῆς μικρῆς ὀθόνης*, Διπλὸ Τηλέραμα, τεῦχ. 634, 1989, 21.

τηλεόραση μὲ βάση τοὺς τηλεοπτικοὺς χαρακτῆρες ποὺ ἔχουν τὸ ἴδιο φῦλο μὲ αὐτά[24]. Ἡ τηλεόραση μὲ τή δύναμη τῆς εἰκόνας, καθορίζει, διαμορφώνει ἀντιλήψεις, κατευθύνει.

Ἐπίσης τὰ τελευταῖα χρόνια μέσα ἀπὸ τὰ realities shows τύπου "Big Brother", "Fame Story" καί "Dream Show" αὐτὸ ποὺ παρουσιάζεται εἶναι ἡ ζωὴ μέσα ἀπὸ τήν κλειδαρότρυπα. Μὲ τὴν διήγηση ἰδιωτικῶν προσωπικῶν τους στιγμῶν βυθίζουν τὸ κοινὸ σὲ μιὰ ψεύτικη ἀτμόσφαιρα, τεχνική, φαντασμαγορικὴ καί τὸ κάνουν νὰ ξεχνάει τὰ δικά του προβλήματα. Ἐξογκώνουν ἀνώδυνες, ἀσήμαντες ἴσως ἱστορίες, γιὰ νὰ τραβήξουν τὴν προσοχὴ τοῦ κοινοῦ. Γίνεται προσπάθεια νὰ τό "ἐντυπωσιάσουν" μὲ τὴν ἐνημέρωση, νὰ τό "ἀπογειώσουν", νὰ τό "κάνουν" νὰ φύγει ἀπὸ τὴν πραγματικότητα[25]. Ὁ πόνος φέρνει θεαματικότητες. Τὰ πάθη, ἡ μιζέρια, ἡ κακομοιριά, ἡ μειονεξία, ἡ χυδαιότητα καὶ κάθε παράξενη προσωπικὴ ἱστορία γίνονται ἀντικείμενα ἐκμετάλλευσης. Στὶς ἐκπομπὲς αὐτὲς ἐπικρατεῖ ἡ ἔντονη ἀντιπαράθεση, ὁ ἐκνευρισμός, οἱ προσωπικὲς ἀποκαλύψεις γιὰ τὸ ἀντίπαλο μέρος, οἱ ὑβριστικοὶ ἀλληλοχαρακτηρισμοὶ καὶ ἡ χειροδικία. Συνήθως προσκαλοῦν μεγάλο ἀριθμὸ προσκεκλημένων μὲ ἀσυμβίβαστες ἀπόψεις μεταξὺ τους, ἐνῶ συνήθως ὁ συντονιστὴς τῆς συζήτησης "ρίχνει λάδι στὴ φωτιά"[26]. Κατ᾽ αὐτὸν τὸν τρόπο ὅπως ἐπισημαίνει ὁ π. Γ. Μεταλληνός "προωθεῖται ἡ ἐξοικείωση μὲ τὴν κατάργηση τῆς ἱερότητας καὶ τοῦ ἀπαραβίαστου τῆς προσωπικότητας, μὲ τὴν ἑκούσια ἀποδοχὴ μιᾶς κατ᾽ ἐπίφασιν "κοινωνίας", ποὺ στερεῖται παντελῶς κοινωνικότητας". Ἤδη ὁ Μ. Βασίλειος (+ 379) ἐπεσήμανε: "Γεγενήμεθα καθ᾽ ἑαυτὸν ἕκαστος, ὥσπερ ἡ ἄμμος, οὐ συνημμένοι ἀλλήλοις, ἀλλὰ ἕκαστος καθ᾽ ἑαυτὸν διῃρημένοι"[27]. "Ἀπὸ τή διαίρεση τῶν κόκκων τῆς ἄμμου, τὸν ἐγκλεισμὸ στὴν ἐγωπαθή ἀτομικότητα ὁδηγηθήκαμε στὴν ἀλληλοϋπονόμευση"[28].

Στὰ τηλεπαιχνίδια, ἀπὸ τὴν ἄλλη, αὐτὸ ποὺ κυριαρχεῖ εἶναι τὸ θέαμα καὶ κυρίως ἡ αἴσθηση καὶ ψευδαίσθηση τῆς χλιδῆς καὶ τοῦ πλουτισμοῦ. Ὁ τηλεθεατὴς δηλαδὴ ταυτίζεται μὲ τὰ προσκεκλημένα πρόσωπα, χαίρεται ὅταν κερδίζουν ὑπέρογκα ποσὰ καὶ δημιουργεῖται

---

24. Ε. Μάνου, *Ἐπίδραση τῆς τηλεόρασης στὰ παιδιά*, (διπλωματικὴ ἐργασία, Φιλοσοφικὴ Σχολὴ Α.Π.Θ. Τμῆμα Φιλοσοφίας καὶ Παιδαγωγικῆς) (2003) 48.

25. Τ. Δουλκέρη, *Μέσα Μαζικῆς Ἐπικοινωνίας καὶ ἰσότητα τῶν δύο φύλων: μιὰ πρώτη θεωρητικὴ προσέγγιση καὶ ἐμπειρικὴ ἔρευνα* (1990) 23.

26. Μ.Παπαγεωργίου, *Ὁ κόσμος τῶν Μέσων Ἐνημερώσεως*, στὸ περιοδικὸ *Ἀκτῖνες*, ἀριθ.583,(1997)211.

27. Ἐπ. 31, 1419.

28. π. Γ.Δ.Μεταλληνός, *Τὸ μάτι τοῦ "Μεγάλου Ἀδελφοῦ" καὶ ἡ "τύφλα" μας!*, *Νέμεσις* 26, 2002, 75.

στὸν ψυχικὸ του κόσμο ἕνα εἶδος ψεύτικης εὐφορίας. Κατ᾽ αὐτὸν τὸν τρόπο ὅμως προωθεῖται ἡ ἀντίληψη ὅτι κάποιος μπορεῖ νὰ κερδίσει χωρὶς κοπιώδη ἐργασία ἀλλὰ μὲ τή συμμετοχή του στὸ παιγνίδι. Μὲ ἄλλα λόγια ὑποθάλπει τὸν εὔκολο πλουτισμό[29]. Ἑπομένως τὸ παιδὶ ἐξαιτίας τῶν ὅσων βλέπει καὶ ἀκούει ἀρχίζει νὰ πιστεύει ὅτι τὸ μοναδικὸ πρᾶγμα γιὰ τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ κοπιάσει στὴ ζωή του εἶναι ἡ παρουσία του σὲ ἕνα τηλεπαιχνίδι.

Μέσα ἀπὸ τὶς καθημερινὲς τηλεοπτικὲς σειρὲς κατασκευάζεται μιὰ ὡραιοποιημένη καὶ ἐξιδανικευμένη εἰκόνα ὅπου τὰ ὅρια ἀνάμεσα στὸ πραγματικὸ καὶ τὸ φανταστικό, στὸ ὁρατὸ καὶ τὸ ἀόρατο, στὸ φυσικὸ καὶ τὸ ὑπερφυσικὸ, ἐξαλείφονται. Στὶς λίγες φορὲς ποὺ ἐμφανίζεται ἡ "οἰκογένεια" εἶναι εἰδυλλιακὴ: νέα καὶ ὄμορφη "μητέρα", εὐγενικός "πατέρας". Ὁ ρόλος τοῦ "πατέρα" εἶναι ἐκτελεστικός, ἐνῶ ἐκεῖνος τῆς "μητέρας" παθητικός. Πολλὲς φορὲς οἱ προβαλλόμενες εἰκόνες πλούτου, χλιδῆς καὶ εὐημερίας, παρουσιάζουν ἕνα τρόπο ζωῆς ποὺ δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν καθημερινὴ ζωή. Ὁ περισσότερος κόσμος περνάει τή ζωή του στὸ μεγαλύτερο μέρος σὲ πληκτικὰ ἐργοστάσια, ἀνήλιαγα γραφεῖα, κοινότυπα ἐργαστήρια[30]. Τραγικὸ καὶ ἀπροστάτευτο θῦμα εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος σύμφωνα μὲ τὶς μετρητικὲς διακριβώσεις φαίνεται νὰ καταφάσκει καὶ νὰ ἀποδέχεται αὐτὸ τὸ πρότυπο ζωῆς, χωρὶς ἀναστολές, αὐτοπαραδινόμενος στὴ δουλεία τῶν ἐνστίκτων, τὸν ἑκούσιο εὐτελισμό, τὴν αὐτοαναίρεση τοῦ προσώπου του, τῆς ὑπαρξιακῆς του ἐλευθερίας καὶ ἀξιοπρέπειας[31].

Ὅλα τὰ παραπάνω προβάλλουν πρότυπα ἀνθρωπίνων τύπων καὶ ὑπαγορεύουν τρόπους συμπεριφορᾶς, ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποτελοῦν παραδείγματα πρὸς ἀποφυγήν. Ἀκόμη καὶ τὰ παιδικὰ προγράμματα, ποὺ κάποτε βασίζονταν στοὺς τρυφεροὺς ἥρωες τοῦ Ντίσνεϋ ἢ ἄλλων κλασικῶν πεζογράφων, ὅπως ὁ Ντίκενς, ὁ Ἄντερσεν, σήμερα εἶναι ἡ προσωποποίηση ἑνὸς ἀπάνθρωπου, μηχανιστικοῦ πολιτισμοῦ ποὺ κυριαρχεῖται ἀπὸ ρομπότ, μηχανικὰ

---

29. Χ. Βάντσος, "Ἡ ἀξιοποίηση τῶν μέσων μαζικῆς ἐνημερώσεως ἀπὸ μέρους τῆς μητρὸς ἐκκλησίας στὸ ποιμαντικὸ καὶ ἱεραποστολικὸ της ἔργο", *Πρακτικὰ ΙΔ' Θεολογικοῦ συνεδρίου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονικης μὲ θέμα "Ἡ Μητηρ ἡμῶν Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία"*, (Θεσσαλονίκη 10 - 13 Νοεμβρίου 1993), Προνοίᾳ καὶ Προεδρίᾳ τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμονος Β', (1994) 50. Ἐπίσης βλ. Κ. Ἀνδριανοῦ, *Ἀκόμα Πέντε Λεπτὰ Τηλεοραση*, Παιδὶ καὶ Νέοι γονεῖς 113 , 1994, 76.

30. Κ. Βρύζας, *Μέσα Ἐπικοινωνίας καὶ Παιδικὴ Ἡλικία*, (1997) 18, 114. Ἐπίσης βλ. Β.Π.Νικολοπούλου (ἐπιμ.), *Τηλεόρασις: ἐχθρὸς ἢ φίλος;* , (1989)2 87.

31. π. Γ.Δ. Μεταλληνός, *Τὸ μάτι τοῦ "Μεγάλου Ἀδελφοῦ" καὶ ἡ "τύφλα" μας!*, Νέμεσις 26, 2002, 75.

τέρατα, ὑπεράνθρωπα δημιουργήματα ἀρρωστημένης φαντασίας[32]. Τὰ παιδιὰ εἶναι τόσο εὐάλωτα στὰ μηνύματα καὶ τὰ πρότυπα τῆς τηλεόρασης ὥστε νὰ ἐξισώνουν ὅ,τι βλέπουν μὲ τὴν πραγματικότητα. Δὲν μποροῦν νὰ καταλάβουν τὶς λογικὲς συνέχειες, τὰ κίνητρα καὶ τὶς προθέσεις τῶν διαφόρων ἀτόμων καὶ κυρίως δὲν εἶναι ἱκανὰ νὰ χρησιμοποιοῦν τὴν ἐπαγωγικὴ λογικὴ οὔτε νὰ καταλαβαίνουν αὐτὸ ποὺ ὑπονοεῖται[33]. Ὅταν ἡ νεολαία φτάνει σὲ τέτοια ψυχολογικὴ ἐπίδραση τίθεται τὸ ἐρώτημα, πῶς εἶναι δυνατὸν ν᾽ ἀποφύγει τὸ ἑπόμενο βῆμα, ποὺ εἶναι ἡ υἱοθέτηση καὶ ἀποδοχὴ κάθε ἀπαξίας, κάθε μηδαμινοῦ καὶ τιποτένιου ποὺ προβάλλεται[34]. Ἐπὶ 24ώρου βάσεως ἡ εἰκόνα τῆς τηλεόρασης διαμορφώνει καὶ δημιουργεῖ πρότυπα ποὺ δὲν χαρακτηρίζουν τὶς ἠθικὲς ἀξίες καὶ τὶς ἀρχὲς ποὺ μεγάλωσαν γενιὲς ἀνθρώπων καὶ διαμόρφωσαν σωστοὺς χαρακτῆρες[35]. Δὲν ἀναφέρονται ποτὲ ζωγράφοι, γλύπτες, σκηνοθέτες, ποιητές, συγγραφεῖς, μουσικοί (κλασικῆς μουσικῆς), ἀρχιτέκτονες. Κι ἂν ποτὲ γίνει λόγος γιὰ κάποιον ἀπ᾽ τοὺς παραπάνω, δὲν θὰ εἶναι γιὰ τὴν ποιότητα τοῦ ἔργου καὶ τὴν προσφορά του στὴν τέχνη, ἀλλὰ γιὰ τὸν ὅποιο θόρυβο γίνεται γύρω ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴ του ζωή[36]. Ἡ τέχνη ἀφυπνίζει ὅ,τι τὸ καλὸ ἔχει μέσα του ὁ ἄνθρωπος. Αὐτὸ τὸ καλό, οἱ δημιουργοὶ τῶν διαφόρων τηλεοπτικῶν ἐκπομπῶν, θέλουν νὰ μένει μέσα μας γιὰ πάντα θαμμένο. Γι᾽ αὐτὸ καὶ ἐξαντλοῦν ὅλη τους τή δεξιοτεχνία στὴν καλλιέργεια τοῦ ἀντιαισθητικοῦ καὶ στὴν ὑπηρεσία τῆς φρίκης[37].

Πρότυπα καὶ Διαφήμιση

Πέρα ἀπὸ τὶς τηλεοπτικὲς σειρὲς καὶ ἐκπομπές, καθοριστικὸς εἶναι καὶ ὁ ρόλος τῆς διαφήμισης στὴν ἀναπαραγωγὴ τῶν κοινωνικῶν στερεοτύπων καθὼς μὲ τὴν ἐπανάληψη ἐγγράφονται στὴν ἀνθρώπινη

---

32. Ἐφημ. *Μακεδονία* 14/08/1991.

33. J. Condry, *Κλέφτρα τοῦ χρόνου, ἄπιστη ὑπηρέτρια*, στό: K. Popper, J. Condry, Τηλεόραση: κίνδυνος γιά τή δημοκρατία (μτφρ. Ἀ. Φιλιππάτος) (1995) 53.

34. Κ.Γ. Παπαδημητρακόπουλος, *Ὁ Σατανισμός στίς κινηματογραφικές ταινίες*, (1996)² 62.

35. Ἀρχ. Γ. Κωνσταντίνου, *Ἡ τηλεόραση καί ἡ κοινωνία τοῦ σήμερα*, στό ἔνθετο "Ζῶ στή Θεσσαλονίκη" ἀρ. φύλλου 260, τῆς Ἐφημ. "Τά Νέα Σαββατοκύριακο", (21-22/02/2004) 4.

36. Γ. Δ. Μπαρτζῆς, *Στράτευση καὶ βία στὰ κόμικς*, Ἐπιθεώρηση Παιδικῆς Λογοτεχνίας 2, 1987, 193.

37. Γ.Δ. Μπαρτζῆς, *Στράτευση καὶ βία στὰ κόμικς*, Ἐπιθεώρηση Παιδικῆς Λογοτεχνίας 2, 1987,.195.

ψυχολογία καὶ μετατρέπονται σὲ καθορισμένη συμπεριφορά[38]. Πληθώρα διαφημίσεων μὲ ἄμεσο ἢ ἔμμεσο τρόπο ἀπευθύνονται στὰ παιδιὰ ἢ ἔχουν πρωταγωνιστὲς παιδιά[39]. Ἡ ἐπίδραση ποὺ ἀσκεῖ ἐπάνω τους εἶναι μεγάλη, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι τοὺς δημιουργοῦν πρότυπα καὶ ἐπιθυμίες ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὰ προσφερόμενα προϊόντα τῶν διαφημιζομένων. Δίνουν μιὰ πλασματικὴ εἰκόνα τῆς κοινωνίας ποὺ μπορεῖ νὰ τὰ βλάψει πνευματικά, ἠθικὰ ἢ σωματικά. Γιὰ νὰ τὸ πετύχουν αὐτὸ μπερδεύουν τὸ διαφημιζόμενο προϊὸν μὲ ἕνα εὐχάριστο θέαμα χωρὶς κριτήρια ἠθικῆς, ὁπότε στὸν ψυχικὸ κόσμο τοῦ δημιουργεῖται εὐχάριστη προδιάθεση χωρὶς νὰ εἶναι ξεκαθαρισμένο ἂν αὐτή ἀναφέρεται στὸ προϊὸν ἢ στὸ τηλεθέαμα. Οἱ διαφημίσεις εἶναι ὑπερβολικά "ὀπτικές", μὲ πολλὴ δράση, πολὺ γρήγορες καὶ ἐπαναλαμβανόμενες καὶ χρησιμοποιοῦν ἑλκυστικὴ μουσική. Βασικὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμά τους εἶναι ἡ ὑπερβολή, τὰ ἐντυπωσιακὰ χρώματα, ἡ δράση, ἡ βία, ἡ ἐπιθετικότητα, τὰ ἠχητικὰ ἐφὲ ὅταν προορίζονται γιὰ ἀγόρια καὶ ἀντίθετα ἡ τρυφερότητα, ἡ δημιουργία αἰσθήματος εὐτυχίας, ὁ ρομαντισμός, τὰ ἁπαλὰ χρώματα δίνουν τὴν παρουσία τους στὶς διαφημίσεις ὅταν προορίζονται γιὰ κορίτσια. Ὅλα αὐτὰ τραβοῦν τὴν προσοχὴ καὶ προάγουν τή μάθηση ἀκόμα κι ἀνάμεσα στὰ μικρὰ παιδιὰ τὰ ὁποῖα τὶς παρακολουθοῦν μὲ προσοχή, θυμοῦνται τὰ σλόγκαν, τοὺς ἤχους καὶ τὰ ἠχηρὰ ὀνόματα. Ἰδιαίτερα τὰ παιδιὰ κάτω τῶν ἑφτὰ χρόνων εἶναι εὐάλωτα σὲ τέτοιες ἐπιδράσεις, ἐπειδὴ δὲν μποροῦν νὰ διακρίνουν τή διαφορά ἀνάμεσα σὲ μιὰ ἐκπομπὴ καὶ στὶς διαφημίσεις καὶ νὰ ἀντιληφθοῦν ὅτι σκοπὸς τῶν διαφημίσεων εἶναι ἡ προώθηση τῶν προϊόντων[40]. Οἱ πανέμορφες κοῦκλες Cindy καὶ Barbie εἶναι τὰ πρότυπα τῆς γυναίκας γιὰ τὰ μικρὰ κορίτσια, ἐνῶ γιὰ τὰ ἀγόρια τὰ ἠλεκτρονικὰ κατευθυνόμενα ποὺ χαρακτηρίζονται ἀπὸ δράση καὶ δύναμη. Κατ᾿ αὐτὸ τὸν τρόπο τὰ μικρὰ κορίτσια μαθαίνουν ὅτι πρέπει νὰ ἐστιάσουν τὸ ἐνδιαφέρον τους στήν ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση, ἐνῶ τὰ ἀγόρια ὅτι γιὰ τή ζωή χρειάζεται ὁ ἄνδρας νὰ εἶναι πολυμήχανος, δυνατός, δραστήριος, χωρὶς αἰσθήματα[41]. Ὅλα αὐτὰ μπορεῖ νὰ τὰ κάνουν νὰ πιστέψουν

---

38. Γ. Γαλανός, *Κείμενα πολιτικῆς Ψυχολογιας* (1981) 61.Ἐπίσης βλ. Ε.Μάνου, *Ἐπιδραση τῆς τηλεορασης στὰ παιδια*, (διπλωματικὴ ἐργασία, Φιλοσοφικὴ Σχολὴ Α.Π.Θ. Τμῆμα Φιλοσοφίας καὶ Παιδαγωγικῆς) (2003) 34, 36. Ν.Πρωτόπαπας, *Ἐκκλησιαστικὴ Ραδιοφωνια - Τηλεοραση. Ἀπο τὴν ἀλλοτριωση στην ἐλευθερια τῆς ἐπικοινωνίας*, στὸ Ἐκκλησία 14, 1993, 537.

39. Ἐφημ. *Ἀγγελιοφόρος* 25/06/2004, 20.

40. Χ.Βάντσος, *Τὰ Μεσα Μαζικῆς Ἐνημερωσης και η Ἐκκλησια* (1992) 99,101. Ἐπίσης βλ. P. M.Greenfield, *Μεσα ἐνημερωσης καὶ παιδι: οι ἐπιπτωσεις τῶν βιντεοπαιχνιδιῶν καὶ τῶν κομπιοῦτερ*, (μτφρ.: Σ. Σταυροπούλου) (1988) 63-64.

41. Τ.Δουλκέρη, Τέσσα, *Ἡ εἰκονα τοῦ παιδιοῦ στην ἑλληνικη τηλεοραση και στὸν*

ὅτι μὲ τὴν ἀπόκτηση τοῦ συγκεκριμένου διαφημιζόμενου προϊόντος, θὰ μπορέσουν νὰ ἀποκτήσουν εὐτυχία, κοινωνικὴ καταξίωση ἢ νὰ ὑπερτεροῦν ἔναντι τῶν ἄλλων παιδιῶν. Τὰ παιδιὰ ἔχουν ἀθωότητα, ἐντυπωσιάζονται καὶ μποροῦν νὰ χειραγωγηθοῦν πιὸ εὔκολα. Αὐτὸ τὸ ἐκμεταλλεύονται οἱ διαφημιστές, ὥστε νὰ περνοῦν μηνύματα καὶ τεχνικὲς γιὰ τὴν καλύτερη προσέγγιση τῶν παιδιῶν πρὸς τοὺς γονεῖς. Μὲ τὶς πρακτικὲς αὐτές, προσεγγίζουν τοὺς στόχους τους, ἀνεξάρτητα μὲ τὶς ἐπιπτώσεις ποὺ μπορεῖ νὰ ἐπιφέρουν στὴν ψυχοσύνθεση τῶν παιδιῶν[42].

Κατὰ βάση χρησιμοποιοῦνται σκηνὲς ἀπὸ τὴν καθημερινὴ του ζωή, εἰκόνες ἀπὸ τὶς προσωπικὲς του ἐμπειρίες, στοιχεῖα ἀπὸ τὸ παιχνίδι καὶ τὸ παραμύθι, στὴν προσπάθεια νὰ δημιουργηθεῖ μιὰ σχέση οἰκειότητας καὶ συνενοχῆς ἀνάμεσα στὸ μήνυμα καὶ τὸ δέκτη[43]. Ἔτσι ἡ παιδικὴ προσωπικότητα μπολιάζεται μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ ἐκεῖνα ποὺ θὰ τῆς ἐπιτρέψουν ἀργότερα, νὰ στραφεῖ σὲ μία καὶ μόνη κατεύθυνση. Στὸν εὔκολο δρόμο τῶν ψευδαισθήσεων, τῶν φυγῶν, τῶν ἐπιθυμιῶν, οἱ ὁποῖες, ὅταν δὲν πραγματοποιοῦνται, ὁδηγοῦν τὸ ἄτομο στὰ ναρκωτικά, τὴν πορνεία, τὸ ἔγκλημα ἤ, στὴν καλύτερη περίπτωση, στὴ διαταραχὴ τῆς ψυχικῆς του ἰσορροπίας. Στόχος ἡ παθητικὴ διαφυγή, ἡ ὑποταχτικὴ ἀκρόαση καὶ τὸ ἀμέτοχο θεᾶσθαι[44]. Ἀκόμη καὶ ἡ ἐπιλογὴ τῶν παιχνιδιῶν δὲν γίνεται πλέον ἀπὸ τοὺς γονεῖς, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ παιδιά. Ἡ τηλεοπτικὴ ὑπερπροβολή "καθορίζει" τελικὰ τὶς ἀγοραστικὲς προτιμήσεις καὶ ἀπαιτήσεις τῶν παιδιῶν. Τὸ πρόβλημα εἶναι ὅτι προτιμοῦνται παιχνίδια, ποὺ στὴν πλειονότητά τους δὲν κινητοποιοῦν οὔτε ἐρεθίζουν τὸ πνεῦμα[45].

Τὸ σημερινὸ παιδὶ μπορεῖ νὰ καταβροχθίζει καθημερινὰ πλῆθος πληροφοριῶν καὶ νὰ δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι γνωρίζει πολλά, οὐσιαστικὰ ὅμως οἱ γνώσεις του εἶναι "λίθοι καὶ κέραμοι ἀτάκτως ἐρριμένοι". Ἡ τηλεοπτικὴ εἰκόνα ἐπιβάλλεται καὶ δὲν τοῦ ἀφήνει περιθώρια νὰ ὀξύνει τή φαντασία του ἐπιβάλλοντας τὰ δικὰ της στερεότυπα. Κατ᾿ αὐτὸν τὸν τρόπο χειραγωγεῖται ἡ φαντασία του καὶ δὲν ἀφήνεται ἐλεύθερη νὰ δημιουργήσει[46]. Καταδεικνύεται λοιπὸν ὅτι

ἑλληνικὸ τύπο. Ἐμπειρικὴ ἔρευνα (1997) 99.

42. Ἐφημ. *Ἀγγελιοφόρος* 25/06/2004, 20.

43. Κ. Βρύζας, *Μέσα Ἐπικοινωνίας καὶ Παιδικὴ Ἡλικία*, (1997) 111.

44. Γ. Κάρτερ, *Τηλεόραση: Θέσεις και Καταθέσεις*, (1986) 74.Βλ. καὶ Σ.Μεσημέρης, "Τα μέσα μαζικῆς ἐνημέρωσης καὶ ἡ ἐπίδρασή τους στὴν ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ", στὸν τόμο *Το παιδικο θέαμα, Α΄ Πανελλήνιο Συνέδριο 1988*, μὲ συνεργασία τοῦ δήμου Καρδίτσας καὶ τῆς ἐτήσιας ἔκδοσης ἔρευνας καὶ μελέτης "Ἐπιθεώρηση παιδικῆς λογοτεχνίας" ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ (1989) 43.

45. Γ. Γιάνναρης, *Τὸ παιδι ὡς Τηλεθεατης*, *Σύγχρονη Ἐκπαίδευση* 104, 1999, 35.

46. Σ. Ἀσλανίδου, *Ἐκπαιδευτικη τεχνολογια και ὀπτικοακουστικὴ ἀγωγή* (1992) 107.

ἡ διαφήμιση μὲ τὸ ψυχολογικὸ φαινόμενο τῆς ὑποβολῆς καὶ ταύτισης δημιουργεῖ πρότυπα καταναλωτικά[47]. Αὐτὸ ἔχει σὰν συνέπεια νὰ δημιουργοῦνται συχνὰ στὸ παιδὶ πλαστές ἀνάγκες μετατρέποντάς το σταδιακὰ σὲ ἕναν ἀχόρταγο καταναλωτὴ περιττῶν προϊόντων καὶ ἰδεῶν ἀμφίβολης ἀξίας[48]. Δὲν εἶναι λίγες οἱ φορὲς ὅπου προϊόντα ποὺ σχετίζονται μὲ διάφορες ταινίες ὅπως λ.χ. προϊόντα "Χάρι Πότερ" νὰ προωθοῦνται στὴν ἀγορὰ μῆνες πρὶν, προκειμένου νὰ διαφημιστεῖ ἡ ταινία καὶ νὰ δημιουργηθεῖ ἡ λεγόμενη "χαριποτερομανία"[49] μὲ ἀνεπανόρθωτες ζημιὲς στὰ παιδιά. Τὸ παιδὶ ποὺ μεγαλώνει καὶ διαμορφώνεται μέσα σ᾿ αὐτὸ τὸ κλῖμα εἶναι ἑπόμενο ὅτι θὰ γίνει ἕνας ἀνελέητος λάτρης τῆς ὕλης καὶ τῆς ἡδονῆς, ποὺ δὲν θὰ διστάζει μπροστὰ σὲ τίποτε προκειμένου νὰ κερδίσει χρήματα. Ἡ κοινωνία τὸ δίδαξε, καὶ τὸ μάθημά του τὸ ἔμαθε πολὺ καλά, ὅτι ἡ ὕλη εἶναι τὸ πᾶν στὴ ζωή, ὅτι ἡ χλιδὴ καὶ ἡ ἐπίδειξη εἶναι τὰ πιὸ ἀποτελεσματικὰ μέσα ἀνάδειξης καὶ προβολῆς[50].

---

47. Χ. Βάντσος, *Τὰ Μέσα Μαζικῆς Ἐνημέρωσης καὶ ἡ Ἐκκλησία* (1992) 109-110.

48. Σ. Καστόρας, *Ὀπτικοακουστικὰ μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας* (1990) 78 μὲ σημ. 4.

49. Κ. Γ. Παπαδημητρακόπουλος, *Μαθήματα μαγείας καὶ σατανισμοῦ ἀπὸ τὸν Χάρι Πότερ*, (χ.χ.) 22.

50. Μ. Κασσωτάκης, *Τηλεόραση καὶ ἀγωγή. Συμβολὴ στὴ μελέτη τῶν ἐπιπτώσεων τῆς τηλεοράσεως στὴν ψυχικὴ ὑγεία καὶ ἀγωγὴ τῶν νέων.* Ἔκδοση Συλλόγου Γονέων καὶ Κηδεμόνων τῶν μαθητῶν, Π.Σ.Π.Α. (1978) 37.

Συμπεράσματα

Τὰ περιστατικὰ αὐτὰ καταδεικνύουν πόσο μεγάλη ἐπίδραση ἀσκεῖ ἡ εἰκόνα τῆς διαφήμισης καὶ ἡ εἰκόνα τῆς τηλεόρασης γενικότερα στὴ δημιουργία προτύπων. Τὰ παιδιὰ ἀναζητοῦν καὶ ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ ὑγιῆ πρότυπα. Καὶ εἶναι σημαντικὸ τὰ πρότυπα αὐτὰ νὰ διακρίνονται ἀπὸ ἦθος, ἀρετή, ὑπευθυνότητα καὶ ἀγάπη γιὰ τὴν οἰκογένεια. Γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ ὅμως αὐτὸ θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι πάνω ἀπ' ὅλα χρειάζεται συζήτηση, ἐνημέρωση καὶ καθοδήγηση τῶν παιδιῶν τόσο στὸ περιβάλλον τοῦ σχολείου ὅσο καὶ μέσα στὴν οἰκογένεια. Ἡ ἐνημέρωση αὐτὴ πρέπει νὰ ἀποδεικνύει, ὅτι τόσο οἱ τηλεοπτικὲς ἐκπομπὲς ὅσο καὶ οἱ διαφημίσεις ἔχουν σχεδιαστεῖ κατὰ τέτοιο τρόπο ὥστε νὰ συμβάλουν ἀφενὸς στὴν αὔξηση τῶν πωλήσεων καὶ κατὰ συνέπεια στὴν αὔξηση τοῦ κέρδους καὶ ἀφετέρου νὰ δημιουργοῦν νέες ἀνάγκες στοὺς καταναλωτές.

Δὲν εἶναι λίγοι ἐκεῖνοι ποὺ ὑποστηρίζουν ὅτι ὅσοι δὲν ἀρέσκονται στὸ νὰ παρακολουθοῦν κάποιες ἐκπομπὲς δὲν ἔχουν παρὰ νὰ ἀλλάξουν κανάλι. Γιὰ νὰ γίνει ὅμως αὐτὸ ἀπαιτεῖται παιδεία καὶ γυμνασμένη αἰσθητική.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Ἀρχιμανδρίτου Παύλου Γ. Ἀποστολίδη, Ἡγουμένου Ἰ. Μονῆς Παναγίας Σουμελᾶ, Διδάκτορος Θεολογίας Α.Π.Θ. : *"Ἡ Μητροπολις Ροδοπόλεως - Τό ζήτημα τῶν Ἐξαρχιῶν τοῦ Ποντου"*, Ἔκδοση Σωματείου Παναγία Σουμελᾶ, Θεσσαλονίκη 2003.

Σέ πρόσφατη ἐπίσκεψή μου στήν Ἰ. Μ. Παναγίας Σουμελᾶ Καστανιά - Βεροίας (Σεπτέμβριος 2004), ὁ ἀρχιμανδριτης π. Παῦλος Ἀποστολίδης, Ἡγούμενος τῆς Μονῆς καί πτυχιοῦχος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης, (νῦν Μητροπολιτης Δραμας) μοῦ ἐνεχείρισε ὡς πνευματική εὐλογία τό βιβλιο του με τιτλο : *"Ἡ Μητρόπολις Ροδοπόλεως - Τό ζήτημα τῶν Ἐξαρχειῶν τοῦ Ποντου*, Ἔκδοση Σωματείου Παναγία Σουμελᾶ, Θεσσαλονικη 2003". Θεωρῶ, ὅτι μέ τούτη τήν ἀναφορά μου στό παρόν βιβλίο ἐκπληρωνω ἕνα χρέος ἀπέναντι στούς προγόνους μου (ὁ ὑπογραφων ἐχει την ποντιακή καταγωγή, δεύτερης γενιᾶς), πού μεγαλουργησαν στην Ἀνατολή καί σήμερα, ἐμεῖς οἱ ἀπόγονοι τους, πιστοι στό χρεος ἐκείνων, διατηροῦμε ἀσβεστη τή δαδα τῶν Ἑλληνορθοδοξων παραδόσεων τῆς ποντιακῆς φυλῆς μας. Τό παρον βιβλιο ἀνηκει στις διδακτορικές διατριβές, ἡ ὁποία ἐγκρίθηκε με τό βαθμό "ἄριστα" στή Συνεδρίαση τῆς 27ης -6-2002 ἀπό το Τμῆμα Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ὁ π. Παῦλος Ἀποστολιδης, τεκνο εὐσεβῶν γονέων καί φέρων τήν ποντιακή καταγωγή, ἐρεύνησε καί ἐμελέτησε μέ συνέπεια, τίς ἀρχειακές μοναδες τοῦ ἐσωτερικοῦ καί τῆς ἀλλοδαπῆς (Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Ὑπουργειου Ἐξωτερικῶν, Ποντιακῶν Σωματείων κ.ἄ.) τίς ὁποῖες συνεδυασε μέ τίς ἐκδεδομένες πηγές καί συνεθεσε ἀξιολογη ἐργασια, συνδεδεμένη μέ τήν ἱστορία τῆς περιοχῆς τῶν προγονων του.

Στίς φωτογραφίες τοῦ ἐξωφυλλου εἰκονιζεται ο Μητροπολιτης Ροδοπόλεως Γερβάσιος με τούς πατέρες τῆς Μονῆς και Σανταιους προσκυνητές τό ἔτος 1903 στήν εἴσοδο τῆς Ἰ. Μ. Παναγιας Σουμελᾶ, καθῶς καί ἡ ἀρχιερατική ἐπιστολή τοῦ Μητροπολίτου Ροδοπόλεως Κυρίλλου (31-12-1913).

Τό παρόν βιβλίο φέρει τήν κάτωθι ἀφιερωση (σ. 7): "Στην ἱερά μνήμη τῶν ἀοιδίμων προμητορων μου Ελενης Σιαμανιδου καί Δήμητρας Ταχμαζίδου ἐκ Κρωμνης - Τραπεζοῦντος που μέ

εἰσόδευσαν στήν ἁγία μας Ὀρθόδοξο Ἐκκλησία, μέ ἐμύησαν στήν ἱστορία καί τίς παραδόσεις τοῦ Ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ καί μοῦ μετέδωσαν τόν ἀσίγαστο ἔρωτά τους γιά τό μαρτυρικό Πόντο". "Ἀνάθεμα καί τά μακρά, ὅθεν κι πάει λαλίαν, τ᾽ ὀμμάτα μ᾽ ἐσκοτείνεψαν ἄς σήν ἀροθυμίαν".

Ἡ καλαίσθητη αὐτή καί ἐπιμελημένη ἱστορική ἔκδοση σέ γλώσσα δημοτική, ἀριθμεῖ 485 σελίδες καί ἀρχίζει κατά πρῶτον μέ τή συγχαρητήρια ἐπιστολή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου (σ. 11) καί συνεχίζει μέ τόν πρόλογο τοῦ Μητροπολίτου Ροδοπόλεως κ.κ. Ἱερωνύμου (σ. 13). Ἀκολουθεῖ, ὁ πρόλογος τοῦ Μητροπολίτου Βεροίας, Ναούσης καί Καμπανίας κ.κ. Παντελεήμονος (σ.14) καί τοῦ συγγραφέα (σ. 15-18). Ἕπεται ἡ Εἰσαγωγή (σ. 21-48), ἡ ὁποία ἀσχολεῖται μέ τήν ἱστορική πορεία τοῦ Μοναχισμοῦ στήν περιοχή τοῦ Πόντου καθώς καί μέ τήν ἐκκλησιαστική - ἐθνικοκοινωνική δράση τῶν τριῶν Μεγάλων Βασιλικῶν, Πατριαρχικῶν, Σταυροπηγιακῶν καί Ἐξαρχιακῶν Μονῶν τοῦ Τιμίου Προδρόμου καί Βαπτιστοῦ Ἰωάννου Βαζελῶνος, τῆς Παναγίας Σουμελᾶ καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Περιστερεώτα.

Ἡ παροῦσα ἔκδοση διαρθρώνεται σέ τέσσερα κεφάλαια. Τό πρῶτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου, ἀναφέρεται στήν ἐπαρχία Ροδοπόλεως καί ἀποτελεῖται ἀπό τέσσερα ὑποκεφάλαια (σ. 51-74). Στό πρῶτο ὑποκεφάλαιο, ὁ συγγραφέας παρακολουθεῖ τή γεωγραφική θέση τῆς ἄνω Ἐπαρχίας καί στά ἑπόμενα ὑποκεφάλαια μελετᾶ, τήν ἱστορική ἐξέλιξη τοῦ Χριστιανισμοῦ στήν περιοχή Ματσούκα ἀπό τούς βυζαντινούς χρόνους ἕως τά μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος καί παράλληλα καταγράφει τούς ναούς τῆς αὐτῆς περιοχῆς. Στή συνέχεια, παρέχει κατάλογο τῶν χωρίων τῶν Ἐπαρχιῶν Βαζελῶνος, Σουμελᾶ, Περιστερεώτα μέ τόν ἀριθμό τῶν κατοίκων ἑνός ἑκάστου ἐξ αὐτῶν, μέ τούς ναούς, τά σχολεῖα τους, καθώς καί σχόλια γιά τό ἐμπόριο, τίς παραδόσεις τους κλπ. Τά ἑπόμενα ὑποκεφάλαια, ἀσχολοῦνται μέ τήν ἐπαρχία Ματσούκα πρίν ἀπό τόν ἐκπατρισμό τοῦ 1923, ἡ ὁποία ἀποτελοῦσε τήν ἐκκλησιαστική Ἐπαρχία Ροδοπόλεως. Ἀναφέρεται, ἐπίσης, ἡ δημογραφική κατάσταση μέ τήν πληθυσμιακή ὑπεροχή τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ παρέχονται χρήσιμες πληροφορίες γιά τόν ἀριθμό τῶν ἐκκλησιῶν, ἱερέων, σχολείων, διδασκάλων καί μαθητῶν, καθώς καί γιά τήν διοικητική ὀργάνωση τῶν κοινοτήτων τῆς Ματσούκας. Ἀκόμη, γίνεται λόγος γιά τίς ἐπαγγελματικές τους δραστηριότητες.

Τό δεύτερο κεφάλαιο, πού ἀφιερώνεται στήν ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Ροδοπόλεως (Α΄ περίοδος 1863-1867) περιλαμβάνει ἑπτά ὑποκεφάλαια (σ. 77-120). Στό πρῶτο ὑποκεφάλαιο, ὁ συγγραφέας ἐξετάζει, διεξοδικά, μέσα ἀπό σχετικά κείμενα - ἀποσπάσματα τῶν ὁποίων ἐπικαίρως παραθέτει - τή σύσταση καί λειτουργία τῶν

Ἐξαρχιῶν τοῦ Πόντου. Στά ἑπόμενα ὑποκεφάλαια, καταγράφει ἀναλυτικά τό ρόλο τοῦ ἐπισκόπου Γενναδίου Περιστερεώτη (Μισαηλίδη) καί τήν ἱστορική ἐξέλιξη τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ροδοπόλεως: ἵδρυση, ἀντιδράσεις, κατάργηση, προσπάθεια ἐπανίδρυσης κλπ. Παράλληλα, περιγράφει τήν ἀντίδραση τῶν κατοίκων τῆς Σάντας ἔναντι τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ θεσμοῦ καί συνάμα, παρουσιάζει τήν ἀνεπιτυχή προσπάθεια τῆς ὑπαγωγῆς τῶν Μονῶν καί Ἐξαρχιῶν στήν Ἱερά Μητρόπολη Τραπεζοῦντος (1879).

Τό τρίτο κεφάλαιο, φέρει τόν τίτλο ἡ ἱερά Μητρόπολις Ροδοπόλεως (Β΄ περίοδος (1902-1923) καί περιλαμβάνει τέσσερα ὑποκεφάλαια (σ. 129-179). Στά τρία πρῶτα ὑποκεφάλαια, ὁ συγγραφέας ἀσχολεῖται μέ τή Μητρόπολη Ροδοπόλεως, τήν ἀνασύσταση αὐτῆς, τίς ἀντιδράσεις κατά τῆς ἀνασύστασης καί τούς διατελέσαντες μητροπολίτες της : α) Γερβάσιο Σαρασίτη (1902-1905), β) Λεόντιο Παπαδόπουλο - Χουτουριώτη (1906-1909) καί γ) Κύριλλο Ἰωάννου ἤ Χατζηπαπαδημητρίου (1909-1944), ἐνῶ στό τέταρτο ὑποκεφάλαιο, γίνεται ἀναφορά γιά τό πραξικόπημα τοῦ Παπᾶ- Εὐθύμ καί τή δράση τοῦ Ροδοπόλεως Κυρίλλου.

Τό τέταρτο κεφάλαιο τό ὁποῖο ἀσχολεῖται μέ τήν ἐπαρχία Ροδοπόλεως κατά τήν περίοδο τοῦ Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, ἀριθμεῖ ὀκτώ ὑποκεφάλαια (σ. 193-225). Στό πρῶτο ὑποκεφάλαιο, γίνεται ἀναφορά γιά τή θέση τῆς Τουρκίας στόν Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, τήν πολιτική τῶν Νεοτούρκων ἀπέναντι στίς ἐθνικότητες, τή φορολογία, τήν οἰκονομική ζωή, καθώς καί γιά τή σφαγή των Ἀρμενίων. Στά ἑπόμενα ὑποκεφάλαια, ὁ συγγραφέας ζωγραφίζει μέ τά μελανότερα χρώματα (διωγμούς, ἐξορίες, βιασμούς καί θανάτους), τή θυσία τοῦ Ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ καί παρέχει πίνακες μέ τόν ἀριθμό τῶν θυμάτων κατά Μητροπόλεις. Εἰδικότερα, ἀσχολεῖται μέ τήν ἐπαρχία Ροδοπόλεως : καταγράφει τήν ἀντίσταση, τίς δοκιμασίες καί τά μαρτύρια τῶν Ἑλλήνων, περιγράφει τίς καταστροφές τῶν Ἱερῶν Μονῶν, παρουσιάζει, λεπτομερειακά, τά γεγονότα πού ἀφοροῦν τήν ἔνοπλη ὀργάνωση τῶν Ἑλλήνων τῆς Ματσούκας, διερευνᾶ ἱστορικά τήν ἀποκήρυξη τοῦ Μητροπολίτου Ροδοπόλεως Κυρίλλου ἀπό τούς Σανταίους, μνημονεύει τήν καταστροφή τῆς Σάντας, παρακολουθεῖ, ταυτόχρονα, τή σύσταση, λειτουργία καί ἡρωική δράση τῶν ἐνόπλων ἑλληνικῶν ποντιακῶν Ὁμάδων καί τέλος, σκιαγραφεῖ τόν ξεριζωμό, τήν ὀδυνηρή ἀποχώρηση τῶν Ἑλλήνων ἀπό τίς πατρογονικές τους ἑστίες, ἀπό τή γῆ τῶν πατέρων τους.

Τά συμπεράσματα (σ. 229), ἡ περίληψη στήν ἀγγλική (σ. 233), τό παράρτημα κειμένων (σ. 237), οἱ βραχυγραφίες (σ. 413), οἱ πηγές (σ. 415), ἡ βιβλιογραφία (σ. 416), το παράρτημα φωτογραφιῶν (σ.

421), οἱ χάρτες (σ. 453) καί ὁ πίνακας ὀνομάτων καί πραγμάτων (σ. 457), κατακλείουν τήν ἐργασία.

Ἡ προσφορά του ἀρχιμανδρίτου π. Παύλου Ἀποστολίδη ὑπῆρξε πολύτιμη, γιατί χρησιμοποίησε μέ ἐπιτυχία τή σχετική ἑλληνική καί ξένη βιβλιογραφία καί στηριζόμενος στήν ἱστορική ἔρευνα προσέφερε πλοῦτο ἐθνικοθρησκευτικῶν καί κοινωνικῶν πληροφοριῶν γιά τόν Ποντιακό Ἑλληνισμό. Τό παρόν βιβλίο ἀποτελεῖ βασικό, ὠφέλιμο καί ἐνδιαφέρον βοήθημα γιά κάθε μελετητή ἤ ἀναγνώστη τῆς θεολογικῆς καί τῆς ἱστορικῆς Ἐπιστήμης. Ἕνα νέο, ἀξιόλογο, ἱστορικό σύγγραμμα, προστίθεται στή βιβλιογραφία τοῦ ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀλλά καί τῆς σύνολης ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ἡ Ποντιακή Κοινότητα, χαίρει καί συγχαίρει, τόν π. Παῦλο Ἀποστολίδη γιά τή συγγραφή τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς μελέτης, με τήν ὁποία ἀναδεικνύει τή φυσιογνωμία τῆς Μητροπόλεως Ροδοπόλεως τοῦ μαρτυρικοῦ Πόντου καί διαφωτίζει μιά δύσκολη περίοδο ἀπό τήν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας μας. Τοῦ ὀφείλονται, εὐχαριστίες γιά τήν ἀξιέπαινη ἐπιστημονική του προσπάθεια.

Εὔχομαι, ὅπως ὁ Κύριος, χαρίζει ὑγεία καί δύναμη στόν ἀρχιμανδρίτη π. Παῦλο Ἀποστολίδη, γιά περαιτέρω παραγωγή παρόμοιων οἰκοδομητικῶν ἔργων.

Ἀντίπα (Παύλου) Νικηταρᾶ, Δρ. Θ., Καθηγουμένου καί Πατριαρχικοῦ Ἐξάρχου Πάτμου "*Πατριαρχική Ἐξαρχία καί Ἱερά Μονή Πάτμου*" Νομοκανονική Βιβλιοθήκη 8, Ἐκδόσεις Ἐπέκταση, Κατερίνη 2005

Ἀπό τόν ἐκδοτικό οἶκο "Ἐπέκταση", ἐκδόθηκε ἕνα νέο βιβλίο μέ τίτλο : "Πατριαρχική Ἐξαρχία καί Ἱερά Μονή Πάτμου". Ἡ νέα ἔκδοση ἀνήκει στή σειρά Νομοκανονική Βιβλιοθήκη, μέ αὔξοντα ἀριθμό ὀκτώ. Πρόκειται γιά τή διδακτορική διατριβή τοῦ π. Ἀντίπα (Παύλου) Νικηταρᾶ, Δρος Θεολογίας - Καθηγουμένου καί πατριαρχικοῦ Ἐξάρχου Πάτμου, ἡ ὁποία ὑποβλήθηκε τό 1998 στό Τμῆμα Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης καί ἐγκρίθηκε μέ τό βαθμό "ἄριστα". Ὁ πατριαρχικός Ἔξαρχος Πάτμου καί Καθηγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου π. Ἀντίπας (Παῦλος) Νικηταρᾶς, ὡς ὀτρηρός καί δόκιμος χαρισματικός συγγραφέας, μέ λιπαρά θεολογική γνώση καί βαθύς γνώστης του Πατμιακοῦ μοναχισμοῦ, ἀλλά καί τῆς ἐν γένει ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Πάτμου, διερεύνησε ἐπιστημονικά με σαφήνεια καί διαλλεκτικότητα τήν

ἱστορική πορεία του θεσμοῦ τῆς πατριαρχικῆς Ἐξαρχίας στήν Πάτμο. Ὁ συγγραφέας ἀσκητικός καί ἡσυχαστής, μέ μακρόχρονη ἐκπαιδευτική ἐμπειρία ὡς καθηγητής στήν Ἀθωνιάδα καί Πατμιάδα σχολή, συνέταξε μονογραφία, τῆς ὁποίας οἱ μεγάλες ἀρετές εἶναι ἡ ἀντικειμενικότητα, ἡ ἐντιμότητα στή χρήση τῶν πηγῶν, ἡ ἐπιστημονική ἐγκυρότητα καί ἡ πληρότητα. Ἡ γλαφυρή καί πολυτονική γλώσσα, ἡ σαφήνεια καί ἡ διαχρονική του ἀξία καθιστοῦν τό βιβλίο, πολύ εὐχάριστο καί εὔχρηστο ἱστορικό ἀνάγνωσμα. Στό μέν ἐμπροσθόφυλλο εἰκονίζεται σέ σχῆμα ἐγκολπίου ὁ ὑψιπετής ἀετός καί στό μέσον ὁ εὐαγγελιστής Ἰωάννης, στό δέ ὀπισθόφυλλο περιέχεται σύντομη περίληψη τῆς διατριβῆς, καθώς καί τό βιογραφικό τοῦ συγγραφέα.

Ἡ παροῦσα πραγματεία ἀριθμεῖ 368 σελίδες καί εἶναι ἀφιερωμένη στόν οἰκουμενικό Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαῖο. Στήν ἔκδοση προτάσσονται οἱ εὐχαριστίες τοῦ συγγραφέα (σσ. 7-8) καί ἀκολουθοῦν οἱ βραχυγραφίες (σσ. 9-10) καί τά περιεχόμενα (σσ. 11-14). Τό περιεχόμενο τοῦ βιβλίου διαρθρώνεται σέ τέσσερα ἐκτενῆ κεφάλαια. Στό πρῶτο κεφάλαιο (σσ. 17-23), τό ὁποῖο ἀποτελεῖται ἀπό τρία ὑποκεφάλαια, διερευνᾶται ἡ ἱστορική προέλευση, ἡ ἐξέλιξη καί ἡ σημασία τοῦ ὅρου "Ἔξαρχος". Εἰδικότερα, ὁ συγγραφέας, ἀφοῦ ἀναλύει ἐννοιολογικὰ τόν ὅρο "Ἔξαρχος", προχωρᾶ διερευνητικά στή χρήση τοῦ παραπάνω ὅρου, ἡ ὁποία γιά πρώτη φορά ἀναφέρεται στήν ἐκκλησιαστική διοίκηση στά πρακτικά τῆς Συνόδου τῆς Ἀντιόχειας τό 445. Ἔπειτα, μελετᾶ τά Ἐξαρχικά καθήκοντα τά ὁποῖα ἀφοροῦσαν : α) τήν ἐποπτεία τῶν πατριαρχικῶν μονῶν, β) τήν ἐκτέλεση ὁρισμένης ἀποστολῆς, π.χ. διευθέτηση ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, ἐκλογή μητροπολίτου, κ.ἄ., γ) τήν τιμητική διάκριση χωρίς δικαιοδοσιακό περιεχόμενο καί δ) τήν ἐκχώρηση οἰκισμῶν συνήθως σέ λαϊκούς ἐφ᾽ ὅρου ζωῆς. Τό δεύτερο κεφάλαιο (σσ. 33-89) πού ἀφιερώνεται στήν ἱστορική καί κανονική διαμόρφωση τῆς πατριαρχικῆς Ἐξαρχίας Πάτμου καί περιλαμβάνει ἑπτά ὑποκεφάλαια, ἄρχεται μέ τή γένεση τῆς Πατριαρχικῆς Ἐξαρχίας Πάτμου, ἡ ὁποία μαρτυρεῖται τό 1715 στό "πατριαρχικό συνοδικό ἐπιβεβαιωτήριο γράμμα" τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κοσμᾶ τοῦ Γ′. Στή συνέχεια, καταγράφει τόν ἐνάρετο βίο τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου στό ὄρος Λάτρος τῆς Μ. Ἀσίας καί τή μετεγκατάστασή του στή νῆσο Πάτμο, καθώς καί τήν ἵδρυση τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τό ἔτος 1088 ἐπί αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α′ τοῦ Κομνηνοῦ. Ἐπίσης, καθορίζονται τά προνόμια - ὄχι μόνο τῆς μονῆς, ἀλλά καί ὅλης τῆς νήσου - πού ἐκπορεύονται ἀπό τό αὐτοκρατορικό χρυσόβουλλο τοῦ Ἀλεξίου Γ′ τοῦ Κομνηνοῦ, π.χ. αὐτοδιοίκηση, φοροαπαλλαγές, κ.ἄ. Ἀκόμη, μνημονεύονται τά προνόμια τῆς Μονῆς κατά τή βυζαντινή καί

μεταβυζαντινή περίοδο. Ἐπίσης, ἐξετάζεται ἡ ἱστορική πορεία τῆς πατριαρχικῆς Ἐξαρχίας Πάτμου ἀπό τό 1912 ἕως καί σήμερα π.χ. περίοδος Ἰταλοκρατίας (1912-1947), ἐνσωμάτωσης τῆς νήσου Πάτμου στήν ἑλληνική ἐπικράτεια (1947), ἀναγνώριση τῆς Πάτμου ὡς "Ἱερά Νῆσος" (Ν. 1155/1981), κ.ἄ. Τό τρίτο κεφάλαιο (σσ. 93-185) πού φέρει τόν τίτλο ὁ πατριαρχικός Ἔξαρχος Πάτμου ἀποτελεῖται ἀπό πέντε ὑποκεφάλαια. Στό πρῶτο ὑποκεφάλαιο, ἐξετάζεται ἡ θεσμική σχέση τοῦ πατριαρχικοῦ Ἐξάρχου Πάτμου μέ τόν οἰκουμενικό Θρόνο καί καταγράφονται τά γεωγραφικά ὅρια τῶν ἐξαρχικῶν δικαιοδοσιῶν. Ἀκολούθως, γίνεται λόγος γιά τίς πνευματικές, διοικητικές καί δικαστικές δικαιοδοσίες τοῦ Ἐξάρχου καί τοῦ καθηγουμένου τῆς Μονῆς. Στά ἑπόμενα ὑποκεφάλαια, παρουσιάζεται μέ βιογραφικά σημειώματα ὁ κατάλογος τῶν πατριαρχικῶν Ἐξάρχων Πάτμου, μέ πρῶτον τό Μεθόδιο Καλογερᾶ (1748) καί ἀκολουθοῦν πραγματολογικά στοιχεῖα γιά τίς ἱερές Μονές, τά καθίσματα καί τούς ἱερούς ναούς τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Ἐξάρχου Πάτμου. Τό τέταρτο κεφάλαιο (σσ. 189-219) τιτλοφορούμενο ἡ προσφορά τῆς Ἐξαρχίας Πάτμου στά γράμματα καί τίς τέχνες, ἀριθμεῖ ἕξι ὑποκεφάλαια. Κατά πρῶτον, ἐρευνᾶται ἡ προσφορά τῆς Ἐξαρχίας Πάτμου στήν παιδεία, καθώς καί ὁ ἱστορικός ρόλος τῆς Πατμιάδας Πατριαρχικῆς Σχολῆς, ἡ ὁποία ἱδρύθηκε ἀπό τόν ἅγιο Μακάριο Καλογερᾶ τό 1713. Στή συνέχεια, γίνεται ἰδιαίτερη μνεία γιά τούς λογίους καί διδασκάλους τῆς Ἐξαρχίας Πάτμου. Ἀκόμη, περιγράφεται ἡ ἵδρυση τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς καί ὁ τρόπος διάσωσης τῶν πολύτιμων κωδίκων πού μετέφερε τό 1079 ὁ ὅσιος Χριστόδουλος στήν Πάτμο ἀπό τά Λατρηνά ἀσκητικά κέντρα, διαφεύγοντας τήν καταστροφική μανία τῶν ἀλλοθρήσκων. Τά ἑπόμενα ὑποκεφάλαια, ἀναφέρονται στή λειτουργία τοῦ κωδικογραφικοῦ ἐργαστηρίου, στή σημερινὴ διαρρύθμιση τῆς βιβλιοθήκης ἡ ὁποία ἀπαρτίζεται ἀπό κώδικες, ἔγγραφα καί ἔντυπα, καθώς καί στήν προσφορά τῆς Ἐξαρχίας καί τῆς Μονῆς στόν πολιτισμό καί στίς τέχνες μέσα ἀπό τή βυζαντινή ἁγιογραφία καί ἀρχιτεκτονική. Στή συνέχεια, ἀκολουθοῦν τά χρήσιμα συμπεράσματα (σσ. 221- 225), ἡ ἐκτενέστερη ἑλληνική καί ξένη βιβλιογραφία (σσ. 227-245), καθώς καί ὁ γεωγραφικός χάρτης τῆς Πάτμου (σ. 247). Τέλος, ἡ ὅλη ἐργασία κλείνει με τό Παράρτημα τῶν πηγῶν (σσ. 251-365), πού περιέχει μία συλλογή ἐγγράφων ἀπό σιγίλλια, κώδικες, κ.ἄ., τά ὁποῖα σκιαγραφοῦν τήν ἱστορική ἐξέλιξη τῆς πατριαρχικῆς ἐξαρχίας, καθώς καί τῆς μονῆς τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στήν Πάτμο. Ἡ παραπάνω ἐργασία, διαπραγματεύεται ἕναν ἱστορικό θεσμό πού γιά αἰῶνες καλύπτει τίς λειτουργικές ἀνάγκες τῆς Ἐκκλησίας μας καί προσφέρει πλῆθος πληροφοριῶν, ἱστορικές γνώσεις, ἐκκλησιαστικές ἀναμνήσεις καί ἐθνικές μνῆμες. Μέ τήν πρωτότυπη αὐτή μελέτη, ἐμπλουτίζεται ἡ ἐπιστήμη τῆς

ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καί δίδεται ἡ εὐκαιρία στούς χριστιανούς τῆς Πάτμου, ἀλλὰ καί τῆς εὐρύτερης περιοχῆς νά γνωρίσουν τήν τοπική ἐκκλησιαστική ἱστορία καί νά μάθουν τήν ἔνδοξη ἑλληνορθόδοξη πολιτιστική τους κληρονομιά. Ὁ συγγραφέας μέ ὑπομονετικότητα, πραότητα καί ἀποφασιστικότητα, ἀλλά καί με βαθύ αἴσθημα πνευματικῆς εὐθύνης, ὑπηρετεῖ τήν Ἐξαρχία Πάτμου. Στιβαρός, μέ ἀνδροπρέπεια καί εὐστροφία ἀναλώνεται καθημερινά στή διαποίμανση τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ μέ θεῖο φόβο καί ἀνθρώπινη σοφία.

Ὀφείλονται εὐχαριστίες καί θερμά συγχαρητήρια στόν πολυγραφότατο συγγραφέα π. Ἀντίπα (Παῦλο) Νικηταρᾶ γιά τούς κόπους του καί τή φιλότιμη ἐρευνητική του προσφορά καί τοῦ εὐχόμαστε νά συνεχίσει τήν ὡραία προσπάθεια συγγραφῆς καί ἄλλων παρόμοιων ἐπιστημονικῶν ἱστορικοθεολογικῶν πονημάτων.

Τσιανικλίδης Δημήτριος
Δρ. Θ. Καθηγητής - Νομικός